

Щасье
Щолил

Л
ИТЕРАТУРА
Бона қәрсхана

5-6

K.C. 222

ЩАСЬМЕ ЩӘЛИЛ

ЛИТЕРАТУРА

БОНА ДӘРСХАНА V—VI-a

Жь алие Министьрийа Р'СС Әрмәнстанейә р'онкайе
һатйә т'әстиқкьрьне.

НӘШЬРЭТА "ЛУИС",
ЕРЕВАН. 1970

ՋԱՍԸՄԵ ՋԱԼԻԼ

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Դասագիրք V—VI դասարանների համար

(Քրդերեն լեզվով)

«Լույս» հրատարակչություն

Երևան—1970

ДЖАСМЕ ДЖАЛИЛ

ЛИТЕРАТУРА

Учебник для V—VI классов

(На курдском языке)

Издательство «Луйс»

Ереван—1970

ЛЕНИНЕ МЭЗЫН

Мөрвө советие т'эмам бьранэ,
Э'мре т'эзэр'а эв эшқ у шанэ,
Ленине мэзын т'ым бира ванэ,
т'ым бира ванэ.

Уэлате ширьн, мөрвө эмэкдар,
Вьр көр'е к'өрда занэ, сьнэ'тк'ар,
Чедькьн э'мре сэрбэст, азадар,
сэрбэст азадар.

Ньна э'мре хвэ эм накьн газьн,
Э'длайа дьне н'эму дьхазьн,
Чава физ у хорт, өса жи мэзын,
өса жи мэзын,

Эм жь партия хвэ гэлэк р'азинэ,
Оьраре партиае мэр'а мьзгинэ,
Хер у хвэшиэ т'ым мэр'а тинэ,
т'ым мэр'а тинэ.

Мөрвө советие т'эмам бьранэ,
Э'мре т'эзэр'а эв эшқ у шанэ,
Ленине Мэзын т'ым бира ванэ,
т'ым бира ванэ.

Пешданин.

¹ Эве шлере эзб'ри һиньн.

ҺОЙ ШАН

Һой шан, һой шан, һой шане, һой

Һой шан, һой шан, һой шане ,

Һой шане әрди һ'ышк бу һой

Һой шане әрди һ'ышк бу

Т'ьжә ле мәр у

Т'ьжә ле мәр

Қьрар дәр

Қьрар дәр

Д

кӧ бы к'омӕкдарийа э'франдыне шьмӕ'тейӕ зар мӕрв д
т у мӕрӕмед шьмӕ'те бзыаньбӕ. Ньвиск'аре ур'ьсай
ӕа wӕки э'франдыне шьмӕ'тиейӕ зар гь

иц хӕвр'а хатънӕ гьредане у
занӕбуна э'франдынед хейӕ
кӧ хьлдън сӕрхатийа “
хер'ин (Дьмдъм)..
ие шьмӕ'та к'ӕр

хьрынӕ у ӕв :

· хӕ

К'ЪЛАМЕ ЩЬМЭТЕ

Бен'эсабын к'ъламе щьмэ'те бь шур'э, нет, фькьр у мь'ама
эва. Нэнэ к'ъламе хэбате у т'эбий'эте, к'отане, нандруне, бедэра,
даруке, к'ъламе шайе, шине, н'об-н'эзкьрыне, хэрибие у шур'ед
инн.

Эв к'ъламана хэбатчи мер у жьн вэхте хэбате, шайе у шине
ландьнэ. Бь вана э'йан дькьн шабун у мэлүл'а хвэ. Бь пьрсе
ири, бь сьфэте бэдэвва эвана к'ълама у шьерада хвэстын нег
эрэме щьмэ'те данэ э'йанкьрыне.

Де бэр ланька зар'а хвэ р'удьне зар'е р'адьзинэ, пер'а жи
ьре:

Лури, лури, лури, к'өр'е мьн,
Лури, лури, тэр'а дьбем,
Лури, лури, р'эзе т'эзэ,
Сурэте бэрхе мьн гэвэзэ,
Сор у сьпи т'эв дьбэзэ,
Лури, лури, лао, лури,
Лури дькьм, зу мэзынби...

Вэхте хэбата чоле: к'отан у шоткьрыне, йан нандрун у бедэ
ондие хэбатчи страйо. Ава кэрик жь к'ълама шотк'ар:

Шотк'аро, дэ, т'о шоткэ,
Э'рде зу бькэ р'акэ,
Бь дьл у щэ'д нойн гакэ,
Зу бькэ, э'рде шовкэ.

Гисне шоте тэ н'эсьнэ,
Гае тэ ст'өр'о мэзынэ,
Зу бькэ, э'рде р'акэ,
Паизэ, р'ожэ кьнэ...

Ава к'ъламе щьмэ'тейэ бэреда нэнэ йе хэрибие. Гондие бе
н у бэлэнгаз бэри зэмане советийе мал, жьн у зар'е хвэ дь
н у дьчунэ вэлате дур, вэки р'еншбэрие бькьн, йан жи дь
бэжер х'оламти у пьшток'эши дькьрын. Хэрибиеда вана
сьн у зар'е хвэ, гонд у ч'йа у бание вэлате хвэ данинэ бир
элули дьстран:

Эзе тэйрэм, жь р'эфе тэйра қэтйамә,
Чол у банйа, ч'йада шөлгәр'йамә.
К'эсәки хөданхер т'өнә, шаве бьдә мьн.
Бе чотнайе п'эр' у баске хвә сала исал
Сәр шэт'әне тә һылдайә...
Эзи тэйрэм, жь р'эфе тэйра қэтйамә,
Шөлате хәрибада сала исал хәриб мамә...

Һәнә өса жи к'ыламед т'эбийәте. Аһа, к'ыламәк жь к'ы
т'эбийәте:

Фикина бае сар те,
Хөлина кание авзив,
Дәнге былура шьван те,
Бь мәлул зишә-зиш.

Бәре хәбат гран бу, гөнди дьхэбьтин, мал у дәшлөт т
кьрын, ле мьлк'адара жь ван дьстәндьн, дьбьрын. Бона ч
жи әфрандьне шьмә'те гәләки мәлул бун. Һәр әфрандьне
йатәк бу мьқабьли к'әдлөра, шеха у бәга, йан жи мьқаб
ә'дәти, кө әш бьндәст дьһиштьн.

Ван к'ыламада шьмә'те т'ьме гөмана хвә данийә сә
хвәш у бәхтәвар.

Пәй р'еволйусиа Октябрейә Мәзыр'а гава қәйдәқа
ветие сазбун, әфрандьне шьмә'тейә зар һатьнә гөһастьне
у шур'е хвәва, йе кө нишан дьдьн ә'мре ша, хәбат у к'әда
Һ'өба Шәт'ән, пәсне Партия Комунистие у Ленине мәзын
Шьмә'те гәлә әфрандьн у к'ыламе хвә п'ешк'еши Ленине
партияе у ә'длайе кьрынә.

П ь р с.

1. Чьма к'ыламе шьмә'тиейә бәреда мәлули зә'ф буйә?
2. Шур'е к'ыламе шьмә'тейә чавә һәнә?
3. Бир биньн чәнд к'ыламе т'әзә.

ДЭРНЭQA Н'ЫК'ИATA

Шаха хэрэ дэвлэти нава э'франдыне шьмэ'тейэ зарда н'ык'йа-
г'ык'йат нава шьмэ'теда шур'е э'франдынейи бэлабуийэ.

г'ык'йат шур'е э'франдына шровэкьрьнейэ, нета к'ижане сэр-
р'аст у нэ р'астын. Э'гите (мерхасе) н'ык'йата нэ кэ т'эне
нэ, ле бса жи тэрэвъл у н'эйванэтын (нэсп, сэ, мэр 'мэ'си
э'уви, н'эрч, тэйр), бса жи тыште кэ э'мьрда т'онэнэ: эсн'эбэ,
һори, шын у ед майин. Н'ык'йатада т'эме нэнэ э'гитед сэр
ейэ н'ызкьри у э'гитед қэлп у қомси. Н'ык'йатада т'эме ахьр-
э'гите сэр р'астие, бь ақьл у срафэте хвэва мэрие қомси
т у хьрав алт'дыкьн, мэсэлэ: эм һылдын н'ык'йате шьмэ'та
а "Мирзэ Мэ'муд,, "Шаифьреш у Щьбьлфэрэз,, "Дэльдуман,,
нгаз,, у ед майин.

эрэ бса дөшөрмиш нэбын, вэки т'эвгредана н'ык'йата э'мьр'а
вэки бса буйа н'ык'йат we лап бе қимэт б'уна, бона мэр'ва
штэки зедэ б'һатана н'эсабе, кэ мэр'в н'ык'йатава мьжул
ле н'ык'йат дьдэ к'эвше, вэки т'эвгредана э'мр у н'ык'йата
һэйэ.

вьиск'аре эрмэнийя Г'. Аг'айан дьбежэ: "Днйя н'ык'йата
сьфэте э'мре дьнийя р'астиейэ. Э'гите н'ык'йата вэхта шэр'
мьқабыли дэва, шьна у эсн'эба, эв шьмэ'тэ шэр' дькэ мь-
и п'адша, сөлт'ана, к'эдхөр у зөлмк'ара, қомси у нэмама.
эрэ хвэстын, нет у мэрэме шьмэ'те э'мре ша у бэхтэвар,
ти у нэбьндэсти бу.

эта р'ожа ироин жи диса тенэ э'франдыне н'ык'йате п'эр'-
Щьмэ'те вэлэте советие гэлэ н'ык'йат дэрнэқа Ленине мэзын
е п'ала у гөндийя, Партия Комунистие, братийя мьлэта
дынэ, бь сайа к'ижана һатиэ н'ынщьр'андьне һ'ут, дэв
бе зөлмк'ар.

"Бона баш бьзанбьн э'мре ньһа, лазьмэ һун р'ьнд бьзан-
э'мре бэре. Хвэ жь занэбуна э'мре бэре дур нэгьрын.
алик'арие бьдэвэ бона һе баш фэ'мкьрьна э'мре ньһа у
ани вэдэ we р'йа р'аст, жь к'ижане һун гэрэ дэрнэен нэ
һе ч'эп, нэ алийе р'аст у хөлэсэ эв чава кэ лазьмэ... We
ани вэдэ, вэки эм һьмбэри ви э'мре бэре чьқаси пешда

Максим Горки

Ч'ВВИК У ГОНДИ

(Н'ык'йата щымэ'та к'брда)

Мэрьвэки жь хвэр'а дадаини, ч'ввик дьгэртъи. же се н'эв, пенщ н'эв, н'эв ч'ввик дьк'этьнэ т'эл. у эвни дьгэрт дани мала дьхар. Эв р'ожэке сьбе т'эсэлниа т'эла хвэ бькэ. ч'ввик к'этьне йан на. Ч. на хвэ дае, we р'ожэ т'эв викэк к'этийэ т'эла ви. ка хвэ ньлда ани. Нив ч'ввик пер'а зар hat, хэ гот.

— Бэниадэм, вэки т'э бэрди эзе се гьлийа жь бежъм, вэки т'э ван бьки сэре хвэ у'эса бькэ. к'э эз дьбежъм, н'эта т'э би, т'э хьраби нае пешэ Йэкэ, т'э мьн бьви шэр жи эз набьм лодэки, йэв лодн.

Гонди го,— Дэ вэки бежэ эзе тэ бэрдьм. гот:— На, эз тэ амий кьм. эзе жь тэр'а гьлий жьм. паше т'э мьн б. Пешне т'э мьн бэрдэ. п жь тэр'а бежъм.

Мэрьк д'эш'бормиш бу ле хвэ го—Ч'ввикэка.

ле мьн һәр'э жи we чь бэ? Эви ч'ввик бәрда, ч'вике чу ль сәре
е дани.

— Хәбәра э'вльн, —го, —эвә, вәки тыштәк жь дәсте тә чу, иди
вах, т'эйш-вәйш нәкә. Бьки жи бона хвә бьки мәрәз эв тышт
ын ида шунда нае. Эв йа йәке бу. Йа дōда,— го,—эвә, вәки
ьвәк жь тәр'а хәбәрәке дьбежә хвә-хвә бьдә ацьле хвә чька
мәрв р'аст дьбежә, йан дәрәва дькә, хера тә дьхвәзә, йан зь-
а тә.

Ч'вике го,— Дә бьнһер'э бәнде сәр р'әш эз ч'ввикәкм, тō
әки р'у р'әһ'ман. Ль бәжна хвә бьнһер'э. ле мьн чава хвә
дәсте тә дәрхьст. Малхьраб, вәки тә эз бьбьрама шәржекьра-
щәваһьрәк we жь дьле мьн дәрк'әта, дьһат һоқәк, һ'әта-
әтә бьда, бьстанда, бьхара т'ера тә у һ'әвте һ'әвт бәве тә

Мерьк дәстпекьр тәпа һатә сәре хвә, чоке хвә хьст, гә
чь йәк ани сәре мьн, эз халандьм. Бь дәрәвәке хвә жь дәсте
дәрхьст у мьн чава щәваһьра йәк һоқә онда кьр. Гōнди гот,
Дә бежә, бежә, хәбәра сьйа жи бежә.

Ч'вике го,— Тә жь һәрдōе э'вль чь башәр кьр, вәки йа сьйа
бежьм. Нә ахьр мьн жь тәр'а го, тыштәк жь дәсте тә чу пәй
әвә. Тә эз бәрдам, йәкә дәсте тә нағһижә мьн, иди тә чьма
ч'ә'ве хвә, чоке хвә дьхьст? Йа дōда нә мьн жь тәр'а гот мә-
к, кō тыштәки жь тәр'а дьбежә бьдә ацьле хвә р'астә йан
вә. Ахьр тә нәда ацьле хвә, бьгота ч'ввик бь хвә чарека
ки тōнәйә, чава щәваһьрәкә йәк һоқә дьле weда ши буйә.

Гōнди го,— Тō бь хвәде, йа сьйа жи бежә? Го,—Э, мьн дōдō
готьн, тә чь же фә'мкьр, вәки эз глиие сьйа жи тәр'а бс-
Wәллә эз набежьм. Ч'вике фьр'да хвә у чу. Гōнди п'ор у
ман бь дәсте вала һатә мала хвә.

Йәрс у пешданин.

Ч'вике чава гōнди халанд?

Ч'вике чьма пьрса хвәйә сьйа нәгот?

Һун чь һ'ьк'йате бь'ук дәрһақа тәйр у тōйа, һ'әйвана у ә'сәһ'әба заньн.

я.

Н'ЭВТ К'ОСЭ

(Н'ык'йата щьмэ'та к'брда)

Н'эвт б'ра бун, һәр н'эвт жи к'осэ бун, һәрәке һәрмиан зер' пыште бу.

Әвана сьбәке р'абун жь мала хвэ р'ек'этын у бәре хвэ шәһәрәки, чунэ базаре.

Ле р'йа бажер' дур бу.

Чун тари ль ван к'этэ әрде. Сәре р'е щики инсыз, һәр б'ра р'азан.

Әвана р'азан, к'осәки мина вана һат һәр'ә бажер', дит к'осэ ванэ р'азанэ. Әви гьрт хәведа шебе ван ньһер'и. Бали дае, һәрәке һәрмианэ зер' пыштейә, һәр н'эвт һәрмиан пышкыр, һьлда чу мала хвэ. Афыр'е гае хвэ веда у һәр н'эвт һәр теда ч'ә'лкьрын.

Сьбә р'он бу, к'осэ һ'ышйар бун, дәй ль һәвкьрын, го Б'ра, р'абьн, әм һ'әр'ьн.

Б'раки жь ван б'ра дәсте хвэ да пышта хвэ дит һәрмианэ пыштейә, гот,— Б'ра һәрмиана мьн нә пышта мьнә, бьрә.

Б'ра пер'а-пер'а дәсте хвэ данэ пышта хвэ гьшка жи һәрмиане мә жи т'өнә, бьрынә.

Б'рак р'абу веда банзда, йәк жи р'абу веда банзда. Бьре мэзын гот,— Б'ра, чьр'а дьр'эвын, шәрьн, шәрьн әм сәнә, шәхта мале мә онда бьвә, мале дьне ве т'әмам бат'мә.

Н'эвт б'ра р'уныштын авитын бәнде ақыла.

Бьре мэзын гот,— Әве мале мә бьрйә әв к'осәки мина м'

Бьре дөда гот,

— Әре, б'ра к'осәйә,

К'осәки мина мәйә, сәри к'олозә,

Пыште жи һәванә.

Йе сьсйа гот,

— Әре, б'ра к'осәйә,

К'осәки мина мәйә,

Сәри к'олозә.

Пыште жи һәванә,

Һәванеда нәһ нур нанә.

Йе чара гот,

— Әре, б'ра к'осәйә,

К'осәки мина мәйә,

Сэри к'олозэ,
Пыште һэванэ,
Һэванеда нәһ нур нанэ,
Мала wi мәһ'эла Солбәнданэ.
Йе пенща гот,
— Әре, бьра к'осэйэ.

К'осәки мина мэйэ,
Сэри к'олозэ,
Пыште һэванэ,
Һэванеда нәһ нур нанэ,
Мала wi мәһ'эла Солбәнданэ.
Наве wi К'осә Р'әмәданэ.

Йе шәша гот,
— Әре, бьра к'осэйэ,
К'осәки мина мэйэ,

Сэри к'олозэ,
Пыште һэванэ,
Һэванеда нәһ нур нанэ,
Мала wi мәһ'эла Солбәнданэ,
Наве wi к'осә Р'әмәданэ,
Наве жына wi Гөлхәмданэ.

Йе һ'эвта гот,
— Әре, бьра, к'осэйэ,
К'осәки мина мэйэ,

Сэри к'олозэ,
Пыште һэванэ,
Һэванеда нәһ нур нанэ,
Наве wi к'осә Р'әмәданэ,
Наве жына wi Гөлхәмданэ,
Зер'е мә we афьр'е гае виданэ.

— Н'эвт бьра данэ сэр р'е чунэ нава бажар'е Р'әмәдане.

Пьрсин мәһ'эла Солбәнда к'ижанэ. Хортәки нишан да, гот,—
Мәһ'эла Солбәнда әва һанэ.

Чун мәһ'эле сәкьнин, пьрсин мала К'осә Р'әмәдан к'ижанэ. **Щи**
һ'ьсийан р'абун чунэ йале т'әwле, афьр'е ге һ'едьмандьн, һәр һ'эвт
һәрмиан дәрхьстьн, готьн,— Дә, бьсәкьньн эм зер'а бьжмьрын.

Зер' жьмьрин зер'әки ч'әмьл кем бу.

Бьраки готә бьре мэзьн,—Әw зер'е кем чава буйә?

Бьре гот, —Әре бьра, к'осэйэ,

К'осэки миша мэйэ,
Сэри к'олозэ, пьште һэванэ,
Һэванеда нәһ нур нанэ,
Мала ши мөһ'эла Солбэйданэ,
Наве ши к'осэ Р'эмэданэ,
Наве жьна ши Гөлхэмданэ,
Зер'е мэ we афьр'е гае виданэ,
Әw зер'е мэи кем, wa сәре к'офийа жьна шиванэ.

Чун мале, к'офи дитын, зер'е хwэ қэтандын, һьлдан бьрын.
Гава дәрк'этынэ бәр дери, хwэйе мале р'асти ван һат у гот,— Һун
т'аланчинэ, р'о нава р'оже мала т'алан дькын.

Бу қалмәқалма ван, қази weда һат у гот,— Көр'о әw чь қал-
мәқалмә?

К'осэ Р'эмэдан гот— Мала мын зорә-зор т'аланкьрынэ.

Қази гот,— Әм һәр'ын диwana мын.

Чунә диwane, қази гот,— К'осэ, һун хайе чәнд сәрианэ, р'о
нивро мала т'аландькын?

— Хер,— к'оса готын,— әм нә т'аланчинэ, аяцах К'осэ Р'эмә-
дан дьзе мэйэ.

Қази гот,— Һун чава заньн Р'эмэдан дьзе wэйэ?

К'осэ гот,— Әм мәринэ ақьлын. Мә азитә бәнда ақьла, мэ те
дәрхьст, wәки к'осэ зер'е мэ бьрйә.

Қази гот,— Wәки өсанэ жь диwana мын дәрк'эвнэ дәрва.

Мала қази к'упә һ'әлисә чекьрьбу, һетә гоште га авитьбун на-
ве, қазькәк р'уне ч'әләка бәри сәр дабун, пе лач'ькәке дәве we гре-
дабун у кәлаве диwanхане ле печ'абун, дабунә қөнщәки оде сә-
кьннбу.

Қази гот,— Гәли к'оса, к'эрәмкын, wәрнә диwane. Әwe һане
кә нава кәлевданэ һәрге wә те дәрхьст чийә хwэ зер' зер'е wэйә
һуне һәр'ын, ле wәки wә те дәрнәхьст, әзе wә хьм, зер'а жь wә
быстнньм, бәри wәдьм, к'өда дьчын һәр'ын.

К'осе мәзын гот.

— Һәр'ә кә әw дә'нә.

К'осе дөда гот,

— Бьра р'астә дә'нә,

Ле п'әрwәдәй гоште ганә.

К'осе сьйа гот,

— Бьра, р'астә әw дә'нә,

П'әрwәдәй гоште ганә,

Сэр дэве ви р'уне ч'елэканэ.
К'осе чара гот,
— Б'ра, р'астэ эв дэ'нэ,
Сэр р'уне ч'елэканэ,
Сэр дэве ви жи к'ьт'анэ.
К'осе пенща гот,
Р'астэ, б'ра, эв дэ'нэ,
П'эрвэдэй гоште ганэ,
Сэр р'уне ч'елэканэ,
Сэр дэве ви к'ьт'анэ,
Хөре мэ к'осанэ.

Эвана даданэ к'уп, һьлдан анин данин орт'а хвэ у дэстпе кь-
рын хварын.

Қази кө ақыле ван дит, зер' жь К'осэ Р'эмэдан станд да һэр
һ'эвт б'ра у гот,— Дэ, ижар һэр'ьн вэ һ'элалэ.
К'осэ бь ша жь диwane дэрк'этын у чун.

Пьрс у пешданин.

1. Һэр һ'эвт к'оса чава зер'е хвэ дитын у избат кьрын, кө дьзе ван К'осэ Р'эмэданэ?
2. Нета һ'ьк'йатейэ һ'имли чьйэ? Чьма щьмэ'т дьвежэ: “Ақылак башэ, ле дб ақыл һе башэ?,”
3. Плана һ'ьк'йата “һ'эвт к'осэ,” бьнвисьн у һ'ьк'йате щарэкэ дьне серида бежьн.

МЭР У МЭРИ

(Һ'ьк'йата щьмэ'та к'брда)

Зэ'ф зуда гондекида мэрвьэки зэ'фи к'эсиб һэбу. Һ'эвт зар'е
ви у к'блфэта ви һэбун. Эвқас к'эсиб у бэлэнгаз дэрбаз дькьр,
вэки илаша ви т'бнэбу, сьт'ара ви шэве жи ле һ'ьсрэт бу, р'уе ве
к'эсиббунэда наве ви данибун к'эсив.

К'эсив р'о бь р'о жь дөшөрмишбуне мэлул у бэлэнгаз дьбу,
р'е жэв дэрнэдьхьст, гэлэ чава бькэ сэре хвэ у һэсире хвэ хвэй-
кэ, жь бьрчибуне у мэр'ьмье нэмьрэ. Сьве һ'эта эваре. бь шэв жи
хэв ч'э'ва нэдьк'эт, дөшөрмиш дьбу

Ви вэлатида, к'идэре кө к'эсив дьма, мэрвьэки зэ'ф дэвлэти
һэбу, хвэйе кэри-сурйа, хвэйе баг' у баг'ча, нахьр у р'эвое һэспа.

Дэвлэти р'ожәке хәwn дит у қарар дәрхьст нава шьмә'те: “К'е кә хәwnа мын бежә әзе беһ'әсав мале дьне бьдье,.. Әва гьлийа зутьрәке бәр гәһе к'әсив к'әт.

К'әсив к'әлфәта хвәр'а гот,

— Жьньк, әзе һәр'ым бәлки хәwnа дэвлэти гьликьм, чька тьштәки надә мә әм у һесире хвә бьдәбьрын, нәмьрын.

Жьньке мере хвәр'а гот.

— Мерьк, дө чь зани, вәки һәр'и хәwnе бежи? Вәки р'аст нә-вежи дэвлэти we сәре тә лехә, лазьм нинә, мәчә. К'әсив-к'әсив һә-ла әм шәм һәвьи һә'та дьмьрын.

К'әсив жь р'әһ'е хвә зә'ф ә'щыз бубу, гөр'а жьне нәкьр, р'абу чү бәрбь мала дэвлэти. Һәлә к'әсив нәгьһиштьбу мала дэвлэти

ва р'асти мэрэки нат. Мэр же пьрси го,— К'эсив тое ва к'ода
и?

К'эсив мэт'эл ма ль мэр ньер'и у гот,— Эзе нэр'ым хэвна
хлэти жер'а шьровэкьм.

Мэр готэ к'эсив,— Тё зани дэвлэти чь хэвн дитйэ, вэки бежи?
К'эсив го,— Вэллэ ньзаньм, эзе гьлики бежьм, нэрге р'аст бу
лэ башэ, нэрге дэрэв бу дэвлэтиэ сэре мьн лехэ, эс хьласьм
ви н'али.

Мэр го, — К'эсиб, эзе тэр'а бежьм хэвна дэвлэти, ле чь да тэ
инэ эм нэвдөр'а п'ар бькьн нола бьра.

Го,— Бежэ дэвлэти, бе нава шьмэ'та тэда гөр бит'эр бунэ у
иане дьдын шьмэ'те.

К'эсив бьхист р'абу чу бэрбь мала дэвлэти. Шав данэ дэв-
лэти, вэки мэрики к'эсиб натйэ дьхвэзэ хэвна тэ бежэ. Дэвлэти
э'мьр кьр, вэки изьна ви бьдын бе нэвдөр'. К'эсив чу диwana дэв-
лэти, дэвлэти же пьрси го,— к'эсиб тэ херэ?

Го,— Шькьр херэ.

Го,— Тё дькари хэвна мьн шьровэки?

Го,— Бэле, дькарьм. Тэ хэвн дитйэ, вэки гөр нава шьмэ'та
тэда бит'эр бунэ у зэ'ф зиане дьдые.

Дэвлэти мэт'элман к'эсив ньер'и у дэшөрмиш бу: “Эвқа мэ-
ри у мьвтйе мьн чаша нькарьбун хэвна мьн шьровэкьрана, эви
к'эсиви хэвна мьн шиб-ши р'аст шьровэкьр..”

Дэвлэти э'мьр кьр кё дэсьд зер'и бьдын к'эсив, ши у мьск'эне
ви н'эсийа у паше изна ви да.

К'эсив бь эшқ у ша жь диwana дэвлэти дэрк'эт, кё бе мала
хвэ, незики ви ши бу, кё р'асти мэр натьбу, дэшөрмиш бу: “Эз
чьма р'эсде хвэ бьдьмэ мэр..”

Дэшөрмиш бу, гэлэ дэшөрмиш бу, кё эве йэке т'ё щара нэка.
Го, эзе ль мэр хьм, мэр бькөжьм у зер' т'эмам ве бьминэ мьнр'а.

К'эсиб шешра хвэ қэбулкьр, кэвьрэк ньлда у дэсте хвэда вэ-
шарти незики мэр бу вэки бькөжэ. Гьништ щие мэр эви мэр дит
у кэвьр дэсте хвэда хвэшкьр авите, ле жь мэр нэгьрт, мэр р'эви
к'этэ қолька хвэ. К'эсив дэрбаз бу чу бэрбь мала хвэ.

Чэнд сала к'эсив пе ван зер'а хвэр'а дэрбазкьр бь нэфэре
хвэва.

Р'ожэке жи дэвлэти дьса хэвн дит, ве щаре хут гази к'эсив
кьр.

Вэхта к'эсиб эва щаша бьхист қодуме ви шкэст, хөбара мьр-
не авитэ р'уе ви. Вэки нэчэ дэвлэтиэ ви бькөжэ, нэр'э жи тьш-

тэки ньзанэ. Р'абу изна хwэ жь жьн, зар'е хwэ хwэст, бь дьл, гөл бэрбь мала дэвлэти чу, ле лынгэки ви пешда дьчу йэк паш⁵ педьгэриа, бь ви тэһэри гьһиштэ шие мэр.

Мэр дина хwэ дае к'эсив һат, го,— К'эсив те wa к'ода һэр¹⁰¹

К'эсив шаш ма у бь мэлул го,— Мэрo, мьн кьрйэ тo мэкэ, дэ¹⁰¹ лэти гази мьн кьрйэ сэва хэвна ви эз шьровэкьм, ле тыштэки¹⁰¹ ньзаньм, we ишар э'сэ сэре мьн лехэ, зар'оё мьне бехwэи бьм чьн, эз бэхте тэмэ илащэке бькэ.

Мэр го, — К'эсив, тышт навэ, wэрэ эз тэр'а бежьм, ле ишар¹⁰¹ дэвлэти чь да тэ бинэ эм ниви бькьн.

К'эсив қайл бу го,— Бьра борще стoё мьн бэ. Чь да эзе т'ома¹⁰¹ ми биньм бьдьм тэ, т'эк тo сэре мьн хьлаз бькэ.

Мэр го,— К'эсив, бежэ дэвлэти, бе тэ хэвн дитйэ нав шьмэ'тэ¹⁰¹ тада р'уви бит'эр бунэ, һөвдo дьхапиньн, мале хэлқе дьхон у хьра вие дькьн.

К'эсив бьһист, изна хwэ жь мэр хwэст бь гoман чу диваш дэвлэти.

Дэвлэти го,— Һа, к'эсив тo һати?

Го,— Бэле, эз һатьмэ бона шьровэкьрьна хэвна тэ.

Дэвлэти го,— Wэки хэвна мьн тo р'аст шьровэнэки эзе сэре тэ лехьм, ле wэки р'аст бежи те гэлэ зер' жь мьн бьстини. К'эсив бь гoман дэспекьр, го,— Тэ хэвн дитйэ нава шьмэ'та тэ р'уви бит'эр бунэ, шьмэ'те дьхапиньн, мале we дьхон у хьра вие дькьн.

Дэвлэти бь сэри нишана қэбулкьрьне да у э'мьр кьр чарсыл зер'и бьдын к'эсив у изна ви да.

К'эсив ишар дьһа ша бу жь сэрфьһйназна хwэ. Эw дoшoрмиш бу чаша бькэ, wэки зер'а диса нэдэ мэр. К'отаси эви қьрар дэрхьст, wэки we р'йа мэр лейэ wьр'а нэчэ, щики майинр'а һэр'э, кo мэр нэвинэ.

Эви һэма oса жи кьр, чу гьһиштэ мала хwэ. Һ'але ви п'эр һьндьк п'ак бу.

Чэнд сал жи oса дэрбаз бун, к'эсив һаж хwэ т'онэ бу. Р'ожэке дэвлэти хэвн дит. диса гази к'эсив кьр.

Ве щаре кэсив wэхта бьһист һьндьк ма бьмьрэ. жь тьр'са шин к'этэ нава мала ви. К'эсив иди дэвлэти бубу, нэдьхwэст зу бьмрэ. Р'абу бь дьлэки кoл у бьрин һэр'э щэм дэвлэти. Чу гьһиштэ шие мэр, мэр газикьр, го,— К'эсив тoё wa к'ода һэр'и?

К'эсив иди ньзанбу шэрма чь бежэ.

Мэр го,— К'эсив эз заньм дэвлэти диса сэва хэвна хwэ гази

дькә. Һәр'ә, қәт нәтьрсә әзе тәр'а бежым хәвна дәвләти, ле чь да тә бинә вәрә әм ниви кьн.

К'әсив иди жь шабуна нъзанбу чь бькьра, мәр го,— Бежә дәв- ги, бе хәвна тәди бәрх, ми нава шьмә'та тәда бит'әр бубун. Вьр да шьмә'те өса бьдәбьрә нола бәрх, ми. Гьшк нола әвләде де у әәки we т'әв бьхәвьтън у т'әв жи бьхӧн.

К'әсив чу диwana дәвләти у гот әв чь кӧ мәр жер'а готьбу.

Дәвләти ә'мьр кьр we дәрбе һ'әзар зер'и бьдьн к'әсив у изна и да го,— Һәр'ә хвәр'а бьдәбьр чава дьле тә дьхвазә.

К'әсивр'а **жь әшқе** у шабуна п'әр' лазьмбун, wәки бьфьр'йа гьһишта мәр. К'ӧтаси к'әсив гьһиштә мәр сылав да wi у т'әма- ййа зер'а бәр мәр дани.

Го,— К'әрәмкә, әва т'әмам тәр'а.

Мәр го,— Нә лазьми мьнә.

К'әсив го,— Мәрә бьра, һәрге дьхвәзи әзе һәр'ым жь мала wә жи зер'а биньм бьдьм сәр, т'әк нәхәидә.

Мәр го,— На, пьзмаме мьн, зер' лазьми мьн нинә, әз хвәлие ьдәбьрьм. Зер' жи, әз жи, тӧ жи хвәлие бунә, тӧ нә нәһәқи, wәхта зәман гӧр бу тә дьгот әз мәр бькӧжьм, wәхта зәман р'уви бу тә әз дьхапандьм, р'екӧ дьнр'а дьчуй. Иро зәмане мәрвванә, тӧ һ'әлали незик дьви. Һәр'ә, тәр'а ог'ьрбә v мәр чу к'әтә щие хвә.

К'әсив изна хвә жь мәр хвәст, зер' һьлдан һат гьһишт мала хвә у бь щинар һәвалә хвәва ә'длайи дәбьри.

П ь р с.

1. Гӧнди чәва у бь комәкдарйа к'е хәвна дәвләти шьровәкьр?
2. Дәвләти хәвне чәва дьдит?
3. Гәло гӧнди р'аст бу, кӧ созе хвә бәр мәр нәдьқәланд?

ДӘРҢӘҚА МӘТ'ӘЛОК У ГОТЬНОКАДА

Мәт'әлок у готьнок шур'әки ә'франдьне шьмә'тейә бь зарьн, йе кӧ қӧр'нада һатьнә готьне у wәк'ландьне. Нава хәбәрдана һәр мь- ләтәкида һатьнә готьн у ә'фринә бь һ'әзара мәт'әлок у готьнок к'ижан кӧ жь зар к'әтьнә нава ньвисаре у литературае. Т'әмамийа ньвиск'ара, әв нава ньвисаре хвәда данә хәбате бона we йәке, чьмки йан бь зар, йан жи ньвисар әв фькре мәрийа бь шӧрәт у к'ур ә'йан дькьн.

Мәсәлә әм бир биньн чәнд мәт'әлока:

“Һеура гран мала мэриайэ,, “Листька п’ышике мърна м
кэ,, “Чь кӧ һ’ыздыки, ви нэйаз дыки,, “Һ’им сэр бузе данайе.
Эвана дьдынэ к’вьине, вэки мэт’элок бь пьрсе бэдэвэ кьн, к’у
фэ’мдари тенэ готъне.

Готънок эв жи шарна мина мэт’элоканьн, шарна жь мэт’э
тене шӧдакърне.

Готънокада бавэркърн һэйэ. Мэсэлэ щьм’эт дыбежэ: “Дэв
бручекърне ч’э’в дэрхьст,, Эва йэка нишан дьдэ, вэки һэнэ
рвь, кӧ т’ӧ к’аре наднэ шӧхӧл, пештьри зиане.

Мэт’элок у готънок һэрдӧ жи бь ширэти тенэ готъне, нет у
рэме ван һэнэ. Мэсэлэ “Хэбатчи хвэбэ— ширне хэлгебэ,, Бь
йэке те готън, вэки хэбат жь алие щьм’э’теда бьльнд те қимэти
рне, чьмкӧ канийа э’мьр у жийине—хэбатэ, хэбат мэрва ша
бэхтэвар дькэ у мэрвэ хэбатчи дэлалие щьм’э’тейэ.

Пешданин.

Бьньвисьн ван мэт’элок у готънока, йе кӧ һун заньн у нет
һьнэка шьровэкьн.

МЭТ’ЭЛОК У ГОТЪНОК

Хэбат шӧвахьре шане исанэ.

Һ’эсьн гэрм-гэрм дьк’ӧтън.

Дари харэ, ле һостайи р’астэ.

К’е дьхэбьтэ, эв жи дӧхвэ, к’е нахэбьтэ — нахвэ.

Шӧхӧл бь ақьл пешда дьчэ.

Кэвьре тарақьри э’рде наминэ.

Гӧнд кӧ бьсэкьнэ, we к’еран бышкенэ.

Т’ьфақа мурийа ч’йа дьхэшьбинэ.

Ав р’ийа хвэ дьбинэ.

Дэсте к’эсьри сэр дьле р’эһ’этэ.

Бу азайа хвэндьне. зьмане лал һатэ вэкърне.

Сьтге мэрийа сахбэ, льнге мэрийа кэвра нак’эвэ.

Бьра һьндькбэ, бьра р’ьндькбэ.

Дэсте мэрда—дэрмане дэрда.

“Чь дэнгъзи, чь фькър, чь нет һэнэ һэр мэт’элокэкэ мэда.
Чь зер’ьн, чь э’щэбьн эв һ’ькйатана,,

А. С. Пушкин

ДЭРНЭЦА ТЕДЭРХЬСТЬНОКА

Тедэрхьстьнок шур'эки э'франдына щьмэ'тейэ зара, шур'эки фолклорейэ.

Нэргэ бьч'ук, нэргэ мэзын вэ'де бь эшц дэрбаз дькын, бь те дэрхьстьнока һэв дьщер'биньн чька к'и к'ур дөшөрмиш дьбэ у з дьгнижэ гьлийа.

Тедэрхьстьнок бь э'ерьфи дьдэ чэнд нишане тышта, бона к'и жана лазьмэ дөшөрмишбун у р'энд заньбьн эв чьйэ. Мэсэлэ: "Сэ э'йарэ, орт'э арэ, озэк дарэ..

Хэбэр бь нишанава к'эвш дькэ, вэки эв сьншэ.

Иане жи:

“Дьк'шэ, нэ мэ'рэ,
Дьмькэ, нэ карэ,
Пышт н'одькэ, синг дарэ. (к'уси)

Тедэрхьстьнок һьм мэрийа дьдынэ к'энандьне, һьм жи мэри һин дькын, вэки ван тышта баш наскын, дэрнэца чьда те готьне.

Фолклора щьмэ'та кёрда дэвлэмэндэ бь тедэрхьстьнокава кё қөр'нада һэ'л бунэ у һатьнэ вэк'ьландьне. Оса жи ньһа, вэ мэда. Вэ'т'эне мэйи советиеда зар'е мэк'т'эбван жи тедэрхьстьн жь э'мре мэ у дэрнэца техника мэйэ п'эр'шур'эда дьэ'фриньн.

ТЕДЭРХЬСТЬНОК

Аве дьхьм, нашке,
Кэвэр дьхьм, дышке.
(Һек)

Тыштэки мьн һэйэ.
Га дьчэ аш, поч'ьк начэ аш.
(Кэвч'и)

Р'оё'букэ,
Шэве п'э'пукэ.
(Стер')

Қёлче тари,
Ду ле бари.
(т'вьынг)

Р'адвэ дьгри,
Р'удьне дьгри.
(Зьищир)

К'ышт-мышт,
Чу дэра һан р'унышт,
(Гези)

Тэндурэ зьмзьми—
Т'ьжэ нане гэньми.
(Э'зман у стэйрк)

Тыштэки мьн һэйэ,
Һэсп дьчэ, зин начэ.
(Ав у п'эра)

Тыштэки мьн һэйя,
Гьре гоштэ,
П'енэлунг һ'осьни.
(Һәсп у зэнгу)

Qәсрәкә спи—
Бе дәри.
(Һек)

Оз мие нахөм
Бәрхе дөхөм.
(Гуз)

Һәспе ше,
Банзда һ'әвше.
(Кеч')

Шәкьр ширинтьрә,
р'осьн грантьрә.
(Хәш)

Р'е дьчә лынг т'өнә,
Ч'әрм һэйя, му т'өнә.
(Мә'р)

Чар чарьх,
Бист у чар бән чарьх.
(Нал у бьзмаре һәспа)

Пьрс у пешданин.

1. Бежьн, һун чь тедәрхьстьнока заньн?
2. Хвәхвә тедәрхьстьнока сәр чь кө дьхвазьн чекьн, мәсәлә:
р'автомобила, к'ьтеба, қәләма, р'адное у тыштед майин.

К'ЪЛАМЕ МЕРХАСИЙЕ

К'ъламе мерхасийе әш т'ариқьн дәрһәқа әфатада, дәрһәқа мерсада йед кө хвәйе қәшәта зорьн.

Шайир қәһһәте һьвисаре хвә жь к'ъламе мерхасийе, жь әфһәнде шьмә'тейә бь зар һьлтиньн, шарна жи жь т'ариқе, жь әмһә'тейн дәрбазбуйн һьлтиньн.

Мәсәлә, шайире к'өрд бона һьвисаре хвәйә "К'әр' у К'өльке лемане Сливн...", "Хане Ч'әнгзәр'ин (Дьмдьм)", у ед майин т'ема фолклора шьмә'та к'өрдәйә дәшләмәнд һьлданә. Ван әфһәһәда дәрһәқа әмре мерхаса, кьрьнед ванә вәт'әнһ'ьзийә әфһә'чавә шьмә'те страйә, өса жи шайир дьстрен у пәсне ван дьдьн.

Чава мерхасе легенда, өса жи ә'гитә к'ъламе мерхасийе хвәйе вәте бәтиннә. Мерхасе легенда п'әе п'ьр' нә р'астьн у фһәнтасьн (сәшрандинә), ле мерхасед к'ъламе мерхасийе бь әмре хвә ьрьнед хвәва қәшмәһәндед вәхтәки т'ариқейи р'аст у к'өвш һан дьдьн.

Һәһә к'ъламед мерхасийә өса, ә'гитед к'ижана нәфсед т'ариқе һьһн у қәһһәтед дәрһәқа ванда шайир нә кө т'әне жь т'ариқе, өса жи жь әфһәһәнде шьмә'тейә бь зар һьлдьдьн.

вэ нава эледа бьһ'эжинэ,
онд хорте халче, бавче быцьвинэ,
элки эм сьве ван чаха Э'ли харзийа гьртийава дэсте к'афьре бин-
баши дэриньн.
о хало р'абэ мерхасо р'абэ.

5.

бе,— Т'эмо лао, былэзинэ
бе,— Т'эмо лао, баве тэ кал буйэ һаж һ'ыше хвэ т'бнинэ,
ра р'ома р'эшэ, хайин хвэ нәһ'эсинэ,
о хало р'абэ, мерхасо р'абэ.

6.

ли Н'эмзе ль сийара дьдир'инэ,
йара дора хвэ дьцьвинэ,
бе,— Гэли сийара хвэдева э'йанэ,
йиванэте бьн вэда мән'эгинэ,
эте вэда хвэш казонинэ,
и гази вэ кьрийэ гөһдарийа вэ сэр эле бэ,
лалийа зор пэдынэ эла жеринэ,
ки эм сьве ван чаха Э'ли харзийа, гьртийава дэсте к'афьре бин-
баши дэриньн.
о хало р'абэ, мерхасо р'абэ.

7

и Н'эмзе ль Т'эмо дьдир'инэ,
бе,— Т'эмо лао мэсэкьн, быщэ'динэ,
мала Мьсте Р'эшке, бьраке мьнр'а бьгьнинэ,
пе Мьсто кэке мьн тэр'а гэлэк сьлав у к'ылава дьшинэ,
ыго бона ог'ра Э'ли харзийа қэзийе гьран мэ қэвьминэ,
вэкэ сэд зер'и мэр'а бьшинэ,
дэсте хвэде қьрарбэ эм хер шайи вэгэр'ийан, жь сэди биста,
элэфа хвэ бьстинэ,
о хало р'абэ, мерхасо р'абэ.

8.

дыкэ дьлэзинэ,
ше стер'р'а дьгьнинэ,
е нав стер' дэртинэ,

Дэсте хвэ се щара ль қоране дьхинэ,
Дьве,— Эва қорана мала мьн бьқэлине,
Наве кьтэ кор дэр коне мьн нэминэ,
Мьн һэла пэзе нер нэфротийэ,
Наве ськ'а п'эра мала мьнда т'онинэ.
Дэ хало р'абэ, мерхасо р'абэ.

9.

Э'йше дәсте хвэ жь һэвир даудьшинэ,
Ль пэй Т'эмо дькэ қир'инэ,
Дьве,— Бьра Т'эмо бьбахшинэ,
Тьштэки Мьсто ван п'эрэда т'онинэ,
Мьсто, хере сьһ'эта хвэ нэвинэ,
Вэхта малед мэ жь зозана дадьгэр'ьн, эхтэк аншах п'эре мэ
гэр'инэ.
Дэ хало р'абэ, мерхасо р'абэ.

10.

Т'ели һ'эмзе ль Т'эмо дьқир'инэ,
Дьбе,— Т'эмо лао, бькэ бьлэзинэ,
Хвэ мала к'эшиш Полое досте мьр'а бьгьһинэ,
Бьра р'ийа се қэзар'а т'еле бьк'шинэ,
Чька к'афьре сари бинбаши Э'ли харзийа гьртийава к'ижан
дьшинэ,
Дэ хало р'абэ. мерхасо р'абэ.

11.

Т'эмо дькэ дьлэзинэ,
Хвэ мала к'эшиш Полор'а дьгьһинэ,
Гьлийе кэке хвэ к'эшишр'а дьвэк'ьлине,
К'эшиш т'еле сэр т'еле р'ийа Стэмбола шэвьтир'а дьк'ьши
Щаве настинэ,
Р'ийа Дэвэбойинер'а дьк'шинэ,—
Щаве настинэ,
Р'ийа Эзьрьма хопанр'а дьк'шинэ,—
Щаве дьстинэ,
Дьве һ'але-Э'ли харзийа у гьртийава дәсте к'афьре сари бинб
т'онэнэ,
Ньге вани қэйдейэ,

Дэсте вани к'элэмчейо,
Стйе вани бь ләлейә,
Р'оже се щара гьртийа дьк'отә.
Дә хало ло, мерхасо ло.

12.

Сөр'а съве дьлилинә
Г'ели Н'әмзе казонийа стйе хвәда тинә,
Дотька сәре сари бинбаши дьфьр'инә,
Бинбаши анцах р'әва һәспе р'ийа Әзрьме дьдәтинә,

и Н'әмзе фәйд у чидаре гьртийа дьдәтинә,
и харзийа даве т'әркийа зинә,
озийа дьго, — Хало хвәдева ә'йанә,
зани нола меранийа хале мьн т'өнинә.
хало р'абә, мерхасо р'абә.

13.

и харзийа дьго, — Хало ве събе дьле мьн к'инә-к'инә,
дева ә'йанә мерани нола меранийа хале мьн т'өнинә,

Бъра мала Фэдийе Бадьке нэ авабэ,
Чава бэр тэ'лде бэг'ирер'а гөллэке харзийе тэ дьхинэ,
Гөлла ви к'афьри чьқас бьрина мьн дешинэ.
Дэ хало р'абэ, хали корбэ.

14.

Хало гэрма ве навине к'инэ-к'инэ,
Дэ то бькэ бьлэзина
Щьнийазе мьн ван дэра бьр'эвинэ,
Р'ома р'эш хайинэ,
Бъра щьнийазе мьн дәсте зоре жь тэ нэстинэ,
Дэ хало ло, мерхасо ло.

15.

Г'ели Н'эмзе дьго,— Э'ли харзийа,
Бъра қьрар у қасэмбэ, бэр тэ у хвөдейэ,
Н'эта эз н'эйфа Э'лийе харзийа дәсте хвэ һьлнөдым,
Ты шара ньге хвэ навемэ

айэ

бэ.

Шазе шир'а ч

Х. АБОВИАН

(1805—1848)

ԲՅՐԷ

Ինտրոդուկցիոն

Һарһылдә кәр'бун бу. Ә'змани сайн бу у ә'вр ль сәре Арарате бун.

Әваре дәнге ава бәләкие бәрфе һеди-һеди дьһат. Ль Арарате у льндайе бинә нә зә'ф сар бу, нә жи гәрм.

7-е сентябре Арарат пешһа мә фәрһ' дьхөени. Чава ә'йанә, м бу мәрвь жь we р'озгаре р'ьнд к'ар дәст банһа. Әм ләз н, кә һәр тышти бь хвәр'а һьлины, чь кә лазьм бу: к'ьнщед и, к'омьр у дар, нан у шәрав. Мә баред хвә һьлда, сьльһ' жи һә-бь мәр'а. Бь щур'әй карване мә пешда чу. бәре гелир'а, вәки Арарата мәзын бәрбь р'оһьлате дьчу, паше бь бание кәвьрр'а ведәре һ'әта сәре ч'йе бәрфа һ'әта-һ'әтайе һәбу, зәмбәликә бь е гьрти ле ль р'әх ван һәбу әв тақ, мәрвь дьгот п'иләк'ане ийәтинә. Әм бь ван тақар'а п'иләк'ан-п'иләк'ан бьнд дьбун, әм зәмбәлие бе хоф бун, кә мәрвь тер'а бьнд дьбу. Сәһ'әта 5-а әм нин ко ль we бьмыны. Шне әм ле сәкни бун, щики фрәйи пә'и вәки чарати бь қәйа гьрти бу. Шне кә әм ле мабун, қаси бьни-ia Масисе ч'ук бу. Шөхөле мәй пешыи әв бу, әм агьр дадын у пе-р хвә гәрмкьн, һеди-һеди дьбу тари. Ль жоре һәр тышт р'ьнд хө-дькьр. Һәр тышти кәр' бу, кәвьр у қәйәе мәлул, нәқәбед к'ур, әйрка, т'әсәләйи сәр р'еүһһа дькьрын.

Бо мә шәв п'ак дәрбаз бә у сьба хвәш вәбу, жь һәва һьндьк ре һнә һәвалед мә дешһа. Әм ша бун, вәки әме бьғнижьн сәре арарате, бь тиренща р'оер'а әм диса р'ек'әтын. Сәр 100 гави дьһа шрә, пәй шер'а вәдьбә харбунәкә бь бәрфе һьхамти, вәки к'әта әбә һ'әта сәре Араратей пә'ни вәкәһәв. Гәрәк әм чәнд гава жи чуна, бона бьғнишьтна сәре ч'йе.

Бәре ә'вльн әз гьһишьтм сәре ч'йе.

Пьрс пешданин.

1. Чь т'әқандьне гөнде. Акор'е храв кьрийә?
2. Р'еүһһа бь хвәра чь бьрьбун?
3. Чава дәст ле кьрын, һьлк'ьшһаи сәснр'а һ'әйран,
4. Бежьн дәрһәқа синге д'әдә р'әһ'мә, һор'овел!
5. Бәре ә'вльн...

Бьк'шинә гао, әз бь һ'әйран,
Бьк'шин, бьк'шин, әм р'акьн,
Тө қамчикә, бажо һодаг',
Ч'ара р'ожа р'әш бькьн.

и чахи шива э'йан буйэ эw р'ожа аза, йа кo we бьһата бона
э'та у эw р'ожа бэхтəвар һат, һат у миһа лейе қəйдə-қануне бə-
ақьш кьр у бьр, щьмэ'т бу хwэйе бəхте хwə, к'эда хwэйэ һ'элал.
Һ'əб у һ'эзкьрһна Туманһан мэзыһбуйэ бəрбь фолклора щьмэ'-
э'франдьнед шайир у фолклора щьмэ'те һəвр'а һатьнə һунандь-
Эһи т'ьме бь һ'эзкьрһн бəрəвкьрһэ э'франдьнед щьмэ'тейэ бь
: легенд, қəлиботк, к'ьлам у гəлəк-гəлəк тыштед майһн.

Туманһан гəлəки жь зар'а һ'эздькьр. Эһи бь шьер, сəрһати
г'ьк'йатед хwəва гəлə шəхəл кьрһэ бона т'эрбийəткьрһна зар'а.
ри Туманһан һьвиск'аре эрмəнийа— Г'азарос Аг'айан бу, кo гə-
шьер, һ'ькйат у сəрһати бона зар'а дьһвисн.

Сəрһатһи "Гик'ор",-да һьвиск'ар э'мре зар'айэ гран ль бажер-
нишан дьдэ, wəки эw чава һи чаһи бьһн дəсте мəриед бейсаф,
wлэмəнд у зəлмк'арда дьһтəтнə зерандьне.

Э'франдьнед Туманһанда щикн бəрбьч'эв т'ема бьрати у пьз-
амтһи щьмэ'та дьгрə. Туманһан чəнд шьере хwə п'ешк'ешн бра-
ийа щьмэ'тед Кавказе дькə, ава, мəсəлə, шьеред шийэ: "П'ешк'еш
ийире Гəрщстанер'а,, "Рəһ'е Гəрщстане,, "Гəвһатьн,, у ед ма-
һн.

Сала 1920, мəһа нойабре Эрмəнистанеда п'ала у гəндһа дəw-
гəт һьлданə дəсте хwə. Шайире эрмəнийи э'йан Туманһан бь бə-
эмикə мэзын эw қəбулкьр, бьмбарəкйа хwə да Комитеа Эрмəни-
танейэ р'еволусйон, кo щьмэ'та эрмəнийа жь бьһн нире дашнака аза
кьр.

Туманһан 23-е марте сала 1923-йа, 54 салйа хwəда бажар'е
Москваеда wфат бу.

К'ЬЛАМА К'ОТАНЕ-

Wəрə, к'отан, р'акə, к'отан,
Р'о һатйэ, буйэ нивро,
Зəвие р'акə, гиснр'а һ'эйран,
Хwəде р'əһ'мə, һор'овел!

Бьк'шинə гао, эз бь һ'эйран,
Бьк'шин, бьк'шин, эм р'акьн,
Тə қамчикə, бажо һодаг',
Ч'ара р'ожа р'эш бькьн.

Хүнийг дэйн чу шийат бькэ,
Р'испие бс мэ бьк'отэ,
К'эшиш д'оа кър, ле бе һэц ма,
Уве һерс бэ ньфър'а кэ.

Ве р'оже һатън эм т'оп кърн,
Хэрще һ'ок'омэте дьхазън:
Чь бьдъм олам у бегаре...
Р'акэ, р'акэ, к'отана мьн.

Дэст мьнда кем, цэвэт т'өнэ,
Хайе һ'эзар у йэк дэрди,
Мьн дьнһер'ьн малэк т'ьжи,
Нэфэр, зар'е т'и бьр'чи.

Вэрэ к'отан, р'акэ к'отан,
Р'о һатйэ, буйэ нивро,
Зэвйе р'акэ, гиснр'а һ'эйран,
Хөде р'эһ'мэ, һор'овел!

П ь р с.

1. Э'мре гөндне бэре чэва буйэ?
2. К'и бунэ зордар у зөлк'аре гөндйа? Шапр к'ижан ш'омледа дэрһаца
нада гьли дькэ.
3. Чь шьере ньвиск'аред к'орда у эрмэниа заньн, ль к'ө. э'мре гөндн
бэре у ньһа те нишандайине?

ХӨДАНМАЛ У ХӨЛАМ

Дө бьраед бэлэнгаз һабун. Һэрд'ө фькьрин, готън: "Чава (э
эм чь бькьн, к'ө к'өлф'эте хвэ хади бькьн., у бьрйар кърн: бьр
бьч'ук ль мале бэ, ле бьрае мэзын һэр'э шэм мэрвэки дэвлэмөн
бьбэ х'олам у қазьнща хвэ бьшинэ мале.

Ава, бьрае мэзын чу шэм малдарэки дэвлэмөнд у бу х'олам
ви. Бьрйаре ван ва бу: вэхте хэбате гэрэке к'өта бэ баһаре, ча
шавик дькэ гази.

Ле х'оданмал шэртэки нэбьһисти данн бэр х'олам, гот, вэк

бэри к'отабуна вэхт тө бххэйди, төе һ'эзар манати бьди мьн щьрм, вэки эз бххэйдьм, эзе эвҗаси щьрме бьдьмэ тэ.

Холам гот,— Дэ ахьр һ'эзар манате мьн т'өнэ, эзе жь к'о ван биньм?.

Ходанмал гот,— Тыштэк накэ, ль шуна һ'эзар манати төе жь мьнр'а дэһ сала бадихэва қо́льх бьки.

Холам ль дэстпеке жь шэрте һа тырсийа, ле фькьри, фькьри, райил бу, бь хвэр'а гот,— Тыштэк бьбэ жи, нэбэ жи, эз нахэйдьм, вэки эв бххэйдэ, бьра зьраре жь шэрте хвэ бьбинэ.

Гьлийе хвэ кьрын йэк у шэрте хвэ гьредан.

Р'ожа дьне сьбе зу ходанмал холам р'адькэ у дышинэ зэвийе бьдьру, дьбеже,— Зэвийе бьдьру һ'эта р'онаийе, бу тари, вэгэр'я.

Холам р'ож т'эмам ль қоле хэбьти у эваре вэстийа, вэгэр'ийа һатэ мал. Ходанмал же пьрс дькэ, дьбеже,— Тө чьма вэгэр'ийайн? Эви гот,— р'о чу ава, эз жи вэгэр'ийам.

—Э на, ва набэ. Мьн готэ тэ вэхте р'онкаийе гэрэке тө бьд-руйи, р'о чуйэ ава, ле бьнер'э, һив дэрк'этийе, р'онкаийе, һив баш дькэ р'онайи...

Холам э'щерб ма гот,— чава ва дьбэ?

Ходанмал гот,— О, ло тө чь дьхэйди?

Холам тырсийа, ль бэр хвэда гот,— На, эз нахэйдьм, эз һэр бь т'эне дьбежьм, кэ эз һьнэки р'эһ'эт бьм, эз вэстийамэ. Диса р'абу чу сэр зэвийе бьдьру.

Эви зэви дьру у дьру һ'эта һив чу ава. Ле һив кэ чу ава, р'о һьлат, диса бу р'онайи. Холам жь һал к'эт, дэст у п'е жь бэр чун. Бэр хвэда дьбежэ,— Ходанмало, ньфьр'е нэхер ль тэ у зэвийа тэ бьн, нане тэ, п'эре тэ бьн..

Ньшкева ходанмал пева дэрдьк'эвэ, дьбежэ,— Һэйран, дэ тө мэхэйдэ, бьрйаре мэ бинэ бира хвэ у паше нэбежэ, кэ мьн нэһэқи жь тэр'а кьрийэ..

У бь шэрт у бьрйаре кьри ходанмал зоре дькэ сэр холам йан һ'эзар манати бьдэ ви, йан жи дэһ сала бадихэва жер'а бьхэбь-тэ, чьмки хэйиди бу ль сэр бьрйаре хвэ нэ ма бу.

Холам к'этэ нава дэ агьра: Һ'эзар манате ви т'өнэбун, кэ бьдэ ходанмал у р'өһе хвэ же хьлас бькэ, йан дэһ сала жь мэрь-ве һар'а бьхэбьтэ —тыштэки беақьлийэ. Фькьри, фькьри, ль ахь-рийе шэртнама дэһ һ'эзара ньвисн да ходанмал у сэре хвэ кьрэ бэр хвэ у дэстэвала вэгэр'ийа чу мала хвэ.

Бьрае бьчук же дьпьрсэ, дьбежэ,— Дэ бежэ, ише тэ чава бу, тэ чь қазьнщ кьр?

Бърае мэзын чь хатьбу сэре ви йэко-йэко жер'а дьбежэ.

Бърае быч'ук дьбежэ,— Тыштэк набэ, ль бэр хвэ мэк'эвэ, ижар тө ль мале бьминэ, эзе хэр'ым,,.

Бърае быч'ук ве щаре дьчэ дьбэ хёламе ви хёданмали. Хёдан-мал дуса вэхте хёламтийе нишан дькэ һ'эта вэхте шавик дькэ гази эгэр хёлам бьхэйдэ, эве һ'эзар маната бьдэ ви, йане жи жер'а дэһ сала бегэц бьхэбьтэ, ле вэки хёданмал бьхэйдэ, эве дэһ һ'эзар манати бьдэ хёлам у ве р'ожеда жи ви азад бькэ. Ла-вёк дьбежэ,— На, вэки тө бьхэйди, төе дё һ'эзар манати бьди мьн, вэки эз бьхэйдьм, эзе дё һ'эзар манати бьдьмэ тэ, йане жи жь тэр'а бист сала бадигэва бьхэбьтм.

Хёданмал ша дьбэ, дьбежэ,— Баш.

Қәул у қьраре хвэ дькьн йэк. Ве щаре бьрае быч'ук дьбэ хё-ламе ви хёданмали.

Р'ожа дьне дьбэ сьбэ, ле хёлам жь ши р'анабэ. Хёданмал дэр-дьк'эвэ дэрва у дьк'эвэ һөндөр', дьнер'э хёлам һе р'азайэ. Бь дэнгэ-ки бьльнд дьбежэ,— Лавёко, дэ р'абэ, ахьр һьндьк майэ бьбэ нив-ро. Хёлам сэре хвэ бьльнд дькэ дьбежэ,— Чаванэ? тө дьхэйди? Хёданмал бь дэнгэки тьрс дьбежэ,— На ло, эз һэр дьбежьм вэхтэ тө һэр'и чоле.

Хёлам дьбежэ,— Вэки ёсанэ, эзе ньһа хэр'ым, чь лэз бьк'эвьм. Ахрийе хёлам р'адьбэ, дэст пе дькэ чарёха дькэ п'е. Хёданмал дэрдьк'эвэ дэрва у дьк'эвэ һөндөр', дьнер'э хёлам бь чарёхава хвэ мьжул дькэ. Хёданмал бегэмди хвэ дьбежэ,— Хорто, дэ зу бькэ, зу чарёха п'екэ.

Хёлам гот,— Чаванэ, тө дьхэйди?

Хёданмал гот,— На, қэт набэ кё бьхэйдьм, эз һэр дьхвэзьм, кё эм һэр'нэ сэр хэбате.

Хёлам гот,—Эв ишэки дьнейэ. Ле ль бира тэ бэ, қьрара мэ қь-рарэ.

Һ'эта хёлам чарёх п'е кьрын, һ'эта эв чунэ бэр зэвийе, ида бу нивро.

Ль бэр зэвийе хёлам дьбежэ,— Лазьмэ ньһа эм нэхэбьтн, дьбини гьшк нане нивро дьхөн, вэрэ эм нане хвэ бьхөн, эме паше иш бькьн.

Р'уньштн, нан хвэрн. Ль паш нанхарьне хёлам готэ хёдан-мал эм мэрьве к'аркэрн, лазьмэ эм һьнэки рэһ'эт бн, р'азен йап на? Вёсан гот, сэре хвэ кьрэ нав гиһе у һ'эта эваре р'аза. Хёдан-мал гот,— Хёлам гөндарикэ, бу тари, гьшка зэвийе хвэ дьру-тн, һэр зэвийа мэ майэ... паше бь һерс дьфир'э дьбежэ.— Бэлки

стойе ви мэрви бышке, йе кō тō шанди ба мьн, бэлки нан ль гәврийа тәда бьминә, ньфьр'а нәхер ль кьрна тә бә, эз к'этьмә чь хәта-бэлайе?

Хōлам сәре хвә бьльнд кьр гот,— На, тō дьхәйди?

Әви го,— На, лаво, эз нахәйдьм, һәр дьхвэзым бежым бу тари, вәхтә әм вәгәр'ьн мал.

Хōлам гот,— Е-е-е, әв ишәки дьнейә, дә вәрә әм һәр'ьн, ле шәрте мә те бира тә, вай ль ви, к'и бьхәйдә.

Вәгәр'йанә мале, ньһер'и,— Меван һатьнә. Хōданмал хōлам шандә нав пез, кō мике сәр жекә.

Әви гот,— К'ижан мийе?

— К'ижан к'этә бәр дәсте тә, әве жи сәр жекә.

Хōлам дәрк'әт чу. Вәхтәк дәрбаз бу, ньшкева мәрвь һатьнә мала хōданмал, кьрн қир'ин, готьн,— Зу бькә, хōламе тә һ'әму пәзе тә сәр же кьрн.

Хōданмале дәвләмәнд жь мале банзда дәрва, дит бь р'асти һ'әму пәзе ви сәр же кьрийә, дәсте хвә ль сәре хвә хьст у кьрә қир'ин гот,— Беиман, тә чь ани сәре мьн? бэлки хун тәда нәминә, чава тә мала мьн хьраб кьр...

Хōлам бь дәнгәки нәрм у һеди гот,— нә тә гот: “К'ижан к'этә бәр дәсте тә, әве жи сәр жекә, гьшк к'этьн бәр дәсте мьн, мьн жи гьшк сәр же кьрн, дьбә мьн тыштәки зедә кьр? Чаванә, эз дь-биньм тō дьхәйди?

Хōданмал фькьри гот,— Чава бькьм, кō хōламе ва жь хвә дур хьм, же хьлас бьм.

Хōлам гот,— Баш мәхәйдә, әзе вōсан тәр'а хōламтийе бькьм.

Хōданмал фькьри гот,— Чава бькьм, кō хōламе ва жь хвә дур хьм же хьлас бьм.

Әви шәрте хвә бь хōламп'а гьредабу кō вәхте хōламтийа ви баһаре чахе шавик дькә гази, гәрәк к'ōта бә. Ле ида зьвьстане т'әзә дәст пе кьрбу, һ'әта баһаре, һ'әта шавик бькә гази, гәләк вәхт ма бу.

Хōданмал фькьри, фькьри у р'е тер'а дит,— Жьна хвә бьрә нав мешә, ль сәр дарәке да р'уньштандьне у готе кō мина шавика бькә гази, бе пу-пу-пу-пу. Бь хвә жи вәгәр'ийа мале, готә хōлам кō әв т'әвайн һәр'ьнә мешә неч'ире. Вәхте к'әтиә нав мешә, жьна хōданмал ль сәр даре кьрә қир'ин, пәй һәв гот,— Пу-пу, пу-пу. Хōданмал готә хōлам,— Аһа, ч'ә'ве тә р'он, шавик дькә гази, вәхте хōламтийа тә т'әмам бу.

Хōлам we сәһ'әте те дәрхьст, кō әв дәлк'е хōданмальн, гот:—

На, к'е ль к'идэре б'һистийэ, к'о вэхте һада, ниве зьвьстане шашик
б'к'э гази? Эзе г'олле бавежмэ ве шашике б'к'ожьм, б'биньм чь
шашикэ.

У б'ь ве гот'нер'а т'ьфьнге бэр б'ь даре р'аст д'кэ.

Х'оданмал д'кэ цир'ин, х'вэ давежэ сэр ши д'ьбеже,— Аг'ьр
мэкэ, д'ьр'ийа х'вэдеда бэ, эв р'ож р'эш бэ, к'о т'о р'асти м'ьн һати.
М'ьн чь хэта ани сэре х'вэ?...

Х'олам гот, Е-е-е, т'о д'ьхэйд'и?

—Х'оданмал гот,—Эре, эре, б'ьра, ида бэсэ, шэрэ эм һэр'ьн эз ль
сэр шэрте мэ нэмам, м'ьн б'ь тэр'а шэрт г'ьрт, эз жи гэрэк шэрт
б'ьд'ьм, дэсте х'вэ жь м'ьн б'ьк'ьшиэ, һэр'э жь м'ьн дур к'эвэ, н'ьһа
ида м'ьн мэт'элока бэре фэ'м к'ьр: “Гор'е к'эсэкир'а нэ'к'олэ, т'оё
б'ь х'вэ б'ьк'эвейи...

А'ва а'р'ьл һатэ сэре дэвлэмэнд у б'ьрае б'ьч'ук жи шэртнама, к'о
б'ьрае мэзын дабу қэлашт у һ'эзар манат жь х'оданмал станд у вэ-
гэр'ийа һат мале.

ВЪРТ'АНЕС П'АП'АЗИАН

(1866—1920)

ЛУР-ДЭ-ЛУР

(Поэма к'б'рди)

Ль ш'ьра, рэ'х ава—Р'эшэ к'ав бу, к'о һ'эсо д'ьма.

Эв шаһ'ьле шэлети бэдэши мерхас бу. Қэ т'о к'эсэки н'ькарбу
сил'һ'е ши же дан'йа. Д'ьз т'ор'ш нэд'ьк'ьр дора кэр'йе ши б'ьгэр'йа у
нэ жи г'ор р'эх пез к'эта. Һ'эсо ч'ьқа р'эм бу бэрб'ь қэнши'йе, һақас
жи беисаф бу бэрб'ь х'ьравн'йе.

Бэдэш бу Һ'эсо, мина тэ'ва т'эзэһ'ьлати бэдэш. Һ'ьш у а'р'ьле
қизе шэлет д'ьчун дит'ьна Һ'эсор'а. Ле б'ьлурванийа ши?. Дэнге к'о жь
б'ьлура ши дэрк'эта д'ьқэш'ьми, шэки ль һор'йа жи һэбу'йа дэнгэки
һақаси б'ь һ'эзрэти, һақаси б'ь д'ьл'ьх'ьрави? Дэнг, йе к'о д'ьк'ьшиан
залули, д'ьх'ол'х'олли чава шэ'шэкэ з'ьрав, д'ьлуванд'ьн чава б'ьл'ьб'ьле
бэнги.

Исанэт йан һ'эйшан, эв дэнг к'о д'ьб'һист'ьн, б'ьһ'эмди х'вэ д'ьһа-
т'ьн незик, ш'ида д'ьбун р'ьсас у д'ьшэ'данд'ьн т'о м'ьқами, т'о луванд'ьне
б'ьнда нэх'ьн.

Һ'эсо р'уд'ьн'ьшт ль сэр з'ьнара, ч'э'ве ши ль һоризона ф'ьрэ,

ава-Р'эшэ фьтылок бын лынга, һәва нәрмык ль бәр ә'ийе дьлист.

У эвн былуре дьхьст.

Гәрәк мәрывь бьдита, кӧ чава әв пәзе сәвдәсәри ч'ерә бир кьрьбун, бәрбь ви дьһатьн.

Һ'әсо кәвьр дьһ'әландьн, п'еле ава-Р'әш к'әвгьри дькьрын, т'әбйәт дькьрә кәвьр, һәва дьда гьрийандьн, һәр тышт дьһ'әжанд, к'ӧмр'әшйа һорйа пешда дани.

Ава бу Һ'әсо.

Дә чава пәз т'әслими дәнге к'ялама ви нәбуна.

Әв хвә жь ши нәдьльпътн, пе былура хвә гази пез дькьр, дани шэм хвә.

Сәва ч'ерандьне-“берик,, сәва авдане “хозат,, у бона дора хвә һ'әйване безари-зьман бәрәвкә-“қәйде нерйа,, ледьхьст.

Гава кӧ пез дьбьһист, һәр тышт дьһьшт, сәр һәр тыштир'а дәр-баз дьбу, дьһат дора Һ'әсо бәрәв дьбу.

Һ'әсо ва бәхтәвар дәрбаз дькьр, жь мәрйа дур, п'ашла т'әб-йәтеда, ль синге ч'йа. Бәхтәвар бу әв мина бәгләрәки һ'ызкьрйе баве, р'әван к'ялама бубу.

Ле р'ожәке Һ'әсо қиза аг'ейә тае т'әне дит. Дит у же һ'ызкьр.

Бәдәв бу Зәлхе. Ч'әвед бәләк, бәжи сьпнғдари бу, бьруйед қәйг'ани, сурәте чәрхин.

Зәлхе жи Һ'әсо дит, Зәлхе жи жь Һ'әсо һ'ыз кьр. Һ'әсо бәр хвә к'әт, ӧнда кьр һ'әвәс, ӧнда кьр әшқа хвә. Бь р'ожа дора к'оч'к-сәре дьфьтыли, һәрге пез ль вьра ч'ерә жи нәдита. Ч'ә'ве ви ль к'оч'к-сәре. дьстьра залули, дьл-һьнаве хвә дьр'етә былуре у дьк'әвгьри.

Зәлхе жи дьчәрчьри. Пьж п'әрде сәкьни, әве ч'ә'ве хвә жь Һ'әсо нәдьбьр'и, нә жи гӧһе хвә жь лехьстьна ви. Нә дьхар у нә жи вәдьхар-бәр хвә дьк'әт т'әне.

Һәрда жи заньбу, вәки гәләки жь һәв дурьн, вәки қиза аг'е навә жына шьвин.

Ле бәнгибун агьре хвәдейә, агьрәки п'ьр' гӧр'ә. Әв дьбьр'ә, һ'әму дурбуна дәрбаз дьбә, дадьк'әвә һ'әму к'урайа.

Бәнгибун нә дурбуне нас дькә, нә жи фьрқйе.

Дурдити бу аг'а у гәләки дәлк'баз. Зутьрәке бәнгibuна Һ'әсо һ'әсйа һерс к'әт, һар бу, хвәст шьване бәрзәқ бькӧжә, ле ақьл бу: нәхвәст наве мала хвә әрдехә һ'әта-һ'әтайе у хуна шьванәки бьр'әжә бәр шемка хвә.

Ле we чь бьготана, кӧ пе бьһ'әсийана, вәки шьванәк пәй қиза ви к'әтийә. Лазьм бу Һ'әсо дурхьн: дурхьн бь р'әзәдьлийа ви,

бь дэк'бази. Лазьм бу оинэкэ өса чекьн, вэки һ'эсо хвэ хвэ
бьһышта дурк'эта у щарэкэ дьне ль ван алья вэнэгэр'яа.

Фькьри аг'а, гэлэки фькьри у мэщал дит.

Мэрьв шандьн газн һ'эсо кьр у гот:

Аг'ае бер'эһ'м жер'а го,— Заньм. Һ'эсо, заньм, вэки тō
қиза мьн һ'эз дьки. Тō бь хвэ хортэки мерхаси, мьн бьһистйэ, р'ьнд
жи бьлуре дьхи. Эзе қиза хвэ бдьм тэ, ле қәвлэке эзе дайньм пеш-
һа тэ.

Мьн бьһистйэ. вэки пэз т'эслими тэ дьбьн у бь дэнге бьлуре
тэ һ'эжмэк'ари тенэ бал тэ.

Жь э'рде һ'эта эве мьнара бьльнд, дьвини веа, эзе нэрдьвана
дарин бьдьм данине, тōе р'уни вьра, ве жоре, пэзе жере бэрэвбэ.
Эвэ қәвле мэ. Һэрге тō жь жоре, бь дэнге бьлуре кари пез сэр

п'еп'элингар'а һьлк'шини жоре, бьви бал хвэ, ви вэкти қиза мын тэ һ'элалбэ, бьвэ у пе шабэ.

Ле һэрге на-бьвэ р'обэт, чи тэ һэйэ-т'өнэ бэрэвкэ, у һе зуйэ жь ван алья дурк'эвэ. Шьванэк нькарэ бьвэ зэ'ве аг'е, эве йэке жь сэре хвэ дэрхэ.

Һ'эсо вэбэшьри у бэр т'эмэнэ бу го,

— Хвэйти-хөдани, аг'а, готьна тэр'а қайльм.

У аг'а п'еп'элинга дарин да чекьрьне. Нод у нэһ' п'еп'элинг ле һэбун. Аг'а дьзи Һ'эсова п'еп'элингэке ве шкенанд: йа шкэсти бь ви шур'эи диса дани дэвсэ, өса вэки т'ө тьшт ле нэдьһат к'ывше, ле бэс бу кө п'еп'элинга сьст бьгьваштана, дар бьк'эта у жь п'еп'элингэке һ'эта йэке дьне вэке газэке жи вэбуйа. Бь ви шур'эи пэз т'ө щара һьлнэдьк'шйа.

О, беисаф бу аг'а, қөр'э у нэалт'буи.

Аг'ае беисаф р'обэтикэ ва кьр. Һ'эсо дэрхьстэ сэре мьнаре, Зэлхе жи сэр һэйван у готэ шьвин.

— Ава Зэлхе, дэст пекэ, эв һ'элали тэйэ, вэки тэ готьна мын кьр.

Зэлхе Һ'эсо дит, пер'а вэбэшьри, соро-моро бу у ь'шарэти дае. Шьван пе һ'эсйа, вэки Зэлхе жи жь ви һ'эз дькэ. Шабун к'этэ дьле ви. Бьлур һьлда, да сэр лева, к'олоз қот кьр, мьқам дэст пе кьр.

Гьмин к'этэ ч'йа у банйа, баг' жь ши һ'элийан, кэвьр р'ьшьфин. Аг'ае бер'эм бэр хвэ к'эт, Зэлха сэвдэсэри һьндьк ма бьфьр'ийа у бэржер бьчуйа, миша пез бьк'эта бэр п'е Һ'эсо.

Пэз к'эшйа, незикки п'еп'элинга бу у пэй һэв бэрбь сэре мьнаре һ'ьлк'шйа.

— Ло, ло, ло шьване ава-Р'эшо, шаһьле хьлфини ч'йа у бани к'эвгьрандо, р'эвьр р'эһ'м кьро, шьване кэвьр у баг' к'элогьрандо. Чьр'а тэ миша эвсэна жь аг'е ина кьр, чьр'а тэ һьлк'шйаи сэре мьнаре. Һ'эсо, тэ зьке дйа хвэда ава р'эшбуыйи. Хвэзьла нэһатаи ве дьне, вэки педа аг'анэ. Хвэзьла тэ ишқа тэ'ве нэдита, вэки тэ шэвьтанди-к'эзранди, п'елед ава-Р'эшэ кө тэ һ'эньшьр'анди, һ'эжандьна қамиша кө сэр сэре тэ чекьр.

— Ло, ло, ло... Гэло к'өрд һ'ақас бебэخت бу, вэки бэнгибуне к'энийа? Гэло исафа ви онда бу, хвэде бир кьр.

Һ'эсое фэқир чьр'а кьрэ п'ара шына, дьнйа кьрэ нава шине у гьри... Ло, ло, ло...

Бь сэда бьлуре сэвдэсэри, пез һа һэв дэ'в дьда, һа һьлдьк'шйа. Вана бир дькьрын зэра бьнат'аре. Ч'э'ве ван ль Һ'эсо, һа һьлдьк'шйан.

Дньйае мэт'алмаи ле дньһер'и. Аг'ае беисафи-бер'әһ'м шцида бубу кәвьр. Зәлхе һ'этани навк'елке хвә дарда кьрбу, дәсте хвә бәрбь һ'әсо дьреж кьрбу дькьрә гази.

— Эз йа тәмә, һ'әсо, йа тәмә һ'әта-һ'әтайе. Эз тә һ'ыз дькьм, һақаси һ'ыз дькьм, чьқас Ләйле Мәшнум һ'ыз нәдькьр. Эз тә һ'ыз дькьм: һақаси һ'ыз дькьм, чьқас мьнмьник жь ч'ьре һ'ыз накә, был-был жь гөле, дньйа жь тә'ве у һешнаи жь хвәлйе.

Төи ч'ьра мьн, төи гөла мьн, төи тә'ва мьн у тө хвәлйа мьн...

Һ'әсо дьбьһист у дьл ле дьхашйа. Ледьхьст, ледьхьст у былур гөр' дькьр.

Нери гьһиштә п'епәлинга шкәсти, те дәрхьст, вәки мьрьн ль бәр ч'әванә, ле сәвдәсәри бу, льнг дани сәр дер.

Дар һ'әжйа, к'алинәк һат у нерйе бәдәш һәведә гөлор бу, чу кө сәр кәвьре зәре бьһ'ьнщр'ә.

К'ьзин дьле һ'әсо һат.— һәй вах, нерйе мьни дәләл,—бь к'әсәр һ'әсо кьрә гази. Ле вәхте ч'ә'ве ши Зәлхе к'әт нери бир кьр. Былур да сәр лева у дәст пе кьр лехьст.

Пез һ'әле нери дит: сәкьнин, фькьрин пашда вәгәр'ьн, ле сәвдәсәри бун, пешда чун.

Мийа ә'вльн хвә щер'ьбанд, пашда вәк'шйа, һәрдө льнге пешьн бьльнд кьр у хвәст банздә. К'алинәк ле һат у пәй нери чу.

Һәй вах, һәй вах, пәза мьнә безарә-зьман, к'ьзин жь дьле һ'әсо һат.

Әви Зәлхе ньһер'и, пәз бир кьр, былур гөр' кьр.

Пәза дөда щер'ьбанд, банзда, ле п'епәлинге к'әт фьтьләк да, бь һесири кьрә к'алин у чу бәрбь зәре.

— Банздьн, дәрбазбьн пәзе мьнә дәләл, дьстра һ'әсо, банздьн бәрхкед мьнә бьч'ук, вәрьн бал хвәйе хвә.

Пәз дьһа һьлиәдьк'шйа пашда дьчу.

Һ'әсо һерс бу п'епәлинге шкәсти нәдьдит. Чьқас һ'өба ши һәбу у хвәстьн, былуредә р'ет: бь мьқама т'әбнйәт кьрә кәвьр, ле пәз пашда вәдьк'шйа.

Аг'е жь кьрьна хвә шәрм кьр, Зәлхе жь бегөмани нивкөшти бу.

Һ'әсо мьқам гөһаст.

Наһа әв бь хвә жи ньзанбу чь мьқами ледьхә.

Ба сәкьнибу, ав сәкьнибу, һәр тышт кәр' бубу.

К'е “Лур-дә-лур.. нәбьһистйә? Жь we мьқаме т'ө дьле кәвьри тәйах накә. К'е wea бьбһе, дьле бәнги we бьк'өтә, хвәва һәр'ә.

К'ижане бьбне, қиза бэнги we дин бэ у бэрбь һ'ызкьрие хwэ бьр'эвэ.

Әw р'ьндэ, сэрт'аша к'ьламанэ әw.

Әw сэр заре һорйанэ, р'өһ'е һ'эсойэ әw.

Пэз һ'эжйа, гэлэк жь wан гөлор бун.

Һ'эсо жи жь ши һ'эжйа, куз бу, п'епэлингa шкэсти дит.

Һэр тышт фэ'м кьр у аг'е ньһер'и.

Фэ'м кьр, wэки Зэлхе жь бона wи өндайэ, әw жи бона дьне.

Зэлхе жи жь ши һ'эжйа, аг'е ньһер'и, һ'эсо ньһер'и.

Фэ'м кьр, wэки һ'эсо бона we өндайэ, әw жи бона дьне.

У һэр тышт кэр' бу...

“Лур-дэ-лур,, стэқьр'и, мықаме weйэ р'ьшьфокэ аг'ьрие чу нава һэwеда бьмрэ...

Паше, қир'инэк һат.

У дө шэндэк нава һэwеда фьтъл дан т'эwai чун, wэки зэрэда бьһ'ьншьр'ьн... һ'эмеза һэwда.

Әw һ'эсо у Зэлхе бун...

Пьрс у пешданин.

1. В. П'алазийан чэwа қьлафэт у мэ'рифэта һ'эсо нишандьдэ?
2. Аг'а сэwа чь нэдьхwэст қиза хwэ Зэлхе бьдэ һ'эсойэ шьван?
3. Аг'а чь қэwл дани пешна һ'эсо у бь чь тэһери созе хwэ т'эр'ьбаид?
4. Бь чь “Лур-дэ-лур,, у “Сиабэнд у Хэщезэре,, мина һэwьи?
5. Плана “Лур-дэ-лур,, бьньwисьн у сэрһатне гьликьн. Щөмле: “Мина тэ'wa т'эзэ һьлати,, “щида дьбун р'ьсас,, “кэwьр дьһ'эландьн,, “қэйде нерна,, “қиза аг'е набэ жьна шьван,, беисаф бу аг'а, қөр'э у иэалт'буи,, “к'ьзин дьле һ'эсо һат,, у ед мани бьдьнэ хэwате.

АВЕТИК ИСАХАКЯН

(1875—1957)

ԻՅԻ, ՇԱՆ ՎԵՏ'ԵՆ

Իյի, ջան Վէտ'են, շըգա բէճաւի,
Շ'յաւ տէ օնճա իւնէ յաւ յէշնայա է'շմին,
Աւեճ տէ-խաշ, յէնկայէ տէ-խաշ,
Դ'էնէ լաւէ տէ, յաւ ի'րա իւնէ.

Յէ-գօրբանա իալիյա տէ, Վէտ'էնէ է'շիզ,
Ախ, ինճիկէ, կօ է'մրէկի ի'մրիւմ,
Ճազի ի'պույա ի'էզար ի'էկ է'մրէ միւն,
Ի'էզարի յի ի' ճիլ գօրբանա տէկիւմ.

Ի'էզար է'մրի գօրբանա ճըճէ տէիւմ,
Գօրբանա լաւէ տէ, գօրբանա ի'օճա տէ,
Դ'էնէ է'մրէկի էզ ի'խաշ'ա ի'իլճիւմ,
Յաւի յի կօ ի'ի'ստրէմ ի'ոնա տէ.

Կօ մինա տէյրիկա ի'լնճ ի'ի'փըր'իւմ,
Շա'էգա ը'օճա տէ, Վէտ'էնէ է'շիզ,
Կօ ի'խաշ ի'ի'ստրէմ, ի'ի'լմ ի'էնէ տէ,
Վէտ'էնէ է'շիզ, էզ գօրբանա տէ.

Пьрс у пешданин.

1. А. Исаһаҡыйа к'ижаң шөмлөдә wät'әнһ'зйа хwә нишан дьдә?
2. Шаир чьма дьве "Т'әне лаwе тә нав бә'ра хуе.. Әwi дәрһәqа к'ижаң һенеда һwисйә?
3. Ве шьере эзбәри һинбьн.

ЭЛӘГӘЗЕР'А

Тө, Әлэгәз, мәрт'ала алмаз,
Тө шуре бьрq у бруске,
Һәч'е тә-бьнд, һеwра дьлхаз,
Бона п'ьлте ә'wре гәр'ок.

Кәндаләд тә-һелина тәйра,
Голе тә-һеһян ә'рш п'ирузьн,
Мина к'әмбәре зер' һунайи.
Щәw ль пышта тә дьбрьqьн.

Кание тә бь шәв у р'о,
Һәвр'а дьк'әвьн хәбәрдане,
Шәwкед тә дьк'шьн һәrr'о,
П'ешед тә һәврмьше нөһ.

Мьнмьһике тә алав-аwаз,
Мина көлилка, дькьн п'әрwаз.
Мина хәwне әшq у ә'щәб,
Qәтйайи бәлгед хийала.

Тө-п'адшаһа зәршәмал,
Тө канийа мьск, маwәре,
Көлилкел тә һ'әзар р'әнги,
Һ'әзар нави, һ'әзар бини.

Пьрс у пешданин.

1. Шаир чь хәбәре бәдәw у к'aw данә хәбтандьне, кө бәнгзе ч'йәе Элэгәзе нишайдә?
2. Бь гьһие хwә рәwша ч'йәе Элэгәзе бьдьнә к'әвше.

ДЭРҮЭДЭ А ҚӘЛИБОТКА

Қәлиботк шур'әки ә'франдьне ә'дәбийәтенә, к'ижан кө теңә нъвисаре бь шьерти, бь шур'е кьн у бәдәшва, бь пьрсед ширәти у фә'мдарива нъвиск'ар дьк'әнһн сәр ван қар у қбиба, кө һәнә нав мәрвайеда, у һин дькьн кө шәр'к'арие бькьн мьқабли we йәке, чь кө храбә у зрар же те.

Ә'гиге қәлиботка ниве п'ьр'е тәрәшъл, һ'әйванәт у тәйрәдәнә, өсә жи мәри.

Қәлиботкада ә'йан дьбьн ә'гигед өсә (мәрибә, тәрәшъл, йан жи тәйрәдә), кө бь хәйсәте хвә зәлальн, бь қәнши йан жи бь хравн. Мәсәлә, р'уви сербазә, гөр храв у нойә, шер қәватә, ле нә ақьлә, қьжьк бе фә'мә, бәрхьк бәләнгазә у бепьштә.

Нава қәлиботкада һәр ә'гигт пешда те бь хәйсәт у зьмане хвә-ва.

Нета қәлиботке тәмами, т'ьмшара аг'риета те готьне, йан жи дәстпекьрьнеда. Қәлиботк ә'франдьна шьмә'тейә зарр'а гредай' т'ариқа к'ижане жь дө һ'әзар сали зедәтәрә.

Һөр'өмстана кәвида чава нъвиск'аре қәлиботка Йезопос буйә, к'ижан те һ'әсабе пешик'аре нъвиск'аред қәлиботка, Франсийәда ә'йанә Лафонтен (1621—1695), нъвиск'аред урьсайә қәлиботкейә ә'йаньн Хемнисер (1745—1784), Измайлов (1779—1831). ле т'әва зә'втър қәлиботк Кр'илов нъвисинә (1768—1844).

Нава ә'дәбийәта әрмәнийәда чава қәлиботкнъвис ә'йаньн Мхи-т'ар Гош у Вардан Айгекси, нъвиск'аред қөр'на 12—13-а, паше Хя-чатур Абовйан (1805—1848). Әши нъвисинә қәлиботке хвәхвәтие, өсә жи т'әршмәкьрийә жь зьмане майин. Паши вана қәлиботк нъвисинә Г'. Аг'айан, һ. Т'уманйан, А. Исаһакйан, ле ве дәрәшеда жь вана ә'йантърбуйә Ат'абек Хнкойан, к'ижани қәлиботк нъвисинә бона зар'а у т'әршмәкьрьнә.

АВЕТИК ИСАҢАКҢАН

Һ'ЬРЧ' У МӘР'

Чава бу, кө шәхтәке
Һ'ьрч' у мәр' бунә һәвал.
Бунә һәвал у пьзам.

— Йәк мә р'әзе,
Йе дьн мьқатбә,

Эм хэв һ'эзкын.

Эм хэв хайкын,

Бь хэвалти э'мр дэрбазкын.
Ава готын у сонд харын,
Соце р'асти данэ хэв,
Қырар кырын йэки йэкир'а.
Ава wэ'дэк дэрбаз бу,
Һ'эрдө хэвал дьле ша
Р'удньштын, р'адьбун,
Дьк'этын хэве,
Дор бь дор, бь сьре.
Шулкандьна мэр харомар,
Һ'эрч'е хаш нае т'ощар,
Р'оке жи бэр кендал
Һ'эрч'е п'ал дабу бэр тэ'ве,
Ў ньшкева мэр харомар
Қэй тэ дьго дьчэ дьзие.

Търс у хофе һ'ърч' һьлда,
Щида р'абу сэр п'ийа.

— Эве хар-мар дышуйлькэ,
Брамакбэ, йан һэвал,
На, нахазьм, же һ'ыз накьм.

Ва кър дужин, лэпе гран
Бьльндкър, да сэре мэр,
Бь лэпе дьн щьнийазе мэр
Г'огашт у қайм р'аст кър,
Бнат'ареда ч'эм дьк'шйа,
Щнийазе мэр гьрт авите,
Ў аведа ле ньһер'и,
Мина шьвэке р'аст дьчэ,
Бьн смелада һ'ърч' вэл'эшьри

Го,— һэвал гэрэке р'астбэ,

Аһа

Дэ, шьмшат у р'аст һэр'э ньһа.

Пьрс.

1. Р'ечуна мэрэ харомар чьма дьле һ'ърч'е нһат?
2. Һэвалтна р'асти гэрэ чэва бэ?

Э'ФРАНДЬНА БЬ ЧАП У Э'ФРАНДЬНА ВЭКЪРИ

Э'франдые литературае бь дө шур'а тенэ ньвисаре, йэк э'франдьяна бь чапэ, йэк жи э'франдьяна вэкьрийэ. Фьрқи орт'а ван һ'эрдада эвэ, вэки һ'име э'франдьяна бь чапэ-к'обрэ (р'ит'мэ), йан — чапэ.

Нава шьерада дөщаркьрьна йэканиед хэбэрайэ чапкьрийэ вэ-кэ һэв те навкьрьне чава к'обр, р'ит'м. Һэрге нава к'эламе говэн-дада р'ит'м бь щерге сэвтайэ пэйһэвэ қануни те ханекьрьне. эв йэк өса жи нава шьереда те к'эвше. Р'астэ, нава э'франдьяна вэкь-рида жи р'ит'м һэйэ, ле бона we р'ит'ме қанун т'өнэ, эв бе қанунэ, аза, ле шьерада, э'франдыед бь чап, р'ит'м бь қануни у ангори һэз те п'арэвэкьрьне. Һэма бона we йэке жи we э'франдьер'а дьбе-жьн э'франдьяна чапкьрийэ пивайи. Ава, мэсэлэ, кэрик жь шьера

Ферике Усыв “Зьвьстан,,
Зьвьстане кьрийэ р'к'ев,
Дак'отайэ дэр там у таш,
Ле ай тэр'а нэхш у э'шеб,
Нэ мэ тьрсэ у нэ т'алаш.

Чава щур'е нвисара вэьри, эм дькарьн кэрики жь нвисара
Wэзире Надри— “Чаг'ьрбэгеда,, мэсэлэ биньн:

“Р'астэ, ви чахи эз зар' бум, ль бэр бэрха бум, ле зар'экэ wa
эгьн, ль сэр хwэ бум; дэрнэда we йэкеда эз гэлэки дөшөрмиш дь-
бум, эз дьфькьрим, wэки эw дар чьма we дэре шин буйэ? Чьма
гэрэке ль сэр қэбра Н'эсэнбоге век'эвэ. Ле чьма сэр қэбра Софи
Р'зго венэк'эт, wэки сале се шара эw пэйа дьчу н'эц у пари нан
жи мала хwэда р'эһэти нэдьхар, шэв—р'ож “Элла эк'бар,, дьгот у
ньмеж дькьр,,.

Чава эм дьбиньн фьрқийа һэрдө мэсэла йа р'ит'ма у чапе зэф-
зэ'фэ. Мэсэла э'wльн шьерэ, һэр р'езэко we жь һ'эйшт льнганэ у
ахьрие жи р'езе пэй һэв бь пашп'ьр'тика “ев,, “аш,, ва хлаз дьбьн.
Эва пашп'ьр'тика те һ'эсабе чава р'ифм,,. Wэки өсанэ шьер, жь
э'франдьне вэьри те шөдакьрьне нэ кө т'эне бь р'ит'ме ле эw
шөда дьбэ, өса жи бь р'ифме. Р'ифм шьера шьмшат дькэ,
мьқам дьдэ we.

Ле р'ифм э'сэи нинэ бона э'франдьна бь чап. Гэнэ э'франдьне
гэлэ нвиск'ара, кө һатьнэ нвисаре бь чап, ле пашп'ьр'тике ван,
р'ифме ван т'өнэ, эw шьерана шьере бер'ифмьн, э'франдьне
өсар'а дьбежьн шьере вэьри.

ФЭҚИЕ ТЭЙРА
(1302—1375)

ФЭҚИЕ ТЭЙРА Н'ЭБСЕДА

Бьра бьһата қасье ч'йанэ.
Т'эв мьн бькра хэбэрданэ,
К'а һ'але Дилбэре чаванэ?

Хwэзи дэре н'эбсе вэбйа,
Дэст qэwазда э'фу нэбйа,
Мэрэма дьла we сафибйа.

Бьра қасьд мезэкьра,
Дэре н'эбсе хwэ вэкьра,
Эз э'фукьрама жь вандэра.

Бьра қасьд бьната ньдире,
Шьрит бавита н'эвса бире,
Эз мэ'фу кьрама жь we қире.

Бьната қасьде ширьн мәсти,
К'ьлит-мьвтэ бьда дэсти,
Дэре н'эбсе бькра қэсти.

Хwэзи т'офане блиланда,
Мэзила дьреж бьқэданда,
н'эбс у зиндан wэлгэр'анда.

Мэ'фу кьрьна гьртие н'эбса,
П'аккьрьна сэре сэр бэлгйя,
Аза кьрьна нэвсе тэнгйа.

н'эвса мире гэл хэдэрэ,
Чар чарнькал нобэдэрэ,
Теда гьртиэ бэнде жарэ.

Бэндэ теда бeқэйасьн,
'i'оп'а бесуцэ бeбнйасьн,
Гэлэк к'эсиб-к'усибe бэлэнгазьн.

Эw бэнде теда гьртинэ,
нэр бесуцэ бегьлинэ,
Эwan һаж тьштэки нинэ.

Пьрс у пешданин.

1. Фэдне Тэйра к'и бу, дэрһэқа wида чь заньн?
2. Шанр дэрһэқа к'ижан н'эбседа хэбэр дьдэ, кэ к'эсиб у бэлэнгаз же хь-лаз бьн?
3. We шьере эзбэри һинбьн.

ДИЛБЭРА ФЭЦИ

Wэй хоринга сурэт гошэ,
Ч'э'ве бэлэк шэкэ р'ожэ,
Бэсэ э'мре мьн бьһевожэ,
Эз мот'аше бэжна тэмэ.

Ль бэжна тэ мамэ тьма,
Жь к'эрба һ'элийам чэва шыма,
Э'мре п'ьр' чу, йе һьндьк ма,
Эз мот'аше бэжна тэмэ.

Wэй Дилбэра гэрдэн гази,
Ль э'ниа кэвэр зер'е қази,
Бой тэ дькьм һэвар гази,
Эз мот'аше бэжна тэмэ.

Wэй хоринга ль т'айате,
Wэй мэ'һ'буба дьле мьн к'эте,
Wэкэ зер'е нав к'ахэте,
Эз мот'аше бэжна тэмэ.

Wэй Дилбэра дор гиһае,
Шамала банг у қэзае,
Бэдэше шэкэ былқизае,
Эз мот'аше бэжна тэмэ.

Wэй Дилбэра қөт'фе дьне
Сурэте сор хал к'этьне,
Эз к'этьмэ һ'але мьрьне,
Эз мот'аше бэжна тэмэ.

Wэй Дилбэра деме гөли,
Мина һорийа дьмлмьли,
Эз машоде тэ ши дьли,
Эз мот'аше бэжна тэмэ.

Wэй Дилбэра бэжн зьрави,
Wэй назька сор гөлави,
Һэбэ ль Фэдне Тэйра шаби,
Эз мот'аше бэжна тэмэ.

Вэй Дилбэра қамат т'эмам,
Дь н'эбседа нивйа тэ мам,
Дэрбаз бун wэ'дэ у қам,
Эз мот'аше бэжна тэмэ.

Вэй Дилбэра р'энг сьбн'ани,
Wэкэ н'ива ль р'у э'змани,
Шэwҗе дьди ч'йа у бани,
Эз мот'аше бэжна тэмэ.

ФЭQИЕ ТЭЙРА У ШИНАРТИ

Т'ърба мьнэ ль сэр кание,
Ғеср тенэ жь бы:э'ние,
Бир нэкьн қэдре щинарие.

Эw щинарти ширьн бэсти,
Нае незики н'эму дәсти,
Мират'а щинер жь щинер хwэсти.

Эw қэдрэки зэ'ф ширьнэ,
Гэрэ мәри нэр бир бинэ,
Щинартийа ширьн бы'эбинэ.

Щинарти нэйэ бэ'ра дьла,
Эw четьрэ жь бав бьра,
Жь қәнщие те бина гөла.

Те готьне ль р'у дьне,
Щинар щинер'а дьбе хьне,
Эw йэк нае қэт биркьрьне.

Щинартийа ширьнэ гэлэ дәлал,
Эw зэ'ф четьрэ жь бьре н'элал,
Мәри р'у дьне навэ э'wгар.

Т'ърба мьнэ ви дьбури,
Сэва мьн щинар мьр'узкьри,
Шина мьн дькэ, нэр дьгьри.

Бьре мьи зэ'фын, дэрэкэнэ,
Эван һаж мьи т'өнэнэ,
Щинар мьнр'а снэдэнэ.

Щинар башьн өса һэвал,
П'акийа мьнр'а дыбэ эвгэр.

Саг'иета мьи дьһевшиньн,
Мьрьнеда мьи дык'эфиньн,
Бьред мьи жи һаж пе ниньү.

К'и мьи дьһ'эбинэ эшқа дьла,
Эвэ мьнр'а бав у бьра,
Бона мьи бьк'ьшиньн дэрд бэла

Т'ьрба мьнэ бэрбь р'ойэ,
Щинар бьре мьи һэр'ойэ,
Эв қәвэтэ, һьм жи чейэ.

П ь р с.

1. Фэқиетэйра шиннартия баш һьмбэри чь дькэ?
2. Щинарти готи чэва бэ?
3. Чьма щьмэ'т дьве: "Щинаре баш жь бьре дур четьрэ.."

ЩЭРДОЕ ГЕНЩО (1906—1945)

БЭРЬБЬ ГОНДЕ КОЛХОЗВАНИЕ

1.

Һавине т'эзэ дэстпекьрьбү. Дэшт у зозане Сэрһэде, гали гө-
һер'а, мерг у чимана һэла хэмле хвэ һешеландьбун, дьгөл-гөлин.

Сьбэке эм өса зу р'абун вэки т'эзэ к'эв к'этыбу сьбе, бажаре
Ереване ды хэва ширьнда бу, т'эне хьр'ина дэнге трамва, һе ко
һэрт'ьм ви вэhti бэри гьшка слав ль соқаде шьмшаткьри дькьри,
к'обар у сэрбэст, һэвраз, бэрбь сэре бажерэ жори һьлдык'ьшиан,
паше шунда вэдьгэр'йан, э'гит у дэрбдаре завод у фабрика бэр-
жер, бэрбь сэре бажари жерьн дьбьрьн.

Ль ведәре һун заньн, чьқас фабриқә у завод һәнә. Бь сьре, ль пәй һәв. Oh һ'әсаб т'әнә...

Гәло, к'е жь вә дитьбу бажаре Ереванейн бәре? Әгәр тә, ван сәлед пешьн пәдитйә, тә чьқаси жи бь зен у срафәт би, чәтын карь-би наски...

Әвә крәсе кәвни һ'әзһ'әзи зува жь хвә шьқтандйә, веда авит-йә у шәвтандйә.

Һна п'ьр' хәмьлйә, сор гредайә.

К'оч'ьк у сәра, бьрц у бәдәна, гиганте әждәһа сәри данә сәр һәв бльнд вәкә ч'йа.

Бьрщед бәдәв, баг'е т'ор'кьри, соқақе шьмшат бь дарә хәмьли говәнд гьртьнә, т'әв дьлизьн. Oh! we говәндеда, һун заньн, чьқас ә'гитә дәрбдар һәнә... Бь ордиә гран һ'әзар-һ'әзар мер у жьн, қиз у хорт...

2.

Бу шьқина машина мә, ду ль пәй хвә кьрә р'ез, соқақ-соқақ фрқаз кьр.

Чәнд дәқә шунда әм бажар дәр бун.

Автомашина мә р'у вәкьри бв, мә чарнькале хвә фьреқәт дь-дит, ле машина мә бса бь зәрп р'убаре әрде қьл дьбу, тә қәй дь-гот әвә, we һьлп'арки ә'зманбә.

Хеләке әп'ещә әм чун. Т'әзә тә'ве да, п'әнще хвә к'бта навсәра ч'йа. Р'йа мә вәхта хвәда р'йа дө қоһаха бийә, ле ньһа дәқә дьж-мьрин.

Щерге гөнда к'әтбун пешйа мә, һьнәк әм дь навр'а дәрбаз дь-бун, һьнәк дь к'еләкер'а.

Дурва зәләл хөйа дькьрьн гөнде бәр п'ала ч'йа. Щи-щина дуе тәпдура қөлл-қөлл һәвраз һьлдьк'шиа бәрбь ә'змане шин, дь нав һәведа тәлл дьгьрт, ль һәв бәла дьбу у ль сәр гөнд дьсәкни.

Вә'де гиһадруна гөнде ч'йайә, хәбат ль к'әвшәне сосиалистие дьк'әлә, ә'гит у дәрбдаре колхоза р'әв гьртьнә чарнькал, қир'ина хортанә, шьнгина к'еләндиайә, дьстрен к'әлама колхозейә һәрцар.

Машина мә миһа бруске қьл дьбу бь аһаки, нава сәһ'әтәкеда навбр'и да 60 километр р'е. 60-и веда ль пешна мә вәбу вәлатәки т'әзә.

Әм сәр Апаранеда дьқөллбни. Гөндәки садә гәр'әкә фрәда п'әр-вәдайә, бса, чәва гәләк гөндәд мә бунә ши қрари, ле наве Апаране дь қөр'нада һатйә гликьрьне, гәләк нәһ'не Әрмәнистане у Пьшкав-

казе, гэлэк наве гонде һэв нбзаны, ле эв гышк бы һэвр'а наве Апаране р'энд заньн, ч'ым кō вэхте хвэда Апаран гэлэки шундамайн, тариёда буйё, лэма жи гава кō гэлэк гонди у бажар'ване Эрмэнистане қар у қсур данэ сэре һэв, эва пьрса һана вэк'ландьнэ,— “Тō кōр'е Апаранья, бэфэ'ми нэзани, сэрһышки, сэргэдани,:

Һ'эй гди зэмане мьни ширьн, эва эв гондэ, йе кō нола қиза бы-к'ьрэ ль сэр мьраза, ле ньшкева вэхте хвэда р'ур'аш бубу, кэси поз пе нэдькьр, же һ'ыз нэдькьр! Эва башаре ч'уч'ьки бэдэв чэнд сал пешда гондэки кэвньк бу, ле ньһа, тō вэрэ бьнһер'э, тōе гэлэк нэхш у ньмуше т'эзэ бьбини.

Бьр'ш у бэдэне вэдэре жи сэри данэ сэр һэв: к'архана мэр-мэр', завода шир, һ'мам, фр'на нан, аспежханэ, меванханэ.

Чар чарнькале гонд даре баг'е т'эзэ нькандьнэ бьни гьртьнэ, шин бунэ, ле һьмбэри авае диванхана у қōльхдара, гэр'экэ п'ир'фьрэда, бь сьре у қэйдэ, һэла парва дар нькандьнэ. Баг'эки сэй-ранге т'ор' кьри өса чекьриэ, вэки мэрыв һ'эвас-һ'эжмэк'арэ ле бьнһер'э. Чь сэре вэ бешиньм, эз ньзаньм, к'ижана бежьм, вэки сфэте Апаране эйанкьм.

Дō дэқа шунда эмэ ль нава Апаране бун, ль бэр дэре диван-хана мэзын:

Р'ожа р'эпэтиэ бу, ле диван вэкри бу, вэкэ бист мэри ль бэр дэре баг'че т'эзэ сэкнибун, мэслһ'эт дькьрьн, дōсе хорта бэри һэв дьдан, йэки севэк жь дэсте һэвале хвэ р'эванд, фрқас кьр, жь нав ван дэрк'эт, йе дьн данэ пэй, ле нькарбун бьгьртана. Хорт чу дур сэкни, дэзмала хвэ жь шеба хвэ дэрхьст, сева хвэ т'эмьз кьр, дур-ва дэй ль һэвале хвэ кьр, вэки бьбиньн, эви эй'нати ванр'а сева хвэ ширьн-ширьн да бэр гэза.

— Вэ гьртэ хвэ,— йэки жь вапа гот,

Ль бэста һьмбэр вэкэ дәһ-донздәһ хорта һэспе һ'эсьни ви али ви али дьчэрхандьн, өса сэрбэст, қэй тэ дьгот зькмакида ль сэр пешта ван һэспа мэзын бунэ.

Сэр мьле р'асте к'елэка ч'ем аванки спи һэбу, мьн бэре хвэ жь листька хорта гōһаст у ль авайи т'эмашэ кьр.

Аваи нэ п'ьр' мэзын бу, ле шыкле ви нишандьда, вэки бь мо-ше техника пашьн һатйэ чекьрне. Ль бэр дэре авайи вэкэ шэш һ'эфт автомобил пэй һэв сэкни бун, һондөре авайида чар гоше баш-қә-башқәда снэ'ти т'эшкыл бубу жь чар қьсма, се снэ'тханада кэс т'бнэ бу, т'эне дэзге чекьри, ль сэр һэр дэзгэки шур'э-шур'э һашэт у п'эргале һостатие т'эмьз у т'бндьрст дьбрқин. Ро'жа р'һ'этиа ван бу.

Дь һәр от'ахэкэ снэ'теда сандьрэкэ ду— дәрмана дардакьри бу.

Т'әне жь сьнэ'тхана чара шьнгина чакуч' у зьндана дьһат, гава кӧ эм чунэ һӧндӧр, хэватчия бь т'эмамна хвэва бәре хвэ дан мьн, слав ль мьн кьрьн, мьн слава вана вэгьрт.

Фир'э-фир'а к'ура һ'эдада бу, приске спи ви али, ви али дь-пэкиан, хортэки сәрбэст сьр'ники фр'уна жь к'уре дәрхьст, да сәр зьндан, дӧ хӧрте дьн бь қр'ане йӧк п'уте һатьнэ нав ч'э'ве һ'эсьне сорбуйи.

Эз незики т'әнәкчия бум.

— Һоста, ви вәхти ақас собә чь һ'эвалә?

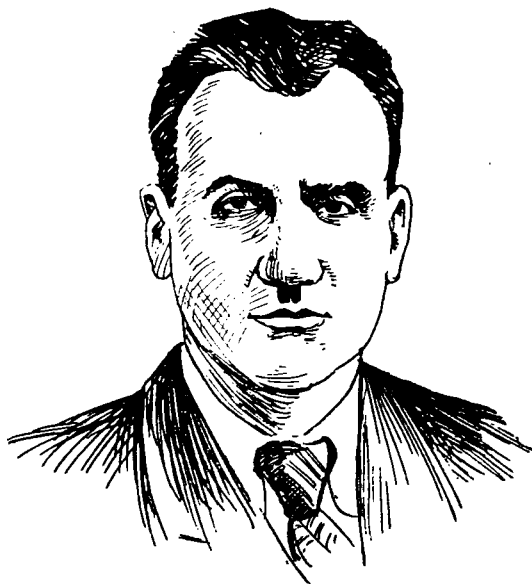
— Бона мэк'тэбанә, эм гәрәк вәхтәкә кьнда 250 собәи тә'-мамкьн.

— 250-и, чь һ'эсабә? Нһ'йа Апаране 60—65 гӧндә, ақас жи бра мэк'тәбе ван һәбьн, ль ақас собә? Мә һ'эвәки һ'әнәк бь һәвдӧ кьрьн, у эз дәрк'әтм, чум сука Апаране. Ведәре гәләк жьн у мер ль һәвдӧ дьгәр'йан, чь бежи нәанибун: р'ун, пәнер, һьнгьв, һек, мьришк, савар, бьрьнщ, к'ьнщ у мьдас—сук һатбу хәмландьне, һәр гӧндәки колхозван— әрмәни, к'ӧрд, ә'щәм һатбун суке.

Һ'эваса мьн бь сука Апаранер'а дьһат, эз мәт'әл мам, чьмки ә'мре Апаранеда әв, чь кӧ мьн бәр ч'э'ве хвэ дит, тьште т'эзә бу, чьмки эз зуда пәчубум Апаране. Ньһа гӧндиа, колхозвана гьртьнә р'йа дәмләмәндбуне, әвана дьһа стӧне хвэ ль бәр кулака хар накьн, жь вана щот у нир р'әща накьн. Әвана хвәйе к'әда хвәнә, хвәйе изн у азайа хвәнә.

П ь р с.

1. Шькле бажар'е Ереванен бәре чәва буйә у ньһа чәванә?
2. Хӧдане очерке к'ижан шӧмлада нигара Апаранейә к'ав дьдә к'ьвше?

ЭМИНЕ Э'ВДАЛ
(1906—1964)

ГӨНЕР'А КОЛХОЗЕДА

Р'о недика дьчу ава,
Бу тари ль ч'яа у банйа.
Ль р'уе э'рде, нав дэшта,
Мьж у думан бу һәр щийа,
Эw гьшк ман нав тариеда.

Ль бьнат'ара Элэгэзе
Һәр дэнге щэwэке те,
Ль р'эх щэwе алие жоре,
Сурие колхозе дьк'ае
У шарна дэнге сэ те,

До шьван р'уньштинэ
полкеда: йэк дьхунэ,
К'ьт'ебе дэрһэца т'эбиате,
Һэwале хwэр'а эw дьбе
Дэрһэца қануне we.

Гөһер'еда пэз дык'ае,
Шьван пер'а дыстре,
Бона э'мре иро, сьбе,
К'ыламе хвэда эш дыбе
Бо э'мре мэ, мэрвайе.

Э'вр ньшкева ва р'эш бун,
Мэрыв дыго пэя дыбун,
Һьнэкэ дыне һэвраз дычун,
Дычун дыһатын у һэв дысун,
Дыкырын гөр'ин, бэла дыбун.

Ньшкева баранэк һат,
Пева мэлул бу т'эбийат,
Һат быр'ине к'ылама шьван,
Ми қынщылин, нэ дык'айан,
Шьван дор пез дыгэр'ийан,

Шьванэк к'этэ һ'ольке,
Йе дын жи бы сева,
Дора сури дыгэр'йа,
Шыпина баране сэрда,
Дыһат харе һэр гава.

Бырқ вэдьдэ, те баран,
Те какина к'ылама шьван,
— Эм пез хвэйкын, мале мэйэ,
Ча р'онайа ч'э'ве хвэйэ,
Р'йа мэ э'йни һэр эвайэ.

Бу р'онайи, тэ'ве да,
Һэрдэ шьван Бахрва,
Бы пэзе хвэва ва
Һэвраз чун синге ч'йе,
Чыра хвэш бу ве сьбе.

Пешданин.

1. Дэрһэда гөһер'а колхоза хвэ шыровэкын?

ОКТИАБРЕР'А

Тә азайи ани мәр'а,
Әм шакьрын р'өн' у шанва,
Гәләк щийа тә п'әр'вәда,
Шабун ани мә гьшкар'а.

Фьрә буйи, к'әти дьла,
К'әти бажар, гөнд у шена,
Ша кьр дьле қиз у хорта,
Дьле һ'әмуйа-кал у пира.

Һәрсал тейи, шабун тәр'а.
Шәwқе дьди тө дьла,
Хәбатчи днйәе гьшка.
Сәлам т'әме наве тәр'а.

Чава т'әме, иро жи әм өса,
Бьльнд дькьн сорбәйрақа,
Әм к'ялама тә дьбежьн,
Әшқа дьла т'әв дьр'ежьн,

Днекә т'әзә чекьр тә,
Ча р'онайдар, азадар,
Пе бәйрақа тә алтындар,
Пешда дьчьн әм дьлбар.

Әм щьмә'т гь т'әвайи,
Бь һ'взкьрын-дьле шайи,
Дьстрен т'әме у we бьстрен
Һ'әта һәйә мәрьвайи.

П ь р с.

1. Мәһа Октябрәда чь қәwьмйә?
2. Чьма щьмә'та советие һәрсал we мәһәда ә'йда хwә дәрбаз дькә?

Н'АЛЕ WЭЛАТ

Дьве тō заньби, эв бунэ се сал,
 Мьн нэ дин хвиш у бьра хэлке дь мал,
 Нэ мэ дит аха wэлет, пира дьйан,
 Нэ вэхвар к'эвсэра гэвр ава ч'ьйан!
 Дьпърси иро жь мьн н'але wэлет,
 Де бежъм: же дьчн сэд агьр у пет...
 Чь ч'йа, дэшт у нэвал, р'ел у зьмаг,
 Чь бажар', гонд у кэлат, аваһи, п'аг,
 Н'эйра бь дар у гьйа коч' у зьнар,
 Бь гьран, кэзэб жь мьн аинэ хар.
 Нэ кезан, нэ шиван у шина гьран,
 Соргэри ава ч'эман бь хвина гьран,
 Р'оже сэд эш у бьрин р'енш у к'эсэр.
 Жь дьл у шэрге дь ван дэртенэ дэр,
 Ан дьбьн арманш жь бо тира нэйар,
 Ан дьчн жь нав wэлет бе шин у вар.
 Ахван жь щане wэлет дьваздэ бьрин
 Нэр'кин Дьшлэ, Фьрат дэһ' сала хвин,...
 Qэ ньзам һэwщэйэ ви н'але хэрба,
 Ко жь мьн шэрг у һьнав кьрийэ к'эбаб.
 Бьбежъм бе сэр у бэр, бе доз у тол,
 Жь мэ чун дэшт у ч'йа, намус у ол.
 П'ьр' сыпас бо хwэде wэ эw дэр нэ дит,
 Тō бе қэй нэ манэ мерхас у э'гит,
 Wэлат дил, хэлке теда һэми р'абэн,
 Бе гьрин набини, қэт р'уки ль к'эн.

Пьрс.

1. Шаир бона н'але wэлате хwэ чьма wa дьк'эwгьрэ?

ЩАСЬМЕ ЩӘЛИМ
(1908)

К'БЛАМА ҚИЗА К'ӨРДА

Бһн ве тә'ва гәшда эз.
Хазьл бьбума кәшәке,
Мьн бьда баска, бь ләз,
Бьгәр'иама дьһйальке.

Бькра қир'ин у бьстра,
К'ьламед ә'длайе,
Ба дәнге мьн бәла кьра,
Һәрчар қөлбе дьһйае.

Иан бьбума мьхәки п'ьра,
Ль сәг р'һа ә'длайе,
Қәһин кьра п'ьра ә'длайе,
Бой т'әмамһйа мәрвьайе.

Иан бьбума п'эр'э к'аг'эз,
“Э'длай, сэр мьн бьната ньвисар,
Иан бьбума дарэка чинар эз,
Т'ьм бьдита э'длайи, гөл, бьнар...

Пьрс у пешданин.

1. Хвэстьна гиза к'брд чйэ?
2. Ве шьере эзбэри ниньн.

ХЭБЭРЕ ДАЙКА ШИРАЛИ

(Qэwmандьнэк жь сала 1920-и)

1

Эзе гьликьм сэрһатикэ кьн,
Кө һ'эта наһа начэ жь бира мьн,
Эw дэқа гьран чьқас бир тиньм,
К'өлфэта көрманщ те бэр ч'э'ве мьн,
Те бэр ч'э'ве мьн хэйсэте хвэва,
Бь һ'өб, һ'эзкьрын бэрбь Wэт'эне мэ.

2.

Р'ожэке р'абу дайка Ширали,
Жь хэва ширьн, хэва һьнгори,
Ньвине р'эхда көр'е хвэ нэ ди.
Дит дэре оде сэр пьште дани.
У п'энще тэ'ве бь аwаз-awаз,
Сэр щи-ньвнна хвэ дабун п'эрwаз,
Шэwқа тиренще дьк'эт сэр стер',
У дайка пирр'а дьһат бина шер'.
Шькэкэ гьран һьнгавт мина тир,
Дьле we дайка Ширалиейэ пир,
Эw дэрба гьран минани көвьр,
Дьл һ'энавэ де дьһа һурхашкьр.

Эв чь э'шебэ? К'ане Ширали?
Эw кӓр'е мьни э'зиз хwэйкьри,
Дьбэ бь шӓхӓл чуйӓ бэр дери,
Шӓхӓлэкива буйӓ мьжули.

Дайка Ширали бь п'е гэр'э-гэр',
Дэрк'эт бэр дери дит э'шебӓкэ wa,
Г'эмам дьбэзын, дьчын алики,
Дь дэсте хwэда ч'эк сильн' гьрти.

Ч'э'вэ ван хун бу, һерс ль ч'э'ве ван,
Жь деме қэмэр пьриск дьпэкйан,
У жь гӓлле ван, думан р'адьбу,
Дьнья р'онаи ле онда бьбу.

Дайик э'шеб ма. Эw жер'а хэwn бу,
Нав һ'эвте сала һе нэ дитьбу,
Wэки гӓндийе ван ч'эк, силн' һьлдын,
У бэрбь хwэйе хwэ п'эр' гӓлла бэрдьн.

На, эw хэwn нибу, хэwnа ишэв дибу,
Хэwне ӓсайӓ гьран у э'шеб,
Бэр ч'э'ве дае бэта вӓбун,
Минани һорие зийарэта һ'эше.

— Лаше мьн ширьн, хун к'ӓда дьчын,
Хун һа чь дькьн, чьр'а шэр'дькьн?
К'ане Ширали— кӓр'е мьни ширьн?
Хӓдане дейӓ, кархэзала мьн.

Дэ бежьн лао, чь һ'ал, һ'эwалэ,
Нэ дьнья кэр' бу эва чэнд салэ,
Эв чь э'шебэ, ахьри хербэ,
Кӓ wa барана гӓлла дьбарэ.

Щинар у гӓнди кӓ бьбун т'офан,
У дьк'ьшйан дьчун бэр'и бэр'истан,
Минани э'wра ван кьрьн газы,
У жь дэнге ван дьнийа лэрьзи.

— Дайке, бьбахшин, вэ'де мэ т'өнэ.
Вэ'де мэ т'өнэ, эмэ п'ыр' лэзын,
Вэхтэки шунда дьнийа, we шенбэ,
Э'мырэки т'эзэ we мэр'а чебэ.

Ширалие тэ ньһа т'эв мэйэ,
Көр'эки ацъл у мэ'рифэтэ,
Бона Ширали дөшөрмиш нэбэ,
Эw сэрэскэрэ, пешийеда дьчэ.

3.

Дэрбаз бун пэй һэв паиз у гóлан,
Дэрбаз буң фьр'ин мина тэйре һан,
Дайк пивийе ма, һивийа көр'е хвэ,
Ле көр'е э'зиз нэһат бал дийа хвэ.

4.

Р'ожэке р'абу дайка Ширали,
Дит бэйраце сор сэр ханийа ньканди,
Дит мэрийе т'эзэ бь к'оме “туж-туж...”,
Ль сэр к'оме ван стэйрке сор һэбу.

Дайк шаш мабу, кэр' у геж бьбу,
Эw дэвдэви п'эвте сали бу,
Ле э'щебе wa һе нэ дитьбу.
Бэрэмбэри мера жьн жи р'абьбун.

Даер'а готьн, кө совет һатийэ,
У бэг жь орт'е данэ һьлдане.
Кө қэ нэвиньн т'өшар хэлайе—
Щьмэ'та р'еншбэр, фэқире һане.

Дайике ньһер'и у бауар нэкьр,
Гот,—Дэ, шаһьльн, лақырдийа дькьн,
Шех у шихади к'омэка ванбьн,
Э'мыре хөльқи, набэ гóһастьн.

Гóһастьн чийэ, э'мыр т'эв йэкэ,
Э'мыре исанэ ава чебуйэ:

Йәке we бәг бә, у йәк жи п'алә,
К'әда меред мә һ'әлали ванә.

5.

Дәрбаз бун пәй һәв р'ожед советийе,
Р'оже советийе бин дан бәр пире,
Бин дан у пире шаһьл бу т'ьре,
Чахе ә'мьре хвәш ижар ди әве.

Гөнде к'өрдада гөһастын к'әте,
Сәрк'аре гөнд бун батраке бәре,
Бь ч'ә'ве ширьн гөндийа дьһнер'ин,
У фьрқи жь орт'е данә һьлдане.

Ньһа фьрефәт дьгәр'йан дәште,
Шьван, гаване гөнде ванә бәре,
Ньһа жь мешә дар дани бь бара,
У әв нә дьк'әтын т'ө шар сәр зара.

Дар ани вана от'ах чекьрын,
У әбура хвә ван гәлә хвәш кьр,
Ньһа пристав т'өнә ль гөнда,
Кө т'ьм бьк'отә хәбатчийа, гөндийа.

Бира we дьһат, звьстанәке,
Бона фолт'ьхәк даре ч'ьнаре,
Бьрын бәр суде көр'е Гөлназе,
Гьртьн, авитьнә зьндана һәсе.

Щинарәки ван һәбу зә'ф зуда,
Дьготьн, вәки бажерда майә,
Ньһа һатьбу у гөндда дьма,
У бона гөндийа чекьр комуна.

Һәрт'ьм бь п'ийа гөндда дьгәр'ийа,
Хвәли чап дькьр у дьда гөндийа,
Т'ьм щьват дькьр бона р'енщбәра,
У жь к'ара вана әви хәбәрдьдә.

Пире п'ак дьдит, кӧ бэр ч'э'ве we,
Э'мьрәки т'эзэ дьнат чекьрын,
У р'асти ньна жийин һесабу,
Нә кӧ дэврана кӧ дэрбаз бьбу.

Эw гьшк зэ'ф п'ак бу, бәхтәвари бу
Ле к'а Ширали? һе нә һатьбу,
Эw йәк дайике п'ьр' дьлэшибу,
Сәр дәрде гьран we хwә данибу,

Щарна р'удьньшт пире бэр дери,
У хәбәре һан бира хwә дани:
“Дайке бьбахшин, wә'де мә т'ӧнә,
Wә'де мә т'ӧпә, эмә п'ьр' лэзын,
Wәхтәки шунда дьнийа we шенбә,
Э'мьрәки т'эзэ we мәр'а чебә,
Ширалие тә ньна т'эв мэйә,
Кӧр'әки ақьл у мәр'ифәтә,
Бона Ширали дӧшӧрмиш нәбә,
Эw сәрәскәрә, пешийеда дьчә,,
У ч'э'ве дайике һәрт'ьм һесьр бу,
Жь дьндара кӧр' һе т'ер нәбьбу.

6

Р оке дае чу бал мәрйед мэзын,
Го,— Сәлам, лао.
Готьн,—Сәр ч'э'ва,
Го,— Бәхте wәмә, ньзаньн гәло,
Ль к'ӧда чуйә Ширалие мьн.
Эва чәнд салә, нае бира мьн,
Бәрбанга сьбе жь мал дәрк'әтийә.
У һ'әта ньна эw һе нәһатийә.
Ща бәхте wәмә, ши мьнр'а бежьн,
Эзе к'аг'эзәки wir'а бьшиньм,
Хәбәре ӧса эзе к'аг'эз кьм,
Һ'әта-һ'әтайе нәе биркьрын.
Ща бьра бе гӧнд, бьра бьвинә,
Кӧ чава дьжин р'еншбәре һана,
Бьра һе зу бе, хwәлие жи һьлдә,

У чь дьхвэзэ we ле бавежэ.
Дьһа дест нагрьн, дьһа нак'отьн,
Гондда дьбежьн т'эв болшевикьн.

Лэ'зэки кэр' ма пира дайка һан,
Диса хэбэрда т'эв мэзьне ван,
— Дэ, wэки нае, хwэде пер'абэ,
Бежьн, дайка тэ т'эминэк дайэ,
Готийэ, кэ к'ода дьхвэзи, һэр'э,
Бой э'мре т'эзэ хwэ һ'элал хwэйкэ,
Һ'элал бьхэбьтэ, һ'элал жи бьхwэ,
Һ'элали тинэ э'мре бэхтэвар,
Эвэ нета мьн, нета мьн зэлал.

— К'ийэ Ширали? — пьрсин we дэме,
Хорте wi нави эм назнакьн һе.
— Эw кэр'е мьнэ эw тае т'эне,
Р'онайа мьнэ, бэхт у э'мре мьн,
Wэй һэма эwэ, эwэ шькьле wi,
Эwэ, кэ һэйэ бь хwэ Ширали.

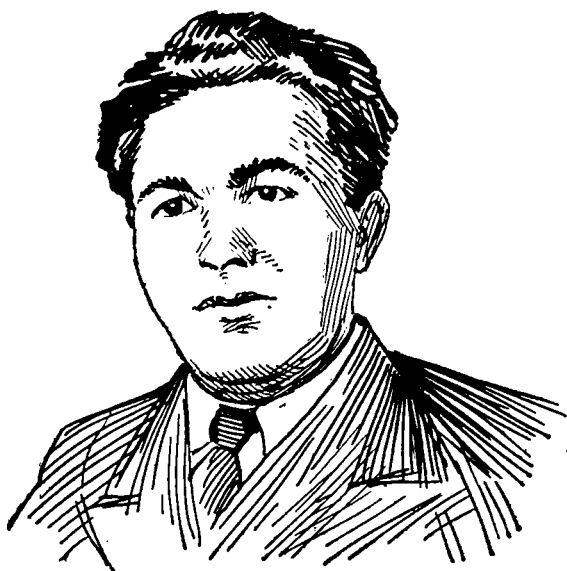
Wa кьрэ гази дайка к'эсэр ле,
У бь бэшэрхwэш бэзи бэрбь диwер,
Мэзьне нэһ'ийе дайке ньһер'и,
Ньһер'и мэлул ль шькьле диwер,
Һесьр т'эжэ бун ч'э'ва we дэме,
Сэре хwэ бэржер кьр у готэ даике,
— Дае, кэр'е тэ э'йни мерхас бу,
Мэ эw нас дькьр, чава сэрэскэр,
Мэзьне мэ бу Ширьне комисар,
Ширьн комисар, дэлалийе эскэр,
У wэхте шэр'е сэр Аг'баране,
Гөллэкэ дьжмьн эw эхьст э'рде...

Дайка Ширали эw йэк нэбьһист,
Дьнһер'и шькьл, шькьл шадьбу,
Кэр' мэзьн бубу, смел шин бубун,
К'ьнще эскэрийе чьqас ле һатьбу?
Ах, чьqас, чьqас дэ к'эсэр мабу.

Щарэкэ майин мэзын жер'а гот,
Кө комисар бу көр'е дайка пир,
Кө вэхта шэр'е сэр Аг'баране,
Натэ көштыне көр'е вейи э'зиз.
Дайка пир бынист һәварийа гьран,
Хвәст, кө хәбәрдә, ле зар нәгәр'йа,
Хвәст, кө дәрк'әвә, һәр'ә гөндә хвә,
Ле қөдум дьһа нәмабу чока.
Әвә бәр шыкъл чокда ль э'рде,
У бы к'әлогьри ва гот әвә.
— Ширалие мьн, ширһ'әлалә мьн,
Дайка тәйә пир чокда тө анийи
Боһа азайе у бәхтәварийе...

П ь р с.

1. Шаир дәрһәқа ә'мре к'өрде советийе йа к'ижан һене гьли дькә?
2. Сала 1920-и Әрмәнистанеда чь қәвьми?
3. Сьбәтьре дайка Ширали чахе хәвә р'абу, гөндда әвә чь дит?
4. Гөһастьна ә'мре бәре к'ижан щөмләда те хөйане?
5. Қ'и бу Ширали у сәрк'аре нәһ'ийе дәрһәқа вида дер'а чь гот?

ВЭЗИРЕ НАДЬР
(1911—1946)

ХЭВАТА ДЭВРЕШ

Дэвреш хортэки дэлали бэрбь ч'э'в бу.

Бэжна Дэвреш, мина спндаре р'астэ титалибу. Дэвреши һә-ла 20 сали бу, сьфәте ши, мина шькле жь муме чекьри сьпи у нәрм бу, у р'уе ши һәла нәһатбу.

Вәхте Дэвреш к'ьнше хвә хвә дькьр, сәре хвә шә дькьр, мә-рийа һ'әвас нәдькьр, бәре хве же бьг'һаста. П'ор'е вийи р'әши көришк, т'ьлийед вийә мумани, ч'ә'вед ши, мина т'аса дор нәць-шанди, бьруйед вийә р'әш бун.

Дэвреш нав гонде Нешьрлуеда дьһатә һ'әсавә, чәва хортэки жь бәдәва бәдәв, дәрбдара дәрбдар, мерхаса мерхас у жь һа-зьрбуне һазьр. Дэвреш ве пайизе т'әзә мэк'тәба әскәрие хәлаз-кьрбу, чәва коммунист шандьбуна гонде Сусе, чәва к'атьбе т'әшки-ләта партиае.

Гөндийа өса жь Дэвреш һ'әз дькьрын, дьготын,— кәләме кө ве льнге Дэврешр'и һәр'ә бьра ч'ә'ве мәр'а һәр'ә. Һәмин қиза ль сәр ши ақыле хвә өнда кьрбун.

Ле вәхта Дәвреш шватада хәбәр дьда, мәрийа т'ьре ә'йни кьт'ебе бәдәвәтиә гьртиә дәсте хвә, дьхунә; օса зу-зу у пьрс ль һәв дьани у бь дәв леве хвә шәкьри бәшә вәдьбу дьк'әнийа.

Вәхта Дәвреш, сәва қәдандьна плана хвәндьне, гөнди бә-рәвдькьр у шьват дькьр, гөнди бь зьманәки нәрм у бь пьрсьнә к'урә օса дьда сәрвәхткьрьне, гәләка һә'та ль we дәре дьготьн,— ах, Дәвреш, хвәзьла тә бьрае мәбуиан, йан мәрьве мәбуиан, бьра әм красе сәр щане хвә һәсрәтбуна! Һенәка жи дьгот,— жь шир'а сәрwertийа нә'һие лазьмә, чәва буйә, вәки әв шандьнә сәрверә гөндәки? Дәвреш օса бу, вәки сәрwertийа гөндәки мина гөнде Сусе жер'а һиндьк дьһатә һ'әсабкьрьне.

Чьмки әви бь we хәбәрдана хвә у хәвата хвәва һ'әму планед гөнд-плана чандьне, хвәндьна боршли у йе маин вәхтеда дь-да қәдандьне.

Оса жи бьн дәсте т'әшкилата комсомолада, т'әшкиләтед баш-қә-башқә дабунә т'әшкилкьрьне. Дәвреш спартьбу һә'му комунис-та у комсомолед гөнд, вәки бона һинбуна шөхөле әскәрие, сәйас-сәтиә у шөхөле дохтьрие мьжулбьн.

Вәхта гөндийа дьдитьн Дәвреш вана һини шөхөле баш дь-кә, һәма ви чахи дьготьн,— Оро, вәлләһ әв диwana диwanәкә зорә, һәр комунист, комсомол у хәгатк'ара һ'әта дь малә ванда жи һәр шөхөле баш жи дьдә һинкьрьне.

Ле вәхта гөндийа хәвата пеш һиндьбун, кал у пира жи хвә-зьяла хвә бь ван данин у дьхвәстьн бьбйана шәһьле һәвале ван.

Һәpp'о ви чахи, қиза к'әсибе гөнд Усьбе Ә'вдо у чәнд қизе дьнә 14—15 сали дьһатьн т'әсәли дькьрьн. Ле нәдьһатьнә нав ва-на, т'әне дурва мезә дькьрьн.

Сәйрана қиза Усьв һәвала хвә Гөлизәрер'а дьгот,— Ле, ле чь-ма наен әм жи бьбьнә комсомол? Баве мә we чь бежә, нә бьраед мә жи т'әви ваньн?

— Әз жи дьхвәзьм... Гөлизәре гот.

— Дә вәрә әм һәр'ьнә бал Дәвреш, ә'рзе бьнвьсьн, бьдне!

— Нә әз дьтьрсьм?

— Жь чь дьтьрси?

— Шех Шәро у мәллә Иса һәр р'о тенә мала мә, баве мьнр'а дьвезьн:— нәвә—нәвә, тә дьһели қиза тә һәр'ә бьбә комсомол. Баве мьн жи иди ве мәсәледа мьтһ'әйр ма у гот.

— Қә тьште օса дьбә? Әз наһельм. Ижа ньһа әз, вәки бем, тә вәрә, сәва вана дьле баве мьн нәе у нәһелә.

— Гөлизәр шан вәрә әм чәнд р'ожа дьзи һәр'ьн шьвата у жь

Дэврешр'а жи бежын! Эве э'сэ де у баве мэ бьдэ сэрwэхткьрыне. Чьмки хэвэрдапа өсада шех у мэллэ нькарын бэр ви хэбэрдьн.

Сэйране дьгот у мьле we дьгьрт, бэрбь вана дьбьр. Бэре Гө-лизэре һындьки хwэ шунда дьгьрт, паше һэма ньшкева гот,—Дэ wэрэ эм һэр'ын, һэлбэт к'омэка ноли ван у хортэки нола Дэвреш we ль пыштā мэвьн! Шех Шэрое р'у дьреж у мэллэ Исае пышт куз we чь бькьн? И... Бьр'а т'эзэ к'этэ бира мьн, нэ Э'йшана Сэбри жи чу хwэ һывиси комсомол, к'этэ нава т'эшкилэте, ньһа жи буйэ сэрк'ара мала хwэндьне?

Чь бь вейа кьрын, wэки чь жь мэ бькьн? Wэрэ эм һэр'ын!

Ле чэwа? Мэрьве кō бьхwазэ пешда һэр'э, бьбэ мэрьв, жь дьне тыштэки һьлдэ, гэрэке нэтырсэ, шэрм нэкэ, бэр чэтнайа нэ-сэкьнэ, һэла кō ньһа т'ө чэтнайе өса т'өнәньн, нэ? Wэрэ эм һэр'ын,— Сэйране гот у дэсте һэв гьртьн, к'энийан, бэрбь вана чун, дуз чунэ бал Дэвреш. Дэма Дэвреш эwана дитьн го,— Oh!... сэр сэра, сэр ч'э'ва һатынэ, гэли һэвалед дэлал! Йэдин һун һатынэ, wэки т'эв мэ бьхэбтын, эре?

— Бэле!.. Ле һэвале Дэвреш, гэрэке тō өса бьки. һэла кэс ле һызаньбэ у паше жи де у баве мэ сэрwэхт бьки,— Сэйране гот.

—Эw гьли сэр сэра, сэр ч'э'ва, ле һун һэла дō се р'ожа wэрнэ шьwата, һуне бь хwэ гьли-готьне өса һиньын, wэки қэт кэсэк нькар-бэ бэр wэ хэбэрдэ,— гот, у һа-һанга жер'а э'рзэ һывиси, анкета, т'жи кьр у да т'эшкилэта комсомола.

Чэнд р'ож дэрбазбун, Сэйран у Гөлизэр қэт жь шьwата нэдь-ман, һ'эта р'ожа шьwате эwана эп'ещэ һини гьли-готьне сэйасэтие у т'эзэ жи бун.

Wэхте эwана дэрбазн комсомолне дькьрын Э'лое комсомол р'абу гот,— Гэли һэwала, һун хандьне заньн? һун заньн, wэки комсомол чьйэ?

Жь вана Сэйране р'абу гот,— Эре, һэрэке мэ се сала мэк'т'эба гөндда хандийэ, комсомоли жи, т'эшкилэтэкэ к'омэка (р'е-зерва) партиаейэ, эве щавда у р'унышт. һэwала йэк-йэк пьрс дан, эwана жи эщыз нэбуйи щав дьдан. Паше, бь дэст бьндкьры-нэкэ бе мqабьл, к'этнэ нава комсомолие.

Иди һэрсе қиза жи к'ынше комсомола ль хwэ кьрьбун, т'эви т'эшкилата комсомола бь дьл у эшқ дьхэбтин.

Хорте гөнд гэлэка бона Сэйране аqьле хwэ өнда кьрьбун у сэва we дин, һар бубун. Чьмки Сэйран гэлэки аqьл бу, хэбатһ'эз бу у һьм жи гэлэки бэдэw бу, ч'э'вэ р'эш, сурэтэ сор, гөлийе р'эшэ дьреж, гөлие we сэр мьле we дьмьлмьлин, wэхте ба ле дьхьст,

дэви ч'ук, левэ зрав, мина бэлгед каг'эза, у бэжна бльнд, хэбэрдана ширин, тэ дьго хвэзыла нэ бькьм нэ бьхөм, ль хэбэрдана ве бэжи у бала ве бьн'ер'ьм. А Сэйранэ өса бу, ле хортед гөнд ве чэва афле хвэ өнда нэкрана? Шарна вэхте дэрлэца меркьрына веда хэбэрдан дьчу, Сэйране дьгот, — Эз мер накьм, һ'эта хандьне дэст нэйньм,. Ле де-баве ве дьхвастьн һэма ве гаве жер'а мерэк бьдитана у бьдана, чьмки вана нэдьхаст, вэки қиза ван һэр'э щие дур, хэрибие. Дьготьн,— Бра қиза мэ гөндда меркэ, жь мэ нэцэтэ. Лэма жи Э'мое көр'е-Э'лор'а готьн кьрбун, вэки Сэйране бьдьне. Сэйране Э'мо бэгэм нэдькьр у нэдьхаст, чьмки эве Э'мо зуда насдькьр, нэханди, жь гьли-готьне советие пашда майн шьв ль бьн гөһ-к'этибу.

Иди Сэйране дэст ванда дэбур нэдькьр, дьхастьн, вэки дэсте зоре бьднэ эви кэр'и шьв ль гөһ к'эти. Сэйране иди дит, бе фэй-дэйэ, гот,—Һэмини, кө эзе бьчуйама, һэма йа п'ак эвэ ньһава һэр'ьм. Р'абу, чу бал Дэвреш, гот,— Эз дьхазьм, һэр'ьм бьхуньм.

Дэвреш гот,— К'едэре, к'ижан мэк'тэбе?

— Бэк'өйе, йане жи Ереване-техникуме, чьма ве мын һьлнэ-дьн?

— Ве тэ һьлдын, хэвата хвэда дэрбьдари у бь т'эхмина мын гэрэке тэ гөндда к'ома чара хлазкьрьба эре?

— Бэле.

— Сэйран шан, вэки дьчи, хушка мын Э'йше жи хвэр'а бьбэ, бьра эв жи бьхунэ!

— Э'йше тыштэки жь хвэндьне занэ?

— Ле чэва, сэрк'ара мала хвэндьнейэ, эв жи мина тэ ком-сомолэ, һьм жи дэрсдара к'ома жьнайэ.

— Дэ вэрэ, эм иро һэр'ьнэ нэһ'ие, шөхөле хвэндьне р'асткьн!— Сэйране гот, у һэрдө чун, шөхөл р'асткьрбн у вэгэр'йанэ мал.

Вэхта дэстпебуна сала хвэндьне. Сэйран у Э'йше чун. Бэре к'этьнэ курса һазьрие, паше жи к'этьнэ курса йэке у хвэндьн.

Дэвреш жи иди нэдьхаст, вэки гөнда-бьминэ. Чьмки Сэйран у Э'йше чубунэ хвэндьне, эв жи иди бэрэ-бэрэ мэзын дьбу, жь шир'а жи хвэндьна бльнд лазьмбу, дьхаст бьхунэ.

Эв жи р'өке р'абу чу нэһ'ие, шөхөл т'эслим кьр у чу Т'били-сие, к'этэ института партиае.

Чар сал дэрбаз бун. Мэ бьһист, вэки Дэвреш, Сэйран у Э'йше хвэндьн хлазкьрьнэ у вэгэр'йанэ нэһ'ие.

Вана шыкыл у хэбата нәһ'ие т'эмам дабунә гөһастыне, хэбат дабунә сәр һ'имәки қәһини, өса жи хэбат пешда дьбьрһн ә'йини ль сәр гьли-готьнед Ленин.

П ь р с.

1. Дәвреш гөндда чь хэбат дькьр, гөндиа чьма жь ви һ'ьздькьрһн?
2. Гөһизәр чьма жь шех Шаро у мәллә Иса дьтър'сна, кө бьбә комсомол?

ҚАЧАХЕ МЪРАД

(1914)

К'ЪЛАМА Ә'ДЛАЙЕ

Дәсте хвә бьдә дәсте мьн, һәвало, р'абә, сьбәйә,
Мьле хвә бьдә мьле мьн, һогьро, қам-қаме мәйә,
Әзи к'өрдьм, тә инглизи, йане һьнди, ә'рәби зәнг,
Дәсте хвә бьдә дәсте мьн, һәвало, р'абә сьбәйә.

Әм нәһельн, вәки хунхөр шаркә дьне шәнг текьн к'ар,
Шаркә дьне хун бьр'ьжә у веранбә гөнд у бажар',
Шаркә дьне де бьгьрин, домам гредьн хелие р'әш,
Мьрһн бәлабә нав дьне дәст мәрьве кеми сәвдафә'ш.

Һьм дйа ур'ьс, йа амрика, йа һьнд у йа ә'рәби зәнг
Нахвәзьн қәт'ьл бьр'ьжә у дьнеда пешда бе шәнг,
Бой зар'е нава п'еч'әка, бой ә'мре вани гөл у гәш,
Бой қизед эгьнә, бәдәш, бой хортед т'әлианә к'әләш.

Бой говәнд мала бьгәр'ә, дәфчи т'ьм бежә "һәи шабаш,,!
Т'ьлие кәч'-буке шаһьлда бьч'русьн гөстилк у қаш,
Қале әхтийар т'әсе һьлдә, вәхвә әшқа бук у зә'ве,
Әм нәһельн, шаркә дьне тек'әвә нав сәве.

Әм нәһельн, вәки хунхөр р'абьн, диса дьне ләвхьн,
Әм нәһельн, вәки шлт'ах п'ехәме ә'длайа мә хьн!
Вәки сьтқе мә һәвр'абә у щерге хвә әм текьн йәк,
Сәр мәда нае т'ө ә'дук у т'ө дьжмьн, у т'ө қәзиак!

Эм наһельн, кӧ хэзабьн дьнеда мэрыве амут'ам,
Бра э'длайа р'у дьне т'ымщър мэр'а бьбэ мырам!
Ви мырам we бьстрен жь кала гърти һ'эта зар'а.
Ль зозана у ль дэшта, ль гонда у ль бажара.

Дэсте хвэ бьдэ дэсте мын, һэвало, р'абэ, сьбэйэ,
Мьле хвэ бьдэ мьле мын, һогьро, қам-қаме мэйэ,
Иро һ'ьшиарьн щьмэ'т, жь ур'ьс һ'эта э'рэби зэнг,
Шэр'к'ариа мә йа һақиейэ, эм наһельн пешда бе щэнг.

Пешданин.

1. Ве шьере эзбэри һинбьн?

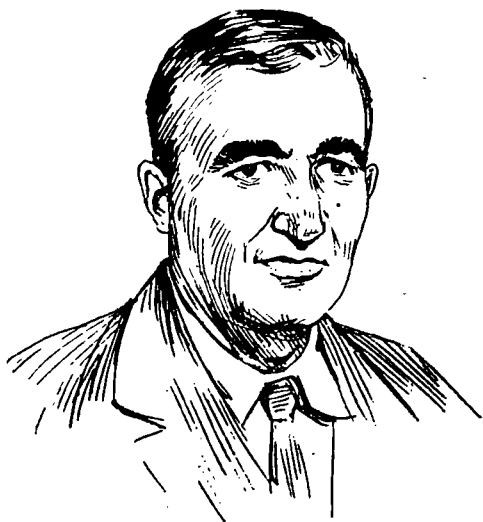
ДЭШРА КОСМИКИЕ

Баһар һэла жь мэх'эла
Хвэ г'эзэ р'аһиштэ гонд,
Гава бэ'са қәнщәнэвса
Дьне һьлда гэлэк т'унд:
Wэлате мын, қанате мын,
Бэкър дэврэкэ г'эзэ,
Бу мейдана һ'өнӧрвана,—
Э'рша “Восток,, дьбэзэ:
Сэр Гагарин, бэнгзи нарин
Гэр'ийа р'енга нэбэлэд.
Сийанэта мә, р'умэта мә,
Бьльндкър бе һ'эд у сэд.
Ле ду wir'а ноли шера.
Пенщэк жи чунэ э'змин,
Кӧ бь сьре ль ви сӧр'е,
Эшкэрэкьн бой Wэт'ин.
Ван бе т'алаш һэва қэлашт,
Дэвра космикие данин
У наве ван, һэр гаве ван
Дьнер'а бу мьзгини.
Э'зман ани мэрд мэрдани,
Qэфэса хвэ бэр вэкър,
У хасед мә— мерхасед мә,

Н'әмди хвә ле мезәкър.
Т'ьре ниве жь пашиве
Р'абә, һәр'ә р'әқасе,
Дәйн стәйркакә, хвә шьт'авкә,
Бона һ'әйр у һ'әвасе.

П ь р с.

1. Шаир чьма наве шьера хвә даниә “Дәвра космикие,,.
2. Қ'и щара ә'вльн гһиштә ә'рше ә'змин?
3. Наве к'ижан космонавте советие заньн?

Н'ӘЩИЕ ШЪНДИ

(1908)

Щ А Б

(Кәрик жь сәрһатийа "Һәварий,")

Сьбәкә мәһа гөһане хвәш бу.

Әз жь базара Ереванейә т'әзә вәдьгәр'йам. Незикайи малер'а кьр. К'учеда, алие мьле ч'әпе, мьн професор Еремйан дит. Мина һәрщар слава ви вәгьрт у пешда чум. Ле һәма ве лә'зе мьн дәнге ви бьһист у пыш хвәва ньһер'и, әв бәрбь мьн дьһат.

— Һәвале К'амьл,— әви бь бәшәрәкә хвәш готә мьн,— к'ә-рәма хвә дәфәке сәбьр бькә, мьн кә тә дити, гьлик к'әтә бира мьн.

Мьн зәмбила гран дани.

— Бьбахшинә,— әви гот.— вәки мьн тә дайи эгләкьрне. Зани, ве пеле һәваләки щабдар, әз дьбем тә нас дьки Бабайан нәмәк жь Москвае, жь комунистәки кәвн стәндьбу. Хвәйе нәме пьрсәкә ва кьрбу: гәло аула Дигор'е ль алие вә һәйә? К'өрдәки бнәлие ве гәләки ә'йанә, фә'мила ви Литкин. Һәвале вьра жи, кә нәмә стәндьбу, тә сәрәдәри же нәкьрбу. Р'ожәке гази мьн кьр. бьрә идара хвә: "Фланкәс,— әви гот,— һ'ал у һ'әвал әв. Тә чава днезан, афьле тә жь әве йәке чь дьбьр'ә.. Мьн щабә ви да, готе,

— Р'астә, шәм мә аул т'өнәнә, ле гөнд һәнә. Ле һәма Т'егор'— Дигор' һәйә. Әв гөнд бәри сала 1917-а, чава нәһ'икә Қәрсе дык'— әтә нава вәлате мә. Гөндәки кәвнә, дера we жи гәләки кәвнә. Гөнде әрмәнийә бу, вәки майин нызаньм к'өрд ведәре һәбунә, йане на. Ньһа тә чь дыкари бежи?— Әви бь форма пьрсе мьнр'а гот у ль ч'ә'ве мьн ньһер'и.

Мьн т'әг'мин нәдыкьр, кә әве пьрсе бьдә мьн. Әз бь фькьра хвәва зуда чубумә Дигор'а эздийә, йане жи, чава һьнәка дыгот. Дигор'а Ә'мәрике, вәки ль р'әх Дигор'а әрмәнийә бу...

Професор Гивиа шаба мьн бу. Дәсте хвә да сәр гьрка мьле мьни р'асте, диса гьлие хвә пешда бьр:

— Ёь, чь қәшьми, к'а бежә?

Зьмане мьн гьран бубу у мьн аншах готе,

— Бьбахшинә, тыштәки нькарьм бежьм, һәр гьли зәлалә...

Щарәкә дьне...

Мьн хатьре хвә ньзам чава же хвәст, льнге хвә һьлда у мина ч'викәке фьр'им, ләз-ләз п'еп'элингар'а һьлк'ешьам қате жоре, һөндөр' к'әтьм. Зәмбил дани бәр шемике у we к'әзәльке пәйә бум жере. Мьн дина хвә дае, Еремйан һе шие хвәданә, мәрьв дыгот, һ'әйра мьнданә. К'и занә, дыбә т'әг'мин дыкьр, вәки эз дин бумә, йане сәрхвәшьм, ль мьн дьнһер'и. Әһ, чь дыфькьрә, бра жь хвәр'а бьфькьрә,—мьн гот у алие к'уч'е ч'әпер'а р'әвә-р'әв чум. Бәле, әз хвә хвәр'а дыбежьм: “һ'ьш, кәр'бә, Ферик һатә дитьне. Нә әва си сал бу, вәки өнда бубу, сәр бәрәт'е ви т'өнәбу, ида һатә дитьне, ләма готьнә—бьра шарьстан бә, нә гор'ьстан бә. Дьләзиньм, р'ева кәсәки набиньм, дычьм, хвә авакир'а дыгьһиньм. Диса п'еп'элингар'а һьлдык'ьшьмә қате жоре у чьқа қәвата мьн һәйә дәрики дыхьм.

— Әв к'ийә?— дәнге нас дыб'һем.

Заре мьн нагәр'ә, шур'әки наве хвә һьлтиньм у гава дәри вәдыбә, хвә давежьмә һөндөр', дысәкьньм, бина хвә дыстишьм у паше бь дәнгәки бьлд дыбежьм:

— Нуре, мзгинийә мьн...

Нуре, вәки жьнәкә хвәнди навсәрәйә, мина щаре дьне дыбә п'ирқина we, дыкә кә хвәшиә хвә ль мьн бькә, ле гава мьн дьнһер'ә, кәр'буна мьн, худана сәр р'уе мьн, шаш у мә'т дьминә... пашда вәдык'шә...

— Мзгинийә тә... мзгинийә тә... сәр сәра, һәрдә ч'ә'ва... ле чь мзгини?— т'әви һәв дыбә, нькарә хвә ль сәр льнга бьгьрә.—Мзгини? К'а к'и мьн һәйә... А... дыбә пьрсе дәрһәқа һәкьрьна дисертас-

йа мьнэ. Эре?— бэшэра we хwэш дьбэ у бы тэһэрэки э'нэ'нэкрьне диса ль мьн дьһер'э...

Эз сэре хwэ дьһ'эжиньм, дьхwэзьм бежьм, wэки готьна we нинэ. Р'аст ч'э'вед мьн дьһер'э,— Мзгинния тэ...— шарэке жи дьбежэ у дьбэ к'алин-зарина we.— дьбэ дэрһэқа бьре мынданэ. Эре? Дэ бежэ, зу-зу бежэ,— дэвэр'у дьк'эвэ сэр дивана р'эх дивер. Хwэва дьчэ, р'энг ле спич'олэки дьбэ... Эз һежа сэр һ'эмде хwэда тем, бэр хwэ дьк'эвьм. Эзи бесэбьр бум, т'эзэ хwар'а дьбежьм: “Нэ эва хушкэ, ахьр мьн чь кьр?., Нуре нэисэ ч'э'ве хwэ вэдькэ. Дьле мьн барьстан дьбэ. Ль мьн дьһер'э, дьбежэ,

— Мзгинния тэ сэр сэра сэр һэрдö ч'э'ва,— готьна хwэ дьwэк'элинэ.— Ле к'а, к'едэрейэ бьре мьн? Ле чьр'а һ'эта ньһа хушка хwэ, омьда т'эне нэдьпьрси? Ле к'е тэр'а гот? Бьре мьн, бьрае мьн...

Эз бэр дьле weда тем, же һиви, лава дькьм. wэки һесаба, кö бежьм. Хушк қасэке ч'э'ве хwэ дьгьрэ, кэр' дьбэ. ле дьбэ хөлэ-хөла һесра, ль хwэда дьхэньқэ...

У эз дьбежьм, дьбежьм, чава р'асти професор Еремйан һатьмэ. Дьбежьм готьна wi у öса жи дэрһэқа хwэ у һатьна хwэда гьли дькьм.

Эз дьбежьм,— Нэ мьн жи дэрһэқа Ферикда бьһистийэ, пер'а һэвалти кьрийэ. Ахьр нэ һэрче гондед доране мә гьшк wi зьньн у һэла професор Еремйан хэбэрэ дэве wiда, эз сэр к'этьм, wэки пьрс хут дэрһэқа Ферике бьре тэданэ. Дэ р'абэ, р'абэ эм һэр'ьнэ мала Бабайан. Эwi бы хwэ нэмэ стэндйэ, we бежэ, эме һэр тышти пе бьһ'эсьн. Эwe бежэ к'а Ферик ль к'едэрейэ у чь дькэ.

Щинаре Нуре жи бэрэв дьбьн, һэр кэс бы дьлэки ша ч'э'вр'онайе дьдэ хушке у бэр дьле weда тен, wэки һ'ыше хwэ бэрэви сэр һэв бькэ, хwэ онда нэкэ. Жь ван дэр у щинаре we һьнэк т'эзэ педьһ'эсьн, wэки бьре we һэйэ... Паше шьк' пешда те:—ле һэрге бьре we һэйэ, һ'эта ньһа. Нуре чьр'а нэдьгот. Эwi чьр'а һ'эта ньһа қэ к'аг'эзэк нэдьньвиси? Чэwanэ жь һ'эзар нэһсьд һ'ижде сале һ'эта ньһа хэбэрэк wi т'өнэбу. Ле чьр'а... Ч'э'вед һэвдö дьһер'ьн... Хушк те дэрдьхэ, һазьр дьбэ жь от'ахе зу дэре. Эз дьбем, эw жи дьк'эвэ нава шьке, ле нахwэзэ тыштэки бежэ, жь ч'э'ве wer'а гэлэк тышт те ханекьрьне, дьхwэзэ һэр тышти дэқэке пешда заньбэ, чька Ферике бьра чьр'а ақа wэхт кэр бубу...

П ь р с.

1. Еремйан К'амьлр'а бэ'са чь кьр?
2. Литкип к'и бу у чьма К'амьл мьзгиниа хере бьрэ Нурер'а?

УСЬВЕ БЭК'О
(1909—1969)

САЛА Т'ЭЗЭ

Ле бона мэ нибун: кóлилк у р'һ'ан,
Кание сарэ р'эвок у ава ван.

Шьнгина бакьнге хвэшэ нэрмьк,
К'алин, мьккина бэрх, каре р'ьндьк.

Банара бэдәw, былбьле бэнги,
К'эвотк, тэйр у туйе р'энг-р'энги.

W'а н'ара мэ бун: тэйрок у т'офан,
Нэхвэндити, тэ'ри-тэ'ристан.

Бе ст'ар бун, жь бира мэрийа дур,
Һэвалe мэ бун: кóлав у-былур.

Сале т'эзэ пэй һэв дэрбаз дьбун,
Ле бьрине мэ т'ö қэнщ нэдьбун.

Сале т'эзэ данин дэрде т'эзэ,
Дэwса бьрине кэви бьрине т'эзэ.

Лэма к'ыламе мэ зэлул бун мьқим.
У' мэ бь wана дькьрэ ахин.

Ль сэр леве мэ былура дарин
Тэви мэ дьгрийа һ'але сал-зэмин.

Октябрь Мэзын һат хwэ гиһанд,
У' брые мэ йэкшар щэбранд.

Зэвис мэ буно э'йни гөлһ'эйран,
Көлилк у к'эвшэн мэр'а к'энийан.

Һәрсал пэй тен шабуна т'эзэ,
Сале херхазэ т'эзэ у т'эзэ.

Тө, сала дэмал, мевана э'зиз,
Тэ ша дыбын кал у пир, көр' у қиз.

Wэрэ, чава сала э'длайе,
Wэрэ, ча дэнибеж у шэ'да шайе.

Дылшанга м'йэ алави тэр'а
Бра сале ва гэлэкбын мэр'а...

П ь р с.

1. Чь фьрқи нава салед дэрбазбуи у наһада һэйэ?
2. Шаир чэва пэсне сала т'эзэ дьдэ?

ЗЭВИА КОЛХОЗА МЭ

Чьда шинэ зэвиа мэ,
Чьда эшқэ дьле мэ,
Тө көлилка гонде мэ,
Бэжидэ, шинбэ зэвиа мэ!

Бь хэмла т'ьжи бэ,
Сэлам тэр'а зэвиа мэ,
Һэр сал һасьләте дьди мэр'а
Т'ө зэви т'өнэ сэр тэр'а.

Wэхте баһаре шин дьби,
Мина көлилка бин дьди,
Тө зэвиа мэйэ к'обар.
Тө назьки, амьндар,

Ле навине сэргран,
Сьмлед тэйэ т'эжи нан.
Чьца баши тө һ'эйран,
Тэ р'азинэ колхозван.

Дайина тэйэ гэлэ гьран,
Жь холе дыбьн колхозван,
Т'эжи дыбьн э'мбаре мэ,
Тө гөмана дьле мэ.

Лэма жи эм шэв у р'о,
Эшц у к'обарьн, һэрт'о,
К'ылама тэ эм дьстрен,
Амниа хвэ тэ дьсперьн.

Чьца шинэ зэвиа мэ,
Чьца эшцэ дьле мэ,
Тө көлилка гөнде мэ,
Бэжндэ, шинбэ, зэвиа мэ!

Пешданин.

1. Бь хэбэре хвэ шыкле зэвие дор мала хвэ бьдьнэ к'эвше.

МИРОЕ ЭСЭД (1919)

МЗГИНИИА ХЕРЕ

(Кэрик жь сэрһатийа “Дэрсдаре гөнд)

Сар бу. Сэре ч'йа иди бэрфа қэрқаш х'йа дькьр. Паизе хать-ре хвэ дьхаст, бина зьвьстане дьһат. Ль ви гөнде бэрп'ала ч'йе зьвьстан зу дьһат, лэма жи гөндийа мөһа паизейэ пешьн һ'эсабдь-кьрьн мөһа зьвьстанейэ э'wльн. Зьвьстана кө ви вари т'эме дьреж дьк'шанд бона һьнэка һьлбэт хвэш бу. Чэнд мала шэвед дьреж от'ахед хвэда һ'эта дэрэнг к'еф дькьрьн, нава эшце у шайеда бун у те дэрнэдьхьстьн сөр' у сэрма чава дэрбаз дьбэ. Бэле, т'эне

чэнд мала... Ле боиа гэлэка звьстан э'йни кӧл-дэрд бу. We сале һ'але гӧндийа гэлэка храб бу, ниве п'ър'е бе ардӧ у арван мабун. Дэ сале дэрбазбуйи жи һ'але ван нэ т'ӧ тышт бу.

Звьстане вэхте дэре гӧндийа дьк'ӧта қӧрф дькърэ нава дьле хэлце бе нан у бе шэват, р'ут у тэ'зи. Ле эве звьстане хвэр'а ӧса жи мзгинийа хере ани, бэле, мзгинийа хере.

Мина бае бруске нава һ'эму бажар у гӧнда бэла бу, вэки бь шьвета Урьсете Эрмәнистанеда жи диwana Советие сазбуйӧ.

Эва мзгинийа т'эви сӧр' у сәрма we сале һат у гһиштэ wi гӧнде бэрп'ала ч'йае Элэгэзе жи. Гэлэк ша бун, фрнах бун, шабуна лынге вана э'рд нэдьгьрт. Ле... эв һьнэка жи хвэш нэһат у қӧрф кърэ нава дьле вана.

— Мьн вэр'а нэдьгот,—гӧндики щинаред хвэр'а, кӧ бэр дэре wi т'оп'бьбуи, дьгот,—вэки Ленин э'сәйи we һ'але мэда жи быгри мэ дэсте хунхӧрада наһелӧ.

— Ле мьн жи нэдьгот, вэки урьсе ч'э'в сур,— гӧндики майи гот,—мэ т'эне наһелӧ, we хвэ мэр'а бьгһиннэ. Баве мьни р'әһ'мәти т'эме дьгот щьмэ'та урьс ч'ара беч'аранэ.

— Р'астэ, Усо тӧ р'аст дьбежи,— йэки дьне дьгот,—мьн чэнд щара бь гӧһе хвэ эв хэбэрана жь дэве тэ бһистьнэ. Р'әһ'мәти Ә'мэр т'эме наве Ленин жи дьда, дьгот Ленин баве хэбатк'аранэ, дьгот эве диванэкэ ӧса дайнэ, вэки дьне алэме хвэзьла хвэ пединэ. Баве тэ чь мэрвьэки шэ'раза бу. Эв һақа тышт жь к'ӧ һин бубу?

— Тӧ дьбежи жь к'ӧ? Эз ньһа т'эзэ фэ'м дькьм, вэки баве мьн чава һаж ван гьлийа һэбу. Достэки мәйи әрмәни һэбу, наве wi һовсеп' бу, эв мэр'а жь бьра жи четьр бу. Т'эме гава эв дьһатэ мала мэ, әм гьшк ша дьбун, мэ т'ьре қәвме мәйи лапи незик жь хәрибне һатийә. Эвара чахе әм дьк'әтьнэ щи, эв у баве мьн дәрәнг р'адьзан. Әwi бь зьмане әрмәни к'этеб баве мьнр'а дьхвәндын. Р'ьнд те бира мьн әwi наве Ленин, болшевика гэләки дьда.

Ава гӧндийа шпын-шырын һөвр'а хэбәрдьдан у ша дьбун. Жь шабуна вана те дәрнэдьхьст, вэки иди эварә, сарә...

We эвара сар одәкә гәрмда чэнд гьрәгьре гӧнд бәрәв бьбун. хэбәрдьдан, бәрхвэ дьк'әтын. хвәда дьшәwtин, дьп'әр'тин, щарна дьране хвэ дьч'р'кандьн, щарна һьнэка һерса дькърэ қужин, ле щарна жи гэлэк фәсал у нәрм хэбәрдьдан, вэки к'әсәк дәнге ван нэбьһе.

Р'астэ, бәг'ирә р'ьнд ведьк'әт, қьр'ч'ә-қьр'ч'а дара бу дьшәвь-

тин, алаве давитэ нава оде, дэри у п'эншэрэ қәвин гъртибун, ич'кэ жи сэр т'эхтэ кем нибу, ле мэръвед дора т'эхтэ р'уньшти дър'шь-фандьн... Р'щафэкэ өса ль ван гъртбу, вэки вана нава э'мре хвэда нэдитьбу.

Эв звьвстана сала 1920—21-е бу.

* * *

Диwana Советие... Ленин... Болшевик... Эв хэбэрана сэр заре н'эмуйа бун. Тэ эв нъм жь дэве мэзьна, нъм жь дэве зар'а дьб-нист, нъм жь дэве дэвлэмэнда, нъм жь дэве гөндие к'эсиб у нивчэ. Дэвлэмэндед гөнд эв бь дьләки көл у эк'с дьготьн у сэр we фьк-ре бун, вэки зутрэке эв хэбэрана we бенэ биркьрьне у ви чахи эве нэйаре хвэр'а “дө к'апа бавежьн,...”

Ле гөндиед хэбатк'ар жь к'урайа дьле хвэ эв хэбэрана дьго-тьн, у нава ванда э'мре хвэйн аза, р'ожа хвэйэ хвэш у бэхтэ-вар дьдитьн.

Диван к'этбу дэсте хэбатк'аред бажар у гөнд. К'эсибе дөһ. хөламе сала, хэлде зеранди гэрөке сэрк'ари ль вэлет бькьрана. днйа иди йа ван бу, хвэли жи пер'а.

Эва к'эдхөред гөнд хвэш нэдьнат. эвана тыштэки бе исаф н'эсаб дькьрын, вэки диwana кө қөр'на у зэмана дэсте ван у мэръвед мина ванда буйэ, р'уе болшевикед “бехвэдеда, жь дэсте ван гъртьнэ, эве бе хөлам у хьзмэтк'ар, жьнед вανε бе щари у бэрдэсти бьминьн. Эв йэка бэр гөһе ванр'а дэрбаз нэдьбу.

Орт'а к'эдхөра у хэбатк'арада шэр' дьчу, шарна ашкэрэ, шар-на жи хэвлэ. Эв шэр' бу орт'а дэврана кэви у т'эзэда, орт'а тэ'рие у р'онайеда...

П ь р с.

1. Хөданньвис дэрһақа чь мьзгиниа хереда дьлвисэ?
2. Дэвлэтиа чава эв мьзгинии қэбул кьрын, к'эсиба чава?

W Э Т Э Н

Жь Wэт'эн чьqас дурк'эви, һәр'и,
Чьqас бьгәр'и ль wэлатед дәр,
Бь һ'ьсрәта ви төе пашда бейи,
Чава тәйрту тен бал мә һәр баһар.

Бе Wэт'эн мәрвь бе малэ, эт'им,
Бе Wэт'эн р'эшын р'оже э'мре ви,
Wэт'эн гышкар'а дайкә мьqим,
Бе дайк зар'о бьрчийэ у т'и.

Ах, Wэт'эн, Wэт'эн, һ'эйра дьле мьн,
Тө нәфәса мьн һәр сәһ'эт у гав,
Боңа наве тә qәт т'өнә мьрьн,
Бь наве тә эм һьзаньн т'ө saw.

Бо намуса тә, бо азайа тә,
Э'мре хwә данэ эwләде э'гит,
У э'мре хwәда, Wэт'эн хенжь тә,
Т'ө тыштәки р'ьнд wана нәдьдит.

Тө т'ьме мәр'а бәдәwi у р'ьнд,
У дьле мәр'а э'зизи оса,
Эм т'эк тәва мезьньн, у бьльнд,
Wэлате шевре, Wэт'әне аза.

Пьрс у пешданин.

1. Чьма wэт'эн ширьнэ?
2. Ве шьере эзбәри һиньн?

ШЬКОЕ Н'ЭСЭН

ИӘКЕ МАИЕ

Гөлан иро мә буйэ меван,
Т'эв дьк'әнньн э'рд у э'зман,
Р'о сәкьнйэ сәр т'эхте шин,

Сэлам дькэ гөлед хвэшбнн...
Дэф, к'эр'анэ у мусица
Дьдын мэриа һ'об у эшце,
Ль мөйдана, ль соцаца
Дьһ'элинын қайде мәшце...
Бь һ'эзара бэйрақед сор
Бажар'вана һьлданэ жор.
Бэйрақ һэва бунэ мешэ,
У мешэ сор те дьк'шэ.
Шькле Марк'с, Энгелс, Ленин,
Гьртьнэ хвэ щергед пешьн.
Эскэре мә дьк'шэ, те,
У дәсте ви ль сэр ч'эке,
Эви-т'унсыз, эви-щаһьл...
Бэшэрхвэшэ, миннани гөл; -
Эв-эскэре һ'об э'длайе,
Дьниа кьрйэ бэ'ра шайе...
Тө бьһер'э щергед п'ала.
П'але қалбуйи т'эви пола,
Йе дә'фкьрийэ қөр'нэ-қөр'нэ.
Буйэ мерхасе ви э'мре мә,
Йе қэлаштийэ синге э'рде,
Ль к'ө ньһа мэдэн дэрте,
Сиари щутйэ т'унц у һэсын,
Бэр ви дьжмын дьлэрьзын...
Пар'ад һэй те, һэй п'ел дьдэ.
Банэ, һатын өлмдаред мә,
Эв-ақьлбэнд у фькрдар,
Дьмьлмьльн к'обар-к'обар.
Бь к'эмала һ'ыш-ақьле зор
Доргэр' ван шанд сэр э'рше жор,
Стэйрар'а эв бу һэвал,
Һивер'а гьрт шэрт у мәшал...
Нав щергада у т'эв э'мьр,
Дьле ванда-һ'об у к'ьлам,
Ль к'ө пэсын у мэт'һе вэт'эн,
Дэрбаз дьбын дэнгбеж, шайир,
Бэр ч'э'ве ван-р'ожа к'ьбир...
Чава тэйре энқэр у баз.
Панздэ бьра, панздэ мерхас—

Һәвр'а-т'ьфақ, һәвр'а-дирәк;
Бь дьл-щәгәр әw бунә йәк,
Данә wәт'ән р'өһ' у к'әмал,
Мина хорте ч'икә щәмал.
Иро ә'йдә, иро шайи,
Ль һәр дәрә — һ'өб-ә'длайи,
Wәт'ане мәйи т'ери зәнгин
К'өбар-к'өбар дькә зынгин,
Әшқ фур дьдә мина бә'ре,
Мина бә'ра к'әнар дәрә.

Пьрс у пешданин.

1. Йәке майе ә'йда к'ейә?
2. Ве шьере әзбәри һинбиц

СӘН'ИДЕ ИБО (1924)

Б Ъ Л У Р В А Н

(Сәрһати)

“Т'өщара бира мын начә бәжна көр'е мыни щанир'әш йа Шәкьре мын... Пирка Хане, кө әз меване we бум, хәбәр дана хwә wa дәстпекьр у һ'ьзынгәкә к'ур р'аһьшт.

— Чь Шәкьр, пирке?

— Шәкьре көр'е мын, лаво.

— Паше?

— Шаһьлтийа хwәда һатә көштьне.

— Чьма?

Пирка Хане we дәме диса һ'ьзынгәкә к'ур р'аһьшт, бр'ног'йа хwә к'ьшанд, жь щи р'абу, бәрбь стер' чу, бәр' сәр авит, чу һөн-дөр'е көчине, әйяре р'ун у торақе ньхамт, диса вәгәр'йа һат, к'е-ләка мын, бәр көч'ке гөр', р'уньшт у гьли кьр:

“Әзә һе қиз бум, бумә бәрделийа бьре хwә. Мина иро те бира мын р'ожа дәwәта мын, зозана Синәкейә кәзи, ав у ч'әме weйә т'ьмһ'шйар. Дө сал дәрбаз бун жь дәwәта мә, мәр'а көр'әк бу. Әw нә кем, нә зедә әw сал бу, wәхта щәрде щара ә'wльн пәзс эла ба-

ве мьн т'эмам бьр. Дэ, тō занн, лаowo, чьqас ширьнэ боно де у баве зар'а нōхōри, зар'а э'wльн, нэма боно we йэке жи мэ наве кōр'ьк дани Шэкьр.

Шабуна льнге мьн у мере мьни р'эһ'мэти э'рд нэдьгьртын, wэхта кōр'ьк шолангеда дьгрийа.

Ду буйина Шэкьре мьнр'а чэнд зар'е дьне жи мэр'а бун, ле чава дьбун, дьһатьнэ дийае, қōрбана тэ дьбун, дьмьрын, ле Шэкре мэ мэр'а п'эр' у баск бу. Эw мэзын дьбу, осайи бэдэw бу, мэрьва нькарбу бь һэрдō ч'э'ва ле бьнһер'ийа.

Лаowo, шьм'эт р'аст дьбежэ wэки “Зипьк щие к'ōтайи дьхэ,.. Бэле, нэма оса жи бу, Шэкьре мьн ч'э'в р'эше к'эт, хōлэ-хōла һесра бу жь ч'э'ве шийэ р'эш дьбарин, тэ дьгот э'рд у э'зман сэр мьн у мере мьни р'эһ'мэти-К'элэшда wэлгэр'ийан. Мэ чь дькарбу бькьра. Чь хwэли сэре хwэ кьра. Ведэре Хане һ'эзынгэкэ к'ур р'аһьшт у гот,— Зэмане бэре, чуйинна тэ һэбэ, һатьна тэ т'ōнэбэ, wэхта эз ван гьлийа дькьм, тэwьзи щане мьнда дьчьн, wэйнахе мьн дьлэрьзын.

Эре, эм чунэ щэм гэлэка, мэ к'аг'эз кьрын, қōрбан дан, дэрмане һэше дани сэр ч'э'ве нэхwэш, ле Шэкьр п'ак нэбу, эw һэрдō ч'э'ва мэр'ум бу. Дэ, Хане-бэлэнгазе, кэвьр кōч'ьк сэр тэда бьбарьн, хер хwэши сэр хэлqеда, бу к'эзина дьле мьн, ле мьн чь кьр, чь нэкьр, бэрга тыштэки нэ гьрт. Шэкьре мьн оса жи ма һ'эсрэте дийа р'оньк.

Шэкьре р'эһ'мэти мэзын бу. Эwi гэлэки сазбэндие һ'эздькьр, бь готьна тэ жи к'ылам дьготьн. He һ'эйтсалия хwэда готэ баве хwэ, wэки эw жер'а блурэке бинэ. Эwi һашэте сазбэндиейэ дьнжи дьхwэстьн, ле чь жь тэ wэшерьм, тыштэк дэсте мэда т'ōнэбу, wэки мэ хэрщкьра. Бьлур дэстхьстьн аwqаси жи чэтын нибу. Нае бира мьн, мэ чэнд һоqэ пэнер дан пеш блурева.

Wэхта К'элэш бьлур ани, Шэкьр оса ша дьбу, тэ дьгот. мале дьне г'эмам дабунэ мэ. Бэшэра wi хwэш бу, бьлуре шадьбу, р'абу бь тэһэрэки сурэте баве хwэ дит, р'амуса. Мьн иди хwэ зэвт нэкьр, һесьр жь ч'э'ве мьн барин. Шэкьре мьн оса ша дьбу, тэ дьгот, р'онайа ч'э'ве wi wэгэр'андбун.

Кōр'и гэлэки мш'ид бу, нава wэ'дэки кьнда эw һини лехьстьна бьлуре бу. Иди эw бу, сьбе һ'эта эваре бьлур жь дэсте хwэ данэдани, шар-шарана жи пер'а дьстра:

Бьлурвано, бьлура дарэ чаме,

Дэ тō лехэ, бьлилинэ.

Qэйдэки Маме Озманр'а

Бинэ сэр мьраме...

Мэрыв һэвва нэдьма, дэст жь һэв бэрдьда.

Ода О'мэре р'испие гонде мэда гонди эвар-эвар бэрэв дьбуи, Шэкьр т'эглиф дькьрыи. дьбьрнэ шьр, шэки шанр'а блурехэ. Гонди т'эмам бы мэ'рифэта Шэкьр э'щепмайи бун, эви оса дьһ'эланд, тэ дьгот былуре дэсте вида хэбэр дьда.

Дьле мэ һеса бу. Р'астэ, Шэкьри ч'э'ва мэ'рум бу, ле эш гөла бэр биша мэ бу, гөман у қөдуме мэбу, Тэ'лэ бэхте мэр'а шэхта Шэкьр һ'иждэсали бу, диса миша һэршар қачах һатьнэ сэр гонде мэ. Сьбэ бу. Р'ое т'эзэ нэдир дабу, нэз у дэваре гондйа т'эзэ жь нава мала дэрк'отбу, Шэхта ньшкева бу т'эқэ-тэ'қа гөлла, шьнгэ-шьнга сьме һэспа. Шөрде дак'өта нава гонд. Шэкьр шан чаха бэр шемике р'уньштбу, қайдэки зэлул ледьхьст. We р'оже гэлэк мэрыв һатьнэ көштыне, т'алан чу, ле қөрбана тэмэ, мын һэв нь-һер'и сиарэки р'ьк'еви сэр мала мэ кьр. Шэхта Шэкьр хвэст р'абэ, дэсте хвэ дишар быгэр'ишэ, һэр'э мал, эви сйари шуре хвэ нава һэведэ һ'эжанд, бу қир'иша мын, мын хвэ авитэ п'есири ви. ле иди дэрэнг бу, былур жь дэсте Шэкьр шьмыти э'рде, бу нэ'лина ви, шэлгэр'иа у хуна шийэ гөвэз э'рде бу гол. Ведэре пирке кьрэ кур'э-кур' грийа, бу искэ-иска we, һесре хвэ т'эмьз кьрын, диса хэбэр-дана хвэ пешда бьр.— Дэ лаво, дьле дейэ, мын снгэк һлда да п'есири сйар у һэспе, ле иди ньзаньм, эз чава к'этыбум. Мын һэв ч'э'ве хвэ вэкьр, гонди бэрэви дэре мала мэ бун, сэр шьнйазе Шэкьр дьгрыйан.

Мере мын жи шьван бу. We р'оже, шэрдбашйа эш жи көшт. Дэ, Хане, бэлэнгазе, бу т'уфэ-т'уфа мын, ле тышт бэр мын нэчу, мын көр' у бав р'оке кьрын ч'эл.

Бьлурэ Шэкьре мын һ'эта р'ожа иройи малданэ. Сэр ван гь-лийа эш жь ши р'абу, хөрш жь гоше стер' һьлда, ани, былур дэр-хьст, нишани мын кьр, сэре хвэ бьр, ани, кьрэ ньч'эньч'.

— Ава, лаво,— эше хэбэрдана хвэ к'өта кьр,— т'өшар бира мын начэ Шэкьре мыни мразр'эши, мразч'э'вадамайи...

Ньһа чьқас хвэшэ, зэмане советие, шэрд у зэлули т'өнэйэ, лаво.

Шэхта пирке сэрһатийа хвэ к'өта кьр, һ'эму тышт кэр'бу, т'э-не ч'эме к'елэка мэ гьмэ-гьма ви бу, кэр'буна шэва тэри дьт'эр'-банд.

Элэгэз дьһенжи бьн ап'нише шэва р'эшда.

Эмэ һала р'уньштбун, көч'ьк иди тамьри бу, ле жере, дэшта Араратеда лэм'п'е электрикийэ шэргэмршани дьч'ьрусин.

Пьрс у пешданин.

1. Шэкър жь чь һ'эздькър?
2. Дэрһэда бьлурванйа Шэкър бь хэбэре хвэ гьликьн.

ӘЛИЕ ӘВДЫЛР'ӘН'МАН
(1920)

ХАТЕ ХАНЬМ

Қэза Дерсьме нава К'өрдстанедә қэзақә мәзнә. Те бежи т'ә-бийәте қәстәнә дора we қэзае һ'әсаред ч'йайә һәвр'агредайи хөл-қандьнә. Ч'йаед Мунзуре у Мрщане т'әме бь кьрасе спи. һатьнә-вәргьртъне. Сьлсьлед ч'йаед Мазакерте, Назиме, Плийумәре, Ова-чуке, К'әмахе, Эгьне мина зьнщиред к'отане һатьнә һунане. Тебе-жи т'әбийәте қәстәнә әв зьнщир қәтандийә у т'әне чәнд щийа им-к'ане дьдә р'ешийа, вәки жь қэзақә майи бенә we қэзае. Ава, сә-ба we йәке жи к'өрд жер'а дьбежыи Дәрге К'өрдстане. йане жи Дәрге Зив.

Қэза Дерсьмеда һ'әзари зедәтър гөндә к'өрда һәнә. Ван гөн-дада вәкә 138 қәбилә (ә'ширәте) к'өрда һәнә, ед һәрә мәзьи у т'әще к'өрде Дерсьме қәбилед Заза, Кика, Мьлла, Мрдесиа у Шкаканә. Т'әвгредана ван қәбила т'арирә дьдә избаткьрьне, вәки жь полае мән'кәмтърә. Дьбежыи, кә чьқа орлдәд джмьнайә, кә жь Р'оһлате у Р'оавае һатьнә сәр К'өрдстане, ванар'а ль һәв нәһа-тийә, вәки п'йе хвә бавитана Дерсьме. Ч'йаед Дерсьме, чава бьра, нышта бьнәлиед хвә сәкнибун, чьқа-чьқа лашәд джмьна ль ван ч'йа манә у бунә хөре тәйртуйа у дә'ба. Щьмә'та к'өрда чьқа-чьқа к'ылам авитьнә сәр қәһрәманед хвә, ле мерхасе өса нә йәк у дөдөнә-т'әмамайа щьмә'та к'өрдә.

Oh, чьқа хвәшә баһар, һавиц, пайиз у зьвьстана қэза Дерсь-ме. Хут щьнәтә... Вәхта баһар ль К'өрдстана Дерсьме вәдьбә-ч'йа, мешә, гәли, р'аст у бәрп'ал қрасе һешини мәхмәри ль хвә дькә у дьк'ымк'әмә. Вәхте жь ши қраси гө.т. сосыи, пежәк, бәйбун, кә-лилқәд авази сәрә хвә жь хәве бьлд дькыи, бь һәва бер'а дьк'ә-әвнә р'әқасе. Иди набежым ава канийа, ч'ә'вканиа, ава бәрфейә жь ч'йаед бьлд һати т'әвһәв дьбьн, дьхөлхөлыи, ч'вана дьдьнә хвә, бәр бь ньмзайа дьк'шыи. Мәрвь һ'әвәс-һ'әжмәтк'арә лә'әки

шэм вана р'уне, дэнге сазбэндийа ванэ аواز-авази бьбне. Ава, чьто шийэ дэрге К'өрдстане, вэт'эне к'өрде Дерсьме...

Ле вэки зьман тек'эвэ дэве ван ч'йа у каниа, эве гэлэк тышти қсэкьн, ле һ'эйф... вэхте мэрвь бь дьле сафи у сьдге т'эмь-ль вана дыһер'э зэ'ф золал те к'эвше: вана чьқа қөр'нед зор дәрбазкьрьнэ у чьқаси һатынэ бриндаркьрьне жь дәсте зэвтчиед Р'оме сэба к'өрдед Дерсьме. Эв сьфэте вани мә'дэкьри, те бежи-шэ'дэтийа һ'эму тышти дьдын... Те қэй бежи стөе вани харэ у шэ'дэтие дьдын, вэки хуна шьмэ'та к'өрда мина ч'эм-каниед we к'шйанэ. Бэр һэр кэвьрәки ван лавед к'өрда хвэр'а қә-лэчэ чекьрьнэ, джмын кōштьнэ у һатынэ кōштьне. Ль һ'эсаб йэкэ, вана К'өрдстана хвэ жь дәсте хвэ бэрнэданэ у һ'эта ньһа жи эв қэза те навкьрьне Дерсьма к'өрда, дэрге К'өрдстанейи зив. Т'ари-қа Дерсьма К'өрдстанейэ п'эр' қөр'нэ һэйэ, к'ижан фэр'һ' дьдэ к'эвше шэр'к'арийа мьләте к'өрд бона хвэйкьрьна Вэт'эне хвэ.

* * *

Ч'йае Эгыне жь сьлсьлед Дерсьмейэ һэрэ пашр'ахьстинэ. Эви п'ешед хвэ һьм бэрбь Р'оһьлате, һьм жи бэрбь Р'оавае мина кō-лаве Хөрьстани р'ахьстийэ. Ле п'еша Р'оһьлате чьқа бэржер дьчэ, ақаси вэдьбэ у дьбэ майдана фьрэ йа һэспе э'рэбстанейэ к'һ'елэ краскьри. Р'астэ, Р'оһлатеда авед кайа у ч'э'вканиа мина мә'ра дурва дьбьрьқьн, жорда дышулькьн бэрбь р'аста тен. Ава, сэба we йэке жи эви али хэмла дара мэрхейэ һэрт'ми авитийэ сэр хвэ.

Ль бэрәка ч'ийа, нав меше сьхэ п'эр'салэйи мэзында, сэр даре гуза, һөрмейа, сева, бадэма, зог'алийэ бэйани у даред бие, қәлә-ма, мэрхе, қэрәаг'аша, шилана, чаме, былбьл, тэйр, ч'эвик, п'эпук, гогөрчин, тэйрэдэ у тэрә'лед майин дэнг дьдынэ һэвдө мэрвь һ'эвэс-һ'эзмэтк'арэ хеләкэ хөрт руне, сазбэндийа ванэ шарур-блбьлине бьбне. Эви дэнги у һэва г'эмьз чьқа р'еви, шьван у бэрхван мәшбур дькьр, вэки һьнәки р'унен, бина хвэ бьстиньн у һесабын.

Һэма ль бьнат'ара ви мешәи, ль р'аста п'эр'кōлилкэ ава-зида гōндәки мэзын мәск'эне хвэ ле данибу. Наве ви гōнди Сншан бу, к'ижан баг' у р'эзава мина бука к'өрдайэ бь хели һаты-бу хэмландьне. Ви гōндида ль сэр мьле р'асте хан у мане Т'ему-ре Э'ли бу.

Мала Т'емуре Әлине Иса нава әширәта к'ордайә қәза Дерсьмеда маләкә һәрә мәрвһ'ьзбу. Р'астә, әв алие һәбунеда к'әсиб нибу, ле дәвләти жи нибу, хөдане к'әда хвә бу. Бәра Әлине Иса нава эледа нә к'ө п'ьр' бу, ле зор бу жи. К'өр'әки Әли һәбу, наведе ми Т'емур бу. Т'емур мина баве хвә т'ө фьрқи у шөдати данәдани нава мәрвада. Әми гәләки жь, к'әсиба һ'ьздькьр. Әгәр аг'аки йане жи бәгәки һәде р'епшбәра т'әмам нәдыае, дьчунә шәм ми. шкиат дькьрын, Т'емур әлбер'а бь ванар'а дьк'әтә дә'ве у дозе, һ'әта. шөхөле әми к'әсиби дуз нәкьра, дәст жь ми аг'аи нәдык'шанд. Т'емур нә к'ө Снщанеда ә'йан бу, ле наведе ми нава к'әсибе қәза Дерсьмеда бәла бубу. К'әсиба жь ми һ'ьздькьрын, ле аг'а гәләк щара хастбун, вәки Т'емур бьднә к'өштыне. ле әв йәк ванар'а ль һәв нәдыһат. Т'емур өса жи ль дәвләта Р'оме хвәш нәдыһат.

Т'емур мерәки зәф ақьл у ферьз бу. Мала мер нәшәшәтә, чьто мер бу... бәжнә ноли тар'һ'ане бьльнд, намьлә пәи, дәвр'у зрав, смелә р'әшә қәйт'ани, к'өлозе ми бь шәр у шәмақйава нәқшанди, р'ишиед дәзмалайә авази дьк'әтәнә сәр әнийә кәвәр, мәрвь һ'ьзмәк'ар бу ль бәжи-бала ми бьчһер'һийа. Чьқа-чьқа қиз боиа ве бәжнә бала ми бь әвинти шәвтиһә. Нечирванәки сәқәт бу, гөлла ми-йәк нәдыбу дөда.

Чава кал у баве Т'емур у өса жи Т'емур һ'әта к'өтасна әмре хвә бона нәбьндәстийа к'өрдед Дерсьме мьқабьли дәвләта Р'оме бь мерхаси шәр'кьрынә. Бь сәрк'арийа Т'емур әширәта к'өрде Дерсьме чәндьк-чәнд щара алайед Р'оме т'ур'тур'и кьрбун, ле диса ши у мскәне хвә дәсте ванва бәрнәдабун. Ава, сәба ве йәке жи дәвләта Р'оме жь Т'емур һ'ьзнәдыкьр, дьхаст һәрт'ьм әми жь к'өрда бьқәтинә, йане сргункә, йане жи бькөжә, вәки бькарьбә к'өрде Дерсьме бинә сәр қануне, вәхтеда хәрц у хәр'аше хвә жь нава шьмә'те бәрәвкә. Ле әва йәка дәвләта Р'омер'а ль һәв нәдыһат. Чәнд щара вәхта Т'емур зор ль м.лазымтиһа Дерсьме дькьр, жь алие п'адше Р'омеда қәстәнә ә'фукьрын дьданә ми, ле әведе дреж нәдык'шанд, әв дьгьртын сргуни иһәрие дькьрын, дьзеран-дьн. Р'ом жь т'әвр'абуна шьмә'та к'өрде Дерсьме дьтърсйа, вәки Т'емур бькөшта, чьмки вәк'илед әширәте қә нә буйа һ'әвте шарәке дөда дьчунә дитьна Т'емур, ләма жи нәвербун әв мә'фукьрна.

Т'емур әмре хвәйи п'әеп'ьр' дә'в-дозада, сргуниела бона шьмә'та хвә дәрбазкьрьбу. Иди хвә нәдыа дәсте дәвләта Р'оме. Ле диса р'а у шәвра әширәта дәсте шидабу.

Т'емур һәрт'ьм ширәт ль к'өр'е хвәйи 10--12 сали лькьр. вәки әв мәзынбә у миһа кал у баве хвә, хуна хвә бьдә бона нә-

бындостийа к'орда. Сөлт'ан зар'экэ жирэ саль'бу, сурэти-сор, п'ор'и-көришки, левэ сорьк, дьранэ-мрицани, у бэжнеда бьльнд бу. Баве һөла зар'өтийа вида эв һини гөллэагыркьрыне, р'е у дьрба дькьр. Вэхте Сөлт'ан нишана хвэ нькарбу лехьста, баве ви бь дөв у левед хвэйэ шэкри дьк'энийа у дьгот: "Ньзаньм. Хате ханьме тō жь к'е гьрти, тōйи нэ жь дола мөйи,.. Дьк'энийа, диса нэ'тька Сөлт'ан р'адьмуса. Вэхте Сөлт'ан эв глийа дьбьһистьн хвэда дьцьщ-цьщи, дьк'элийа у дьле хвэда һерс дьбу, иди чьқас гөллэ давит, ль нишане нодьхьст. Ви чахи Т'емур бьн смелада вөдьбөшьри. Т'емур Сөлт'ан һини щьриде, неч'ире дькьр у шар-щара эв бь хвэр'а дьбьр нава эле дьгэр'анд, вэки эв ньһада һэр тьшти һинбэ.

Сөлт'ане Т'емур иди мэзын бубу, һэр р'е вөдьбжарт, бубу дар у пышта щьмэ'та Дерсьме у баве хвэ. Эви жи ноли кал у баве хвэ хуна хвэ бона хвэйкьрына к'орда дьда. К'өльфэте Т'емур ақаси нэ гран бу—к'өльфэта ви Хате ханьм, көр'е ви Сөлт'ан у бука ви Зэйне бун.

Э'мрда Т'емур незки пенци сали бу. Жь зерандьна Р'оме эв һэй нэхаш дьк'эт, һэй қәищ дьбу, ле һ'эсаб йәк бу, р'ожәкә мөһа гөлане нэхвөшии эв зэвткьр... Ль э'ширөта Дерсьмейә к'өрд бу һөйдадә, гьрә-гьред эле нава в'эдәки кьнда ль мала Т'емур һазьр бун у өса жи Эмин-п'ашае хнаме ви, сөва гөвөзэтии һатьбу, вэки щабе бьдә вәлитийа Дерсьме, кө Т'емуре Э'лие Снщани дь-мьрә. Т'емур к'этбу бэр нэ'зра мьрыне, шар-щара вэхта эви ч'э'ве хвэ вөдькьр. Ль щьмэ'те дьһнер'и, щькрбуна хвэ ль щь-мэ'те дани у дьгот щькр ве р'ожер'а у һ'эзар щькр, вэки щьмэ'та мьн бь мерхаси мқабьли Р'оме шэр'кьр у мә кәләме хвэ пышта джмьнда нькандийә, нэ кө вана пышта мөда...

Т'емури гәләки бәһ'ал бу, ле эви ч'э'ве хвэ вәкьрбу, у щьмэ'та дора хвэ дьһнер'и, бәшэра ви хвөш дьбу, гази р'успие эла мьлла, Мөстәфае р'успи у һ'әлала хвә-Хате ханьме кьр. Эви қә-вөта хвэйә пашьн бэрәвкьр у гот: "Мьн дәрхьнә дәрва, эз бь ч'э'ве хвэ щара пашьн ч'йа, мешә, гәли у қәләчед к'өрдайә мер-хас бьбиньм, мьн диса бьбьнә һөндөр,.. Мөстәфа у Хате һэр йәк к'этә бьн мьләки ви у эв дәрхьстьнә дәрва. Эви бь ч'э'вед хвэйә мерхас Дерсьма к'орда мезә у р'ач'әвкьр, готә Хате заньме.

— Хвэ Р'оме диса һ'ьшуми сәр мә нәкьрийә?...

— На хер, лап архайинбә...

— Дә, вэки өсанә, щькр... Сәре мьн дешә, зу бькьн мьн бь-бьнә мал, чь кө мьн вэхте шаһьлтийа хвэда дитбу, нава чәнд

дэриде, кӧ мын дэрва ль вэлате к'ӧрдайн ширьн мезэкър, гышк
ньна бэр ч'э'ве мыр'а тен у дьчын, тенэ бира мын... Ах, шаһьлти...
Ах, К'ӧрдстана к'ӧрда, дэ бь хатьре тэ.

Т'емур анинэ мал, кьрын нава орхан у дошэке қушт'уки. Чэнд
бэ'лгийед р'умэхмэри данэ бэрп'ала ши, эви диса ль щьмэ'те нь-
нер'и у гышка гэлэтыр дина ши Хате ханьме бу, тэе қэй быгота, эв
дыхазэ гьлийед хвэйэ пашьнэ гӧл-сосьни сэр веда бьбаринэ, т'э-
миед хвэйэ пашьн жер'а қсэкэ, ль we һ'элалкэ тэнгаси у тэ'лийед,
кӧ т'эв к'шандьбун. Паше Т'емур сэре хвэ бьльндкър, бь дэн-
гэки мэлул гази Сӧлт'ане кӧр'е хвэ кър у гот.

— Сӧлт'ан, р'онайа мын, эзе бьмрьм. Вэсйэта мын ль тэ
эвэ, вэки тӧ к'олосе баве хвэ бьльнд бьгри, пышта щьмэ'те бьсэк-
ни. Ӧса бькэ, вэки нава щьмэ'та мѣда һӧрмэт у сианэте дэст би-
ни. Бона ван мықабыли зӧлмк'ара шэр' бькэ. Ӧса бькэ, вэки вэ-
лити зӧлме ль щьмэ'те нэкэ. Бона миасэркьрына һэр вэсйэтэкэ
мын шевре жь дйа хвэ һьлдэ. Ду ве готьна хвэр'а мина ч'ьраке
э'мре Т'емур вэсийа.

Р'ожтыра пашьн бь э'дэте к'ӧрда эле к'ӧрдайэ Қика, Мьлла,
Мрдесийа у Заза эв дэфьнкьрын.

Пьрс у пешданин.

1. Т'емур к'и бу у мықабыли к'е шэр' дькър.
2. Сэр һ'име ньвисара Э'. Э'вдылр'эһ'ман шыкле қэза Дерсьме шьровэкьн:

ФЕРИКЕ УСЬВ
(1934)

Б А Н А Р

Қӧльнг к'шйан, ч'йа хвэ һ'эсйан,
Гэлийед к'урин кьрынэ хӧшин,
Бэрф һьлк'шйан, ав дак'шйан,
Ч'эм хӧлхӧлин, э'вр к'ьмк'ьмин.

Қӧлилк шинбун, у дьл шабун,
Дэр у чиман гышк бун зозан,

Кәри р'езбун, һөвраз һелбун—
Шьван, гаван ч'йе бун меван.

У бу р'ыггин ль дәште вәт'ин,
Трактор дәрк'әт, дәр-бәста к'әт,
Хорт қизава т'әв хәбьтин
Сәһәт-қәвәт, дьле мөһ'бәт.

Пешданин.

1. Ве шьере әзбәри һиньһн.

ДӘҮЛӘМӘНД

Агьр гьртбу к'ыңше мәрики,
Жь алава гөр' әш дьшәвти;
Минани дина зу-зу дьбәзи,
Һа дькьр һәвар, һа дькьр гази.

— Брано! к'омәк, әз дьшәвтәм,
Ах бехте вәмә, ша мьн хлазкьн.
Ле кәси газйа ви сәнәдькьр,
Ве зөлма гьран хлаз нәдькьр.

У фәқири нав ве қал у бале,
Дьхвәст бьбинә ч'ар у мәщале:
Анщах ч'ә'ве ви ч'әме пешбәр к'әт,
Һ'ал у щәфаки бәрбь ч'ем р'ек'әт.

Хвәст алавева хвә нав авехә,
Бәлки р'өһ'е хвәи ширьн азакә,
Ле дәүләмәнд ва пәй ви кьр гази
— Ща сәбьр бькә, чьма ва ләзи?
Бьсә, щьг'ара хвә ль тә вехьм,
Агьрәки ва әзе к'ө дәстхьм.

Пьрс.

1. Гьне дәүләмәнд һун чава фә'м дькьн?
2. Нета шьерейә һ'имли к'ижанә?

ДУЕ ОЩАХЕ ТЭМЬРИ

Мь'о бэһ'ал бу. Гэлэк wэхт бу к'этыбу нава щийа. Һ'экимед э'ширэте дьготын, wэки эw нэхwэшийа калтиейэ у гөманя қөнц-буне нэдьдане.

— Лақърди нинэ, wэки нод сали э'мр бьки, эw жи бона мэрь-wэки минани Мь'ое, кө һ'эзар дэрд у көл дитйэ,— wана льгот.

Мэриө кө дьһатынэ сэр нэхwэш, бэр дьле wiда дьһатын.— Мэриө кө һэйэ, дьһийаеда меванэ, те у дьчө. Дьһийа жи сьфрэкэ бса-нэ, кө мэриө же т'ер набэ у нахwэзэ дэст же бьк'ышинэ, һ'ыз дьки һ'эзар сал жи дэрбазбэ, һ'эсаб йэкэ, жь э'мр ширьнтър дьһийаеда т'ө тышт т'өнэ,— wана дьгот.

Мь'о жи заньбу, wэки йе чуйинейэ.

— Wэлэһ, р'өһ'эстин чок дайэ сэр қэфөса мьн, дьхwэзэ р'өһ'е мьн бьстинэ. Бь т'эг'минна мьн иди жь wе ньвине р'анабьм,—эwи бь баwари дьгот.

Чэнд р'ожа пешийа мэрьне эwи т'эми да жьне у көр'е хwэйи мэзын, wэки паши мэрьна wi, чаwа эwи дьгот, “Һэқ у һ'эсабе wi дадьн,, wэки дэйндаре т'ө кэси нэминэ, wэки wе дьне р'өһ'е wi һесабэ. Гава бь һургьли т'эми-wэйсэте хwэ кьрын, эwи дэмэке ч'эве хwэ гьртын, паше хwэст, wэки гази Қасое көр'е Миро бькын, биньн щэм. Нэфэре мале бь э'шебмайи ль һэw ньһер'ин, к'а нэх-wэше чь Қасор'а бежэ, йане жи чьр'а ньшкева эw к'этэ бире.

— Дэйнэки баве wийи гьран сэр мьнэ у һ'этани нэмьрмэ, эз бь хwэ готи wi дэйнн бьдьм,— Мь'о гот.

Қэwма хастына wi қэдандып. Хелэке шунда Қасо һатэ һөндөр'. Гава эwи кале нав ньвинейи нэхwэши һ'ызек'эти дит, незикн ньвина wi бу, дэсте wийи т'эне һэстө у ч'өрм гьрт у бь дэнгэ-ки к'эсэр готе,

— Һ'але тэ чаwанэ, апо?

— Зэ'ф хьрабьм, лао, һ'але мьн т'өнэ. Бу незэ-неза wi у гот, паше wэгэр'ийа сэр нэфэре мале, эw данэ фэ'мкьрыне, wэки wан т'эне бьһельн.

Гьшка гөр'а нэхwэш кьрын у жь һөндөр' дэрк'этын.

— Қасо, лао, мьн гази тэ кьрйэ, wэки сөр'а гьлики тэр'а бе-

жым, ле ниви дькым һ'этани к'отасие г'оһ быди апе хвә, чьмки әв, чь к'о эзе тәр'а бежым, we гәләки тә чәтын бе. Эва бист салә, к'о т'о буйи. Жь we р'оже эва бист салә мын с'өр'әкә мэзын вәшартыйә. Дәрһәқа we йәкеда т'әне жор хвәде һаж пе һайә, жер жи, сәр ве дьһиа мэйә нәһәқә н'уч, эз һаж пе һәмә. Бист салә, wәки әв с'өр'а минани п'ышика, к'о бькнә чәвел, шәв-р'ож р'оһ удьле мын п'әнщә-р'ук кьрийә, хвәстийә дәрк'әвә, ле мын, бәр хвә дайә, нәһиштийә дәрә,— кале һ'эзынгәкә к'ур һатә у гот.

Қасо, к'о пешие әвқаси жи п'ак г'оһ нәдыда сәр гьлие ви у т'әне г'оне хвә кале бәр мьрне дани, гава дәрһәқа we с'өр'еда бьһист, бе сәбьр готә кале,

— Паше апо, паше чава бу, қьса хвә бежә?

— Әре, мын дәрһәқа we с'өр'еда дьгот, һәрге we мират'а с'өр'е нибуйа, эз әвқаси зу қ'одум нәдык'әтым, мыне һәла эп'ещә wәхт ә'мр бькра. Аликива жи баве тәйи р'әһ'мәти т'абәтие надә мын: wәхт, бевәхт те хәвна мын, мәлул-мәлул мын дьһер'ә у дьбежә— “Ай, Мыһ'оә бевәхт, чьр'а т'о авқас wәхт с'өр'а мәрие, к'о эз к'ошт'ымә, диһар наки? Гәло к'әнге дьһиае нәмәрдийа ви мерк'ожни пе бьһ'әсә?..”

Нәхwәш һ'эзынгәкә к'ур р'әһшт у хвә кәр' кьр. Аликива wir'а чәтын бу, wәки әвқаси дьреж хәбәрдә, алие майинда гәләки чәтын бу, к'о к'өр'р'а бежә, чька к'е баве ви к'оштийә. илаһи, wәхта те дәрдьхьст, wәки әв жи we йәкеда г'онәк'арә, гава әвқас wәхт әв с'өр' нәдайә диһаркьрьне.

Қасо т'әвиһәв бу. Пешие әв щие хвәда бу р'ьсас. Т'о тышт нәдыдит, т'о тышт нәдыбьһист, т'о тышт ф'әм нәдыкьр. Дәмәке әв дери бьбу. Паше сәр һ'ыше хвәда һат у һежа ф'әм кьр, wәки дәрбәкә чьқаси гьран гьһиштийә ви.

— Демәк т'о заһи к'е баве мын к'оштийә, апо? — Әви бь дән-гәки гьри жь кале пьрсн.

Мыһ'о нәйсәйи сәре хвә һ'әжанд у да ф'әмкьрьне, wәки әре, әви әв йәк заньбуйә.

— Ле тә чьр'а хвә кәр' кьрьбу, кале беисаф, к'а бежә тә чьр'а әвқас сал мәр'а нәдыгот у к'омәк дайә мерк'ож, wәки бе щәза ль р'убарс дьһиае бьгәр'ә? Чьр'а тә нәһиштийә, wәки баве мыни бә-ләнгаз мәзәле хвәда һеса бьсәкьнә, wәки т'о жи һеса бьсәкьһи-һайи?

Жь һесра Қасо р'әнг авитьбу, бина ви дьч'кыйа. Әв ле-ле бу кале дәрә мьрне бьхәнқинә, ле бәр хвә дыда. Бь к'оштына ка-ле әви т'о тыштәк сәр тыштәки нәдыхьст, we бса жи наве дьжмын

нәһ'әснйа. Лазьмә, вәхта һәлә нәхвәш дькарә хәбәрдә, қә на на-
ве дьжмын жь ши быһ'әсә.

Ле нәхвәш хвә кәр' кьрьбу, шаба т'ө пьрсәке нәдьда. Ч'ә'ве
хвә гьртьбун у анцах бина хвә дьк'ьшанд. Чава дьһатә к'ьвше
қәвата хвәйә к'өтасие т'он дькьр, вәки т'әмамыйа р'астие бежә.
Ле Қасо т'ьре кале к'әтийә бәр мьрьне у тьрснйа, вәки диса сөр'е
нәе вәкьрьне. Әши һ'әле нәхвәши гьран бир кьрьбу, дәст авитьбу
қоле мьле ши, дьһ'әжанд у һиви дькьр,— Апо шан бежә зу бе-
жә, к'е баве мын көшт, наве меркөж бежә, апо!

Нәхвәш гьран-гьран ч'ә'ве хвә вәкьрын.

— Мын гот, һ'әвәки сәбр бькә, нәфәсе бьк'ьшиньм, шаньм.—
кале ва бы дьлмайи гот,—Һ'әле мын нә һ'әле тәйә. Мын ләма газн
тә кьрийә, вәки тәр'а бәжьм, хвә мын бона тыштәки майиш газн
нәкьрийә.

Паши ве готье кале диса һ'әвәки кәр' бу, ве шунда бы дән-
гәки, кә тә дьгот жь ве дьне те, гьлие хвәйи пивши пешда бьр.

— Эвар бу, лао. Мыр'ьб т'әзә әрд һьлда бу. Мын гар'ан зу
ани гөнд у чум дәрк'әтьмә сәр р'йа гели сәкьним, вәки ч'ә'вр'она-
йа буйина тә бьдмә баве тә у мьзгинийа хвә бьхвәзьм. Ньшкева
баранәкә һур гьрте. Әз к'әтмә бын зьнаре лә к'еләка р'е. Жь ве-
дәре т'әмамыйа р'е дьһатә к'ьвше. Иди тә'ри к'әтьбу әрдә. Әз
фькьрим, вәки Мирә иди дьбә нәе. мала к'ьриве вәда майә, вәки
ве шәве вьр бьминә. Әз дьфькьрим, кә баран вәкә, һәр'ым мале.
Әзи мьталадабум, ньшкева алие гөндда қәрәт'ук һатә к'ьвше.
“Һәбә, т'өнәбә, әш жи бона мьзгнине ве баране жь мал дәрк'әти-
йә,..— әз фькьрим. Ле гава әш незик бу, мын дит, вәки әз шаш
бумә. Әш қачахе әширәта мәйи лапи ә'йан бу, кә т'ьвьнг авитьбу
мыле хвә у пешда дьлвийа. “Оһо, чька чь қәлпе хьраб к'әтийә дь-
ле ши бехвәдейн? Чька к'ижап бәләнгазе бьк'әвә ч'әма ви нәп'-
аки, вәки минани гөре бьрчи бона неч'ире р'өже ә'врайи дьгәр'ә,..
— әз диса фькьрим.

Табәти нәдьк'әтә Қасо у нькарьбу ши хвәда р'әһ'әт бьсәкь-
нийа.

— Дә п'ак, апо, мын фә'м кьр, дьбә ши қачахи баве мын
көшт. Дә наве ши бежә, әз наве ши заньбьм,— әш бәр гьлие ка-
леда һат.

— Көр'о лао, мын тәр'а гот сәбьр бькә,— нәхвәш ле һьлат,—
төе һәр тышти бь сьре пе быһ'әси. Нәтьбәсә, әзе һәр тышти бәжьм,
һ'әтани наве меркөж нәбежьм, әз намьрьм.

—Әре,— Мыһ'о гьлие хвә пешда бьр,— әз һа дьфькьрим, вә-

ки жь щие хвэ дэрэм, йане на, чьмки эз жи бэниадэм бум, эз жи дьтърсийам, ньшкева мьн дит дурва Миро хойа кър. Эз һала бьн зьнер дэрнэк'этьбум, гава бу қьрч'ина гөлле у Миро стуге һос-педа һатэ харе. Эз жь тьрса щие хвэда бумэ кэвьр, ле меркөж чьлқас кър.

МИК'АЕЛЕ Р'ЭШИД

Б А Н А Р

Р'е дьчэ харо-маро,
Р'е дьбэ бэрбь ч'йа,
Дьле мьн, чава зар'ө,
Ша буйэ бой ван щийа.

Дора мьн баһар у тэ'в,
Жорда те бае һеньк,
У р'эх р'е жир у бехэw
Дьк'шэ ава тэньк.

Эз дьчьм у бе дэрдьм,
У дуса шаһьльм эз,
Ле дурва слав дьдьн
Көллике гэвэз-гэвэз.

Дьстрем бь дьлт'жи,
Дэнге мьн дур дьфьр'э,
К'ьлама мьнда дьжи
Дорана бинхwэш, фьрэ.

Qэй бежи мьн нэ дийэ
Шэһэр у ханмане ви,
Qэй бежи ньзам чьйэ
Р'еед дуз, асфалткьри.

П ь р с.

Шаир шькле баһаре чэва нишан дьдэ?

КАИИА ГОНДЕ МЭ

Кайиа гонде мэ бч'укэ,
К'аw хэмьлийэ нава гондда,
Гонд дэ'ватэ, эw ле букэ,
Эw хорийэ бьн хелйеда.
Ч'эме дьнйае нэдьнэ мьн,
We қайиа ч'ук эз н'эздькьм.

Шаййэ т'эме нава гондда,
Дьхөлхөлэ к'эн у к'ылам,
Р'астэ ч'укэ, ле бона мьн
Эw дьнекэ, р'эwшэ т'эмам.
Кайие дьнйае нэдьнэ мьн,
Кайиа гонде хwэ н'эздькьм.

Ава зьрав шэв р'оже те,
Нэ кем дьбэ, нэ жи зедэ,
Нэ селавэ, кэ шарке те,
Т'ым дьстьре, р'эwше дьдэ.
Бэ'ре дьнйае нэдьнэ мьн,
Кайиия гонде хwэ н'эздькьм.

Кайиа гонде хwэ н'эздькьм,
Мьн у weва мэ зэ'ф листйэ,
Бой ч'э'вед р'эш р'эх we хэрт'ым
Мьн ах кэрийэ. we бьнистйэ.
Кайие дьнйае нэдьнэ мьн,
Кайиа гонде хwэ н'эздькьм.

Пьрс у пешданин.

1. Шаир н'оба хwэ бэрб кайие чэва дьдэ к'эwше?
2. Ве шьере эзбэри ниньн?

ЭМ ЧУНЭ АШ...

(Биранинэк)

Т'эээ шэр'е Вэт'эниейн мэзын к'ота бьбу. 'Брине шер' һэла нэ-
щэбьри бун. Мала мэ жи тэ'лийа ши шэр'и дитьбу: баве мьн чубу
шер' у нэһатьбу, ле апе мьн һэла эскэриедэ қольх дькьр. "Мере
мале эз бум, кó анцах дэһ сале мьн т'эмам бьбун.

Аре мэ к'ота бьбу. Щинаре мэ— Ақое Халът, кó бригадире
колхозе бу, к'аре хвэ кьр, вэки һэр'э аш. Дйа мьн эз пер'а даннм,
вэки чэвалэ пане мэ бьбьм бьһерьм.

Һавинэ, т'эээ дэстбь гһадьруне буйэ. Эме һэр'ьн аше мэрк'-
эза нэһ'ийа Спитаке. Ақо эз шаньдм, кó га биньм у мьпр'а гот,
вэки к'ижан га биньм. Л'эдо у Қоло—ван һэрдó шанэгэ п'есвьк
бшэ вэрэ, вэки эм зу һэр'ьн у бен.

— Хале Ақо, нэ ахьр эв шанэгэ хамьн?..

— Тышт накэ сьвькьн эме зу һэр'ьн, бен.

Һ'эде мьн чь бу, вэки сэрда гөр'а ши нэкьм. Р'астэ, мьн сала
пешие кам ажотьбу у заньм, вэки эв һэрдó шанэгэ чьқаси шьнуиэ
у наенэ йоле, ле эз нькарьбум бэрк' бэр гьлие ши бьсэкньама,
чьмки вэхта мьн ньһада гөр'а ши нэкьра, we эз хвэр'а нэбьрама
у нане мее бьма.

Хөлэсэ, мьн чу һэрдó шанэгэ нава гар'ане вэқэтандьн, анин.
Мэ э'рэба хвэ греда, эз у апе Ақо ле сйар бун у мэ бэре хвэ да
Спитаке. Э'рэба мэ р'ек'эт, гонд дэрк'эт. Р'йа орт'а гонде мэ у
Спитаке жи һэмин гьшк ч'ванэ у п'ебэржерэ, га э'рэбэ һьлдан у
р'эвин. Хале Ақо кьр, нэкьр, бь лавайа-дилэка һатэ га, ле эв нэ-
сэкьнин. Дэқа-дэфе дьминэ вэки э'рэбе жь р'йа шоше дэрхьн у
гэлие Спитакеда һолкьн. Гава ч'ара ши һатэ бьр'ине, хале Ақо, we-
гьранийа хвэ жь сэр э'рэбе банзда, р'эви чу пешие га гьрт у э'рэбэ
да сэкьнандьне. Ани һат чату авитэ стые га, эз сэр стые э'рэбе
сйаркьрм у хвэхвэ жи чатуа га гьрт у да пешие. Һэй дьчэ, һэй
йэк шьве жи позе гада дьде, вэки һ'эмде хвэ бен, э'шебэке нэй-
ньнэ сэре мэ у э'рэбе.

Гэрме зор да хале Ақо, худан же дьк'ьшийа у бь хвэ, вэки
йаше хвэда эп'ешэйи мэзын бу, ньһа өса сьвк-сьвк пешийа э'рэбе
дьчу, вэки те бежи шаһьлэки бист салибу.

Зор щэфаки эм гьһшитьнэ гонде Лер'нанск'е кó незики Спита-

кейэ. Уи гонди иди дэстбь гинадьюне кьрьбу, чайр-чимале дора р'е чьни бун, ле лэ'с һада э'рде буи. Wэхта хале Аqо ч'э'в лэ'са к'эт, э'рэбэ да сэкьнапдыне у гот.

— Ше wэрэ, пешийа га бьсэкьнэ, эз һ'эвэ гинае дьруйи биньм, дайньм сэр э'рэбе. Весьбеда эм жь гонд дэрк'этынэ, эв һ'эй-вана бьрчинэ.

Чу wэкэ дө гөрз гина ани дани сэр бара, п'оте хwэ жи жорда авитэ сэр. Мьн п'от сэр гинэ һьлда у готе, wэки э'рэбэ һьлдыт'эqьлэ, п'от бинэ текэ орт'а бара, we сэр бьк'эвэ.

Гөр'а мьн нэкьр.

Тьшт накэ, бьра сэр гинэба.

Диса хале Аqо да пешие у эм чун, нава гондр'а дэрбаз бун, мэ незикайи Спитаке кьр. Шанэге мэ, дьһатэ к'эвше, иди хам бь-бун, минани бэре эwqаси нэ'си нэдькьрын. Р'о жи иди дагэр'ийабу. Эм готи нава Спитакер'а дэрбаз буна у бьчуна аше нав баг'а. Га-ва эм гнишьтна орт'а Спитаке, хале Аqо готэ мьн,

— Көр'о, ша һала бьһер'э чька п'оте мьн һэйэ, йане на?

Мьн пыш хwэва ньһер'и, хөде п'от бьдэ. П'от т'өнэ...

— А, хөде мала тэ хьраб бькэ, һа... Тэ чу эв га анин, эм кь-рын we хэтае, сэрда жи н'оте мьн да дэр. Нэ ахьр мьн тэр'а гот, ч'э'ве тэ лебэ, мьqатбэ... Тө чава мэрьви, тө чь мери, хөде мала тэ авака! Дэ пэйабэ, wэрэ пешийа га бьсэкьнэ, эз шунда wэгэр'ьм, һала чька набиньм. Пэһ, чава п'от бу, бьре нэдыда бьре!..

Р'астие жи п'оте бса т'өнэбу. Тэ т'елэк же бьк'ьшанда, we һ'э-зар п'инэ же бьк'этана. Йа дьне жи, мьн т'эг'мин нэкьр, wэки чь-р'а э'сэ мьн п'оте ши “да дэр...”

Эз пэйа бум, чум пешийа га сэкьним, ле хале Аqо сэри qөрба-на лынга кьр у ду дае. Хелэкэ хөрт дэрбаз бу, мьн һэw дит хале Аqо we дэстэвала wэгэр'ийа һат. Тэ бэнгзе ши дьһер'и, һежа т'эг'-мин дькьр, wэки э'wре тэйроке чашань. Т'ө гьлик нэгот, чатуна га жь дэсте мьн гьрт у qэт һивийа we йэке жи нэсэкьни, wэки эз э'рэбе сьарбьм, да пешие у чу.

Гава эм жь гонде мэ дэрк'этын, сьбэ зубу, ле ньһа иди бэриэвар бу. Мэ qэт т'ө щики га ав нэдабун, эw к'эсьри бун. Эм чун, незики аш бун. Щэwa ава аш к'елэка р'ер'а дьк'ьшиийа. Эз сэр э'рэбе бум, хале Аqо жи пешие бу. Га чава ч'э'в аве к'этын, хwэ дрежи аве кьрын, э'рэба мэ у барава wэлгэр'андьн нава щэwa аве. Эз сэр п'экийам ши али к'этым, ле чэwале нан у эрэбэ к'этно нава аве. Нир жи стые wан, вьг'э-вьг' жи аликида wан к'этийэ. Мэрие бэр дэре аш гава эва йэка дитьн, пер'а-пер'а хwэ мэр'а гинандьн.

Һаһанга даданә бәнсамие стуге га бър'ин, әв бәрдан. Паше жи бь шәфаки зор чәвалә нап жь нав аве дәрхьстьн у ә'рәбә р'асткьрып. Әм у чәвалә өса шьл гьһиштьнә аш.

Дә р'ожке гәрм бун. Р'ожтыра дьн шарцьма ашван у чәнд ньви-не мале дора аш мә анин, нане хвә сәр р'ахьст, һ'ышккьр, чәнд р'ожа шунда нане мә р'ьнд һ'ышк бу.

Әваре сьре гьһиштә мә. Хале Ақо пешие нане хвә лекьр. Дәв-ла аш т'ьжи кьр, әз дамә бәр у готә мын.

— Тө хвәр'а бәр дәг'ла аш р'упе. Һәма бәр т'ьжи бу, бьдә. алики. Паше жи, вәхта тә дит гәләк ар т'оп буйә, дәре чәвал вә-кә у пе берька һ'әмде хвә текә чәвел, һ'әтани әз дьчьм хатийа то П'орсоре вәр'е дькьм. Әзе зу бем.

“Хатийа мынә П'орсор., жи хвәснийа ви бу. Готи ве р'ожке жь гөнде мә бьһата стансиа Снитаке, бьк'әта машине у бьвуйа Т'би-лисе.

Һ'әде мын чь бу, вәки бежьм “на.. Леда чу. Ашван жи дәр-к'әт, әз т'әне бәр аш мам. Аш дьхәбьтә, һәй ар те, әз һәй дьдьм алики. Щарәке, дөда жи мын дәре чәвел вәкьр дагырт, ле нә әв, нә жи ашван т'өпәнә. Чәқә-чәқа ашә, әз жи бәр р'уньштьмә. Бьн ве чәқә-чәқеда, зар'о- вәстнайи, к'әсьри, әз өса хәвр'а чум. Дә иди һьзаньм аш чьқаси бьхәбьтә, ар чьқас т'оп бьбә! Һәр вәхтәкс һ'ышйар бум, мын леньһер'н ве қар'ә-қар'а ви у ашванә.

— Бәлки мала тә хьраббә, чава тә мала мын хьраб кьр, нане мын т'әмам дерс кьр. Нә мын тәр'а гот мьқатбә, һ'әтани әз тем. Ле шөхөле һа дьбә!...

Тө навежи әз хәвр'а һәр'ьм, ар бе дәг'ле т'ьжи бьбә, бавежә һ'әтани бьн бәраше аш. Бәраш п'ак пәхәбьтә, һ'әба т'әне қәт-қәти-кә у бавежә.

Дә әви у ашванва чь ашнә сәре мын, анин. Әв нане, кө р'ьнд нәһатьбу һерандьне, т'опкьрып, шарәкә майин кьрын дәвля аш, вәки диса бьһерьн.

Сьбәтыре сьре гьһиштә мын. Хале Ақо дәре чәвалә мын вәкьр, һ'әб бьрә дәвля аш, мынр'а гот.

— Иро га бьбә һәр'ә ве п'ала һан бьч'еринә, дора аш иди тьшт нәмайә, га бьрчинә, бьч'еринә һ'әтани нане тә те харе, паше әзе гази тә бькьм, га бинә, әм гьредьн у һәр'ьн.

Мын өса жи кьр. Га данә пешийа хвә, р'йа һ'әсьн дәрбазкьр, бьр бәрп'ала пешбәр. Гае мын хвәр'а дьч'ерйан, әз жи сәр кәвь-рәки р'уньштьбум гәлие пешбәр дьһер'и. Ньшкева бу қужина к'упе машине у жь алие Ленинанканеда дәрк'әт. Гава га қужина

машине бһистьн, эз бәлте тәмә, сьлькин, дела хвә һьлдан, жорда бәржер бун, к'әтнә сәр р'йа машине у р'эвин. Мьн да пәй ван. Машинә жи қужә-қужа вейә, чава дьһатә к'ьвше, машинәчи дур-ва дитьбу, вәки га к'әтьнә сәр р'е у дьр'эвьн, әви жи бор'ие дьда, вәки сәр ре' дәрән. Ле чьқас қужә- қужа машине незик дь-бу, гае мьн әвқаси бае хвә дьгьртьн. Мьн жи бе һ'әмди хвә дабу пәй ван у дьр'эвйам. П'ак бу, чәнд мәри шедәре сәкьнибун, гава әв йәк дитьн, пешийа га гьртьн, жь сәр р'йа машине дәрхьстьн. Машинә һат мә дәрбаз бу. Әз худанеда мам, бинфьршк мьн к'ә-тьбу, ле чь бькьм, хвә щотә га надьм дәр?

Хөләсә ,бь зор-щәфаки мәзын, бь к'омәкдарийа мәрие қәнщ мьн га анщах аниә бәр аш. Хале Ақо нане мьн һерабу, кьрьбу чәвел, дәве ви дьруттьбу у һивийа мьн бу, һаж тыштәки т'өнәбу. Мә ә'рәба хвә баркьр, гае хвә гредан у р'ек'әтьн. Хале Ақо дьса да пешие у әм жь нав гөнд дәрк'әтьн. Ве шунда р'е иди һәвраз бу, га анщах ә'рәбә дьк'ьшандьн. Хале Ақо жи һат ә'рәбе сйар бу у әм һатьн дәрк'әтьнә гедука Спитаке. Сәре гедуке хале Ақо ньшкева ә'рәбә да сәкьнандьне у нав чәвалала ньһер'и.

— Тө чь дьгәр'и, хале Ақо,— мьн же пьрси.

— Әз дьнһер'ьм, чька әв аре мәйи бәр чәвалала зедә мабу у мьн кьрьбу мешоке спи, мә аниә, йане на.

Хале Ақо гәр'ийа, нәгәр'ийа мешоке спи т'өнәбу. Тө нәбежи вәхта баркьрьне мешоке спи арва мә ашда бир кьрйә.

Иди нәдьбу, вәки әв пашда вәгәр'ә аш. Мә ә'рәба хвә ажот у әм һатьн дәрк'әтьн гөнд.

Паши ве йәке хале Ақо т'ьме дәрһәқа чуйина мәйә ашда хә-бәрдьда у т'ьм бәшәра ви хвәш дьбу у тә'н дьда мьн, вәки әз нә мере ашамә.

БАХЧОЕ ИСКО

ПАИИЗ

Гөл у сосьн бәтьлинә,
Бәлге дара қич'ьк бунә,
Ба те, баран дьлилинә,
Бәлге дара дьвәшинә.

Р'ож кып дыбьн, шэвэ дьреж,
Һәва сар дыбә р'ож бы р'ож,
Җаз у қөлынҗ дьмьлмьльн,
Бәрбы бәр'ие дьфьр'ьн.

Сөр' у сәрма к'әтә ч'йа,
Мьж—думане хвә да дәшта,
Ль ч'йа банийа, мерг чимана,
Нае дәнҗе блурвана.

Чьдас һәбә сөр' у сәрма,
Бьбәтльн гөл у гиһа,
Баһаре бе мина щара,
Гөле вәбьн ль һәр дәра.

Пешданин.

1. Әве шьере эзбәри һиньн.

ОРДИХАНЕ ЩӘЛИЛ

Р'ИА ГӨНДЕ МӘ

1.

Мәт'а мьн Шә'ре,
Мәт'әкә р'ә'мә,
Р'удьне мәр'а
Гьлийе хвә дькә,
Тинә бира хвә
Зәмане бәре—
Әш ә'мре чуйи,
Кө пашда нае.

2.

Мәт'а мьнә р'ә'м,
Тинә бира хвә,
Әш гөнде быч'ук,

Кө қынщыли бу һәв.
У жь щитәнгийе,
Орт'а зьнара,
Нәдьдит хвәр'а
Һьнә һесабийа.
Р'екә п'ьр' дьреж,
Тәнък у қьр'еж,
Бәр дәре мале,
Мина мәр'әки
Дьк'шйа бәрwара,
Нава к'өлика.
Ч'ьванә дьда
Ль пышта т'опе,
У һәвраз дьчу

Н'этани зоме.
У жь we шунда.
Шьвэр'е дык'шия,
Нав кэвэр-коч'ька,
Дэ б'ра хвэде
Жь бэнда дурна,
Чыхе р'адьбу
Бае эваре,
Жь т'оз, думане.
Р'еви кор дыбуи
Ле эгэр дэвса
Ба у багэре,
Тэ'ва п'эр' шорыи
Жорда гашк'ра,
Р'евиые бэлэнгаз
Нав к'эф хунеда,
Сэр пышта к'эре
Р'ийа хвэ дыцэданд,
У р'эща р'евиия
Жь хвэде эв бу,
Кө даракэ шии
Сэр р'е бэлубийа,
У б'н сийа даре,
Жь п'энше тэ'ве,
Р'евиые бэлэнгаз
Бина хвэ н'яда.
Ава бу т'ьме
Р'ийа гонде бэре.
Н'яна гонде мэ
Йе бэре нинэ,
Гондэки т'эзэ
Натийэ чекьрын,
Шийе we р'астэ,

Чиман у бэстэ,
Р'ийа гонде мэ жи
Бэро гэлэки,
Ль нэрд алие р'е,
Там-таше к'ашыи,
Кэвэре тама
Кэвэре туфын,
Нэхше сэр дэрийа,
Стэйрке сорын,
Кэве э'длайе
Доре дыфьр'ын.
Нэхше п'эншэра
Нэхше бэдэшыи,
Дурва те к'эвше
Ностэи шөрэтын.
Р'ийа гонде т'эзэ
Дьрежэ, т'эмьз,
Автамбил н'яна
Дьчын гонде мэ,
У ш'ра, дэвса
Ч'брае тэни,
Р'онкайа Илийч
Шэмал шэвq дьдэ.

3.

Пирка мын Шэ'ре
Пирэка р'э'мэ,
Р'удьни мэр'а
Г'лийе хвэ дыкэ,
Шькьри тинэ
Р'ожа иройин,
Кө р'ийа гонде мэ
Йа бэре нинэ.

Пьрс у пешданин.

1. Шайыр бь чь хэбэрава шькьле н'але р'ийа гонде бэре у р'ийа гонде т'э-
зэ дьдэ?
2. Г'ликын дэрнэца гонд у р'ийа гонде хвэда.

ЭРЭБ ШӘМИЛОВ
(1897)

К'ӨЛФӘТЕ МӘ, ЗАР'ӨТИЙА МЫН

Шәмо к'өрдәки к'әсиб бу, жь эла Н'әснийя бу. Дьчу бәр дәүәре хәлге ль қәза Сөрмәлине, бәре әв қәза т'әв вәлате Р'әwane бу. Вәхте жьна шийә пешьн мьр, әви һәрдө кәр'е хвә: Дәвреш у Бро һьлдан у жь қәза Сөрмәлине дәрк'әт, леда, чу, идара ши ль вәдәре нәдьбу. Шәмо р'еда гәлә чәтни дитьн, чьмкө барбьре ши төнәбу, әви һәрдө кәр'е хвә һьлдьгьртьн, йәк дьда пышта хвә, йе дьн жи дьда бәр мьле хвә. Бро ши чахи се сали бу, ле Дәвреши һе дө сали бу. Қәт тыштәки ши иди т'өнәбу. хенжь лһ'ефәкә кәвьн.

Р'еда, гава тәри дьк'әтә әрде, Шәмо хвә дьда бәр дивара у қәфе зьнара. Алики лһ'ефе бьн зар'ар'а дькьр, алие дьне жи давитә сәр ван, вәки зар'ө сәрма нәкьн. Хвә жи бь к'ьнще хвәва р'адьза. Р'ожед һәва сарбуйя. Шәмо сьбе шәбәqe р'адьбу, сәргин т'оп дькьр, к'ура эгьр ледькьр. Зар'е ши хвә бәр эгьр гәрм дькьрьн. Паше дьса р'е дьк'әт, дьчу. Р'еда, нав гондада, хвәр'а нан бәрәв дькьр, өса идара хвә у зар'е хвә дькьр, һ'әта һат дәрк'әтә

вэләте Қарсе, гөндө һөр'өма—Азәте. Азәтедә әз у дө хушкава жь дйа хвә бун.

Щарәке, эварәкә зьвьстане, әм т'әв дора тәндуре р'ушьштуи П'ак тә бира мьн, бәве мьн мәр'а гьли дькьр у ва дьгот:

—Эвар бу. Баранәкә һур дьбарн, баки сар жи пер'а дьһат. Әз у зар'ава шьл бубун, мә сарма дькьр; әм һатьнә к'еләка гөндәки. Әв гөнд Азат бу. Мәрәкәкә т'әк к'еләка гөнд һәбу. Мә хвә ль мәрәке гьрт, чун к'әтьнә мәрәке. Нане мә мәр'а бол һәбу, ле мәрәкедә арду т'өнәбу, вәки мә хвәр'а агьр дада, хвә пе гәрм бькьра у к'ьнице хвә зьһа кьра, Кур'ә-кур'а зар'а бу, дьгрийан... Мьн пышта хвә вәкьр, һәрдө зар'ө жи кьрьнә п'ашла хвә, гәрм дькьр у бәр дьле ванда дьһатьм, вәки нәгьрин.

Льһ'ефа хвә мә нәдьһьшт шьлбә, чьмкө ст'ара мәйә шәве һәр әв льһ'еф бу. Қөлч'әки мәрәке гиһа теда һәбу. Вәхте тә'ри к'өгә ә'рде, зар'ө һе дьгрийан, кәр' нәдьбун. Мәшала мьн һатә бьр'ине. Әз р'абум, мьн гиһа жь һәв вәжанд, орт'а гиһе к'уркьр, льһ'еф р'ахьст, зар'ө кьрьнә нав у гиһа жорда авитә сәр Әз жи к'әтмә нава гиһе. Мьн хвә да бәр пышта зар'а у вәләзийам. Зар'ө зу гәрм бун, иди нәдьгрийан, зә'ф нәк'шанд, зар'ө к'әтьнә хәва ширьн.

Дьле мьн һ'әвәки р'әһ'әт бу. Гөһе мьн жи сәqr'и жь дәст гри у зевә-зевә зар'а. Әз к'әтьмә мтала, дөшөрмиш дьбум, чьмкө мьн ә'сәйн ньзан бу, әз ван зар'ава к'өда һәр'ьм... һәр'ьм к'ижан гөнди. кө мьн нас бькьн вәки әз р'енщбәрике хвәр'а бьгрьм. Алики жи иди вәхте р'енщбәрие жи дәрбаз бубу...

Ван мталәдә әз жи вәхтәкә шәве хәвр'а чум. Ньзам зә'ф һане һндьк әз р'азам, ньшкева р'әқинийа дерн һат. Әз һ'ьшйар бум. Мьн ньһер'и р'о һатбу нивро, к'өләка мәрәкедә тиренжа т'әведәбу бьһп'ийа мә. Жь бьн гиһе мьн дина, хвә дае, мәрики һ'өпзи, бәжнәкә дрежә ле, қаси әждаһаки, қәфәки тәр'ки ле, смелнә бжоди қальнә ле, бьру һатьбун к'әтбун сәр ч'әва, мәрьв ньзан бу ч'әве ши һәнә, йан на, дрганәкә һ'әсьни дестда дәрә мәрәке вәкьр, һатә һөндөр'е мәрәке. Мәрәкә һ'әвәки бьн ә'рдн бу. Вәхте әви льнге хвә п'енәлингәдә авит, бәрә хвә да гиһе у һедика һат. Әз тьрсйам, вәки әва мәрийа мә бьбинә, вә мьн зар'ава бьк'өтә. бона ви гиһәе хвә, чьм кө льнге мә һәр'и бун, гәлә гиһа бәр л'е мә зйаи бьбу.

Мьн гиһа һедика бәр ч'әве хвә да алики, бь т'ьлийа гиһа қөлкьр у дина хвә да ши: чька вә чь бькә. П'ак дина хвә дьдае у р'ьнд жи дьбиньм. Вәхте һатә орт'а мәрәке, чава кө дәвса льнге те мә дит, ньшкева сәкни, дина хвә да дәвса льнге мә. куз бу,

сэрда ньһер'и ләма мьн хвә өса тәландийә, бина хвә ч'кандйә
вәки қәт бин жь мьн дәрнае. Өса кәр'ым, вәки эз п'ак т'әхмин дь-
кьм, чава дьле мьн давежә. Эз дьтърсьм, вәки әв мә бьбинә у
текә қалмә-қалм, зар'өе зьравқәтйайн бьбын, мьн әва йәка бәр
ч'ә'ве хвә дитйә.

Әв мәрн вәгәр'йа, чу, бәр дәрн дйса куз бу, дәвса льнге мә
ньһер'и. Ви чахи Дәвреше кәр'е мьн һ'өзинг да хвә вәки вәлгәр'а
сәр к'еләка дьне. Мьн һәрдө дөста қайнм гьрт, вәки қәт нәлтә,
дәнг же дәрнәк'әвә у әв әждае тәр'ьки мә нәһ'әсә.

Дйса дора хвә ньһер'и ль һәр'не ньһер'и у льнге хвә авит, дуз
һатә незикн гйһе. Ле ньһер'и гйһа т'әв п'еп'әс кьрьнә. Ньшкева бь
зьмане хвә бу бьлә-бьла ви. хәбәрда. Мьн фә'м нәдькьр, әви чь
дьгот, ньзам дьда хәбәра, йан ньфьр' дькьрьн. Әви әв дьрган
хвәшә вәкьр, вәки гйһе р'акә... Ле вәки әв дьрган гйһер'а кьра,
дьргане ве зар'а к'әта, зар'ө бриндар бькьрьна. Әви кә мьле хвә
бьнд кьр, дьргане жорда бинә, гйһе р'акә, эз ньшкева жь нав
гйһе р'абум. Алики ньч'е льһ'ефе жи сәре мьн бу.

Чава әви эз дитьм, бу қижинйа ви. Дьрган авит у р'әви, чу
дәрва. Зар'ө жи һ'ьшйар бун, пьрсин: “Баво, чь қәвьмийә,?” Мьн
гот: “Қәт тыштә нәқәвьмийә, хвәйе мәрәке һатйә, дьбе р'абын,
бәсә р'азен,..”

Ләзәки шунда гөнди һатын, жьн у зар'ава т'ьжи сәр мә бун.
Жь мьн пьрсин: “Тө чь мәрин?,... Мьн ванр'а һ'але хвә у зар'а
гьли кьр. Пирқинйа шьмә'те бу ль мә у хвәйе мәрәке дьк'әниг
йан...

Баве мьн ә'йни ви гөнде һ'өр'өмада-Азатеда, хут мала ви
һ'өр'өмида бу р'енщбәр. Наве ви Т'одор бу. Ль ви гөнди йәкә
к'өрд һәбу. Баве мьн зәвщи, әва к'өрд стәнд.

Дйа мьн дьчу малала дьхәбти: һри дышушт, шә дькьр. Дө хуш-
кед мьн жи һәбун: Ч'нч'әк у Гоге.

Баве мьн һавине дьчу бәр дөвер, ле зьвьстане дьбу хөламе
ван, чьмкө зар'ө һур бун, һәфе һавине т'ера мә нәдькьр, мә сәре
хвә пе хвәйкьра.

Әв мәрәка әм теда дьман, мә тәндур кьрбуеда, ле тәндура мә
зьвьстане гәлә р'ожа нә дьһатә дадане. Әмә бе дәвар бун, сәргине
мә т'өнә бун, әв сәргине мә чоле бәрәв дькьр т'ера мә нә дькьр.

Һәрр'о дйа мьн дьчу малар'а р'өжһәқ дьхәбти, дйа мә лаваи
ван мала дькьр вәки изьна мә зар'а бьдн әм гома ванда, йане
жи тәвла ванда р'унын хвә гәрм бькьн, һ'әта дйа мә шөхөле
хвә к'өта дькьр. Зьвьстане гоме пезда у тәвлада гәрм бу. Дәвлә-

тийа дькьрэ сэр мэ, wэки эм мqати афр'е дэваре ванбьн, нәһелыи гиһа йан к'орчом тек'эвэ дэстп'е ван. Эм сьбе һ'эта эваре бэр афр'е һэспа, гамеша у дэваре майни, нот'ла п'эпука, т'и, бьр'чи дьман, һ'эта дйа мэ шөхөле хwэ к'өта дькьр.

Wэхте эз п'ьр' һьндьки мэзын бум, иди ф'эмдькьр, мын зэ'ф дьхwэст бьбмэ дуажо. Бьред мын гьврьк бубун, бьһара баве мынр'а дьчунэ чоле, али баве мын дькьрын. Баве мын эw һини р'енщбэрие дькьрын .

Баһарэкэ э'wльн бу, wэхте бэлэки к'этьбун, э'рде, тэ'ве иди гэрма хwэ дабу һ'эму ч'йа у нәwала. Бэри бэлэкһийа қалч'ич'эка көлилк дабу. Р'ожэкэ хwэш бу, изна мын дан, эз жи ванр'а чумэ бэр дөwер. Паше, wэхте һәwа лап гэрм бу, щарна изна мын дьдан, эз ванр'а дьчумэ бэр пез, щне дур. Пэз зуда забу, к'аре бэрха дькьрын, wэки бэрх жи дэрк'эвнэ ч'ере. Баве мын изна мын да, эз бумэ дуажо. Эw р'ож, р'ожэкэ мынэ зэ'ф э'зиз бу, шабуна лынге мын э'рд нэдьгьртын. Дйа мын дэwса һэвана нен, т'орбэки бьч'ук мынр'а дьрутьбу. Бәнэки сор жи авитбу т'орбэ. Гава кө мын т'орбэ давитэ стые хwэ, бәнэки сор һэрдө алийава сэр мында дьһат. Эз зэ'ф к'aw дьбум у мын т'ьре эз иди шьванэки т'эмамьм.

Р'ожед э'wльн, эм кө чунэ бэр пез, ван р'ожа дйа мын жи мэр'а дһат нишани мэ дьда п'ьншар'а чоле: спьнг, тьр'шо, мэндьк у ед майн. Бь ве п'ьншар'е мэ р'енщбэре чоле, гэрэке нане хwэ бьхара. Дйа мын незики һ'эвтеке мэр'а дьһат һэр щарэке дө-се сһ'эта зедэ нэ дьма. Мэ кө п'ьншар нас кьр иди дйа мэ мэр'а нэдьһатэ чоле.

Һэр сьбэ-сьбэ дйа мын нан у хwe дадьгьрт у дьгот,

— Лawо, пане wэ һьндькэ, ле иди һун баһаре-к'этьнэ, хwэр'а п'ьншар'е бьчьнн, пез бьдошьн, пе нане хwэ бөхөн.

Wэхте мэ н'ьншар' бэрэв дькьр, бьред мын бир дькьрын, п'ьншар'а харьне у һешнайа мина we жь һэв к'эвш нэ дькьрын, нас нэ дькьрын. Мын п'ьншар'а харьне нишани ван дьда.

Эваре, wэхте эм дьһатьнэ мал, дйа мэ шив дьда мэ; сэр шиве дьбу хэбэрдан дэрһақа панхарьне у п'ьншар'а чоле, лавька дьгот,

— Кэсэк нот'ла Э'рэб п'ьншар'е нас пакэ, эм бир дькьн, Э'рэб п'ьншар'е нишани мэ дьдэ, мэ һин дькэ.

Дйа мын ша дьбу, дьгот,

— Көр'е мын аqьлэ, wэки мэзынбэ, сламэти, көр'е мыне бьбэ сэр шьванэки пьспор.

Баве мын жи нишани мэ дьда фэсала ч'ерандьне, щиед хwэш,

к'ижан һешнайи зьрарэ жь пезр'а, к'ижан нэ зьрарэ. Гэлэ щара баве мьн мьнр'а дьгот:

— Лаво, пэз щарна жэ'рие дьк'эвэ, хуне гэрэке же бьднэ бэрдане, вэки һ'эйван т'элэф нэбэ. Э'вле бьһаре пэз қыр'а дьч'е рэ, т'ьме шор'экэте дьк'эвэ, гэрэке һун ви чахи мьқат бьн, нәһельн, пэз шор'экэта баһарейэ э'вльн зэ'ф бөхвэ. Ч'ере гәнгэзе жь һ'э-мушка четьрэ, ле йа лапэ чэтын бона пез эв к'эләнэкэ.

Гэлэ т'эми дьданэ мэ у эм һини шьвантие у гавантие дькь-рын...

Вэхте чайир гөр'бун, һешнайи эп'ешэ бол бу, дйа мьн диса һатэ чоле у эм һини һешнайа майин кьрын, йа кэ те к'эландьне, дькьн пав харьне. Эв пьншар' сог'ик бу, спидак, гульк, мэндьк, п'еқаск у йе дьне бун. Эв п'ьншар' мэ ль чоле дьчьни, дькьрэ тор'бе хвэ, дани мал. Дйа мэ жи т'эз т'эмьз дькьр, һьнэк дькьрэ тьршине, эв жи бона харьне...

Ле вэхте эм һ'эвэки мэзын бун, иди дьк'этэ паизе, дйа мэ т'э-ми дьда мэ, вэки һэр йэк жь мэ гэрэке п'ешэ пэсарие һ'ьшкьр'и банийа мал. Мэ һ'эму гли готьне дйа хвэ бь дьл у эшқ дьқаданд.

Һ'эта к'этэ к'урана пайизе, мэ эп'ешэ арду бь ви тәһәри т'оп кьр, ани. Де у баве мэ мэр'а ша дьбун, чьмкэ эм қэт вала нәдьсәкинин у дэстәвала жь чоле сәр маледа нәдьһатьн.

Паизе эмэ р'утә-тә'зи бун. Мэ зэ'ф сәрма дькьр жь дэст шь-лие-шьлоп'е, һ'срәтийа мэ щики гәрм бу, вэки мэ хвэ ле гәрм бькра. Мэ дьгот: "Гэлэ к'әнге пайизе бе, бәрф бьк'эвэ, эм һ'эйван нэт бәла бькьн у һәр'нә мала хвэ, р'эл'этбьн,."

А, бь ви тәһәри дәрбаз бу сала э'вльн, р'енщбәртийа мьн.

Ньвине мэ льһ'ефәкэ мэзын бу, йэк жи бьч'ук бу, кәлавәки п'эр'ьти қөл-қөлки бу у дө һ'эб қьсил бун. Мэ дани һ'эләха р'ьндә нәрм, р'адьхьст, қәсил жорда давитэ сәр, кәлав жи т'оп дькьр, дь-да бэр сәре хвэ. Щие мэ зар'а башқә бу. Гэлэ щара мэ зар'а қр'ька һэв дьгьрт, чька к'ижан жь мэ тек'эвэ орт'е, чьмкэ . орт'э гәрм бу...

Ле әзи жь гьшка ч'уктьр бум, т'ьме эз дьк'этьм орт'а гьшка.

Бэрәвкьрьна п'ьншар'е у топкьрьна сәргина һ'эвәки һ'але мэ хвәш кьр.

Ве зьвьстане, вэхте мэ пэз ль мала бәла кьр, ханне мэ иди гәрм бу. Ардуе мэ эп'ешэ һэбу. Дйа мэ эшқ у дьл тәндур дадьда. Вэхте тәндур гөр' дьбу эм дора тәндуре р'удьньштьн. Ле чахе дйа мэ нан дьпәт, к'бта дькьр, дани п'от у п'аласе мэ давитэ сәр тәндуре, дьнхамт, вэки тәндур сар нэбэ, эм шәве сәрма нәкьн.

Эвара эм р'удьньштын дора тэндуре, ньвинэк жорда давитэ сэр тэндуре у льнге хвэ теда гэрм дькър.

Һәде пез баве мьн дьстэнд щара п'эрәти, щара жи гәнъм. Сәре һәр пәзәке дьк'әт грванкә гәнъм, ле сәре дәварәке дьк'әт грванкә нив гәнъм, жь ә'wле баһаре һ'әта паизе...

П ь р с.

1. Чьма Шәмо зар'е хвэвә мәрәкеда, нава гиһада тәлиа бун?
2. Де баве Ә'рәб гөнде Азатеда чь шөхөл дькърьн, у чава әт'име хвэ хвәй дькърьн?

А. С. ПУШКИН
(1799—1837)

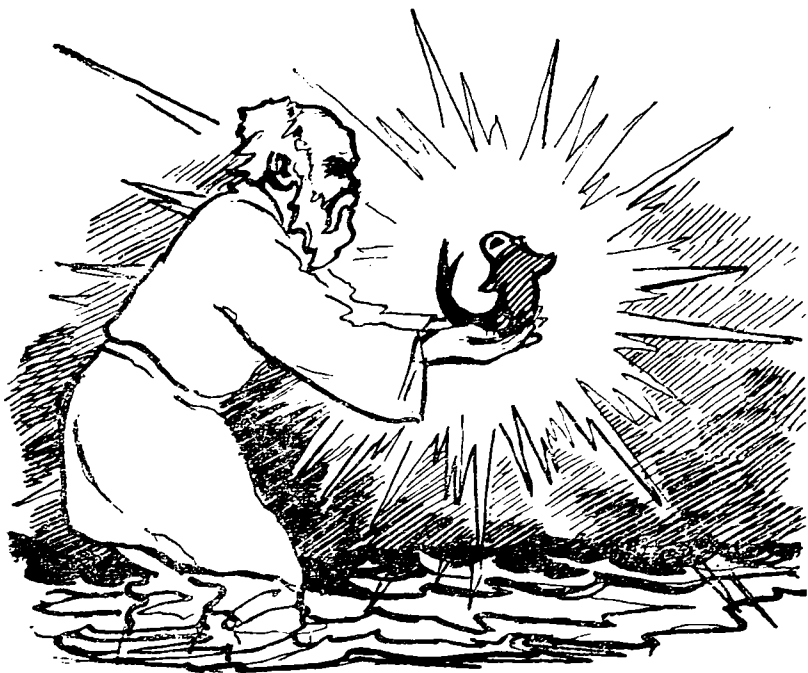
Н'БК'ИАТ ДЭР'ЭҚА МЭ'СИГ'Р У МЭ'СИИА ЗЕР'ИН

Мэ'сиг'рәки кал жьна хвэйә пир
К'еләка бә'ра мәзьнда дьман.
Жь бә'ре кале т'ым мэ'си дьгьрт,
Пире жи малда т'әши бадьда,
Ава т'әвайи вана ә'мьр кьр,
Н'олька кэвнда сисе сал т'әмам.

У рожәке жи кале чу бә'ре,
Кө мэ'си быгрә бь т'ор'а бәре,
Кале ша у эшқ т'ор' авит аве,
У щара ә'влън лил дәрхьст т'әне
Щара дөда жи т'ор' авит бә'ре,
Бь гиһе бә'ре т'ор' нат ве щаре.
Ле щара сьсиа чахе т'ор' авит,
Дькарын бежьн қә кале чь дит?
Мэ'сикә зер'ин т'ор'е дәрхьст хвәр'а,

Qиза зер' у зэр эw qиза п'адше.
Mина дилэки к'эт т'ор'а кале,
Qиза п'адшае мэ'сие т'эв бэ'ра,

Mэ'сийа бэлэнгаз т'эwаqэ дькър,
Бь заре мэрна же ниви дькър:
— Mьн бэрдэ кале, бэрдэ безьрар,
Эзе бьдъм тэ п'ър' нэбун у к'ар,
Чь кó бьхwэзи, чь э'мьр бьки,
Баваркэ тóе жь мьн бьстини.
Кале э'щев ма у гэлэ тьрсийа,
Эw awqа сала бубу мэ'сигър
Дэрнэqа мэ'сие нэ бьһистьбу,
Wэки хэбэрдэ минани мэрйа.

— Хwэде тэр'абэ, нэр'э,—го кале,—
Лазьми мьн нинэ хьзна тэ мале,
нэр'э бьгэр'э нав п'елед аве,
Ль п'ашла бэ'ре у к'урайа we.

Кале вэгэр'ийа натэ мала хвэ,
Жьна хвэр'а гот э'щеба дити,
— Зани чь жьньк? иро жь бэ'ре,
Мэ'сикэ зер'ин мьн гьрт ньшкева,
Эз зер' дьбежым ,т'эмьз зер'е зер,
Э'щеба ава к'эси нэдитийэ,
We хэбэрдьда э'йни мина мэ,
У ниви дькыр бэрдьм we э'сэ,
“Бэрдэ безьрар, бэрдэ мьн бэ'ре,
Эзе п'эр' хьзнэ бьдьмэ дэвсе,,
Ле мьн жь мэ'сие т'ө тышт жи нэхаст,
Мьн готе, — хэр'э, хэр'э азабэ,
хэр'э бона хвэ бэ'ра к'ав у шин
Чава дьхвэзи өса жи бьжи,,...

- Чахе кө пире эв йэка бьһист,
Гэлэки дьле кале фэдир к'эт,
— Бефэ'м, беафьл,— жьне гот кале,—
Qэ на мэ'сиер'а тэе бьгота
Т'эштэкэ т'эзэ бьда бой мале,
Йа мэ шкэстийэ иди кер нае...

Кале вэгэр'ийа чу бэр бь бэ'ре,
Дит п'еле бэ'ре дьлистьн бьн бе...
Гази мэ'сийе кыр эви we дэме,
У мэ'сиа зер'ин натэ бэр кэвие.
— Тө чь дьхвэзи, дэ бежэ кале?
Кале сылав да у да щаба we,
— Дьа ль тэвэ, тө п'адше мэ'сиа,
Мьн р'эзил дькэ жьна мьнэ пир,
Рэх'этие надэ мьн калэмери,
Дькэ көтэ-көт ч'ер'и мьн дькэ,
Т'эштэкэ т'эзэ бьдэ бой мале,
Йа мэ шкэстийэ иди кер нае...
Гөне мэ'сие нат у готэ кале:
— Хвэде тэр'абэ, хэр'э бэр бь мале,
Пира жьна тэ бьра һерс нэбэ,
Т'эштэкэ т'эзэ иро we һэбэ...

Кале һатә мал бь п'е ләзә-ләз,
У дит бәр жыне т'әштәкә т'әзә,

Жьн р'азн нибу, ве щаре диса
Кале р'эзил кьр у да хәбәра,
— Бе фә'ме һ'эрам тә т'әштәк we хаст,
Жь т'әште чь к'ар, дә тө һәр'ә р'аст,
Дьһа нәсәкнә, шунда вәгәр'ә,
Жь мә'сйа зер'ин маләке бьхвәзә.

Кале вәгәр'йа у чу бәрбь бә'ре,
Дит п'еле бә'ре сәр һәв дьчьн тен,
Һедика газн мә'сйа зер'ин кьр,
У мә'сйа зер'ин һатә бәр кәвие,
— Тө чь дьхвәзи дә бежә кале?
Кале сьләвда у да шаһаба we,
— Дьа ль тәвә, тө п'адше мә'сйа,
Зә'ф эз эшандьм жына мьнә пир,
Рәһ'әтйе надә мьн каламери,
Әв пира сербаз маләке дьхвәзә.

Гөне мә'сийе һат у готә кале:
— Хвәде тәр'абә һәр'ә бәрбь мале,
Чава дьхвәзи, бьра өса бә,
Маләкә т'әзә иро we һәбә...
Вәгәр'йа бәрбь мал мә'сигьре кал,
Бәтавәбубу мала шийә кәвн,
Ханики т'әзә дит бь п'әнщәрә,
Дук'еш жи һәбу ль сәр бане ви,
Собә у дәри гь сьваг'кьри,
Бь к'ьлс у к'ирощ т'әз сьпикьри,
Жь даре п'алуд дәри чекьри,
Бь дәсте һоста әв дарда кьри.
Бьниа п'әнщәре пира п'ьр'пьши,
Жь нә'стие әв бу бьт'әқә щибщи.
Дьнеда чьқас кө һьфьр' һәбу,
Т'әмам сәр зар у зьмане we бу.
Чахе һьнәки һерса we дани,
Газн кале кьр бь мә'дәкьри,
— Ай, кале бефә'м маләк тә же хаст,

Тə т'ьре зə'ф тьшт мə'сийа зер'ин хаст?
 Вəгəр'ə, нəр'ə пашда бəрбь бə'ре,
 У жь наве мын бежə тə мə'сие,
 Дьһа нахвəзъм бьминьм гонди,
 Дьхвəзъм бьвьм хатуна щьнди.
 Кале р'эзил кьр у да хəбəра,
 Дит п'еле бə'ре нєрс дьчьн у тен,
 Нєдика гази мə'сийа зер'инкьр,
 У мə'сийа зер'ин һатə бəр кəвие,
 — Тə чь дьхвəзи, дə бежə кале?
 Кале сылав да, у да щабa we,
 — Дьа ль тəбə тə мə'сийа зер'ин,
 Р'əһ'этиє надə жьна мьнə дин,
 Дьһа нахвəзə бьвə эw гонди,
 Дьхвəзə бьвə хат'уна щьнди...
 Гонє мə'сие һат у готə кале,
 — Хвəдє тəр'а бə, нəр'ə бəрбь малє,
 Жь иро шунда пирə жьна тə,
 Бьра жь гондитиє иди азабə,
 Пашда вəгəр'ийа у чь дит кəлє?
 (Ви т'ьре хəвнбу бəр ч'ə'ва вəбу)
 Малəкə бəдəw, сьвдəрa жорьн
 Пирє сəкьнийə минани хат'ун,
 Хвəкьрийə элєк жь п'остє wəршəq,
 Ль сєри к'офи дьлє вейə эшq,
 Стə хəмьли бь мори мьрщан
 Т'ьлиада гəстилк qашє щəwаһьр,
 Кондьрə п'енə бь рəнгє хут сор,
 У льбасє лє т'эв нəвьрмьшьн,
 Ль бəр дəстє wє гəлə хəламьн,
 У хəлам т'əмам гəр'а wеданьн.
 Мєрє хвə кə дит эw гəлə һ'ар бу,
 Лєдa хəламa жь ч'ук у мəзьн.
 Кале бь р'ьщaф нєзики wє бу,
 Бəр wє п'атə да у wа готə wє,
 — Р'ожa тə бь хєр ханьм-хат'уна мьн,
 Ньһа рaзии, дьһа нєрс нaби...
 Wє пирa сєрбaз бəсакьр qир'ин,
 Зьрaвє калє qəтйа щиб-щи,
 Э'мьркьр, wəки дəст хвəдa нəр'ə,

Т'әшле т'әмьзкә у ыър ә'буркә.

Дө се лә'д аншах һе дәрбаз бубу,
Әш хат'унә пир диса һар бубу,
— Зу быләзинә,— готә мере хвә,—
У жь наве мын мә'сиер'а бежә,
Дьһа нахвәзым ститие бькьм,
Дьхвәзым, вәки бь хвә п'адша бьм...
Сәр ве хәбәре кале р'ыщфи,
Бь тырс у р'ышаф ва готе әви,
— Жьньк дин буи, әз тә фә'м накьм,
Гәло тө зани қә чь дьхвәзи?
Ща хвә бьһер'ә, бәжьн у бала хвә,
Зьмане хвә т'ьл, р'ечуна хвә хар.
Лайқи п'адше чь һәйә сәр тә,
Вәки дьле тә өса дьхвәзә.
Вәрә бьбьһе, гөр'а мьдабә,
Т'әмамийа дьие ве мә бьк'әнә.
Дьһа т'абнәкьр пирка мәйә пир,
Кале мере ве хәбәре к'отакә,
Өса кьр гази у өса қир'йа,
Кө бан у дивар т'әмам жь щи һ'әжиа,
Чава дьл дьки ай мере к'оти,
Шәмақәк леда ле кьрә гази,
— Тө төрьш дький нәп'әке нәзан,
Мын хат'унер'а бьк'әви һ'өщәт,
Әз ә'мыр дькьм ә'мыре мақули,
Дәст хвәда һәр'и бь хвәстьна хвә,
Һәрге кө начий ва ыър хөламын,
Бь дар у к'отан әве тә бьвьн.

Кале вәгәр'йа чу кәвиа бә'ре,
Бә'ра һешин т'әмам р'әш бубу.
Әви һедика гази мә'сие кьр,
У мә'сиа зер'ин һатә бәр кәвие,
— Тө чь дьхвәзи,— дә бежә кале?
Кале сьлав да у да шаба ве,
— Дьа ль тәбә тө мә'сиа зер'ин,
Диса шәр' дькә жьна мынә пир,
Бьбахшинә мын, әз зә'ф шәрм дькьм

Хвэстына пире жь тэр'а бежым?
Р'эһ'этие надэ, эз к'ода һэр'ым?
К'этымэ агьр у хьлаз набьм,
Дьвежэ,— һэр'э,— эв жьна к'афьр,—
У жь наве мын мэ'сиер'а бежэ,
Нахазьм дьһа ститие бькьм,
Дьхвэзьм бьвьм эз п'адша аза.
Гөне мэ'сие һат ва готэ кале:
— Хвэде тэр'абэ һэр'э бэр бь мале,
Бьра хвэстына жьна тэйэ пир бэ,
Жь иро шунда п'адша аза бэ.

Дькарын бежын кале қэ чь дит,
Вэхте вэгэр'йа бэрбь мала хвэ һат,
Дьһа чь мал һ'ал, дэвса we йөке,
К'ошк сэрэк мэзын бэр хвэ дит кале,
Мьнаред бьльнд, суркьри т'эмам,
Сэраед бэдэв, от'ах беһ'эсаб,
Мэрьв шаш дьма, кө дьчу һөндөр',
У чу һөндөр'е к'ошк-сэра фьрэ,
Бэрч'э'ва вэбу дитьнэкэ т'эзэ,
Чахе эви дит пирэ жьна хвэ,
Жьна ви бубу п'адшакэ аза,
У бь к'еф у эшқ сэр т'эхт р'унышти,
Миред п'эр' мэзын, т'эмам хан у бэг,
Мина хөлама шп'йа сэкьни,
Бона we п'адше дадгьртын ич'кэ,
У бь тьрс у хоф ч'э'ва дьһер'ин,
Сьвдэре т'ьжэ эскэр сэкьни,
Шуре аблт'эн ль сэр мьле ван,
Т'эне пире бу сэр т'эхт р'унышти,
У к'эс нэвербу, бь вер'а р'унышта.
Ле харьн-хөрэк эвқа п'эр' зэ'ф бу,
Кө т'ера т'эмам сэд мэриа һэбу,
Чь хөрөке хаш бь щур'е т'эзэ,
Т'эмам қэланди у т'ьжи бу р'эз.
Пире нан дөхар бь мэдэки хаш,
Бь финшана к'ав ич'кэ вэдьхар
У ахрие жи тотьке ширьн хар,
Кө тэ'ма тотька бьминэ лева.

Эв йәка кӧ дит кале э̄щѣбма,
 Э̄ви хвэ авит п'ие жына хвэ,
 — Сьлав жь тэр'а тӧ п'адшаа зор,
 Мэзынайа тэ т'ьме дьне бэ,
 Пэй ве хэборе э̄ви п'ьстэ-п'ьст,
 Ла пьрси һеди пира жына хвэ,
 — Ньһа, вэки тӧ буйи хайи бэхт,
 Эз т'эхмин дькьм, вэки р'азии.
 Э̄w пира п'адша қә хэбэр нәдә,
 Қә нәнһер'и р'уе мере хвэ,
 Бьн позе хвэда э̄ве э̄мьр кьр,
 Кӧ бэри ви дьн, бьвьн жь вьра.
 Һәма кӧ э̄мьре жыи п'адше һатә,
 Т'әмама һазьрийа хвэ ньшан дане,
 Мире п'ьр' мэзын, т'әмам хан у бэг.
 Минани тэ'жие неч'ирвана бун,
 Wана дӧ-се к'ӧлм ль к'ортьке дан,
 У жь к'ошк сәре бэри кале дан.
 Қәрэвьле бь шур сьвдәре сәкьни,
 Бь балт'ә һазьр бәрбь кале бэзин,
 Һәр йәк бь хвэр'а һат жь алики,
 У һьндьк мабу, кӧ бьжәнһн ви.
 Бь тәһәрәки кале азабу,
 У дәрва т'әмам пе к'әниан, шабун,
 К'а мәрвь т'ьре бьн баран-һәр'йе,
 Т'әмам шьвнан мабун ле һивие,
 — Чьқас р'ьнд кьрын ай кале нэзан,
 Гәве хвэйэ хар к'ер'а давежи.
 Бьра э̄w йәка бьвэ п'ак ширәт,
 Кӧ щаркә дьне нәен тӧ незик...
 Аwa дӧ-се лә'д пэй һәв дәрбаз бун,
 У һерса пире диса п'ьр' р'абу,
 Э̄ве мире хвэ шандә пэй кале,
 Кӧ ви бьвиньн у биньн бале.
 Қале һатә бал. У пире гәте,
 — Ньһа те һәр'и бал мә'сйа зер'ин,
 Тӧе к'ӧндәби, сьлаве бьди,
 Дьлхастьна мьн веп'а wa бежи,
 Бежә һахвэзым бьвьм жьн п'адша,
 Дьхвэзым бьвьм хӧдана бә'ра,

Бә'ре бекәви бын дәсте мьбьн,
У мә'сия зер'ин хөламбә бал мьн,
Кө әв ль бәр мьн т'ьме назьрбә,
Чь кө бьхвазьм һарт'ьм бьқәдә.

Кале кәр' у лал гөһдарийа we кьр,
Әви т'ө хәбәр нәготә пире,
Вәгәр'йа у чу бәр кәвиа бә'ре,
Дит бә'ра мәзын ба у багәре,
Бь дәнге мәлул гази мә'сие кьр,
У мә'сия зер'ин незики ви бу.
— Тө чь дьхвази дә бежә кале,
Кале сьлав да у да шаба we.
— Мә'синга зер'ин тө т'ьме рә'мби,

Жьна мьнә пир дин буйә т'әмам,
Чь бежьм жер'а хәбәра набиньм,
Һ'әтани к'әнге дестда бьзерьм,
Дьһа нахвәзә бьминә п'адша,
Бьһер'ә пире қә чь дьхвәзә,
Дьхвәзә бьвә хөдана бә'ра,
У ә'бур бькә бә'ре мәзында,

Бэ'ре бекэви к'ур у фьрэда,
 Кө мэ'сийа зер'ин хёлама we бэ ,
 Чь кө бьхвазэ, жь тэр'а бежэ
 У хвэстьне we щиб-щи бьрдэ.
 У мэ'сийа зер'ин кэр' у лал бьнист,
 У нэда эве шаһаба ви кали,
 Почка хвэ ль р'уе бэ'ре да,
 У бь кэр' эв чу к'урайа бэ'ре...
 Гэлэ ма һивие кале бь мэ'лул,
 Ле мэ'сийа зер'ин дьһа к'эвш нэбу.
 Кале вэгэр'йа, кө бежэ жьне,
 Wэки қэзикэ чава қэшьми ле...
 У чу, қэ чь дит... Чь бьвэ п'акэ?
 Wэки һақи бэ, нэһэқ нэбэ,
 Диса һолька кэви бу жь халйе,
 Жьна вийэ пир р'унышти бьн сие,
 Эв т'эшта шькэсти, диса ль бэр we.

Пьрс у пешданин.

1. Мэ'сие чьма к'омэк да мэ'сигьре қал?
2. Жьна мэ'сигьре қал жь мэ'си чь хвэст?
3. А. С. Пушкин чэва һ'але мэ'сигьр нишандьдэ?
4. Мэ'сигьр мэрики чэва бу, хвэйе чь хэйсэти бу?
5. Ахьрие чьма мэ'си шаба кале нэда у же дурк'эт?
6. К'ижан щөмлэда хэйсэте пирэжьна мэ'сигир дйһар дьбэ.
7. А. С. Пушкин бь ве ньвисара хвэ чь дьхазэ бежэ? Н'ьк'йате шьровэкьн.

МИРЗЭ ИБРАҺИМОВ

(1911)

Р'ОЖА WE БЕ

(Кэрик жь р'омане)

Ль бьнат'ара нэпэниһа ч'йе нав шэһеред Урмие у Салмаседа
 к'өрд Аһ'мэд һэспе шейи худаһи да сэкһандьне. Һэсп жь бэзе ху-
 да бу, лэма жи гэлэки вэстийа бу, нэ дьхвэст р'эһэт бьсэкнэ у
 пешда дьчу.

К'өрд Аһ'мэд дьзгина һэспе сэр хвэда к'ышанд, ль сэр зин
 зьвьр'и у ль р'йа ч'эванэ ньһер'и. Пенщ дэқиқа шунда жь нэпэ-
 ниһа ч'эване сйарэк ль сэр һэспе ше вива дэрк'эт.

Әш сйар Р'әһим—а'га бу. Әһи дьлэзанд у бәр к'өрд Аһ'мәдр'а дәрбаз бу.

К'өрд Аһ'мәд готә,— һеди бажо, дьзгина һәспе быгрә, Р'әһим-аг'а жь вьр һада һәвразә.

Әһи аншах һәсп да сәкһандьне у һәсп ажот бал к'өрд Аһ'мәд.

Р'әһим-аг'а бь р'азибун у дәвк'ән гот,— Тә р'ьнд һәспе шә аваш кьр. Хвәде нәкә, вәһи һәсп пе быһ'әсә, кә сйаре we дьтър'сә, әһе һи сәр сери бавежә.

К'өрд Аһ'мәд нәрм һәсп т'имар кьр.

Р'әһим-аг'а бь к'ән шаб да, гот,— Хәлq р'аст дьбежә: һәсп гәрәк беһ'ышбә, ле ферьз аqьлбәндбә.

Р'әһим-аг'а к'олозе шә'р у шәмаqне р'иши ль доре п'еч'айи жь сәре хвә дәрхьст, бь дәстмаләкә мәзын худана ә'һийа хвә паqьш кьр. Һәргав к'әншед к'өрда ль һи бун. Шалә һәвьрмыш лебу, дә-льһге шал кьрьбун бәр сапогед дреж; архальхе һи жь һәврмыш бу, эләке һи қәйт'анкьри жи жь һәврмыш бу.

Һәспа нәфәса хвә гьран дьк'шандьн, һеланда ль п'ега ч'йеда һьлдьк'шйан у һәр йәке жь ван дьлэзанд, кә пешйа һәв к'әвьн. Ле Р'әһим-аг'а сәба хатьре һәвалә хвәйи к'өрд Аһ'мәде мәзын һәсп пашда дьгьрт у пәй һи дьну. Чахе к'өрд Аһ'мәд әва йәка дит, һәспе хвә да сәкһандьне у вана р'әх һәвдә ажотьн. Зәһгуйед һәспе ван шар-шарна ль һәв дьк'әтьн у дькьрын зыгини.

— Һа, тә вәстийайи? Р'әһим-аг'а сәр т'әпа ч'ие, ль т'атед сәqьр'и һьһер'и у бь к'өбарн гот,— Дйа мьн әз анимә дйәәе ль сәр пышта һәсне. Ль сәр пышта һәспе әз һавәстьм, к'ьр'е мьн зинә.

— Әре, п'ьр'анййа к'өрда ль сәр пышта һәспе жь дйа хвә дь-бьн у дьмьрын,— бь фькьрдари к'өрд Аһ'мәд шаб да.

Р'әһим-аг'а бь ван хәбәрава т'ьре те готьне қара һи ә'дәти кә к'өрда һ'әсаб дькьр чава мерани.

— Жййина к'очәри у гәр'оки бь р'асти жь к'өрдар'а р'әшбәх-тикә мәзынә,— әһи бь хәм гот у зедә кьр,— мьләте кә р'әһед дь-реж нәкә бьн ә'рде, дьмьрә, у ль ве дйәәе ә'сәрийа хвә һәһелә.

— Вәһи р'әһ' у к'әке текьн бьн ә'рде, ләзьмә ә'рде бешәр бькьн, ль сәр бьхәбтьн. қатед we вәлгәр'иньн.

— Чьма фәрәсәтийа мләте мә бь ви шөхөлир'а т'өнә?

— Һәлбәт, фәрәсәтийа һи һәйә. К'өрд хәбәт'ьзын, мерхас у шомәрдьн. Ле дәст у п'е ван гредайинә. Р'әһим-аг'а, ахьр тә ль-зани, кә пьзамийа кәвнә рьзи, йа мьлк'дарие у жййина калбава,, йа әлбати у малбатне һәһельн, кә мьләте к'өрд ч'ә'ве хвә вәкә v ве дйәәе бьбинә.

Әwana дәнге хwә бър'ин у һәрйәк хwәр'а к'әтә мтала. Бь т'ә-
қыл сьме һәспа ль кәвьре р'е дьк'әтын. Ль алие Р'оһьлате шәбәқа
сьбе вәдьбу. Ль пешие, незики нәпәнийя ч'йе, ль р'астәкә фьрә зо-
мәкә мәзын хйа дькьр. Зоме к'аре хwә кьрбу бар бькьн. Дәнге
мәрийя, қир'ина зар'а у жына, ә'wtина са, ор'ина ч'еләка, к'али-
на нез т'әв һәв бубун у жы дурва дьһатын бһистьне.

Ль бәр конәки кәч'әкә дерә спи, п'есира we сәдәфкьри у по-
лькьри, ль бәр к'ура агьр р'уныштбу. Әwe бәре хwә жы ду дабу
алики у бь кәвч'ики дарини мәзын харьн ситьледа ль һәв дьхьст. Ль
бәр кон бса жи р'унышти бу жынәкә щаһьлә ч'әв'әшә гөлир'әш.
Әwe жыне гөһ нәдьда к'әсәки, бьстан дьда зар'е.

Чахе к'өрд Аһ'мәд р'әх зомер'а дәрбаз бу, әви дәнге славе бь-
һист:

— К'әрәмкьн, аг'ано, wәрьн ,чаке вәхөн. Wана бе һ'әмди жwә
дьзгинед һәспед хwә пашда к'ьшандьн у бәре хwә дан алие дәнг.

К'өрд Аһ'мәд қәт мәрики нас ль нав к'ома незики р'еда нәдит.
Әви әва т'әглифа һ'әсаб кьр чава ә'дәте к'өрдайи мевание. Әви
р'азибуна хwә да wан у хwәст р'йа хwәда һәр'ә, ле дит, кә мәрики
п'ор'спи у р'удьреж бәрбь wан те.

Кале жар бу у бәжнеда нә бьльнд бу.

— Сәлам Р'әһ'им-аг'а,—хан гот,— к'әрәмкә, пәйабә, нан
бьхwә.

Чахе кале незик бу, Р'әһ'им-аг'а зу-зу жы һәспе пәйа бу у бь
хатьр ль бәр wi қуз бу, т'әмәнә бу у дәсте wийи жарьк у бәр тә'вә
қьмыли ,р'амуса.

— Сәлам, шайире навудәнг.

К'өрд Аһ'мәд we сәһ'әте тедәрхьст, кә йе ль пешйа wi сәкнийә,
Һәжарә, шайире к'өрдайә. Әви заньбу навдарийа һәжаре шайир,
йе кә қәдре wi нав қәбилед к'өрдада п'ьр' бу. Һ'әжар ә'мре хwә ль
бәр т'әндуре к'өрдед Иране, Р'оме, Ирақе дөбһөрәнд. Һ'әжар
т'әвк'ари һ'әму шин у шайа дьбу, ль ба щьватед шингрида әw
һ'әмп'аре дәрд у кәл у шабуна wан бу. Гәләк щара әw дьбу нав-
чик'аре қәбил у бәрәкед һәвр'а, кә дьжмьнайи дькьрьн у гәләк
щара әви шәр'е бьракөштьне шәр'һәзә у бәтал дькьрьн.

Һ'әжар бь хwә мәрики бәләнгаз бу. Дьле wi сәр мале дийае
сар бу. К'өрд Аһ'мәд бьһистбу, кә һәбуна Һәжар һәр к'ьнш, т'ар'
у һәспе wi бун. Әw бь сйари нава к'өрда дьгәр'ийа, ль сазе хwә
дьхьст у глиед р'асти дьгинәндә хәлқе к'өрдә бьндәст.

Чахе к'өрд Аһ'мәд һатбу К'өрдстане, әви гәлә щара бьһистбу
к'ьләмед Һәжар, йед кә дәнгбежа у ашьқа жы һәв һьлдьдан,

дьстран у ѳса бѳла дькърьн нав хэлѳе к'ѳрдѳд азапн'ьзда. Дь ван к'ьламада к'эла мьлэтѳ к'ур, дѳрд у дахвѳза ши, хѳм у хйалѳд ши зор дьхатын ахафтыне. Нѳр мерѳки к'ѳрд, нѳр жыпѳкѳ к'ѳрд дь ван к'ьламада глнед р'астн сѳр хвѳ, сѳр ѳ'мре хвѳйн гьран, сѳр аѳубѳт у бѳхте хвѳйн р'ѳш дьбннстын. Дь ван к'ьлам у странада вана ѳса жи дьбннстын, кѳ мѳрвь нѳргав дьхвѳзын бѳрбь бѳхтѳварне нѳр'ьн.

К'ѳрд АН'мѳд жь нѳспе пѳйа бу у ѳса жи минани Р'ѳним-аг'а бь хатьр чу дѳсте кале р'амуса.

Р'ѳним-аг'а пьрс кьр.— Нѳжаре навудѳнг жь к'ѳ к'ѳрѳма хвѳ тейи.

ѳши дѳсте хвѳ бѳрбь аг'акн хѳрт кьр у гот.

— Аха, бьбьн нас, ѳз Нѳсейн-хан вѳр'ен ѳйле дькьм.

ѳш аг'ае хѳрт Нѳсейн-хан бь хвѳ бу. ѳ'мре ши вѳкѳ чьлпенщпенши сали бу. К'ьншѳд р'ьнд ль ши бун. К'ѳфа Нѳсейн-хан нѳ ль ши бу, ле чахе ѳши навѳ к'ѳрд АН'мѳд бьннст, зор да хвѳ у к'ѳни-йа.

— Мьн баве тѳйн р'ѳнмѳти нас дькьр... К'ѳрѳмкѳ ба мѳ.

К'ѳрд АН'мѳд пьрс кьр,— Чьма на дѳрѳнг хан ѳйле бар дькѳ.

Хан шаба пьрса ши нѳда, бѳре хвѳ алиѳе ван к'ѳчѳрада кьр, йѳд кѳ к'ьнше к'ѳрда ле, ньнѳки жь кон дур сѳкннбун у нивийа we йѳке бун, к'ане чь ѳ'мри ханѳе бькѳ сѳр ван.

— Дьзгина нѳспа бьгьри.

We гаве гѳндикн к'ѳч'ѳр р'ѳви ба ван, дьзгинѳд нѳспа гьрт, у ѳш аликида бьрьн у гредан.

— К'ѳрѳмкьн, нѳма ньнѳ шир вѳхѳн,—Нѳсейн-хан т'ѳвѳѳѳ кьр у дѳсте хвѳ алиѳе халича незикн кон р'ахьстида кьр у гот,—Дѳ зу дѳстѳханѳе дайньн.

Гѳндие к'ѳч'ѳр зу-зу дѳстѳханѳкѳ бьч'ук ль сѳр халиче р'ахьстын, жь хѳрше нан, нек, р'ун у пѳнер дѳрхьстын. Йѳки жь сѳр к'ура агьр ситьл ньлда у ширѳе гѳрм кьрѳ истѳганѳ

Нѳсейн-хан бь нѳрс гот,—Тѳ чь дьки? Бѳране ѳѳр шѳржекѳ.

К'ѳрд АН'мѳд гот,— ѳм зѳ'ф р'азинѳ, ѳва нѳ лязьмѳ, баш дьбѳ, вѳки ѳм ѳѳватийа хвѳ бь ширѳе гѳрм бькьн у р'ѳк'ѳвьн.

Ле гѳндие к'ѳч'ѳр нькарбун гѳн нѳданѳ Нѳсейн-хан, вана фѳрманѳа ши ани сѳри, бѳран гьртбун жи. Пашѳе вана н'ѳйван авитѳ ѳ'рдѳе у йѳки жь вана ѳѳмѳ жь каланѳе дѳрхьст у авитѳ стѳе ши у хунѳе кьрѳ фьшин.

— Т'алаш мѳкьн, ѳм алиѳе бѳранѳада бѳлѳнгѳз ниньн.— Нѳсейн-хан хвѳр'ѳзи гот,— Кѳр'ѳ Зьро-бѳгеМьстѳфа-бѳг бь кѳрийа бѳра-

не мэ дьхвэ у қэт р'азибуна хвэ надэ мэ, ле һун бэр бэранэки дьк'эвһн?

К'өрд Аһ'мэд дэй нэкр, эһи фэ'мкр, кө пьрс у пьрсйар we дьһа гөр' бькһн дьжмьнайе нав дө қэбилада. Ёһнге фэсал к'этэ шаире кал у эв к'этэ нав хэбэред ван у гот.

— Хан, һивидарийа хвэ ль р'астие у э'длайе бинэ, т'аба тэ һэ-бэ,—эһи гот у бэре хвэ к'өрд Аһ'мэдда кьр у готе,—дэрде к'өр-да мэзынэ көр'е мьн, бьринед К'өрдстане к'урьн. Бэдэна we кьр-нэ се п'эрч'э: п'эрч'эк мөфтэхөред Р'оме дьзериһн, п'арэк мөфтэ-хөред фарса, п'эрч'е сьсийа жи мьлк'эдар у мьфтэхөред э'рэба дьзериһн. Дьжмын п'ьр'һн, ле нав қэбилада жи йэкти т'өнэ.

Хан гот,— Йэктийа қэбила we һи чаһи һэбэ, чь чаһи һэр қэбил нане хвэ бьхвэ; һи чаһи we т'ьфақ жи һэбэ нав қэбилада. Wэки йэқ дэст бь анизавне бькэ, йе дьне we бэрэв бьбьн у һи бь'эдли-һн. Пьрса сэрэко эвэ, кө нэ ақьл, нэ жи һ'эса ньжади ль бал сэр-веред қэбилед мэ һэнэ.

К'өрд Аһ'мэд гэлэк шара р'асти сэрэкед қэбила һатьбу у фьк-ред ван шива э'йан бун. Ле эһи дьһа р'ьид заньбу, кө һ'эта ханед һа сэрверне ль қэбилед к'өрда бькһн, мащал че наьн, кө миасэр бькһн сэрхвэбуна мьлэте к'өрд.

Ёсөейн-хан дэсте хвэ бэрбь р'уе шайир кьр у гот,—Эз бь на-муса хвэкм, wэки қэдре р'уне тэ һибуйа, мьне тыштэк банийа сэре Мстэфа бэг. Ле эвэ зу бьзанбэ қэвата мьн, эз дэһ р'ожа молэ-те дьдьм һи, wэки эв кэриед мьн шьванава вэнэгэр'һнэ, хуне бьр'-ьжэ мһна ч'эма, эвэ п'ошман бьбэ... Тө өса жи шпр'а бежэ...

Чахе к'ьбаб аһин, эв хэбэрдан һатэ бэр'ине. Ёсөейн-хан лэган да бэр мевана у гот:

— Дэст пе бькһн, к'ьбаб хвэшһн, чахе эв гэрмьн...

Вана һе чити к'ьбаб һьһнэда бун, Ёсөейн-хан вэгэр'йа саэр хэбэред хвэ дэрһэда Мстэфа бэг у гот,

— Эв дьжмьне к'өрдайэ, гөре дэвбьхунэ, баве һи жи өса бу. Дьбэ тө һи нас дьки?

К'өрд Аһ'мэд фэ'м кьр, кө Ёсөейн-хан дьхвэзэ, кө эв бьбэ т'эрэфдаре һи һьмбэри дьжмьне һи.

Хэбэра хьраб ль сэр зьмане Ёсөейн-хан бу, ле эһи хвэ гьрт у һерса һи данн.

К'өрд Аһ'мэд бь фькьрдари дур ньһер'н. Жь һи щие һа дур, йе кө эһи ле ньһер'н нэпэһиева гола Урмне жь тиренща тэ'ва сьбейэ зэр өса дьбьрьқи, кө мэрьва нькарбу ле тэмашэ бькэ. Эве голе

хөнав дыда ван бәстед дорбәред хвә, йед кә гәләк әк'не нан, әмиш у пыншар'е дыдан. Әва ши у варед вәт'ән зар'әти у бәрхвантн анино бира к'әрд Аһ'мәд. Әви мела хвә т'әмам да сәр бәдәвнийә вәт'әне дебаве хвә.

Һәжаре шайир жь сәр хөрәк вәк'шйа т'ар' һылда, һеди-һеди дәст пә кьр т'әлне хвә ль сәр т'еле ви бьр у ани. Дәнге т'ар'е ви тә т'ьре сәрһатикә хәм дәрһәқа кәл у дәрде хәлқейи бәдәрманкь-рида гьли дькә. Ашьқ, хвә ондакьри у һәр тышт биркьри, к'ялам һеди стра. К'ялама вида дыһат гликьрьне һьм дәрһәқа шәр' у щәнге нав қәбилед мьләтәки башқә-башқәда, һьм дәрһәқа жьпәкә бәләнгазда, кәр' у мере к'ижане ван шәр'ада һатбунә кәштьне у пашн вана әв мабу бехвәйн-хәдан у бь т'әне ль сәр' ч'йәе хвә дьгәр'ийа. Гөндие к'әч'әр бәрә-бәрә дыһатын, бәдәнг, кәр' у лал незки кон дьсәкниш. Жь дәнге к'яламе һелан қьрч'ьмокед сәр р'уе ван пән дьбун, р'еч' у шопа қултиә сәр әнийә ван онда дьбу.

К'әрд Аһ'мәд бәрәда спартбу Р'әһ'им-аг'а, кә әв қәбилед к'әр-да ширәткә, ләма жи Р'әһ'им-аг'а һедика жь шиә хвә р'абу у—аликида чу. Жь қәлфа мера дө хәламед һөсейин-хан дьзикава же қәтйан у пәй Р'әһ'им-аг'а чуи. Әв һәрсе бәржерн нәвалә бун, дак'—әтын жере у жь бәр ч'әва онда бун.

К'ялама һәжар бәрә-бәрә дыһат гөһастьне, теда қәйде шабуне бит'әр дьбу. Әв бәрә-бәрә гөр' дьбу у шиә қәйдед хәма у кәла дь-гьрт. Ижар һәжар дәрһәқа мерани у бетьрсьа к'әрда стра. Дәр-һәқа қәбиләкә мерхас, йа кә р'абубу пешбәри хане хвәйи зөлм-к'ар у кәдкәдо, йе кә дөтирәти дькьрә нав сәрверед қәбила. Әва сәрборина бь һелани дыһат стране миша странәкә өсә, йа кә мәшқ дани бира мә. Бь фькра һәжаре дәнгбеж бәр страна ве к'яламе гәрәк бь бәнге гөһдара бьһата дөшаркьрьне бь ван глийава: “Бра бьмьрә аг'әе зөлмк'ар,,.

— Дә бәсә, дазьмә әм бьльвьн, һәла һе нә гәрмә,—хан бь һерс гот у жь шиә хвә р'абу.

Мәрвьед бәрәвбуйи, нә р'әзи бун, кә хан стран ль шиә т'әмами дьлованда да бьр'ине. Әв бәдьли хвә бәрә-бәрә бәла бун.

Ве сәһ'әте жи дәстәхан һылдан, кон дахьстьн, бар данә сәр пышта һәспа.

Шайире кал т'ар' кьрә чәлтә у қәт шарәке жи ль пышта хвә нә ньһер'и у бәрбь һәспе хвә лынгьри. Әви бәдәнг һәвсарә ви гьрт у дәстк'еш кьр у һеди-һеди һәврезр'а һьлк'шйа һелане жо-рин.

— Ашыр хэиди,— бы һ'эйф йэки жь гөндиед к'оч'эр гот.

Гышка бэре хвэ да ви али, к'и алида шайир чу. Чэнд мэри лэз пэй ви чун, ле қирина һөсейн-ханэ һерс эв данэ сэкьнандьне.

—Эз нькарьм, вэхте хвэ вьр онда бькьм, бьльвьн. К'өрд Аһ'мэд у Р'эһ'им-аг'а, йе кө һынге вэгэр'йа бун, бы дьлсари хатьре хвэ жь һөсейн-хан хвэстьн, ль һэспе хвэ сйар бун у р'ек'этын. Чахе эв һьнэки жь кона дур к'этын, Р'эһ'им-аг'а готэ к'өрд Аһ'мэд,

— Тө р'ынд бы дэк'у долавед хан һэсийэйи, эз дьтърсйам, мьн т'ьре вьр' у дэрэве ви ве тэ бьхапинын. Ньһа һ'эму сэрверед қабилед мә, һьм йе хвэндн, һьм йе нэхвэндн, һэр т'эне дэрһэқа сэрхвэбуна мьләте к'өрда дькьн қир'ин... Ле бы р'асти эв һэр к'этынэ хэреқа ви шөхөли, кө һ'өкөме хвэ сэр қабилла бы ван хэбэрава қэвинкьн.

— Ле хэлқе к'өрд ида дэст пе кьрйэ, эва йэка фэм кьрйэ. Вэки тэ бьзапбйа, т'эһсирэкэ чава зор һатэ сэр хэлқе, чахе мьн к'ьтебока пешни ль Мшабаде чэнд мэрвьед хвэйэ нас жь қабилла шкакар'а хвэнд.

Ньһа ль Мшабаде к'омэлэкэ мэйэ зор тэшкилкьри һэйэ,—бы к'өбари Р'эһ'им-аг'а гот,— һэвалед мә ведэре фькьринэ, льһэв биньн у т'эртиб бькьн “эһвале сэрхвэбуна мьләте к'өрд”, эм дьхвэзын ван к'ьтебока нэшыр бькьн у бала бькьн нэ кө т'эне ль вьра, ле өса жи нав к'өрдед Р'оме у Ирақе. Ахьр лазьмэ эм биньн сэри пьрса йэкбуна һ'эму к'өрда у йа э'франдьна йэкти у сэрхвэбуна К'өрдьстане.

Чахе к'өрд Аһ'мэд гөһ дьда ви, эв дьфькьри дэрһэқа ван һасегәһед гөмрәһ', йе кө сэкиибун ль сэр р'йа мнасэркьрьна дахвэза к'өрда. Гэлэкар'а э'йан бу, кө эва пьрса мэрөме хэлқе к'өрд, һэлбэт, нэ һесайэ. Пешник'аред хэлқе мә р'ынд дьзаньн, кө эва пьрса бе т'ьфақ, бе п'эвгрек, бе достн у бе арик'арийа хэлқе Иране, Р'оме, Ирақейэ зэһмэтк'еш к'өрд нькарьн азабын. Бона сэрхвэбун у азабуна хвэ лазьмэ хэлқе к'өрд бы ванр'а т'эвайи шэр' бькьн, һьм пешбэри дьжмьне һөндөр', һьм жи пешбэри дьжмьне дэрва.

К'өрд Аһ'мэд хвэст фькред хвэ Р'эһ'им-аг'ар'а бежэ. Эвин гот,—Тарнқе данийэ бэр мә пьрсэкэ гран у чэтын. Һөндөр'да ньзамийа кэвнэ р'эзийэ, мьлк'дарнейэ мэрвьед миша һөсейн-хан, ль дэрва имперналисте инглиц у америкае, шовиннистед Р'оме, Иране. Нэ р'эһэтэ жь нав ләпед ван ээвтк'аред дэвбьхун дэрхьн у бьгһиньн һэв хэлқе к'өрдн һэйшт-милиони. Ле лазьмэ, эм пьрсе зэлал у дөрөст бькьн бо наве жийина хэлқе к'өрд, бо наве пешдачуйина ви.

У йа һәрә баш әвә, әм ды һөндөр'да дәст пе бькы, п'уч' бькы дьжмьнайа ньһайә нав қәбила у бәрәкада у нав ванда сазбькы йәктне. Ды ви шөхөлида дост у һ'әмк'аред мә ширһ'әләл у садьқ зәһ'әтк'еше фарса, адрбешана, т'ьрка у э'рәбанын. Һәр т'әне бь арик'арийа зәһ'әтк'ешед ван у партиаед ванә пешвачуи у демократие мьләте к'өрд дыкарә азабун у сәрхвәбуна хвә бьстинә. Әви өса жь Р'әһ'им-аг'ар'а гьли кьр, кө чава сәрдәсти қәстика дьжмьнае дькы нав мьләте башқә-башқә. Сньфа мьфтәхөра кьрьнед хвә бь we гөтьноке дьқәдннә, йа кө һәлә һе чахе империа Р'име дыһат гөтьне: “Жь һәв бьр'бьр'икә, кө бьки бьн бандура хвә... Вәки Англияе әва гөтьнока һәда хәбтандьне, т'ө we бькарбуйа бь р'әат'а хвәйә чьл миллионва у т'әне аг'атие ль колониаед бь нив миллиард р'әат' бькә.

Р'әһ'им-аг'а бәре ә'үлын бһист нәв р'әқәмана у жь ван ә'щәб ма.

Ле к'өрд Аһ'мәд сәрда зедә кьр у гот, кө сәбәбикә шәр'ед ньһа хут пьрса колонийә. Пьрса дьжмьнайа бәре бәрда орт'а Алмаһнае, Англия у Йапониаеда әви ани бира Р'әһ'им-аг'а.

Чахе әв һ'әлк'шйан сәр нәпәнийа ч'йе ван дит, кө шайире кал сйари ды п'егәкә тәнгда, шьвәр'еда дьчу. Әв щие хвәда сәкнин. Шайир һәсп р'ьк'ев кьр у һат бал вана.

Р'әһ'им-аг'а гот,— Шайире шәрәф (бь нав) к'әрәм бькә, әм һәр'ын ба мә. К'ьлама навбьр'и тө ль ба мә т'әмам бьстьре.

— Ә, лаһе мьн,— ахинәкә к'ур һатә шайир у әви гот,— к'ьлама хвә т'әмам бьстрем, чәт'ын нинә. Ле к'ьлама мьләтә навбьр'и т'әмам бьстре. Гәләк мәр'вед мина һөсейн-хан страна мьн нивида бьр'инә. Әва йәка дьле-мьн нашәвтинә, дәрд у көлед мьләт дьле мьн дьшәвтиньн.

Бәр хвә нәк'әвә, бавко,— к'өрд Аһ'мәд бь инайи гот,— дәрде дьле тә we бе дәрманкьрьне we р'өже, чахе К'өрдстана аза у йәкти страна тә бьстре. Әм нивидарьн, вәки страна тә хәлқе аза we бьстре у һынге к'әсәк нькарә, страна вана бьдә бьр'ине...

Пьрс.

1. Ньвиск'ар ә'мре к'өрдәд к'ижан вәлати у чәва дьдә к'өвщә?
2. Һ'әжар к'и бу у ль зозана, нава к'өрдәда чь дькьр?
3. Чьма к'өрд жь һ'әле хвә нәр'әзи бун?
4. Һ'әжар дәрһәда чьда дьстьра?
5. Чьма дьжмьнапа орт'а бәрәкада знан дайә йәкбуна щьмә'та к'өрдә?

Н Ъ С Р Э Т

(Кэрик)

Р'ожа сълестикърьнейэ сьйа сълестчие шаһъли сэрхвэ вэгэр'ийа сэр Ар'ак'ел у готе:

— Элойане бажарван, тыштэк хут мьнр'а нэ э'йанэ. Эз дьх-вазым жь вэ бьпърсым...

— Бьпърсэ, эз қөрба,— Ар'ак'ел зу жер'а гот.

— Вэ нькарьбу бьгота, вэки эв Надо, Мариф, эв Қасьме Зилани чь мэри буи? У һун чьр'а өса бь пэсын дэрһақа ванда хэ-бэр дьдън?.. Һун эрмэниэ Р'оменэ. Элойан, у к'өрда, эм бежън, эп'ещэ чэтьнайи данэ вэ, һун чава дьчуд щэм ван? Һун дькарьн шаба ван пьрса бьдън?

— Дькарьм. Сэр ч'э'ве-мын эзе шабе бьдым... Эзе сэрһатийа мала Қасьме Зилани вэр'а бежъм... Қасьме Зилани гонде мада дьма...

Ар'ак'ел шыг'арэк жи п'еч'а у бь ве шабуне дэстпе кьр, кэ һэ-ла весьбеда к'этыбу дьле ви:

— ... Қасьме Зилани бь қәум пьзмамед хвэва гонде Дитаке-да т'эви эрмэнийа дьма. Мэрики баши р'эм бу, жь эрмэнийа һ'эз дькьр: Т'ө кэси ч'ер'-эти жь дэве ви нэбьһистьбун, дэсте хвэ һьл-нэдьда сэр т'ө кэси-нэ сэр хөламе хвэ, нэ жи сэр мэриед майин, һ'этани һэспа хвэйэ шинбоз жи қәмчи нэдькьр. Хэйсэте ви өса бу. Нэ бь хвэзыл ви к'өрди, кэ дьзи бькра, йане хьрабикэ майин бькра. Һөрмэта Қасьме Зилани һ'этани зозанед Гэлиэ Зила нава к'өрдада гэлэк бу. Ньһа Ар'ак'еле шыровэкэ, вэки чава Қасьме Зилани эрмэниэ Дитаке хлаз кьрын.

Щарэке, шэв белукэкэ эскэре т'ьрк'а у к'омэкэ һ'эмидие к'этно гонде Дитаке. Гөндда бу һешьрзэ, қалмэ-қалм шин-гьри, э'вт'э-э'вт'а к'элба, һ'ир'э-һ'ир'а һэспа. К'элбе, кэ дьэ'wtийан, гөллэ дькьрын. дэри дьшкенанды, дадьк'өтанэ мала. Ньһа жи, га-ва Ар'ак'ел шыровэдькэ, дэрзи шанэ шир'а дьчън, дьле ви т'ьжи дьбэ. Дэре ван жи шкенанды. Сэнэме Арам дабу мьле хвэ у пьш дери сэкънибу, зар'о жь бэр мьле ве һьлдан у авитнэ э'рде Сэнэме хвэ авитэ сэр зар'е, п'ор'е ве гьртън э'рдер'а к'аш кьрын. Бь қондаг'а т'ьвьнга Ар'ак'ел к'өтан, вэки жь мале дэре. Бьра эв р'ож нэе сэре дьжъмне Ар'ак'ел. Һ'этани сьбэ р'онбуйа Дитакеда

т'о эрмәник нәдма, т'о п'ышикәкә кор нәдма... У нава гөндда бу һеһьрзә, бь к'орди, бь т'ьрки бьльнд-бьлд гази һәвдө дькьрын. Н'әвәки т'абәти к'әтә Ар'ак'ел. Әһ дәнге Қасьме Зилани у көр'ед ши бу. Бу шьхкә-шьхка т'ьвьнга, дьк'ьфьрин, дькьрынә қар'ә-қар. Әскәр'е һ'әмидие жь мала дәрк'әтын, шин у гьри һ'әвәки кем бу. Қасьме Зилани у һәр һ'әвт көр'е ши бь сильһ'а бәр сәрәскәре һ'әмидие сәкьнин, вәки жь хөламед К'ор' Н'өсеин п'аша-әви әр-мәнихөре дә'вә бу. Готьне, вәки әгәр һун әрмәники бькожыи we щәндәке вә жь ведәре бьвнә малед вә, әв жи әм надьн, әме бь-рын бавежьнә бәр куч'ка. Мә щаб шандийә гөнда, ванр'а готийә, вәки һәма ньһа бенә пешийа вә р'йа вә бьгьрын. Әван әрмәнийә бьре мә буна, мә нане зәвике хварийә, пешне мә ава канике вә-варьнә, мә һәвр'а сонд хварийә, вәки һәвдө хвәйкьн, вана бь дера ч'йае Нпатеийә Новһаннесе бөһөрн, мә жи бь ошаха шех Оз-ман сонд хвәрийә.

Әгәр һун бьрчинә, әзе вәр'а бәрха шәржекьм,—Қасьме Зила-ни гот,—мина куч'ька бьхөн, т'ербын у бьщә'мыи жь гөнд һәр'ьн.— Н'әмидийа т'опи сәр һәв бун, к'әтнә мәрәка Қасьме Зилани, ле көр'е ши у хөламе ши әрмәни бьрын кьрын хание Қасьме Зилани. Қал у зар'о хорт у қиз, т'әмам, т'әмам бьрын кьрынә we қөбе. Ха-ники мәзын бу, щие пенсьд мәри бу. Чьқас дә'вәтед әр-мәнийә у к'орда һәбуна, ши хание Қасьме Зиланида дь-кьрын. Сәд мер у жьна говәнд дьгьртын дьлистын, ле вәкә дөсьд мәри жи орт'а говәндеда р'удьньштын, т'әмаша ван дькьрын. Ма-ле әрмәние Дитаке гьшк ши ханида ши бун у Зилани, һәр пенц бьред ши у һәр һ'әвт көр'ед ши сильһ' һьлдан, бәр дери сәкьнин. Щанәгә шәрже кьрын, һ'әтани сьбе әһ әскәре һ'әмидие нан у аз кьрын у әрмәни жи хвәй кьрын. Қарәбәрбанге һ'әмидийа жь гөнд к'ьшйан, чун. Әһ чун һьнәкә майин һатын, әвана жи чун, дәстә-кед майин һатын. Һатын чун, һатын чун. К'е кө незики хание Қась-ме Зилани мәзын бу, һәр пенц бьре ши у һәр һ'әвт көр'е ши у өса жи һ'әвт әрмәниед сильһ'кьри бь к'ьнще к'орда, вәки шәв жь мал дәрк'әтын у сильһ' һьлдан, гьшк бәр һ'әмидийа сәкьнин у го-тын—йане щьнйазе ши we ведәре вәләзә, к'е кө незики ве мале бь-бә йане жи һуне сәр щьнйазе мәр'а һәр'нә һөндөр'е ве мале. У диса һатын, чун, к'ьшйан, к'ьшйан, к'ьшйан һ'әтани сьбә сафи бу, р'о пыш ч'йар'а дәрк'әт, т'о әскәрәки һ'әмидие Дитакеда нәмабу.

Дәре хани вәкьрын, гөнд-гөндити жь мала Қасьме Зилани дәр-к'әт. Гьри, һесьр, шабун. Дитак жь қьр'е хьлаз бьбу. У нышкева

дитакия чь дитын? Жь алие дeрeдa эскoрe урьсa, кaзaкe сйaри нaтнo к'ъвшe. Нaтын, нaтын, нeзик бун. Кaзaкнo oсa гьрбун, нeр йoки вaн дeвoки кeж. Н'этaни ньнa Ар'ак'eл урьсe oсaнe гьр нe-дитынe. Эрмoниe Дитaкeйe хлaзбуйи бь шaбун р'эвин, чунe пeши-йa вaн. У чь дитын? Кaзaкaр'a т'эвaйи эрмoниe р'эзaдьли у нaвa вaндa Смбaт у К'oчoе Дитaкe, нeспe бoз сйaр, т'вьнгe мoсeниe мьлaдa. Бь шин у гьрн р'эвин, чун хвэ aвитын п'eсирa нeспe вaн. Эрмoниe р'эзaдьли жь нeспa пeйa бун у цьм'eтeр'a т'эвaйи гьр-йaн. Пaшe мoрнe oхтийaр пeшдa нaтын у гoтын:

— Смбaт щaн, К'oчo щaн, Qaсьмe Зилaни эм гьшк жь qьр'e хьлaз кьрн. Wэки вн нибуйa, вoе ньнa цьнийaзe мe гьшкa бьдигa... Чaвa эвн нeсирe мe хьлaз кьр, нун жи гeрeкe нeсирe вн aзa бькьн, бeбoхтнe нeкьн...

Смбaт хвэстьнa мe гoтe кaзaкa, кaзaкa гoт—Дa, дa, изнa вo нeйe. — У ч'ук у мэзьн р'эвин, нeбун у нур-мурe мaлa Qaсьмe Зилaни aнин кьрпнe мaлa Смбaт у К'oчo: иди хaли-xaличe, oрхaн-дoшeкe qoштуки, иди бeрoшa сьфьр у гoмгoмe зep'ин. Т'эштeкe мaлa Qaсьмe мэзьн нeбу, вэки нeр н'эвт букeд вн нeвр'a дьк'этьнe, сeрe хвэ дьшyштын у дeрдьк'этьн.

Слeстчи вэбэшьрин.

— Т'эштa эвqаси мэзьн к'o нaтйe?

—Эгeр дeрэвa дькьм, шeрм жь мьнр'a... Нeр н'эвт бyкa вн вe т'эштeдa т'эвaйи сeрe хвэ дьшyштын. Чaвa гoтнe эз жи oсa дь-бeжьм, хвэ мьн бь ч'э'вe хвэ нeдитийe, вэки бyк чaвa сeрe хвэ дь-шoн...

Ар'ак'eл бь иштe qэлын мeт у гoлт'эм— гoлт'эм дy дэв у фьнщe хвeр'a бeрдa.

...Дитaкия мaлa Qaсьмe Зилaнийи мэзьн н'эвт р'oжa хвэйкь-рьн, нoрмeт жeр'a кьрн, р'азибунa хвэ дaнe у р'oжa н'эвтa, Смбaт у К'oчo пeнц-эрмoниeд р'эзaдьлийe дьнe жи дaнe сeр хвэ, шэв мaлa Qaсьмe Зилaни бьрьн н'этaни Гeлиe Зилa, гинaндьнe к'oрдa у пaшдa вeгeр'йaн.

— Эвa жи вeр'a сeрнaтийa мaлa Qaсьмe Зилaни—Ар'ак'eл гь-лиe хвэ к'oтa кьр. Н'эвэки бинa хвэ к'ьшaнд, дисa гьлиe хвэ пeш-дa бьр.— Дьвeн к'oрдa эрмoниe qьр' кьрьнe. Р'aстe, qьр' кьрьнe. Лe н'эмy к'oрд нe минaни К'oр' Н'oсeнн п'ашae бeисaфи гoр у дэ'вe бeхвeдe бун, минaни Мyсa-бeгe Мушe qaчaxe нeп'ак, минaни Мeн'муд-бeгe дьз у т'aлaнчи нибун. Мe бь ч'э'вe хвэ к'oрдe минaни Qaсьмe Зилaни у кoр'eд вийe н'элaлe бь qeдр у сиaнeт жи

дитьнэ. К'ордед миннани Мурт'ула-бэге Моксейи миннани п'ехэмбэ-ре хвэйкьре эрмэнийа жи ль р'уе баре дыйае һэбун. Эгэр саг'э бьра саг'и-сламэтбэ, хвэде ог'бра wir'абэ, эгэр мьрйэ, бьра р'эма хвэде ль р'оһ'е вибэ, һэстуге ви нава щьнэтедабэ...

— Элойане бажарван, к'эрэмкьн бежьн.— слестчие бэрч'эвк бэр ч'э'ва ве щаре готэ Ар'ак'ел,—эв чь кё вэ гот, гэлэки һ'эваск'ар ду. Ле нэ ахьр һун мэрвэки нэ хвэндинэ, т'эм ль дэште бунэ, эв чаганэ, вэки ван һ'эму гьлийа заньн.

— Чэва заньм?...

— Бэле.

Ар'ак'ел бь к'обари вэбэшьри:

— Чэва заньм?... Чьр'а гөһ, бира мэрие нэхвэнди т'өнэнэ? Вэлэте мэда-Муше йане Сасуне, Моксе йане Шатахе, к'идэре тыштэк бьрэвьмийа, ве бь зар гонд бь гонд шөһэр-шөһэр бэла буйа у бьгьһиштэ һэр к'эси, чэва сэрһатийа Давит'е Сасуне... Дэнг дьгьһиштын дэнга һ'отани дьчун дьгьһиштын п'эр'е дьниае. Серобе кани, Геворге чауш у Андраник сэре ч'йае Сип'ане бьк'өхйана, мэ Элэшгэре, Малазкерте у Басенеда дьбьһист. Льбужэне Моксе қэвмандьна Элэшгэре дьбьрып Хнөсе дьготып, қэвмандьна Хнөсе дьбьриэ Ване, йа Ване дьбьриэ Алшавазе... Мьн жи бьһистийэ у бира хвэда хвэй кьрйэ, хвэндьне ф'эм накьм, ле гьли-готьна ф'эм дькьм.

— Бежьн, бежьн, Элойан.

— Диса бежьм!!

Ар'ак'ел фькри бинэ бира хвэ, вэки к'идэре сэкьни бу. К'этэ бире-сэре ч'йае Элэдаг'е, шэм Мариф у Надо... Бь ви тэһэри Мариф т'эмамийа р'оже сэрһатийа малед эрмэнийа бь Ар'ак'ел да готьне. Миннани зар'а гьрйа, гава пе һ'эсийа, вэки Мириби Сибат нава шер'да һатйэ көштьне, мэрвьед нэп'ак жэ'р данэ К'очо у эв жи бь ви шур'эйи мьрйэ.

Мариф чоке хвэ дьхьст, ахэ-ах у офэ-офа ви бу. К'орде майин кэр'-лал гөһ дьдане. Паше Ар'ак'ел пе һ'эсийа, вэки зөлма гьран һатйэ сэре мала Қасьме Зилани жи. Эва иди һ'эйштсалэ, вэки т'ьрк ль к'орда жи дьхьн, хэза дькьн һ'эйшт салэ, вэки шэр'е к'орда у т'ьрканэ. Сэрк'аре к'орде ви али көр'е Қасьми мэзын—Шамьл бу. Нава шер'да һатьбу көштьне, һэр пенщ бьред вийэ майин жи һатьбун көштьне. Мариф мабу. Қасьме Зилани жь дэрда мьрьбу. Ньһа дэвса Шамьл көр'е ви Надо сэрк'арэ, вэки ви чахи дэһ-

дөнздэ сали бу. Лэма жи Ар'ак'ел эw нас нэкър, эwi жи Ар'ак'ел нас нэкър. Ньһа һэвдö бир тиньн. Ар'ак'ел гэлэк гэлэк щара эw хwор'а бьрбу дэште, щие неч'ире нишани wi дабу. Надо зар'о бу, ле гөлла wi э'рде нэдк'эт. Ле ньһа э'сабэкэ, смеле wийэ п'альк дьгий'жнэ бэр гöһа, синге wi жи минани синдане һ'эдада...

Мариф Ар'ак'елр'а шьровэдкър, wэки чаwа бьре wi һатьнэ көштьне у ньһа жи Ар'ак'ел дьгрйа.

— Р'ома мьхэнэт к'өрдед эвсэнэ хапандьн, ч'эк у сильһ' да wан, шанднэ сэр эрмэнийа, эрмэни қър' кърьн,— Мариф дьгот,— у пашн қър'кърьна эрмэнийа ньһа жи дьхwэзэ мэ жь р'у-баре дьнйае бьдө һьлдане. Эм сэре хwэ дьхьн, дьгрин, дьгот, ле чь бькьн, тыште чуйн-чуйэ.

— Гэлэк, гэлэки п'ошман бунэ,— Ар'ак'ел зедэ кър.— Ньфьр'йа ль элбашиед хwэйэ хунхөр дькьн, wэки эрмэни қър' кърьнэ. Wэки эрмэни бьмана, ньһа һ'але мэ һа нибу,— Мариф дьгот... Жь һэвалэ Сталин дьгазьнн. Дьвен К'ор' К'эмал п'аша Сарн Москове дьдэ башаркърьне, wэки эw жи жь дин у имана wанэ, т'эви Москвае достийа қэлп дькэ, ле нава wөлетда шьмэ'та қър' дькэ... Эрмэни қър' кърьн-хэза кърьн, ур'ум қър' кърьн, ньһа жи к'өрда қър' дькьн...

— К'өрд Урьсетер'а дьбежьн Сарн Москов,— Ар'ак'ел шьровэ кър, йане Москове кэж, чьмки урьс кэжьн...

Ар'ак'ел бир кърьбу, wэк кэледанэ, wэки шьровэкърьне дьдэ слестичи, wэки бэхте wi, бэхте көр'е wi пьзмаме wi wан шьровэкърьнед wir'а гредайинэ. Т'ö тыштэки хьраб фькра wir'а дэрбаз нэ дьбу. Эw бь т'эмами к'этьбу нава we шабуне, wэки қэwман-дьна диса нава р'öһ'е хwэда дьдэ т'эзэкърьне. Эwi чь кө дитьбу бь we дьжит у бь we бэхтэwар бу.

ЭСКЭРЕ БОИК

КОМИТАС

Баһарэкэ хwэш бу.

Ч'йа у бание Синэке нава көлилкада хэмьли бун. Хөшэхöша аве бэлэкийа, вьнгэ-вьнга меш у моза қьнгэ-қьнга сур'авелка бу.

Синэк бь wан р'энг у дэнга сэрхwэш бубу.

Гөндөд Зоре, Қэрэқае, Зэрифхане, Э'сланлуе у ед майин хwэ дабунэ бэр п'ала ч'йае Синэке. Wан гөндөд қэза Сөрмэлийе к'өрдед

эзди дьман. Баһаре гөнд кърьбунэ минани п'етэке моза. Гөнди ви али-ви али дьчун дьһатын, к'аре хвэ зозана дькърьн у һ'вйиа һа-тна қәвала бун.

Қәвал сале шарэке жь зйарэта эздиа Мусьле дьһатын, нава мьрида дьгэр'ийан, ч'ьральх т'оп дькърьн у шаркэ дьн дьчун.

Э'сланлуеда чуйин-һатын дьһа ээ'ф бу... Ведэре, сэрэке эле Усьб бэге шаһьл дьма.

Һэрр'о жь гөнде щинар сйар дьһатын, бэр дэре бэг пәйа дь-бун, дэрһэқа һаһиа қәвалала да дһ'сьйан у шарэкэ дьн вэдьгэр'ийан.

Гөнди шөхөл у э'мәле хвэ дабунэ алики т'ьвдарэки һаһиа қә-вала дьдйтын. Гьшка ээ'фтьр Усьб бэг ша дьбу, чьмки ван р'ожа һэвалә ви ч'емаране — Сог'омоне эрмәни, йе кө иди Европаеда навәки лайиқ қазанщ кърьбу у жер'а дьготын Комнтас вардапет we меване ви буйа.

Бэг гэләки жь Сог'омон һ'ьз дькър.

Тәе бьгота we тәрибана сьбе р'оһьлате гәвәзәк авитьбу р'уйе э'змен у сор дькър... П'әнще р'оейә пешьн мина р'ишиә we гәвәзе бэржер бубунэ сэр ч'ийа. Кәрийед пез, гар'анед дөвер у р'эфед һәс-па бәрбь ч'ийе р'ез бубун.

We шәбәде бэг зу һ'ьшйар бубу, сэр т'опке к'еләка мала хвэ сәкьнибу у р'йа Идьре дьньһер'и.

Эв хортәки орт'ейн снуйәк-снудөсали бу... We шәбәде р'әвшә шә'ре у шьмақийе дора к'олоз, к'ьнщед бәгтийеә бь һ'эзар нәхш у нигарива бәжна ви дьньтьрандын. Ч'ә'вед р'әш, позе пижин у сь-мелед тәнькә назьк we бәдәвиер'а дькърьн.

Гөнди дьһатын, доре т'оп дьбун. Хәбәрлана гьшка дэрһэқа қә-валала бу. Бэг лақьрди дькър у сәба we р'оже һәр гөндики шөхө-ләк дьспарте.

Бь э'дәт, р'ожа пешне қәвалә мала бэг пәйабунә. Т'әмамияа эле we бьһата дитьнийа ван, мәсрәфәкә гьране бьһата кърьне, кө шьмә'та хәриб р'әзи вәр'ебуйа.

Ахьриеда шех һат, мәрвьәки р'удандьреж, бьльнд, қальм.

Бэг заньбу шех гәләки хәбәрһ'ьзә, сьлава ви вәгьрт у готе,

— Бьра, һ'әму тышт һазьрә, шьмә'т һивийа тәйә, готи пешийа қәвалала һәр'ьн.

— Ле тә, бэг?

— Иро меванед мьнә мақул һәнә, шех, гәрәке эз пешйа ванда һәр'ьм.

— Чава, ле қәвал? Э'дәте кал у баве мәйә, бэг! Бей тә қә дьвә?

— Тышт накә, бьра пеш бьре хвәва Һро тә эле бьбә.

Шех'сәре хwә һ'әжанд, бу ньч'ә-ньч'а ви, да пешйа шьмә'те бь дәф у зөр'нә пешийа қәwалада чун.

Бәг бәрбь сйаред жере чу, кә һивийа ви бун, банзда сәр пьш-та һәспе к'әмәйт у бәре хwә да р'йа Идье.

Әw иди жь ван ә'рф, ә'дәт, чуйин у һатне wәстийа бу...

“We ньһа диса гәнде һәвк'әвә... шьмә'те т'ьжә гөндбә. Шех у қәwал we диса келәка ви п'әр'вәдын. Мере элейә дьне жи we же-ре дора т'әхтә анәгори нав у һәбуна хwә бьк'әвнә р'езе. Диса we сальхийа вәхөн у диса we һ'әмуи бьбһе чь кә әва чәндьк-чәнд салә дьбһе. Һ'иле ви иди жь ван һ'әмйа чубу... Ле чь бькә, ә'дәтә?... Шьм'әт жи дьһа зә'ф пәй ә'дәт дьчә,,

— Әһ, we Сог'омон те, чьқас тьште готье һәйә,— жь мьтала бәг һ'ьшйар бу у һәсп зәнгуькьр.

Шьвер'йа орт'а ч'йайә зьравр'а фйтонәк дьһат. Теда дө мәрн р'уныштьбун: йәк Комитас бу, йе дьне шькьлк'еше әрмәниайи ә'йан П'анос Т'ерлемезйан бу.

— Комитас,— Т'ерлемезйан дәйл Комитас кьр,— һәла ван ч'йа-банйа, р'әнг у аwазе батьни бьньһер'ә...

— Ле дәнг?

У һәрдө кәр' бун. wәки шькьлк'еш р'ьнд р'әнга бьбинә, сазбәнд жи дәнга бьбьһе.

Сьфәте т'әбийәта бәдәw бәр ван вәубу. п'алед ч'йайә бь һ'ә-зар аwази ньт'ри, шәwькед ләзә дәнгбеж, голед нава ч'йайә мина нәйнька әw һ'әйр-һ'әжмәк'ар һьштьбун.

Ньшкева фйтончи фйтон да сәкнандьне у бь дәнге. хwәйи сәрт һәрдө жь нава мьтала дәрхьстьн.

— Ван сйара бьньһер'ьн, қачах нибьн?

— Сйаре пешьн Усьбә.

— Бәгә? Шькьлк'еш жь Комитас пьрс кьр.

— Бәле, әwә. Бажо, бьра, бажо!

Фйтончи фитандә һәспа. Комитас у Т'ерлемезйан бь һ'әwас ажотьна сйара дьньһер'ин. һәспе бәг бьнда дьр'әқьси...

— Мала сйара пәк'әвә, һа, чаwа дажон.

Лә'зәке шунда фйтон у сйар гьһиштьнә һәв. Бәг жь һәспе банзда, хwә авитә п'есира Комитас.

— Сог'омонс мьни ә'зиз, бьре мьн.

— Һовсеп' шан, Һовсеп'. (Wахте ч'емаранеда Усьб бәг һиндьбу wir'а дьготьн Һовсеп').

Һәрдо һәwала дәсте хwә стуе һәвр'а бьрьбун у һәв бәрнәдьян. Паше Комитас вәгәр'йа сәр Т'ерлемезйан.

— Эва жи Т'ерлемезйанэ.

— Т'ерлемезйанэ? Эз зуда һаж шыкыле тэ һәмэ, ле мьн тэ нэ-дитьбуи. Чьқас шамэ, вэки тэ бь лынге хвэ мьн қэсьдийи.

— Эз жи шамэ бона дитьйя тэ. Комитасе бьра дэрһэқа тэ-да гэлэки гьли кьрийэ.

Һ'эрсек к'этно фыйтоне у бэре хвэ данэ Э'сланлуйе.

Һэрдэ һэв т'ер нэдьбун, т'эмамна р'е пьрс у пьрсйар жь һэв дькьрын.

— Эз чьқас шамэ, Сог'омоне бьра, вэки мэрэме тэ һатэ сери. У һ'эзар шарн жи шамэ, кэ тэ диплома хвэ Европаеда, бь саз-бэндийа мэ к'орда хвэиин кьр... Эв пьзмамтикэ э'сьлэ, Сог'омон.

— Бэле, Усьбе бьра, һэрт'ым жь вэт'эн дур, вэт'эн, тэ у эв ч'йае мэйэ бэдэв дьк'этынэ бира мьн... Мьн бира ве т'эбийэта ч'ийа дькьр, к'ламед к'орди дьлдимн дьданэ мьн. У мьн к'орди дьстьра.

... Р'оже бьһөри бун. Һ'эвша дера Эщмиазине т'ьжэ шаһьлед дэһ-донздэһ сали бубуи һэр йэк жь қонщэки Эрмэнистане һатьбу, вэки ч'емаранеда бьхунэ. Нав ванда йэки к'орманц у йэки эрмэ-ни, кэ эрмэни һьзанбу һэбуи.

Кат'ог'икос к'этьбу һ'алэки гьран. Бь қануне дера ч'емаранеда т'эне гэрэке хачп'арез һинбьн, ле эви эздийэ...чава бькэ? Қанунед дэрейэ һьвисн бьт'эр'ьбинэ?

Пьзмамтия һэрдэ щьмэ'тайэ бь қөр'на, бэхте вани минани һэв, баве хорт, кэ иро жи пьшт к'өтайэ пьшта эрмэния, пешья Р'оме шэр' дькэ, дьк'этынэ бира ви.

— Бьра һинбэ.

— Ле йе дьн, чава бькэ? Эрмэнийэ, ле зьмане эрмэни һьзанэ.

— Газикне, бьра бе.

Сог'омоне бьч'ук сэре ви бэрда бэр кат'ог'икос сэкьни. Кат'ог'-икос мина э'врэки баһарейи гьран сэр вида хөр'ьши.

— Бежэ, чь зани, бежэ.

Э, чь заньбу. Стьра... т'ьрки стьра.

Р'энг у р'уе кат'ог'икос т'эви һэв бун, ле аһазе к'эламе дэр у дор һьлдан, кат'ог'икос кьрынэ нава хвэ, бьрынэ дьнйа дэнг у р'энга. Дьле ви бу зар'о, һ'эму тышт биркер, эви жи һьзанбу ча-ва жь ши р'абу, Сог'омон һ'эмеэ кьр у ч'э'вед һесьр р'амуса.

— Лао, лаво, лаве мьни ондабуйи, эт'им...

Һэрдэ зар'о һин бун, бунэ һэвале незик. Бь хвэстьна Сог'-

омон, Усьбе көр'е аг'е, дэнгбежед элейә нав у дэнг т'эглиф дькыр
у Сог'омон жь ван дэнгбежа к'ыламе к'орди дьньвисьн.

Щарна, вәхте тә'ри дьк'этә. ә'рде, р'ое гәвәза хвә давитә п'еша
Гридахе, һәрдө жь дере һынаки дур р'удьнштын у дьк'этынә мьта-
ла, Сог'омон дьгот,— Усьб, эз чьқас дьхвазьм паши к'өтакьрына
ч'емаране һәр'мә Европае. Готи дьһна сазбәндйа шьмә'те мә
бьһ'әсә.

— Эз жи дьхвазьм пәй к'өтакьрынер'а бемә Европае, һинбьм,
чава жь ведәре вәгәр'ьм, зар'е к'ордар'а хвәндьнханәкә минани
ве ч'емаране вәкьм. Ве р'ьндбә, нә Сог'омон?

— Һьлбәт...

Ле дәрбәкер'а хәвн у мьтале Усьб т'әр'ьбин, һәла һе шаһьл-
тиеда баве ви вәфат бу. эл ма бе сәрк'ар. Нире эла гьран к'әтә
стуге Усьбе шаһьл.

Р'ожа пашьн, вәхте әви бь дьләки шәват хәтьре хвә жь һә-
вала хвәст у вәхте һәрдө т'әне маң, Сог'омон бәр дьле Усьбда
һат,— Усьб шан, дөшөрмиш нәбә, әзе сәва мә һәрдө мьләта бьха-
бьт'ьм.

... Жь ван р'ожа иди сал дәрбаз бубун. Һәрдө дьса к'еләка
һәв р'уньшт'ьбун, ә'вред қотә ч'йа алийи дьһнер'ин у р'ожед бь-
һөри бир данин.

Гәли бь шьмә'те к'ьмк'ьмибу. Шәр у шьмақие к'олозе мера,
к'офйе к'өлфәт, р'әнгед к'ьнщайә һ'әзар аҗази гәли хәмландьбун.
Һәрдө қәвал у шех пешийе к'әт'ьбун, шьмә'те жи дабу пәй ван.
Гөнди ви али-ви али пешийа ванда дьһат'ьн .

Қәвала жи р'ое дьһнер'ин у дьгот'ьн: — Шәмс һәварә вә бе...

— Амин,— шех дьгот у бәрбь Ә'сланлуйе дьчун.

Файтон к'әле гели сәкьнибу. Әвана ле пәйа бубун у гели дьһ-
нер'ин. Шькьлк'еш ә'шебмайи дьгот, — Ай тәр'а һ'әбандьн, ай
тәр'а һ'әбандьн.

— Ле к'ыламед к'орда чаваньн?— Комитас гот,— һәр йәк ва-
на бәлгәки т'әриқа ве шьмә'тейә. Зәлулиер'а т'әвайи әвә к'обар'ьн.
К'орд к'обар дьстрен.

Бәг сәва һөрмәта меванед мақул бәр т'ө тышти нәдсәкьни.
Р'ое мәсрәвәкә гьран дькыр, йане тыштәки һ'әваск'ар т'әшкил дь-
кыр, вәки ван һәрчар р'ожа меван р'ьнд дәрбаз кьн.

Чубунә ч'ийа, гөндед к'орда гәр'йабун, дер у мьзгәвтәд кәвн
дитьбун у ве эваре жи орт'а дә'ватәда р'уньшти бь говәнда к'орда
һ'әйран һ'әжмәк'ар мабун.

Гөндда дә'вәт бу, дә'вата бе бук у зә'вә...

Wэки т'эмамайя бэдэвийя дэ'wата к'орда нишани Комитаскэ, бэг жь эле р'эqасчи, дэнгбеже нав у дэнг т'эглиф кьрбу. Гомеда говэндэкэ гьран мина к'эскэсоре дора ван дьмьлмьли. Хорте сэрговэндие дэзмала дэсте хwэ ба дькьр, т'эв хортэки дьн к'ыламэкэ говэнде дьстра, сэре говэндейн дьне дө qизед бэдэw ван вэдгэр'андьн.

Бьр'э qиз у хорта бь сьийа чэрэз, эмиш нава щьмэ'те бэла дькьрьн.

Комитас т'ө тышт нэдьбист, т'ө тышт нэдьдит, тэе бьгота к'ылам жь дьле ши дэрдьк'эт... К'ыламер'а бубу йэк, бубу к'ыдам. Дьле ши иди тэйах нэкьр, жь ши р'абу, п'еше э'бе хwэ т'оп кьр, к'этэ дэсте хорте сэрговэндийе у стьра. Дэнге Комитас эw дэр у дор һьлда, жь гоме дэрк'эт у нава ч'йада аwаз да.

Гьшк кэр' бубун, говэнде н'ел дьда, паше хорт жи кэр' бу. Эши жи тедэрхьст, кэ набэ дэнге хwэ т'эви дэнге шикэ.

Т'эне дэнге Комитас у дэнге qизка элейэ дэнгбеж дьхат.

Ньшкева qизьк сорбу, эве жи хwэ кэр'кьр. Щьмэ'та говэнде бьн һ'окме дэнге Комитасда те дэрнэдьхьстьн, кэ к'ылам к'ота буйэ, бе дэнг дьлыстьн.

Комитас хwэ һ'эсйа. К'ламе эw бьрбу дур нэ ахьр меванэ? Шэрмэ. Жь говэнде дэрк'эт у к'энийа. — Мьн зэ'ф лист, нэ?

— Чь дьвежи бьра, нежа тэ р'абуйн, һэла эме зэ'ф бьлизьн,— qэwал гот, кэ һ'эму тышт бира кьрбу у те дэрнэхьстьбу, кэ эw wэдэки кэртэ Комитас дьлизэ.

Диса гованд гэр'ийа.

Qэwал готэ бэг, wэки Комитаср'а бежэ, бьра, эw диса бьстьре. Бэг һэла не бьн һ'окме дэнге меване хwэда тышт нэдьбьхист. Т'эзэ эши эwqас незик у эwqас хwэш к'эбьре к'ыламед щьмэ'та хwэйэ говэнде “тэ'м дькьр”.

Хортэки бь сьийе чэрэз ани. Комитас бьлура бэр qайиша ши дит у же хwэст. Хорт бьлур да Комитас.

— Усьб,— Комитас дэйль бэг кьр,— ньна эзе тэр'а мьqаме “Лур-дэ-лур”, хьм...

Эши гава бьлур да сэр лева, говэнд сэкьни. Мьqам гэлэки хwэши щьмэ'те һат. Qэwале сэрэ иди тэйах нэкьр, жь ши р'абу, чу сэре Комитас у готе:

— Тэ п'эхэмбэрэ, п'эхэмбэре к'ыламани, бьра,. Бьра шире дйа тэ тэ һ'элалбэ... һөрмэт у сианэт we щьмэ'тер'а йа кэ тэ хэлы-qанди...

Qэwал нава эле дьгэр'ийан. Ве шаре бэг wanр'а нибу. Эw т'э-

мамийа р'оже меванед хвэва мъжул бу. Шькълк'еш шькъл дьк'ьшанд, Комитас жи к'ыламе к'орди дьньвиси.

Нивро бу. Комитас от'ахеда бь к'ламе т'эзэ ньвисива мъжул бу, гава бэг дэре от'ахе вэкьр у хатэ һөндөр'.

— Мьн жи т'ьре тō р'азайи... К'ылам т'абэтие наднэ тэ?

— Э, бьра, к'е кō т'эбийэте һ'ыз дькэ, нькарэ к'ылама к'орди һ'ыз нэкэ. Чьмки эв сэрдап'е т'эбийэтэ бь нэхше хвэва нигаре вева.

— Сог'омоне бьра, к'е фэ'мнакэ, вэки тэ сэва сазбэндийа щьмэ'та мэ шөхөлэки мэзын кьрийэ. Эз чьқас шамэ, кō пьзмамед мьнэ минани тэ у П'анос һэнэ.

— Пьзматийа мэ, Усьб, пьзмамтийа щьмэ'та мэйэ. Эв агьре гэшэ эм гэрэке ви агьри, дьһа гэшкьн, фькьбра мьнда һэйэ, хвөндьнханэкэ сазбэндиейэ минани хвөндьнхане Европае вэкьм. Борше мьнбэ ве хвөндьнханеда п'ара к'орди э'сэ һэбэ. Чьқас башэ, кō мэк'т'эба Зоре жи иди хорте к'ордайэ хвөндийэ баш дьдэ. Гөһе тэ гэрэ мьқим сэр ве мэк'т'эбэбэ, Усьб!

— Хэбат вьра чэтыно, Комитас,— бэг бь к'эсэр хэбэр да,— т'ьреқ дэрдьк'эвыно мьқабьли хвөндьне. Щьмэ'т жи һ'имли пэй ван дьчэ.

У бэр Комитаср'а йэко-йэко гьли кьр дэрһэқа хэбата хвэда, кō чава дьхвазэ йэктийа щьмэ'тед эрмэнийа у к'орда бьдэ қөвинкьрьне, ле мэри жи һэнэ бопа ве к'аре пэй ви к'этыно,— чава губернаторе қэза Сөрмэлийэ хастийэ ви бьгрэ, ле жь щьмэ'те тьрс-йайи дэст нэдайэ.

— Мьн дэрһэқа ван һ'эмйада Идрэда бьһист,— Комитас хэбэра бэг бьр'и, өсанэ-бьре э'виз, хэбате мэзын щэфе мэзын дьхвазьн, Лазьмэ щьмэ'те сэрвэхткьн у заньбын, кō азайа мэ һэрдō мьлэта бь дэсти щьмэ'та урьсэ.

— Эз жи өса дьфькьрьм.

— Те к'эвше дьса вэ гьрефутка сэре хэвн у мьтале хвээйэ Чемаране вэкьрийэ,— шькълк'еш бь к'эн дэри вэкьр.— Эз дьхвазьм шькле вэ һэрдōа т'эв бьк'ышиньм. һун чу дьвежьн?

— Хвэстьнэкэ қэнщэ, П'аносе бьра.

Эвана п'ала гелир'а һэвраз бун гьһиштнэ канике. Бэг у Комитас сэр п'еше зьнаре дэве канийэ р'уньштын. Шькълк'еш дэстбь хэбата хвэ кьр.

Сьбе шэбэде фэйтон иди бэр дэре бэг сэкьнибу. К'аре вэр'екьрьна мевана дькьрьн.

Бэг мэ'дэкьри бу. Комитас эв йэк т'эхмин кьр у гот,

— Исал пайизэ эзе Стэмболеда һивийа тэбьм, Усьб, гэрэке тө э'сэ бейи меванийа мьн.

— Эз жи һивийа тэмэ,— шькьлк'еш дьгот.

— Эзе э'сэ бем, пьзмамио, эзе бем. Ле Комитас, эва жи П'анос, эз чь заньм, дьнийайэ, һьлк'этын, дак'этын һэйэ. Вэхта тө бьк'эви тэнгасийе э'сэ-э'сэ шавкэ, пьзмаме тэе хвэ тэр'а бьгьһинэ.

Һэрсек чунэ р'уе һэв. Файтон р'ек'эт.

— Эме һивийа тэбьн, Усьб.

Бэг щиде сэкьни бу у пэй файтоне дьһнер'и.

П ь р с.

1. К'и бун Комитас у Усьв бэг? Эв к'ө т'эван һин дьбун?
2. Комитас у к'ева чунэ меванийа Усьв бэг, шьмэ'те эв чэва қэбулкьр?
3. К'ылам у стране к'өрда чэва хвэши Комитас һатын?
4. Чахе Комитас от'ахеда к'ыламе шьмэ'та к'өрда дьһвьиси у Усьв бэг дэрва һатэ һьндөр' дэрһеда чьда хэбэр дан?

АК'СЕЛ БАҚУНС

(1899—1938)

“ОБСА., МУРО

Р'ожа сьсийа бу—эм ль Маг'даеда бун, ль гөндэки бэр п'ала Элэгэзейи бьльндщи, гөндва жь алие дэште сьфэтэки зэ'ф бэдэв дьһатэ ханекьрьне. Бьнат'аре жь р'аста Араздайане һ'этани стансиа Анае гэр'экэ фьрэ бу, гөнд у бажар'е к'ө ль дэшта дем поли баг'ча шин дькьрьн, стансиеда р'йа һ'эсьнэ'спи бь даре акасиа у спндаред хвэва дьһатьнэ ханекьрьне.

Эз һэвале хвэ сэр кэвьр р'унышьтбун, мэ бь һ'эйр у һ'ьжмэ-к'арикэ мэзьн ль дэште дьһнер'и у дьщэ'данд, вэки гөндед нас бь-биньн. Р'о дьчу ава. Жь ч'йе баки һепьк дьһат, тэ'ве дабу сэр тэ-мамийа р'асте, нэ к'ө т'эне ч'эме Арак'сейн поли тирэмэ'ра, минани зиве һ'эланди дьбьрьқи, ле өса жи чэнд голед бь'ук у шэвед гөнда дьбьрьқинн.

Пьш мэва Маг'да бу: ханиед вейэ т'эээ, йе к'ө бане ван р'ас-тын, нава һешнайеда бун. Дө жьна сэр ханийа гэньм дьданэ бе. Ч'ик-сайи бу, қэсэл у капэка гэньм бьн тэ'ва ширьнда дьтэисин.

вэхта жьнька гэньме т'эви т'оза зер'ин бежынг дыкьры, хвэ пер'а дьһ'эжандьн.

Жь мэ һ'эвэки веда зэви бун. Мэрики, кӧ дэлынге хвэ һьлда бун, ав дыбрь. Мэ дыбьһист, чава зынгин жь мэр'е дьһат, мэр' хвэлийа хызгада дьчу харе. Жь гели дэнге к'ыламе дьһат.

Qӧлынг данһийэ сэр голе,
Йаре мьн чуйэ чӧле...

К'ылам һэй дьһатэ бьр'ине, һэй дьһатэ готьне. Эв к'ылам гэлэки ль һэвале мьн хвэш дьһат.

— Голо эв дэнгбөж чь дькэ?— Һэвале мьн пьрси. Мьн хаст, вэхте навбьр'ийа к'ыламе пе бьһ'эсьм, ле мьн нькарбу. Һэвале мьн сэрп нэкьр, гавэк авит у алие гели ньһер'и.

— К'елэндик'ешэ,— эви кьрэ газы,—гава куз дьбэ, кэр' дьбэ...

Сэрфеза мэ, ви али т'опьк, дэнгэк мэ т'эсэлэ бу. Йэки кьрэ фиштин. Мэ пьш хвэва ньһер'и. Кэре пез жь т'опьк дьһатэ харе. Бьзынэк р'абубу сэр сөре зьнер у сөре хвэ дьһ'эжанд. Шьван сөре т'опьк сөкнибу, мел бубу сэр чомах. Минани һэйкэлэки сэкьни бу у мэ дьһер'и. Дьһатэ к'ывше, вэки эви эм зуда дитьбун. Паше эв бэржер һат. Дурва иди дьһатэ к'ывше, вэки эв дькӧлэ.

— Мьн э'мре хвэда шьване т'опал пэдитйэ,—һэвале мьн к'эни-йа. Шьван "п'отэки.. бе мьл важи хвэкьрбу. Вэхте эви жь кэвьрэки банздыда сэр кэвьре дьне, һэвана ви һьлдқошийа.

— Һала эм бьһер'ын, к'эпе сөре ви ч'йайи эва чь жь э'мре ньна занэ? — Һэвале мьн гот у бь һ'эйф сэрда зедэ кьр,— эз блура ви набиньм, вэки блура ви һэбуйа, мэе пе быда лехьстьне...

Шьван незыки мэ бу.

— Һун сэр ч'эвар'а һатынэ,— эви гот у ль к'элбе хвэ һьлат. К'элб шие хвэда к'эт.

— Наве тэ чьйэ? Һэвале мьн же пьрси.

— Муро.

— Муро, ле блура тэ т'ӧнэ?

— Т'ут'ак?— У кьрэ ньч'ин.

Льнгэки ви кьн бу. Вэхте дьсэкьни, печ'ие льнге ви анцах дьһиштын эрде. Сэрч'эве ви к'ьр'нуки, бун, дэг'мэк ль бьн ч'э'ве вийн ч'эпе бу. К'ынше ви, к'ӧме ви, сьфэте ви, дэсте ви р'энге хвэлнеда бун, тэ'ве у гэрме, сӧр'е у сэрме лехьстбу. Ле бэшэрэкэ хвэш ль сьфэте вийн қарнайи бу.

Муро р'унышт.

— Муро, тө хвэндьне зани?—Эв к'энийа.

— Жь к'ө?

Һэвале мьн дәст бь пьрс у пьрсйара кьр. Муро шьване гонд бу. Гондда “һ'олькэкэ,, ви һэйэ у даре we һала бэр нэхьстийэ. Бь сьре мала хвэйе пезда р'адьзе. Кэсэки ви төнэ. Сасунеда жь эт'им буйэ.

Нышкева һэвале мьн же пьрси.

— Муро, тэ наве Ленин бьһистйэ?...

Мьн чава нэбһистйэ—эв һьнэки хэйнди,— Эз қьсе жи заньм...

— Эв чь қьсэйэ? Һала бежэ, эм гөһ бьдне,— һэвале мьн т'э. вэқэ кьр. Муро шэрм кьр, “шг'арэк,, жь мә хаст у дәстпекьр.

— Ленин урьс бу. Баве ви жи к'эсиб бу, калке ви жи, эв чу һинбэ, вьрда---веда, р'асти мэк'тэбэке һат, гот эз к'эсибьм, һуне мьн һьлдын, эз дьхазьм һини хвэндьне бьм. Эв һьлдан, эви вэхтэ-ке хвэнд, гава хвэндьна хвэ һьлда, сэр һ'ьше хвэда һат.

Вэхте сэр һ'ьше хвэда һат, пе һ'ьсйа, вэки хьрабийа дийае жь к'ө те. Фькьри, фькьри дит, вэки хьравн жь п'адне урьс те. Лавьке мэк'тэба хвэ т'опкьр у гот: “Һэвално, һун һақаси хвэндинэ, ле сэба чь к'эсиб дьхэбтэ, дәвлэти жи дьхвэ, ле к'эсиб хвэ-хвэ бьр'чи, тэзи, р'ут дьминэ, льһ'эфэкэ п'инэкьри жи төнэ вэки теда р'азе,,.

Һэвала гот: “Буйэ—нэбуйэ, өса буйэ өса жи майэ, өса жи дьчэ.

Ленин гот: “Днйа һа наминэ, про э'врэ, сьбе сийэ. Һ'этани эм һэвалтиэ һэвр'а нэкьн, п'адша жи we мә шэржекэ, дәвлэти жи we зоре бьдэ мә, хвэли жи т'ө к'аре надэ мә. Дэф жи йа ванэ, чомах жи йа ванэ. Эз р'асти бежьм, һ'этани игур дәве дәвлэти нэбьр'э, т'ө гьлики р'аст жь дәве ви дэрнае.

Һэвал пер'а р'азибун, готьн: “Эм т'эшкилэте чекьн,,. Чекьрын. Ленин гот: “Һэвално мер бьсэкьнн, эме бькьн шэр'. Ви чахи мэрь-вэки п'адшейн амын нэбуйэ. П'адша газн ви дькэ у жер'а дьбежэ, вэки һэр'э вэлет бьгэр'э, пе бьһ'эсэ, к'ане шьм'эт дэрһэқа п'адше-да чь дьбежэ у чь набежэ. Эв мэрьв һ'эвт сала дьгэр'э, к'отаси вэдьгэр'э, те, дьбежэ: “П'адша, мьн дэрһэқа теда глие қэнц һьндьк бьһистьн,,. П'адша сэр т'эшт р'адьбэ, дьбежэ: “Тэ чь дитйэ, нэдит-йэ, т'эмами бежэ,,.

Дьбежэ п'адша: Тө бьзанбэ, вэки көр'кэки донздәһ сали, наве ви Ленине. We бэлаке тэр'а бинэ,, П'адша дьтърсэ, э'мьр дькэ, вэки Ленине донздәһ сали сргуикьн,,.

Р'ое хвэ пыш э'вре сорда вэдышарт, чава к'елэндик'ешэки вэстийн, кө лопе давежэ сэр сэре хвэ. Ч'ввик дькьнэ ч'ивэч'ив, жь

кэвьрэки дьфьр'ын сэр кэвьрэки дьне, тэе қай быгота, вана нэдьхастын, вэки бьбэ эвар. Муро қолапэкэ к'ур шг'аре хьст у дьса гот,

— Сргункьрын, дьса жер'а нэбу ширэт. Бьре Ленин вэхта пе һ'эсйа, кэ бьре вийи быч'ук сргункьрынэ гот: “Эзе р'абьм, һэр'ьм, чьқа п'адша һэнэ, эзе гышка қыр'кьм,.. Эв шаба һанэ данэ п'адше, ижар п'адша һерск'эт, лынге хвэ эрдехьст, гот: “Бьгьрын, би-пын, к'ане эw к'ейэ у хвэйнэ хвэ чэнд сэрийанэ?..”

Гьртын, ашш. П'адше же пьрсн: “Тэ к'ейи? Гот. “Эз бьре Лениным,..” “Наве тэ чьйэ?..” Гот: “Алек'сан,..” Эва глийа һе дэве видя бу, п'адше шур к'ышанд у лехьст, хуна ви эрде гол гьрт. Ленин пе һ'эсийа, гот: “Вах Алек'сане мын.....” Ленин бона бьре гэлэк грыйа, ле һэла һе қэwэт бу у гот: “Һэвално, вэрын, эм р'ожнэ'ме дэрхьн,..”

Һэвал р'азн бун, р'ожнэ'мэ дэрхьстын, готын: “Тэ бьбэ сэрк'аре мэ һ'эмйа... Ленин гот: “Һэрке эме шэр' бькьн, ч'эка к'е тэйнэ, бра хвэр'а ч'эка дэсхэ, эм бь қэwэта хвэ бьбьнэ йэк, бажонэ сэр падше,..” П'адша, кэ эве йэке жи һ'эсийа, дин у һар бу, хвэ хар, мэрв шандьн, вэки Ленине сргункьри бькөжьн.

Ижар п'але к'эсиб готын, кэ п'адша Ленин бькөжэ, к'е we р'е нишани мөкэ? Эм һаһельн, готын, эме жи һэр'нэ сэр п'адше шэр'. Ленин кьрэ шьват, һ'эму п'алед к'эсибр'а намэ һьвиси, т'ьвдарэке хвэ бькьн, һазьр бьсэкипн фьлан мөһе эме һэр'ын сэр п'адше шэр'.

Ленин һэвале хвэ һьлдан, ч'эке хвэ кьн гредан, we мөһеда һатэ сэр қасра п'адше урьс. Кьрэ газн го: “Р'абэ, эз Ленине сргункьримэ,..” Қайим р'аһиштынэ һэвдэ, гэлэ хун р'етын. Шуре Ленин сэре п'адше қэлашт, орт'еда кьрэ дэ кэра, п'адше эхьст, мал у к'өлфэте ви қыр'кьр, хвэлийа хас, дьк'ане бацг, чи п'адше кэ һэбу, т'эмамийа зер'зиве ви, мал у дэwлэта ви бэлайи сэр к'эсиба кьр, гот: “Һэр'ын к'ефа хвэ бьжин у дэрбазкьн.....”

П'але к'эсиб һеса бун. Ленин һэвалед хвэ бэрэвкьрын, кьрэ шьват, қьрар дэрхьстын, вэки иди шэр' т'өнэбэ. Р'абу сэр кэвьрэки бьльнд у гот: “Шьмэ'т. бе шэр'—дэw бьжин, иди шэр'е мэ т'өнэ.....”

Муро кэр' бу, бэре хвэ алине пезда кьр у өса газн нери кьр, вэки т'эне шьване ч'йа өса дькарын текнэ газн, у сэwте дэнге ви бь т'ө һ'эрфа наенэ һьвисаре.

Жь кемаснед майинэ пештьр, Муройи ч'эп бу. Ле эве йэке эw шэрпэзэ нэкьр, вэки кэвьр, бавежэ, we дэрехэ, к'идэре эви дьх-

вәст вәки нери вәгәр'инә. Пез нерир'а т'әвайи бәре хвә бәрбь р'оава кьр.

— Муро, паше чь һатә сәре Ленин?—мын сәбьр нәкьр, же пьрси.

— Қсә хьлаз нәбу, һәла бьсәкнә... У дәст пекры. Вәхта әв п'адше хьст, дәвләти хьлаз нәбун. Йе р'әвин, йе зравқәти мьрын. Мәрики дәвләти ма. Әв р'уньшт, шәв у р'ож фькьри, вәки бь һ'ә-нхьрәки Ленин жь р'уһәватә днйәе өндакә, нәһелә. К'өтәсие дәл-к'әк дит. Гази қизәке кьр, гот: “К'әч'ьк, тә зер'а дьхәзи?..” Гот: “Дь хәзъм,.. Кәч'ьк р'әбу, чу бәр дәре Ленин сәкни. Нобәдар дәрк'әтын, пьрсин: “Кәч'ьк, тә к'ейи?..” Го: “Қизә к'әсибамә, шөхөле мын бал Ленин һәйә,.. Ленин һәла һе нәк'әтьбу фәйтәне, кәч'ьке Ленин хьст. Ленин гот: “Әвә нәкөжьн, пе бьһ'әсьн, к'әһе к'е әв шандь.. Пе һ'әсийан, вәки әви дәвләтийи әв шандйә. Дәвләти жи гьртын, сәр, зьке ви гәр'йан у һ'әсабе ви р'асткьрын.

Вәхтәк дәрбаз бу, Ленин нәхвәшк'әт. Вәхта нәхвәшк'әт, гази һәвалә хвә кьр, гази жьна хвә у әскәре хвә кьр, гот: “Һәвално, әзе бьмьрым, ширәте мын, гьлие мын ве р'уһәватә днйәе бьминьн.

Ленин мьр.. һ'әвт р'ожа бу шин у гьри, әв бьрын, бьльндшики ч'әлкьрын, вәки незьки р'оәбә...

Муро ши р'әбу, һәвана хвә авитә стөе хвә.

Қсә әз бу,—әви гот, т'әмәнә бу, дурк'әт у дарә дәсте хвә кь-вьра хьст. Вәхте дьчу, дьлк'өми, тәе бьгота, сәр һәр гавәке әвә бьк'әтә, вәки чомах нәдә бәр кәвьра у хвә нәгьрта.

— Көр'о лаво, әв қут йе к'ейә?—Бәр шәвә йәки кьрә гази.

Муро пәз т'оп дькьр. Дәнг у фиштина ви ль мә т'әсәлә дьбу: “Һ'ир'ә—һ'ир'ә... к'исс...”, Қасәке шунда кәриә пез бәре хвә бәрбь гөнд кьр.

— На, чава бу,—мын жь һәвалә хвә пьрси.

— Мын т'ө һ'әсабе өса нәдкьр...

Әм р'уньштьн, һ'әтани зәрәйә эварейә ләт'иф'нава тә'риәдә һ'әлийә, бу бьлқәтә'ри, дәшт у қәйнт'әре ч'йәед пешбәр ньқой нава шәвәр'әше бун. К'әмбәра Арак'сейә зивин ноли тәйрәдә, кө дьһень-жә, хвә нава қамишда вәшарт.

У чьқас дьбу тә'ри, әвқас гәшдьбун зьнширед шәмданед элек-трикиә. Аһа Ереван, стансиә Сәрдарәбадә, Ваг'аршапат, авк'ешә Айг'ьр.

Тәе бьгота гәмиәд кө фәнәре ван дьшөхөльн, ль сәр океана тә'ри совәйи дькьрын...

Пьрс у пешданин

1. Муро к'и бу? А. Бакунс чэва қылафэте Муро, э'мре ви дьдэ к'ывше?
2. "Қьса,, Мурода' э'мьр у шөхөлкьрына В. И. Ленин к'ижан щөмлада бь һ'ькийати тен готыне?
3. Дэрһақа қылафэте В. И. Ленин Муро чэва гьли дькэ?
4. "Қьса,, Муро бь хэбэре хвэ шьровэькы?

Щ Э Г Э Р Х В И Н

(1903)

Наве Щэгэрхвини э'сли Шехмусэ. Эв жь д'яа хвэ сала 1903-а ль гөнде һэсареда буйэ. Де-баве ви болэнгаз у фэқир бунэ. Эвана жи ми́на гэлэ к'өрдед майин ошахед кал-бавед хвэ һыштынэ у бона э'бура хвэйэ р'өже жь гөнде П'ек'энде чунэ гөнде һэсаре. Ле вьра жи вана р'өжэкэ хвэш нэдитйэ.

Зар'оти у хортаниа Щэгэрхвин һ'алаки гьранда дэрбаз буйэ. Жь ч'ук тиеда хвэ гэлэки бь хвэндьне гьртьбу, ле эви нькарьбу хвэстына хвэ миасэр бькьра, чьмки бона we йэке мащал лазьм бун.

Сала 1914-а. чахе шэр'е һ'эмбьнйаеи э'вльн дэстпе бу Щэгэрхвин 11-э сали бу. Эви һэ ширьнайи у лэзэта э'мьр нэ дибу. Мина де у баве хвэ, ми́на кал у бава эв жи р'йа р'эв у бэзе, р'йа һесчрне дьгрэ у т'эви гэлэ мале к'өрда дьчэ гөнде Амуде у ль вьра щивар дьбэ.

Эв салед р'эв у бэзейэ гьран жь алиэ Щэгэрхвинда наенэ биркьрыне. Эв йөк гэлэки һ'өкөми сэр бир у баварийа шаире мэ'рифэт дькэ. Жь дэст чэтьнайа Щэгэрхвин диса шьвка бэрхвантне дьгрэ дэсте хвэ у шарна жи һэвана гавантне даве мьле хвэ. Зар'өтийа хвэда эв бона хэлде шарна п'алэтне жи дькэ, хвэлиэ бешэр дькэ, ле дэвса хэбата хвэйэ гьран һэде кем дьстинэ. Ве тэнгасийа хвэда жи Щэгэрхвин т'ө шара гөмана хвэ жь хвэндьне нэдьбьр'и. Эви т'ьме бавар дькьр, вэки р'өке эве һини хвэндьне бэ у we бькарьбэ сэр к'аг'эзе сыпи һ'эрфа бывнисэ, we бьзанбэ дэфт'эрада чь һатйэ нывсаре. Ава, һэма эв бу мэ'нэ, вэки шарна бона һинбуна һ'эрфа жь бэр бэрха эв дьр'эви дьчу мэдрэса гөнд, бал һэвал-һогьред хвэйэ херхаз.

Пэй һинбуне Щэгэрхвин гөнде к'өрдада дэст бь мэллэтиэ дькэ, ле эв йэка вэхтэки дьреж нак'шинэ. Зутьрэке Щэгэрхвин бу

дыжмыне мэлла у вәк'иле р'өһ'анне. Әви бәр ч'ә'ве хвә беисафи у бер'ә'миа шеха у мэлла дьдит. Щәгәрхвин һ'әлали, дьлсаг'и, дьл-қәнши шәм шотк'ара, гөндие хәбатк'ар дьдит, йед кө сьбе һ'әта эваре дьхәбьтин, ле бь дәсте вьк у вала вәдыгәр'ийанә мале хвә.

Щәгәрхвин һе шаһьл бу, ле һе шаһьлийа хвәда әви гәлә чә-тънайи дитьбу, гөнд у бажар'ед К'өрдьстана Иране, Ирақе Т'урк'и-нае гәр'йа бу: "К'өрдьстана к'өрда, К'өрдьстана лат'-лат'", бәр ч'ә'ве һи бу: Дәрде К'өрдстане дьле һи дьсот.

Щәгәрхвин ад у қрар кьр, вәки һ'әта-һ'әтайе қөльхи шьмә'та хвәйә зернан, қөльхи азайи у бәхтәварийа һе бькә. Р'асти жи, жь дитьна, кө әви дьдит дьл-һ'ьнаве һи бубун хун. Дәрде мьлэт шаһ-ре шаһьл кьрьбу к'ура агьр.

Шаир һе хорт бу, чәхе К'өрдьстана Т'урк'иаседа диса дәст бь һ'әжандьна шьмә'та к'өрдайо азадарие бу. Сәрк'ари ль һе һ'әжан-дьне Шех Сәнд дькьр. Р'астә әв һ'әжандьна жь алие нәйаре шьмә'та к'өрдада бь зорәке һатә т'әр'ьбандьне, ле әһе "шоп'әкә п'ьр' гьран у нәбиркьр", бира Щәгәрхвинда һьшит. Әви дьдит, чаһа бәбәхтийа к'әд хөре шьмә'та к'өрда, аг'а бәга нәдһьшит, кө шәрк'а-рийа шьмә'та к'өрда бьгьһижә мәрәме хвә. Әви дит, вәки чаһа гәлә к'өрде бесуш-бегөнә жь алие зәвт'чид р'омеда дьһатьнә шәр-жекьрын у дардакьрыне, агьр дьданә мале һан у гөнде һанә ә'дьли һьлдьшандьн. Щәгәрхвин дьдит, вәки к'өрде бехвайи-хөдан жь дәсти зөлмк'ара малһеран дьбун, жь вәлат дьр'өвин. Әви дьдит, вәки кьрьнед дыжмына, шьмә'та к'өрда т'әхсир нәкьр у р'өһ'е һейә р'евол'юсион нәшкенанд. Шаире к'өрдайн әйан Осман Сәбри дәр-һәқа Щәгәрхвинда дьһивсә: "Һан крен нәйар, р'өһ'әки нөһ дь сәй-даие мәда һ'ьшйар кьр у һ'ьзкьрына к'өрд у К'өрдьстане хьстә дьле һи..

Бәри хьлазкьрына мәдрәсе Щәгәрхвин чаһа фәқи дьчә К'өрдьс-тана Иране у Ирақе. Һе ревитийа хвәда әви гәлә қәһьмандьнед нәбиркьри дитьн, кө шоп'әкә гьран дьле һида һьштын. Диса дәрде мьлэт дьле Щәгәрхвинда миһа п'еле бә'ре сәр һәвр'а дьчу, дьһат, Шаире вәт'әнһ'ьз нә кө т'әһе шундамайиһа шьмә'те дьдит, әви өса жи әв бет'әфақи дьдит, һа кө орт'а қәбила у сәрк'аре һанада һә-бу. Аһа, бона чь Щәгәрхвин бәре ә'вльн бәга, аг'а, шеха у мэлла гөнәк'ар дькә, йе кө шьмә'та к'өрда дьзерандьн у дәрһәқа пешдачу-ийна һеда нәдьфькьрин. К'әдхөра һәбуна һе шьмә'те миһа һәбуна мала хвә дьхварьн, бона к'еф у к'ефхвәшиед хвә әв һәбун хәрш дькьрын.

Хенжь һе йәке, Щәгәрхвин гьрәгьре к'өрда: аг'а бәга, шеха

бона ве йәке гөнәк'ар дькьрын, чьмки вана дәст дабу дәст дьжмьне мьләте дәр, дәст дабун дәсте нәйара у бьбун сильн'а дәсте ван мь-
цабьли шьмә'та хвә. Осман Сәбри дәрһәқа ве йәкеда дьнвисә:
“Хирәта Сәйда қәбул нәкьр, кө ды нав ви р'әфе бе бәхт, у бе р'у-
мәтда бьминә, р'абу шьббә у шашьк аветьн у вәк шамеран дәстен
хвә вомалап у дак'әт қәда хәбата валет,, Шәладет Әли Бәдърхан
жи ача дьнвисә: “Сәйда р'аст бь р'аст бәла хвә дабу мир у бәг у
аг'а у шехан, жь ләврә, жь хвәр'а дьжмьне хөрт у дьжвар п'әйда
дькьрын. Шарна щих'ле тәнг дьбу. Ле Сәйда, бе п'әрва, шуре
хвә ды сәр сәре ванр'а вәдьвашанд у әшкәрә дьгот ван: “Әз дь-
кьм бь ви шурн сәре вә жекьм,,.

Щәгәрхвин һәвалтийа т'әви мәрие р'әнщбәр, һәвалтийа т'әви
мәрьвед хәбатк'ар хвәр'а һөрмәтәкә п'ьр' бьльнд у к'әбари һ'әсаб
кьрйә. Ача бона чь әв шьера хвәйә “Бь көрти жина мьн,, да
дьнвисә:

Пьшти б'лме хвәе п'ьр' бум Додое қөльнгван,
Бум һәвале к'әм бь қөл көр'е П'оте сәрмьйан.

Щәгәрхвин, чава шаир, чава шәр'к'аре мьқа бьли империализ-
ме, колоннализме у зордәстие т'ьме жь алие шьмә'та к'өрдада һатйә
һ'ьзкьрьне. Әв т'ө щара жь дьжмьна нәтьрсийә, т'ө щара жь
шәр'к'арийа шьмә'тейә гьран хвә шунда нәгьртийә. Бона шөхөлкь-
рын у әфрандьнед хвәйә р'еволйусион Щәгәрхвин жь алие һ'өкө-
мәтед Сурнае у Ирасейә р'еаксионда гәлә щара һатйә гьртьне у
к'әтйә зиндана.

Р'астә, Щәгәрхвин зинданада гәлә щара һатйә зерандьне, ле
т'ө щара п'ошман нәбуйә вәки әв бона азабуна мьләте хвә шәр'-
к'арин кьрйә. Шаир шәр'к'арийа шьмә'те мьцабьли империализме
бона сәрбәстие һьмбәри “агьре волқан,, дькә, йе кө “бь т'ьф у п'ь-
фан найетә көштын,, ле дьле мерхасе шьмә'те “бь дар у қамчи
т'ө щара наенә бьрьштын,,.

Әв дар у ледан вәк ньфт у бензин бәрди сәр агьр,
Агьр бь бензин найе мьрандын бет'ьр дьби гор'.

Щәгәрхвин дьнвисә, вәки шьван у гаван, щотк'ар у п'алә, иди
һ'ьшйар бунә у щие к'әдхөра әв ч'ә'лә, йа кө хәбатк'ара бона дьж-
мьне мьләт к'олайә. К'өтасийа шьера хвәда Щәгәрхвин дькә гази,
вәки гәрәк шьмә'тед р'оһлате т'әв, дәсте хвә бьднә дәсте һәв у
бой азае р'абьнә п'ийа.

Пьрс

1. Зар'отийа Щэгэрхвин чэва дэрбазбуйэ?
2. Гөкөмэта Т'урк'нае чэва зор дайэ у дьдэ шьмэ'та к'өрда?
3. Щэгэрхвин дэрһэда чь пьр'сада дьнвисэ?

К'ӨРДЬСТАНЬМ К'А

Баг' у бостаньм к'а,
Ах, гольстаньм к'а.
Дьжмын т'эв гьртын ах,
Ах, К'өрдьстаньм к'а.

Эм анин шьһан we,
Эм кьрын ьсан we,
Ле мэ зу эв бэрда,
Ах, К'өрдьстаньм к'а.

Гэшт у сэйраньм чун,
Н'эйран ханьм чун,

Ч'авем ль г'өрбэт ма,
Ах, К'өрдьстаньм к'а.

Гөһ надьме чу до,
Шэв дьчи зу те р'о,
Тэ жи бир накьм на, на, на,
Ах, К'өрдьстаньм к'а.

Мьн шэгэр т'эв бу хвин,
Бе хвэндьн у занин,
Бе т'аш у бе кэсра,
Ах, К'өрдьстаньм к'а.

Пешданин.

1. Ве шьере эзбэри һиньн.

ПЭМБЬВЕ МЭЙЭ, ЛЕ ЭМ ТАЗИНЭ

Тэ ав дьдын эй пэмбу, бь нестьрен ч'аве хвэ,
Тэ хвэш дькьн, гэш дькьн, бь ван дэст у гавен хвэ.

Хэбат н'эми ль сэр мэ, дь дэст мэда тэвр у бер,
Бь зор эм тэ пек тиньн паше дьгһе хвэди зер'.

Тө пэмбьве э'рде мэ, ле эм р'ут у тазинэ...
Йэк жь сэди дьгһе мэ һе жи эм пе р'азинэ.

Нэвқас гьранбьһайи қэдре тэ эм ньзаньн,
Бе хвэндьн у гондинэ, лэвра эм жи хьзаньн.

Эв канийен н'эми зер' жь р'эх гонден мэ тен дэр,
Зэнд у банден мэ п'ьр' хөрт т'эв шотар у к'аркэр.

Дьхэбьтн шэв у р'ож шэрмэ һе жи бьрчинэ,
Wэлат ль сэр наве мэ, ле эм теда бе шинэ...

Дэwлэмэнден и'олп'эрэст т'ьм-т'ьм дьхwьн мале мэ,
Бе иман у бе wьждан эw гöһ надьн һ'але мэ.

Эw қыр'ежа дәсте мэ дьхwьн ль мэ напыр'сын,
Эм т'эв тазн у бьрчи эw жь хwэде натьр'сын.

Э'рден мэ у авен мэ ле бе фэди дьхwьн эw,
Пашдман, бэлэнгаз т'эв бе хwэди дьхwьн эw.

Хэбата мэ к'ара ван, эм р'эншбэрен дьзанэ,
Бэрен р'эзан дьхwьн эw, певане р'эзанэ.

Эв хwедана мьлен мэ тэ жи ванр'а дьки зер',
Һ'эта шьйар нэбьн т'ьм эw ль жор у эм ль жер.

Шьйар дьбьн һьн бь һьн эм бь зоре дьбьн йэк,
Һьндьк майэ бышкеньн сэре аг'е, сэре бэг.

Жь бо wэр'а бьменьн эвqас гөнд у дэхл у ав,
Кэс нькари хьлас би, бь готьн у лавэлав.

Дьве һьнк дьжwари дь ве р'еда бьбеньн,
Йани эм чь бьченьн, эме wн зу һьленьн.

Һэвалe мэ ль һэр дэр, жь хwэ гэлэк дан кöштн,
Һ'эта ах у ав у мал һөми жь бо хwэ һьштн.

Дь ве р'еда эм р'абьн wэкэ шер у wэкэ мер,
Эв пэмбу у эв гэньм жь бо wэр'а дьбьн зер'.

Гөнден мэ жи хwэш дьбьн. дьбьн qэср у р'онаһн,
Хwэндэгөһ у синэма, һөми ав у шинаһн...

Эв һасьн у тьрактор т'эвда дьбьн мале мэ,
Иди набьн геж у кор п'ьр' хwэш дьби һ'але мэ.

Бь сэрбэсти, дьлхwэши бькьн к'ар у баре хwэ,
Мер у жьн у к'эч у кöр' р'угэш һэр'ьн к'аре хwэ.

Нэ һестър у нэ гъри, нэ кӱштън у нэ т'алан,
Вӱкӱ хушк у бърá бьн, дӱвлӱмӱнд у хвӱндӱван.

Дь нав мӱда нӱменьн нэ аг'а у нэ жи бӱг,
Дӱстӱ хвӱ эм бьдън лӱв дь һӱр тьшти бьбьн йӱк.

Бь чaпък у лиландьн, бу дӱвк'ӱн у хвӱдити,
Һ'ӱми бeжън бь һӱвр'а,— Бьжи! Бьжи! Йӱкити!

Пьрс

1. Чьма шапр дьвежӱ “пӱмбьвe мӱйӱ, лe эм тӱ'зинӱ,”
2. Шапр һале к'ӱрдӱйӱ зӱлӱл чӱвӱ нишандьдӱ?

КӱР' У К'ӱЛЬКЕ СЬЛЕМИН

(Эпоса шьмӱ'та к'ӱрда)

Сьлеман кӱр'апe ӱ'мӱр аг'а бу. ӱw жь ӱ'мӱр аг'а хӱйди, р'абу
чу нава ӱ'рӱба, бал Һ'ӱсе Дуде у бу хӱламе ши.

Нава ӱ'рӱбада т'алан у тьрс бу, пӱй т'алана дьк'ӱтън; т'алан вӱ-
дьгӱр'андьн. Бона рочахие наве Сьлеман дӱрк'ӱтъбу. Гава зар'е
мире-ӱ'рӱба дьгрӱян, де у баве вана дьготън,— Һьшбьн. Сьлемане
бе!

Вӱхте Сьлеман һатӱ ведӱре, ризӱкӱ Һ'ӱсе Дуде һӱбу, наве we
Вӱрдӱк бу. Һ'ӱсе Дуде дит, вӱӱки Сьлеман кӱр'ӱки адрл у рӱватӱ,
риза хвӱ да Сьлемин. У жь we р'ӱже шунда Сьлеман бу зӱ'ве
Һ'ӱсе Дуде. Салӱкӱ ван кӱ т'амам бу, ванр'а кӱр'ӱк бу. Һатън ода
Һ'ӱсе Дуде мьзгини дан у жь Һ'ӱсе пьрсин.— ӱм наве нӱвӱе тӱ чь
дайнӱц?

Йӱки гот,— ӱ'ли!

Йе дьн гот,— Һ'ӱсейин!

Һӱрӱке жь хвӱр'а навӱк лекьрьн. Һ'ӱсе Дуде гот,

— Сьлеман, тӱ наве к'ӱр'е хвӱ бь ӱшқ у дьл чь датини?

Гот,— Наве кӱр'е хвӱ К'ӱльк датиньм.

Дӱ сала шундӱть Сьлеманр'а кӱрӱки дьне жи бу. Диса һатън
һӱр йӱке навӱк лекьр .Диса Һ'ӱсе Дуде жь Сьлемин пьрскьр,

— Наве кӱр'е хвӱ чь датини?

— Наве кӱр'е хвӱ Кӱр' датиньм.

Wəxte kōr'e wi бунэ 4—5 сали, р'абун нава соқақа гэр'йан, сәре зар'е хэлқе шкенадън.

Баве зар'а хатын щәм Сълемин шкйаткърьн,— Н'эйран, хө кōр'е мэ дэвар ниньн, wәки эм гьредьн, т'эме бькэ кōр'е хwэ, бьра лъ зар'е мэ нэхьн.

Эваре, wəxte kōr'e wi хатынэ мал, баве жь ван пьрси, гот,— Кōр'о, wэ про сәре чэнд зар'а шкенадйя?

Го,— Мэ сәре се-чар зар'а шкенадйя!

— Лавед мьн, сьве лехьн сәре нәһ-дәһ н'эва жи бышкеньн.

Сьбе кōр'е wi р'абун, соқақеда сәре нәһ-дәһ зар'а жи шкенадън.

Ищар бь гөндити хатынэ щәм wi шкиат .

— Эме йане жь гөнд баркьн, йан жи эм жь дэсте кōр'е тэ хьлас набьн.

Сьлеман эваре хэзуре хwэр'а гот,— Эве баркьм, ида илащ т'өһнэ.

Н'эсе Дуде гот,— Сэва чь бар дьки, чь қәwьмийэ, чь н'аwалэ?

— Нэвийе тэ һәла зар'ьн, сәре нәһ-дәһ зар'а шкенадънэ, сьбә-дөсьбә, wәки мэзын бьн, we р'оже йэки-дөда бькөжьн, эзе лап бат'миш бьвьм.

Сьлеман рабу, жь wedәре баркьр. Щав чу гьһиштэ Ә'мәр аг'а, готьн, wәки Сьлеман жь бал ә'рәба баркьрийэ.

Ә'мәр аг'а р'абу чу пешийа к'оче, у к'оча wi ани дани нава гөнд.

* * *

Саләк дөдө кō дәрбаз бун. Сьлеман Ә'мәр аг'ар'а гот,

— Гөндәки бьдә эз теда бьжим.

— Ә'мәр аг'а гөндәк да wi. Сьлеман гөнд чекьр у теда ә'мьржийина хwэ дәрбаз кьр. Ле саләк дәрбаз нәбубу, кō Сьлеман wәфат бу, һәрдө кōр'е wi иди гьһишти бун.

Қизәкә Ә'мәр аг'а һәбу, наwe we П'әришан бу, хазгиние we гәләк бун жь кикан, мьлан у жь гәлә-гәлә ә'ширәте маин.

Ә'мәр аг'а қиза хwэ нәдыда т'ө кәси. Wәки Ә'мәр аг'а қиза хwэ бьда кикан, мьлан жь бал Ә'мәр аг'а we баркьрана, wәки бьда мьлан, кикан we жь бал wi баркьрьна. Ә'мәр аг'а теда мэт'әл ма у қиза хwэ нәда т'ө кәси.

Щарәке Ә'мәр аг'а эваре жь диwane һатә мал, фькьр кьр. Жьна wi гот, — Хер бә, Ә'мәр аг'а, чьма тō фькьра дьк'шини, wәки тō

фькьра дьк'шини ле к'эсиб ве чь бькьн, эьқас мал, зер', зиве тэ һэнэ, кэри у гар'ане тэ һэлэ, вэки өсанэ, гэрэке к'эсиб хвэ бьхэ-пьқиньн?

— Хвэде қизэк дайэ мэ,— гот Ә'мэр аг'а,— чьма гэлэ хвэде р'өһ'е ве настинэ, эз же хьлас бьм, йан жи хвэде р'өһ'е мьн бьс-тинэ, қизьк жь мьн хьлас бэ?

Жьна Ә'мэр аг'а гот,— Ә'мэр аг'а, хвэде қизэк дайэ тэ' чэва дэве тэ дьгэр'э тө өса дьвежи? Хвэде ақьл-фэрасэт дайэ тэ қиза хвэ бь ақьле хвэ бьдэ мер.

— Эз ньзаньм, — гот Ә'мэр аг'а— ақьле мьн нахэвьтэ, хвэзги-нийе қиза мьн жи кикан, мьлан һэрчар гьрэгьре э'ширэте ле бунэ хвэзгини. Эз қиза хвэ надьмэ т'ө кэси, вэки бьдьмэ кикан, мь-лан ве жь щэм мьн баркьн һэр'ьн, вэки бьдьмэ мьлан, кикае ве жь щэм мьн баркьн. Эз теда мамэ шашман.

Жьне гот,— Хвэде ақьл дайэ тэ, бьшинэ чьқа э'ширэт һэйэ: кикан, мьлан, бьра т'эмам бэрэв бьн. Гази Льк'өе бэгзадэ Бьг'до бькэ, бьра ль дэфе-зөр'не хнньн, фэрфур' у финщан сэр т'аг'ьма зер' дайнэ, йе кө вэки фэрфур, у финщане һьлдэ вэхвэ, гэрэке һэр'э мьһ'ина Бещан, қэнт'эрэ дэвэ жь нава эла мире э'рэба, нава һ'эфт көр'е һ'эсе Дуде бинэ, П'эришана р'у бь хал бь шэрте һэла-ли, бь шэһ'эди ве жь хвэр'а бьстинэ.

— Жьне, шер шерэ, чь жьнэ, чь мерэ, ақьле тэ жь мьн четьрэ-

Ә'мэр аг'а дэфа һэваре хьст, гази кикан, мьлан кьр. Вана гот,— Ә'мэр аг'а, хвэде херкэ, эь чь финщанэ тэ данийэ нава ди-ване?

Гот,— Қэлэне П'эришане эь финщанэ, йе кө ве финщана қаве һьлдэ вэхвэ, һэр'э мьһ'ина Бещан, қэнт'эрэ дэвэ нава һ'эзар һ'эвт-сьд мале э'рэба, жь бал көр'е һ'эсе Дуде бинэ, П'эришане бь шэр-те һ'элалиа хвэде жь хвэр'а ве бьстинэ.

Гьрэгьре мақулайэ, кө вьра р'уньшьтбуц, кэсэки жь вана т'ақэт нэкр финшана қаве һьлдэ, ль орт'а мейдане вэхвэ, фин-щан ма орт'а мейдане. Эвана дьзкава бьн ч'э'вава ль финщане дьһер'ин у щөлэ'т нэдькьрьн финщан һьлдана. Ви чахи жьна Ә'мэр аг'а готэ мере хвэ, го,— Тө мэрвьэки бьшинэ пэй Кэр' у К'өльк, К'өльк дьбе “Эз р'ьмьм, начьмэ т'ер'е,,— бьшинэ бьра эь жи бе.

Мэрвь шандьн пэй вана, у эвана һатьн. К'өльк у кэр' кө һа-тьн, чадьра П'эришане ль бэр дэре диване вэгьрти бу, К'өльк сэ-лам да П'эришане. К'өльк готэ Кэр'о— һэр'э сэламе бьдэ диване, пьрскэ эь чь дэ'ва Ә'мэр аг'айэ, һьлдэ финщане у вэхвэ.

Кэр' хат салам да, қә пьрс нәкьр, кө әв чь финщанә. Кэр'о дө-шөрмиш бу, вәки “Бьре мьн шаһьлтийе дыкә, сәр хвәшә, әв ды-бежә әвана һәрәк хвәйе сесьд-чарсьд сйаринә, әз чьр'а финщане һьлдьм..

К'өльк хат, динә хвә дае, вәки Кэр' ль ведәре сәр п'ийа сә-кьнийә, гот,

Тө нә жь дола Сьлемане баве мьни, дйа мьн Вәрдәке чька бәр к'ижан кәндала тө бищ гьрти. К'өльк пьрси,— Ә'мәр аг'а, әв чь финщанә?

Го,— Қәләне П'әришане әва финщанә, йе кө әве финщана қавә һьлдә у вәхвә, һәр'ә мьһ'ина Бещане, қәнт'әре дәва нава һ'әзар һ'әвьд мале ә'рәба, бал көр'е һ'әсе Дуде бинә, П'әришане бь шөрт һ'алалийа хвәде ве жь хвәр'а бьстинә.

К'өльк финщана қавә һьлтинә, хәлқе диwane әщәбмаи дьмн-ныи қәлуиә һәвдө п'еп'әс дыкьн у сәре вана бәржер дыбә жь шөрме, әвана һәспе хвә жь тәвле дык'ьшииьн, гәме һәспа ль дәве һәспа пахьн, п'ор у п'ошман вәдыгәр'ьн мале хвә. Чахе хәлқ кө жь диwane бәла бу, ма К'өльк, Кэр' у Ә'мәр аг'а, К'өльк готә Кэр'о,—Һәр'ә мала мә, шәбьрханә һәйә, һьлдә у т'ьвдира хөлама бьвинә. К'әр чу алийе мале, жь һәр зәхирәкә мале п'арәк һьлда.

Вәрдәка дйа ви чу бу кьрашое сәре хвә дышушт, шарйа ви дызыкава ә'ләми Вәрдәке кьр, гот,—Вәрдәк, Кэр' мал хьраб кьр, хвәр'а зәхирә һьлда.

Вәрдәке к'ьнще хвә эхьстьбу, вәки сәре хвә бышушта, һәма щав дане, әве ида хвә бь солар'а нә гиһанд, хвә бь горава гиһанд. Әве гот Кэр'о,

— Кэр'о, лаво, хвәде херкә?

— Хвәде хер у шәр' т'әви һәвдө кьрийә. Көр'әки өса нә'с дайә вә, нә хвәде р'өһ'е ви дыстинә, кө тө хьлас би, нә жи р'өһ'е тә дыстинә, әв хьлас бә. Кэр' го,— Вәрдәк, К'өльк сонд хвәрийә се р'ож, се шәв сәр пышта Соське шайе бькә, гөлла бьр'әшинә.

Вәрдәке готә Кэр'о,— Лао, һун жь мьньн, йан әз жь вә мә? Ә'мәр аг'а р'екә өса данийә пешийа вә, ақьле мьн набьр'ә йәк жь вә саг' бьминә, кө жь мьр'а һәр'ә аш кавранне бькә.

Кэр'о барханә баркьр, т'ьвдира хөлама жи дит, һатә бәр ди-вана Ә'мәр аг'а, бархана хвә дани.

Дйа ви Вәрдәк жи ду ви сйар бу хат.

Э'мэр аг'а дина хвэ да, wэки Wэрдэк hat, го,—Kөр'о, гопале-
зив бавежэ бэр п'ие Wэрдэке.

Wэрде го,— Э'мэр аг'а хере нэбинэ,
Бэлки дэргуша бэр мьле хвэ нэбинэ,
Гэньм бьчинэ, зиване дэwсе һьлинэ,
Чэwa ль дэфа һэwаре дьхинэ.
Мьлан у кикан, бог' у бэрана дыщвинэ,

Кэсэк, т'ақэт накэ фэрфур у финщане qawe сэр т'ахьма
зер'ин һьлинэ,

Хен жь К'ольке Сьлеминаэ,

Ақыле Wэрдэка п'ор'көр' набьр'э жь һэрдö шера.

Паше Э'мэр аг'а гот,— Wэрде, эз чэwa бькьм, эwqa бог' у бэ-
ран hatьн, кэсэки финщана qawe һьлнэда?

К'ольк го,— Эз р'ьмьм, начьмэ т'ö т'ер'а. Э'мэр аг'а тэ'нэк ль
К'ольк да.

К'ольк готэ дйа хвэ,— Тö жь вьра дьчи, һэр'э, йан эзе р'ьма
һане öса бьһэжиньм, ноли т'эшик жь т'эшпйа Муше ль дэфа синге
тэ хиньм, чар т'ьли жь пышта тэ бьдэ дэр, чь бькьм, кө тö дйа мь-
ни, тэ шире спи дайэ мьн.

Wедэре Wэрдэке дэнге хвэ бьр'н, у К'ольк р'абу гот,—Кэр'о,
р'абэ бархана баркэ!

Р'абун бархана хвэ баркьр'н, К'ольк р'абу сйар бу. Дйа wi
гот,— К'ольк, лаwо, wэрэ нэчэ, wэрэ нэчэ!

Тö шабуи, зэргед хвэ гьредэ шэш у п'эр'э,
Тö чь лэwани, мь'ина Бещан бини,
Нава һ'эзар һ'эвсьд мале э'рэба,
Щэм көр'е һ'эсе Дуде бини.
Чарсьд сйара мьлан у кикан бьвэ хвэр'а,
Апе тэйи Нэ'мате Иса, эw жи хвэйнэ бь wэр'а!
Кэр'о го,— К'ольк, тö жь Т'эwаре диний,
Тö шаһьли, тьшта нафэ'мини,
Тö хэбэре хвэ дур у цезик дьхини.
Эw һэйэ П'эришана qиза мир һ'экиманэ,
Жь льнга т'опалэ, жь дэстани сэдэтэ,
Дэ эм дьчьнэ wалате хэриба, тенэ көштьн,
Ле, хуна мэ һежэнинэ.
К'ольк го,— Кэр'о эw П'эришанэ,
Бь нав у бь нишанэ,

Хвәде мер дьзанә,
Qәләне we р'абуйә,
Бь гар'ана гонданә,
Бь кәри сурйе мийанә,
Бь р'өвойе һәспанә,
Бь һ'әвт код шире тәйранә,
Бь һ'әвт бар мә'ре стөрйанә.
Әм дьчһн вәлате хәриба бенә кәштһн,
Хвәде мер занә,
Хуна мә һәрдо шера бона we һежәйә.

К'өльк һәспа хвә ажот. Вәрде пәй к'әт, гот,— К'өлько, лао, вәрә р'е у дьрба жь тәр'а бежым. Иро дьчи гьре Бәдәлийа һ'ьшалка тәйә, ведәре вәки дьбә бәрбанга сьбе, һун сйарбьн, бае самине р'адьбә, ледьхә т'уме һ'әвшане дьһәжинә, дьбә чьрпина каре кархәзала, нәбә тө Сөське пәй бьбәзиний.

Дәшта гьре Бәдалиһа жь кәвьре чәрмақә, вәхте Соськ бәзан-дьне агьр-алав жь кәвьра дьфьр'ә, льнгед һәспе вә дьбьр'ә, һәспе вә хьраб дьбьн, вә жь нава дьжмына дәрнахьн, гьртына каре кархәзала жь мере мерхаср'а беайькьн.

Вәрдоке дьхвәст бьзвьр'ә мал, ле щаракә дьне жи диса әв вә-гәр'ийа бәрбь кәр'ед хвә, һеди-һеди ажот ду вана чу.

Кәр'о пар'а вәгәрийа, го,— К'өльк, дйа мә, пәй мә те!

К'өльк готә Кәр'о,— һәрге дьле тө һәйә, тө жи пашда вәгәр'ә, һәр'ә әз навьмә бансе хуна тө, дйа тө те қәвлька дьбежә, хвә жи вәнагәр'ә.

Кәр'ө го,— К'өльк, дйа мә те р'е у нишана дьдә мә, әве шире һ'әлал дайә мә.

Вәрде һат. К'өльк гот,— Дае, чь дьбежий, бежә, щаракәдын вә-нәгәр'и. Дйа ви го,— Лао, вәки жь гьре Бәдәлийа дьчһн бәрбь дәш-тә гола Гәһһа, ведәре диса һ'ьшйар бьн. Ведәре нобәт-нобәт р'азен. Нәбә һәспед вә тәвгле хвә бьқәтиньн, һәр'ьн ава гола Гәһһа бь-хөһ. вә жь нава нәйара дәрнайьн, һуне жь гола Гәһһа һәр'ьнә канһа һ'әрави.

Диса һуне р'ожәке ведәра бьһешьрьн, һ'ьшйарбьн! Мире ә'рәба дөвә гәврьк жь бой хвәде аза кьрһнә, бәрданә чиман у мерга әвшана жь хвәр'а дьч'ерьн, һәрге һун дөвед гәврьк биньн, ор'инһа ван дьчә ә'сманә, мере мерхаср'а беайькьн. Ведәре мьқати хвә бьн, щьмә'та мире ә'рәба дьзикава we вә бьгьрһн.

Вэрдэк дьве,—Лао, вэрыи нишанед халане вэ бежым,
Халане вэ һ'эвтын,
Һ'эвт көр'е Һ'эсе Дуденэ,
Вэкэ шере хвэденэ,
Һэспе вана бозэ ч'ан-ч'анинэ, сьмкодинэ,
Сэре майдане сэр бистучар бьзмара сэкьнинэ,
Гөһе вана к'евришкьинэ,
Нав тэ'жи т'улэ тэнгинэ,
Делбьжие ван қамчинэ,
Зине вана мердининэ,
Зэнгийе вана һ'эши—к'өбаинэ,
Тэнге вана, тарэ-т'инэ,
Дэвгөме вана диарбэк'ьринэ.
Сэрк'эле вана р'эхтэ р'ьшмэк'ьринэ,
К'ольке вана дэвэт'укинэ,
Шэ'ре р'эшһ'амудинэ,
Ә'ве вана бэсраинэ,
Соле вана маданинэ,
Гизме вана фэнэринэ,
Нэлче вана бенщэбелинэ.
Қьрасе вана ә'рэбинэ,
Қьлчье вана мәдруминэ,
К'өбара сьвер'а мьл сэр мьле һэвр'а давежын,
Т'оз хөбаре ә'рде һьлтиньн
Т'эзэ вэрэ нишане хале вэ бежым.
Халане вэ һ'эвтын, һ'эвт көр'е Һ'эсе Дуденэ.
Вэкэ агьре хвэденэ,
Ч'э'в бь хөринэ,
Бевьле вана чомақинэ,
Ч'э'вһешиньн, леве вана қэльшинэ,
Шьвқәлуиэ вана мар'анинэ,
Шэ'ре вана һ'әдудинэ,
К'аг'ьзнив т'ьт'уна Самсуне һьлтинэ,
Агьре вана жь мәфтенэ,
Нола гөре сәбате қөлап-қөлап
Сэр мьле һэвр'а дьр'эвиньн,
Гава дьдынэ һэврази, мәнәгиа дьньч'иньн,
Дәрба һэвр'а дьгьһиньн, дьзгине мәнәгиа
Сэр зәндед хвэ дьпьч'киньн
Р'оже қалмәқале гьран

Жь эскэра гьранр'а дьбэ мерани,
Гава ч'э'ве вана ч'э'ве дьжмыне ван дьк'эвн,
Чар бьра жи майдане дьсокьнн,
Се бьра жи бьре хвэр'а дьбын чэрхачиннэ,
Сйаре хьшим дьхапинн,
Паши у пешие же дьстинн,
Зэрге хвэ ледьхн жь зин тинн,
Дьл — гөрч'ке сйаре хьшим дэрдьхинн.
Вэрдэк пар'а зьвьр'и чу, дэстура хвэ кёр'а хвэст.

* * *

Һэрдэ бьра һэспе хвэ ажотын гьништын гьре Бэдэлиа.
у ведэре ман. Бэрбанга сьбе бае самине леда, бу чьрпина кэри-
кархэзала, бэр т'уме һ'эвшане банздан.

Нэ'мэт гот,— Мьн дөрбана хвэ кэ, ша пэй ван хэзала бьк'эвэ,
К'ольк го,—Апо, чьр'а эз пэй хэзала бьк'эвм, һазьр һун пэй
хэзала һэр'и?

Нэ'мэт го,— Лао, тө сйаре Соскейи, ле эм чь сйарьн?

К'ольк готэ Нэ'мэт,—Һун жи ль хушка Соське сйарьн, бьре
Соське сйарьн.

Нэ'мэт гот,— К'ольк, сьве төе бь П'эришане шаби.

— Апо, тэ тэ'нык ль мьнда, пэй хэзале к'эт жь кэвьре чагма-
ча р'акьр, авитэ гьре Гэв-Гэве, жь гьре Гэв-Гэве р'акьр, бэри да
арана, жь арана р'акьр бэри ве да ль Т'ар'ана, жь Т'ар'ана р'акьр,
авитэ чимана, жь чимана р'акьр, авитэ думльхе, думльхе Соськ
һ'эта чока батмиш дьбу. Хэзал хьлас бу, ле Соське жь думльхе
р'акьр, бэре ве авитэ бэр ч'эме Хьмуре.

Р'о ль К'ольк чу ава. Кэван жь бэр хвэ к'ьшанд авитэ ор'а
хэзале, хэзал һьлбьр'и авитэ ор'а хвэ у даша зин у ажот һат гь-
ништэ гола Гэни.

Кэр'о готэ бьре хвэ,— Ошaxe тэ кор бэ, тэ эв һ'эйван кёшт,
тэ готьне дйа мэ биркьрнэ.

К'ольк го,— Кэр'о шан, һе т'эзэ гөһе Соске ху дайэ.

Нэ'мэт го,— Мал ава, хэзал жь дэра һане гьрт ани.

Эваре хэзал шэржекьрн, хёлама жь хвэр'а к'ьвав, чекьрн
хвэрн.

Кэр'е бьра готэ К'ольк,— Мэ кё гьлине дйа хвэ ль э'рде дайэ,
вэрэ ве эваре дө-се сәһ'эта эм мьқати һэспа бьн, вэхте эз вэстиам,
эзе тэ р'акьм, кё тө мьқати һэспа би.

Се сәһ'әта Кәр'о нобәдарийа һәспа кьр, паше дәнҗ ль К'ольке бьрае хвә кьр го,— К'ольк, тө мырат бә, гава хәва тә те, дәнҗ ль хәлама нәкә, диса дәнҗ ль мын кә.

К'ольк қьмиши бьрае хвә нәкьр, у жь хәве р'анәкьр, сәре хвә дани р'аза. Шарәкә дьне К'ольк һ'ышйар бу, Соське тәвла хвә қәтанд бу, чубу сәр ава голә Гәни сәкьнибу.

К'ольк шарәкә дьне һ'ышйар бу, дина хвә дае Соськ, г'өнә, иди дәнҗ ль бьрае хвә нәкьр, пәй Соське гәр'ийа.

Кәр'о һ'ышйар бу, дина хвә дае нә К'олькә, нә Соськ. Кәр'о дәнҗ ль хәлама кьр. Әв р'абун пәй К'ольк к'әтын, һ'әтани дәште һатьн. Дина хвә дане Соськ ва сәр гола Гәни вәрьми, сәкьниә. Соськ жь нава аве р'акьрын, аниһ һатьн жь гөһе we хун бәрдан.

Ведәре Кәр'ое бьра гәләки хәйиди, дьле хвә кьр у гот,— Мо әв готьна дйа хвә әрде хьст.

К'ольк готә Кәр'о,—Чьр'а дьле хвә дьки; бь се рожа, бь се шәва сәр пышта Соське мын гөллә р'әшандийә, бьра наһа жи р'ождә'нәк әм һәр'ьн, р'ождә'нәки бьсәкьнын.

Ведәре шовәкә к'отане һәбу, аниһ һатьн ав ле гьредан.

К'ольк рабу Соськ зинкьр, авит нава ви к'отанбәри. Мәйдана к'отанбәри хьласкьр, мәйдана дьне ньк'ьси.

Кәр'о го,— Шәра к'олозе бьрае мын, сәр гәрдәна мьр'а шьқьти. Бьра Вәрда п'ор'көр' нәвежә кә жь һәрдә шера йәке сьламәт вәгәр'ә сәр мале.

Ведәре К'ольк готә Кәр'о,— Тә хәма мәк'шинә, мын се р'ож у се шәв сәр пышта Соське шәр'кьриә, бьра р'ождә'нәке һәр'ә, р'ождә'нәке диса, бьрае тә тәр'а бьминә.

Жь ведәре р'абун сйарбун, чунә каниа һ'әравиа. Се р'ожа ведәре әглә бун.

К'ольк гот,— Кәр'о вьра әм хан-ман ченәкьн, р'авә ль шәрдәке хинә, ль т'аланьки хинә, һәрке шәр' мәр'а чебә, вәки әм тыштәки бькьн.

Кәр'о готә К'ольк,— Тә мә аниһә щики өса, әме ль к'едәре т'алана хиньн?

К'ольк р'абу һәспа хвә сйар бу, бәрбь дәвә гәврькед мире әрәба чу, вана т'опкьр у ани.

Кәр'о рабу го,—К'ольк, мала тә хьравбә, әва чь дәвәнә, Тә готьна дйа мә диса ль әрде хьст?

К'ольк р'абу һ'эмдани жь кәр'о станд, сйар бу, чу нәшаләке дина хвә дае, вәки базьрганәк дэвә жь ведате. К'ольк го,—Көр'о эв чь дэвәнә?

Базьрганбаши го,— Тө жь эле нини, жь ви валати нини? Ньзани эва чь базьргана? Эва базьргана к'әлмәльн—кәвч'инә, әме бьви һәр'ьн шираһна қиза мире ә'раба йа көр'е һ'әсе Дуде.

К'ольк го,— Лао, өса нәбежьн, бежьн к'әлмәльн, һьм кәвч'инә, әм, дьбьн һәр'ьн шираһна К'ольке Сьлемин йа П'әришане.

Базьрганбаши го,— Тә хвә шаш кьрийә?

К'ольке Сьлемин дөманчик дөдө сәр вана агьркьр. Бу қир'и-на базьрганбаши, р'әвин бәрбь ч'ие. К'ольке Сьлемин базьрган к'ьшанд ани у Кәр'ор'а ва гот,— Кәр'е бьра, мәрвь т'алана ва тинә?

Сьво бу, бь дәрк'әтьна тә'вер'а дина хвә дане, вәки һәспәкә бәдәв дәсте мерькәқиданә, тинә сәр аве.

К'ольк гот,—Кәр'о, рабә һәр'ә һәспа һана, һәспәкә п'акә, жь дәсте ви бьстинә бинә.

Кәр'о готә К'ольк,— Чьр'а, әз тәйрьм, сәр ве бә'рер'а бьфьр'ьм һәр'ьм?

К'ольк гот,— Тө щәвед ава дьки бә'р, тө нә жь дола Сьлемане баве мьни, ша тө һәспе бьдә бьре хвә, әзе сйар бьм.

К'ольк сйар бу чу у пер'а жи дөшөрмиш дьбу, вәки әв бьразие мире ә'рәбанә, жь ә'рәба хәидйә һатйә жь ви ч'әми дәрбаз буйә ль ви али.

К'ольк һәспа хвә ажот чу бәр чадьра ви, сәкьни. Жьна Вало дәв дьк'ьла.

К'ольк го,— Хушкә, чька һьнәк авдәв бьдә вәхььм.

Вало жь бьн орханер'а дьнер'и. Жьна Вало авдәв чекьр у да К'ольк. К'ольк авдәв вәхвәр, дәстур жь жьна Вало хвәст у һәспа хвә ажот чу.

Жьна Вало ва готә мере хвә,

— Тө р'ьнд бьзанбә, әв К'ольке Сьлеминә. Вало го,—Һьшбә, жьньк, К'ольке Сьлемин, вәки бьзанбә әм пьзмаме мире ә'рәбанә, ве бе мә бькөжә.

К'ольк һәспа хвә ажот чу бәр ч'ем, бал ви мәрьви, кижани кә һәсп ани бу бәр ч'ем, го,— Бьрази, бөһөра ч'ем к'ижанә?

Әви мәрьви гот,— Апо, тө нә жь ве элен, нә жь ви валатии?

— Вәллә, лао, әз жь элемә, жь қәвмамә, вәки щәрда К'оль-

ке Сьлемин ль т'алане мире э'рэба дайэ, иро се р'ожэ бэр ч'э'ве мьн буйэ думан, мьн хвэ шашкьрйэ, ньзаньм бөһөр' к'ижанэ.

— Бөһөр' вайэ, жора ханейэ.

К'ольке Сьлемин гэм жь дэве Соське дэрхьст у гот,—Эз һ'эта-ни хэр'ымэ we жоре, эве жь дэсте мьн һэспе we хьласбькэ. Һэспа хвэ ль аве да, һэсп дэрбази ви али аве бу, у гот,—Көр'о, эв чь һэспэ тэ анийэ сэр аве? Щарэкэ дьне гэдэ гот,—Апо тэ...

— Лао, эз жь элемэ!

— Эва мьн'ина Бещанэ?

— Көр'о дэрэва мэкэ, эва мьн'ина Бещан нинэ, мьн'ина бещан бь к'эфила, бь дэманэ, бь к'элит у мьфтиайэ, бь кьрасе һэвьр-мышэ. Мьн'ина Бещан қиза мире э'рэба тинэ сэр аве.

Гэдэ готе,— Ишэв дэват бу, қиза мире э'рэба жь дэ'вате хатьбу, р'азан бу, қемиш пэкьрьи вейа жь хэве р'акьн, мьн мьн'ин анинэ сэр аве.

К'ольк гот,— Вэки дэрэва наки, һэла к'элита мьфта we вэкэ.

Чахе гэдэ мьфта мьн'ине вэкьр, К'ольк дит, вэки эв мьн'ина Бещанэ, гот,

— Дэ, көр'о, қейда we к'элиткэ, кьрасе һэвьрмыш лекэ, хэр'э мире э'рэбар'а бежэ, кө эз К'ольке Сьлеминым, эзе мьн'ине бьвьм, бьра хэлқ у э'лэм сэр ви бьк'энэ, Соськэ бьн мьнда хьраб буйэ, йане мьне майданэкэ фьрэ быда Соське һ'эта бэр чадьра ви. Мьне р'ымэк ль дэфа синге ви хьста, мьне мьн'ина Бещан жь нава чадьра ви дэрхьста. Бежэ мире э'рэба, эм ль кания Һ'эравиа дьми-нын, вэки те, бьра бь барэки гьрай бе.

* * *

К'ольк мьн'ина Бещан ани хат. Чахе кө ани хат, Нэ'мате апе ви го,

— К'ольк, тэ қэнт'эре дэва жи ани хат, дэ ишар р'абэ сьар бэ эм хэр'ын. К'ольк гот,— Вэки эз хэр'ым, мире э'рэба we бежэ, дьзикава хат у дьзикава жи чу. На, эз we йэке накьм, һ'эта эз шэр'эки гьран нэкьм, пачьм.

Дйа К'ольк к'аг'азэк да мэллэ, го, — Эве к'аг'эзе дьдьмэ тэ, тэ бьвэ бьдэ бьре мьн, бежэ вэки К'ольк хат мьн'ина Бещан бинэ, кө пэй К'ольк нэк'эвьн, вэки пэй жи дьк'эвьн, эв бьра р'эке хэр'ын, хун жи р'екэ дьне хэр'ын, пэй ви нэк'эвьн.

Ле дьле мэллэ зуда Вэрдеда һэбу, эв р'оже дэ сэх'эта р'е

дъчу у дӱшърмиш дьбу, — “Бъра К’ӱльк, К’ӱр’о бенӱ кӱштън, вӱ-
ки ӱз дйа вана бьстиньм...”

ӱскӱре мире ӱрӱба р’абубу бь сӱрк’арийа кӱр’е Н’ӱсе Дуде.
ӱскӱре вана жь веда нат, вӱкӱ Н’ӱвт Н’ӱзара.

К’ӱльк дина хвӱ дае, вӱки ӱскӱрӱки гьран жь веда те.

Мӱллӱ ви чахи к’аг’ӱз бьр у да дӱсте кӱр’е Н’ӱсе Дуде. Кӱр’е
Н’ӱсе Дуде хвӱнд у гот,

— Мӱллӱ, мал хьраб, тӱ к’аг’ӱз зу баниа, нъна иди дӱрӱнгӱ,
Кӱр’е Н’ӱсе Дуде ӱмьр кьр, вӱки сӱре мӱллӱ жекьн.

Кӱр’ готӱ К’ӱльк,— Бьра, тӱ дит мӱ чь шӱхӱлӱки гьран кьр?

Кӱр’ готе,— Бьра вар гӱли бьвьн, гӱли,

ӱскӱре лауе Н’ӱсе Дуде натън бь кӱвьр у бь хвӱли,

Бьра ацъле Вӱрдӱке нӱбьр’ӱ, жь шера йӱк зьвьр’и.

К’ӱльк гот,— ӱз К’ӱлькьм, К’ӱльке Сьлемин.

Мьн сонд хварийӱ бь цӱйд бь ӱминьм,

ӱзе се р’о, се шӱва гӱллӱ зьриц нава ванда бьр’ӱшиньм,

Хвӱде мер занӱ, кӱштъна бьре тӱ нӱйӱ, р’ӱва бьре тӱ т’ӱнинӱ.

Кӱр’о го,— ӱз Кӱр’ьм, ӱзм, диса ӱзм.

Мьн сонд хварийӱ сӱр бьрае хвӱ темӱ кӱштън, нӱ дьр’ӱвьм,
нӱ дьбӱзьм,

Шере бӱр’на жерин чарцӱфӱс ӱзм.

Ахьрсонги цӱсасе сӱре Н’ӱвт лауе дуде ӱзм.

К’ӱльк готӱ Кӱр’о,— Нӱр’ӱ пешна халанед хвӱ бӱре жь ванар’а
бежӱ бь халти, бь харзити, нӱрге набӱ бь халти у харзити, бежӱ кӱ
К’ӱльке бьра Н’ӱзар Н’ӱвтсьд сйаре навдар жь вӱ дьхвӱзӱ, паше
бьдънӱ пӱй мьн у К’ӱльке бьра ви нӱврази.

Кӱр’ готӱ К’ӱльк,— Вӱрӱ тӱ мӱйданӱке бьдӱ Соське, чька чӱ-
ванӱ.

К’ӱльк мӱйданӱк да Соське, Соськ бьн К’ӱлькда ньк’си.

Кӱр’о го,— Ньнге фӱлӱк йар бу,

Соськ бьн бьре мьда тӱйар бу,

Фӱлӱке бӱри гӱнаст, Соськ бьн бьре мьда хьрав бу.

К’ӱльк готӱ Кӱр’,— Бьра, тӱ хӱма нӱк’шинӱ, мьн се р’о у се
шӱва сӱр пьшта Соске шӱр’ кьрийӱ, р’ӱждӱнӱки бьра Соськ нӱр’ӱ
р’ӱждӱнӱки бьминӱ.

ӱскӱред лауе Н’ӱсе Дуде натън, ажотън пешийа К’ӱльк. К’ӱ-
льк ажотӱ пешийа халед хвӱ, у р’ьмӱк ль хале хвӱ хьст, халӱки
хвӱ кӱшт. Хале ви дьне р’ӱвин. Щӱвӱкӱ мӱзън к’ӱтӱ бӱр ван. Нӱс-
пед хале ви щӱв хьлас кьрн. К’ӱльк жи Соськ ажот, ле Соськ бь

К'ольква щәw хьлас нәкър к'этьнә шәwе. Нәр шәш хале wi ле вә-гәр'иан, һәрәке донздәһ зәрг ледан.

Кәр'о дина хwә дае, wәки К'ольк бьриндар бу.

К'ольк р'абу чу бәр даре, пышта хwә да дар, хwәр'а р'уньшт. К'әр'о әскәр қыр'кър у паше һатә сәр К'ольк, го,— К'ольк, қә чә-вани?

Го,— Кәр'о, хале мьни пьч'ук зәргәк пышта мьн дайә, дьле мьн һ'әwәки санщу дьдә.

Кәр'о һәсп ажот сәр хале хwә, пенщ халед хwә кōшт у хале хwәйи пьч'ук гьрт ани щәм К'ольк, го,—К'ольк, мьн пенщ хале хwә кōштьн, йәк жи тә кōштйә, әви пьч'ук жи диса тō бькōжә.

К'ольк ле һерс бу, гот,—Тō мәрвь нини, тә чьр'а нәр шәш хале мьн кōштьн, тә бьра чар хале мьн бькōштана, сьсе бьһиштана. Сьбе әме чәwа щаба дйа хwә бьдьн. Тә әви пьч'ук гьртиә анийә һатиә чь? Бәрдә бьра нәр'ә хәлқе мире әрәба, мират'а ван бьра нәхwьн!

Wедәре Нә'мәт, Кәр'о у йед маин ль К'ольк шьвйан.

К'ольк го,— Ща: Соське бәр мьн бьк'шиньн, бьвьн-биньн.

Чахе Соськ бәр К'ольк бьрын анип, К'ольк шуре хwә к'ьшанд, авитә нәр чар п'ие Соське, бьр'и.

Кәр'ое бьрае wi го,— Бьра, тōе т'әкәр буи, тә Соськ бь мьн нәдьда, тә чьр'а п'ие Соське бьр'и.

Гот,— Лао, wә Соськ бь п'әрхела нькарьбу бьбьра, хәлқе мире әрәба we Соськ бьбьрана нәр р'ож к'аре берие, әw мьр'а мь-рын бу.

Анин һатып гизмед К'ольк к'ьшандьн, wәки хале wi һәрәке донздәһ зәрг ле дабун. Н'ур у р'увие wi т'ьжи гизм бубун.

К'ольк бь мәлули гот, — Бьра әз дьмьрьм, мьн ль дәва пешьн кьн, мьле мьни р'асте тәньшта мьнда бәрдьн, дйа мьн кō һат, әз нә дитьм,әwе хwә бькōжә.

Бьра дәстә мьн нәр'ә бе у әw бьра бежә т'әмиа К'олькә: “Дае мәгри, дьниа һа һатийә, we һажи нәр'ә,..

К'ольк мьр.

К'ольк анин һатып дәва пешьн баркьрын.

Щав чу гьһиштә Ә'мәр аг'а, кō К'ольк мьһ'ина Бешан жи ани, қәнт'әред дәва жи ани.

Мьзгини чу гьһиштә Wәрде, әwе һьлда дō дәст дәф у зөр'нә, һат пешна К'ольк. Дина хwә дае, wәки К'ольк т'ōнә, Кәр' жи мә'-дәкьри нава сйараданә. Wәрде го,— Көр'о, дәнге дәфе бьбьр'ьн. Әwе дина хwә дае дәсте К'ольк тәньшта дәведә дьчә те, го,—Wәй

ль мы п'ор'көр'е, эва т'эмийа К'олькэ “Дае, мэгри, дьниа на на-
тийэ, we на жи нэр'э,.. Анин щьниазе К'ольк ль диwana Э'мэр аг'а
данин.

Э'мэр аг'а го,— Wэрде, п'ор'көр'е, нэмае К'ольк корани ч'э'ве
мын у тэ дэрани ощахе мэ дани.

Wэрде го,— бэлки сэбэб хере нэбинэ,

Бэлк'и бьред мын war онда'бын,

Көр'е ми жи ду онда'бын,

Дэргуше мьле хwэ нэвиньн,

Чэwa Кэр'оe лаве мын сэр мьда дьл шкэсти дьшиньн.

Нэ'мэт го,— Нэр wиса, нэр wиса,

Qэйт'ане дора к'иса,

К'ольке бьра бог' у бэран бу.

Э'фати сйар бу.

Йе кэ мер кэштиэ, мы'ина Бещан, qэнт'эред дэwэ аниэ, Нэ'мэ-
те Исайэ.

Эми жи бона көр'е хwэ өса дькэр, wэки П'эришане бьwэ жь
көр'е хwэр'а.

Кэр'о го,— Дэшта мире э'рэба бь ч'эм у кани

Мын нэр шэш хале хwэ раqэтандьн жь мэйдане.

Сэре нэр шэш хале хwэ жекэр,

Н'эйфа К'ольке бьра дэсте хwэ ньлани.

П'эришане го,— Wэрдэка п'ор'көр'е нэмае,

Дьле мыни бь көли бьринэ,

Сэре сэбэба хере нэбинэ,

К'ольке бьра бог' у бэран бу.

Мери мерхас бу,

К'ольк чу, Кэр'о дэwсе хwэш бьминэ.

Пьрс у пешданин.

1. Кэр' у К'ольк көр'е к'е бун?
2. Баве ван чьма жь щэм мире э'рэба баркэр?
3. К'ольк чьма финщана qаwe вэхвар у шэрте ми чь бу?
4. Көр' чача т'эмийе дйа хwэ qэдандьн у чь hatэ сэре ван?
5. Wэ сэрhатийа “Кэр' у К'ольк, жь мэзьне хwэ бьhистийэ?
Дэрhэqа weда шьровэкьн.

ПОЛА ЧЭВА ҚАЛ ДЬБУ

(Кэрик)

Машинэ бь һерс дьчу, прискед агьр жь дев дьп'экийан, бина хвэ дьк'шанд, тэ'ри дьқәлашт, шэв р'е дьчу.

Артйом агьр кьрэ к'уп'е машине, дэри пе льнге хвэ дада, шэр-бьке аве һълани у жь машинист Политовские калр'а-гот,

— Тө дьбежи, эме бьвьн?

Әви ч'э'вед хвэ қьрпанд.

— Эре, те бьви, ле вәки сөнги тэр'а кьн?

Брузак гот,

— Эме т'эрка һэр тышти бьдн, шөхөле машине бькьн.

Паше әви авьр' данэ әскәре алман.

Артйом гот,

— Әз жи өса дьбежым, ле бьнһер'ә, вайә, пыш мәва сәкнийә.

Брузак гот,

Бәле, бәре хвэ гөһаст.

Политовски незики Артйом бу у һеди жер'а гот,

— Әм нькарьн бьбьн, фә'м дьки? Ведәре шэр'ә, усьянчиа р'е т'әқандийә, әм ньһа ван куч'ка дьбьн, әвана ве бәла ван бьдне.

— Тө зани, көр'е мьн, мьн вәхта сар' (п'адше) әв нә дьбьрьн, вәхте кө усьян бун, сосрәтийә бона ләккәд мә щәзайә әв йәк? Ахьр бригада машине р'әвийә, нә п'акә, ле р'әвинә. Әм т'ө щара нькарьн машине бьгһиньнә ши, чь дьбежи?

— Әз гьлие тә қәбул дькьм, баво! Ле тө жь вир'а чь дьбежи?

Машинист худана ә'ниа хвэ пақьшкьр, ль манометре ньһер'и. Мәрва дьгот манометре ве шаба ви бьда. Паше да хәбәра.

Артйом ав вәхар. Әв һәрдө жи дәрһәқа тыштәкида дьфькрин, ле йәки жь вана дьл ньдькьр бәри йе дьн хәбәрда.

Жухрай к'әтә бира Артйом.

— На! бьре мьн, нет дәрһәқа идеа комунистийә у партия комунистийә, дәрһәқа ве йәкеда тө чава дьфькьри

Артйом щав да,

— Бьра гөмана тә сәр мьн һәбә, әз т'әме һазьрьм, вәки к'о-мәке бьдьм.

— К'омәкдарикә р'ьндә, әм гөнәк'ара дьбьн...

Политовски хвэ сэр қот'яа һашэтада хар кър, хэбэрда.

— Гэрэк мэрыв эви онда бькэ, фэм дьки?

Артйом вэщньрқи. Политовски дьранед хвэ ч'ър'канд.

— П'ак!

Артйом бэрбь Брузак куз бу, дэрһэқа қьраредда жер'а гот.

Пешиа һэр йэки қэзйак сэкнибу.

Зар' у к'өлфэте вана һэбун.

Зар'е Политовски дьһа зэ'ф бун. .

Артйом бэре хвэ каледа кър, сэре хвэ һ'эжанд, кале да фэм-кьрьне, вэки Брузак жи сэр фькра вана. Паше эв дьһа незики Политовски бу.

— Ле эме чэва бькьн?

Эви ль Артйом ньер'и.

Кале дьк'эвгьри, гот,

— Тө дэстпекэ. Төн сэр хвэи. Тө пе п'иа щарэке лехи, к'ө-та бу, чу.

Р'энге Артйом хэйри.

— Эз нькаръм ве йэке бькьм. Дэсте мьн р'анабэ. Ахьр, эгэр эм п'аки бьфькьрын, нэ гөне ван эскэрайэ, бь зора хьштике эв шандьнэ вьра.

Ч'эвед Политовски ч'ьрусин.

— Дьбежи гөнэк'ар нинэ? Ахьр гөне мэ жи нинэ, вэки эм анинэ вьра. Ахьр эм мэрывед гөнэк'ар дьбьн, эвана ве партизана гөллэ бькьн. Эвана гөнэк'арьн, эре? Ах, тө лобйе к'эланди. Тө мина һ'ьрч'а сэрхвэши, ле тыштэк жь тэ дэрнае...

Артйом гот,— П'ак. Линг һьлани, ле бу фьшина Политовски.

— Эзе һьлинъм, ле лехьстьяна мьн бь щийэ. Тө мэр'е һьлинэ жь тендере к'омре бинэ харе, эгэр дькари, ль эве алманхэ, эз жи һ'эсеванки линге һьлтинъм, бона к'омре һуркьм.

Брузак, вэки гөһе ви ль Политовски бу, сэре хвэ һ'эжанд.

— Р'астэ, кале!

Мэрыве алман сэр тендер р'унышти бу. Т'вьынг данибу орт'а һэрдэ чокед хвэ у щг'арэ дькшанд, шарна ль п'ала, хэбата вана мезэ дькър.

Вэхта Артйом чу жоре, бона к'омре һуркэ, эскэр гөһдарийа хвэ нэ да сэр ви.

Бь готьна кале, эскэр веда чу.

Артйом жорда ль мерке алман хьст, мерке эскэр ль э'рде пэ'н бу.

Политовски гот,

— Р'эд бу, нһа п'ошманбуна мэ т'өнэ. Паше вэгэр'яа гот,
— Винте пашда бэзвэр'инэ, зу бькэ.

Дэң дэҫа шунда гылиэ ши қэдйа. Машинэ һеди-һеди дьчу, гөл-
тэ-гөлпа we бу, шэв бэр сйа дарар'а дьчу.

Пьрс

1. Артном, Брузак Политовски к'и бун у машинеда чь қьрар қэбулкьрын?
2. Эвана чьма эскэре герман кыштын?

АЛЕКСАНДР ФАДЕЕВ
(1901—1955)

Л Е В И Н С О Н

(Кэрик жь р'омана “Н'ищър'андьн,,-е)

Эw пенш р'ож бу, wэки т'аг'бура Левинсон р'эһ'эт дьбу. Нэбу-
на ван эв бу: һэсп, фьрг'ун, ситьлед аспежхане. Ведэре к'елэка
wana мэрьвед жь т'аг'бура майин һэбун.

Щьмэ'т wэстийи бу һэма р'адьза.

Гыли Левинсонр'а дьготын, эw нькарбу жь шиe хwэ бьльпътйа.

Эw дьтьрсйа, wэки тыштэки бькэ, ль һэв нэһата. Бь избатиед
т'эзэ шарна қарф бь тырса ши дькьрын, шарна жи эw р'аст бун,
чэнд шара эwi хwэ гөнэк'ар кьрбу бона э'лэмэтйа зедэ, эw, кэ wэ-
та мэрьвед йапон Карловка һьштын, wана дьжмын нэ дитьбун дь
мэзила чэнд верстада.

Лехьн жь Сташински, кэсэки дэрһэҫа дөдьляа Левинсон ньзан-
бу, кэсэки т'аг'буредә ньзанбу, wэки Левинсон дькарэ дөдьлие бькэ.
Эwi йа дьле хwэ, нета хwэ нэдгот, дьгот, “Бэле,,, йан жи “На,,.

Жь ши wэhti дэстпекри, Левинсон бу қөмандар, кэсэки нькар-
бу фэ'м бькьра, wэки эw тыштэки дьне дькарэ бькэ. Гьшка занбу,
wэки эw қөмандарие ль т'аг'бура хwэ дькэ. Wэки Левинсон йэк-
йэк бьгота, чька эwi зар'өтийа хwэда чэwа к'омэк дьда хwэ,
wэки баве ши э'мре хwэда чэwа дьхwэст дэwлэмэндбэ, ле
жь мышка дьтьрсйа у ньзанбу р'ьнд ль сазьста. Гьшка эw
йэк һ'энэк һ'эсэв дькьрын. Ле Левинсон т'бшара тыштед
фса нэ дьгот, нэкэ тэ бе бона we йэке, wэки эwi гыли вэ-

дышарт, Ле бона we йәке, wәки заньбу, кӧ дәрһәқа wi дьфькрьн, чәwa дәрһәқа мәрвьәки “щур’әки башқә,, әwi дәрһәқа сьстиа хwә у сьстиа мәрвьед дьне жи заньбу, дьфькьри, wәки әw дькарә, мәрвье дьне пәй хwә бинә, нишани wandә сьстие wan, йе хwә жи жь wan вәшерә... Шәвәкә шьлийә, ниве шәве, маһа августе бь дәсте қасьд нәмәк һатә т’аг’буре. Сәрк’аре штаба т’аг’бура партизана—Суховей-Ковтуне кал әw шандьбу.

Суховой-Ковтуне кал дьнвиси дәрһәқа мәрвьед йапон, wәки давитын сәр Аничино—қәwата партизана гӧмрәһ’ ль wedәре бу, дәрһәқа шәр’е, кӧ шәм Известкайе қәwьми бу, дәрһәқа wan мәрвьа, йе кӧ шәршәреда бун— зәһ’мәтк’еша, дәрһәқа хwә, wәки әw ль щие неч’ирвантие зьвьстане дьминә, wәки әw нәһ гӧлла бриндарә, дьбә дьһа әw нькарбә бьжи.

Левинсон ль адреса ньһер’и, нәмәк кьрә п’ашла хwә, йәкә дьне вәкьр. Гьлие Бануников дьһатә избаткьрьне. Wan щьг’изе ньвисидә фәрһ’ дьһатә фә’мкьрьне, wәки дьһа зьрара wan т’ӧнә, әwana бәр хwә дьк’әвьн.

Кануников гот,

— Нәп’акә, әре? Тьштәки накә, к’е нәмә нвиси, Садьх?

Кануников сәре хwә һ’әжанд.

— Ӗсанә әw т’ьме п’әр’-п’әр’ дьнвисә. Левинсон бь қәрф, пе пәйника хwә ньшанда “Дәрәща IV, пьрсед бь сьре,, Паше щг’арә бинкьр,—Әwa т’ьт’уна п’уч’ә, ӧса иннә?... Тә бона мьн т’ьт’ун стәнд?

Қәт гӧһдари нәкьр, чька Кануников чь дьбежә, диса әwi дәстпекьр, сәре хwә сәр к’аг’әзда мел’кьр.

Пенц ньқьткәд, “пьрсед сьре,, һ’имли һәбун. Левинсон чар ньқьткә һ’әсавкьр, wәки нае сәри. Әw дьфькьри (“әһ, бе Мәисей шӧхӧл храбә,, һәр ньһа гәләки бона гьртьна Крайзелман дәшйа). Ле ньқьтка пенщада әw нет һатьбу әйанкьрьне, wәки ньһа лазьмә қӧмандарйа партизана гӧмрәһ’ һәбә. Левинсон зу гот.

— Газн Бакланов у сәрwere һәбунекьн, бьра бен вьра.

Әwi нәмә кьрә дәг’ла шкафе, ньзанбу гәло we паше чәwa бькьн дәрһәқа т’аг’буред шәр’дар.

Левинсон гот.

— Лазьмә, әм зу бькьн, жь вьра дурк’әвьн.

— Нурмуред wә һазьрьн?—хәбәр дьгһижә сәрwere һәбуне.

— Әз т’ьме һазьрьм... сәрwere һәбуне дәстпекьр, дәрһәқа хрпукда хәбәрда, дәрһәқа һәспе нәхwәщ. Р’асти готи, һәла һазьри т’ӧнәбу.

•Левинсон жь бышкошка п’есира wi гьрт у жер’а гот,

— Тө динайе дыки жь?...

— Эм дыхазьн, тө вьра бьмини.

Левинсон гот,

— Эм вьра бьсэкьньн?... Эре? Мэрьв дьгот гөне ви бь сэрвеве һэбуне у нэзаниа ви һат,— ле п'ор'е тэ ньһа спи бунэ... ле тө чэ-ва дыфькьри, ле сэри?

— Эз...

Левинсон бышкошка п'есире гьрт, ширэт ле кьр, гот,

— Қэт хэбэр нэдэ, т'ьме һазьрбэ, фэ'м дыки?... Бакланов те пэй ви һэр'и.

Әви бышкошк бәрда го, — Шэrmэ, мешокед валанэ, вала!

Сэрвеве һэбуне сэрwэхт бу, wэки йа р'аст жи өсанэ мешоке валанэ.

Левинсон к'эниа, гот,

— Өсанэ, өсанэ... дә һэр'э, п'ак!

Левинсон мина һэршар мьле ви хьст, дә'вда... Сэрвеве һэбуне жь мал дэрк'эт, дыфькьри—дэлк'базэ.

Бэри эваре Левинсон гази қөмандаред таг'бурекьр бона шев-ре бькьн.

Левинсон нэма хwэда, йа кө жь Сташинскир'а дышанд, ньвиси-бу, wэки ван р'ожа т'аг'буре һэр'э гөнде Шибите, к'урайа Ирохе-зае, ле э'мыр кьрбу сэр нэхwэшхане, wэки эw шице хwэда бьминэ. Левинсон Сташински һөла гөндда нас дыкьр, эw нэма дөда бу, wэки жер'а дьнвиси.

Әви хэбата хwэ ниве шэве хьлас кьр. Паше р'абучу бэр дери. Гьмина льнге һэспа бу—һэспа эрд п'екол дыкьрын, эw эскэре, кө қэрэwьли дыкьр, т'ьвьнгэ дестда р'азабу.

Левинсон фькьри, дьле хwэда гот: “Ле we чавабэ, wэки эскэре қэрэwьл жи ава р'азан.,? Н'эwэки шп'йа ма. Дьле хwэда гот: “Дьнһер'и қөр'е куч'ка.. К'өме ви һедика дэрхьст у дь бьн гиһеда вэшарт, ль һэспе сйарбу, чу ль к'омед қэрэwьл мезэкэ: Әw чу, незики аг'ьл бу.

Қэрэwьл чэqмақа т'вьнге р'асткьр у гот,

— Әw к'иэ?

— Жь wэмэ...

— Левинсон, тө we шэве чьма дьгэр'и?

— Тыштед т'эзэ чь һэйэ?

— Тышт т'өнэ... р'эһ'этийэ.

Левинсон һ'эвэк маншурка да ви у чу нав бэстэ.

Ниви хөйа кьр. Т'умед гиһе жи дыхwенин.

Хөшина аве дьһат. Дурва чар сие һәспа хөйакьрын. Левинсон бәре һәспе алие т'умадакьр у хвә такьр.

Дәнг һат, Левинсон дәнгед вана наскьр, заньбу ,вәки әвана әв мәрвьн, йе кө дьгәр'ьн, бона бьбиньн, чька чь һәйә.

Әв чу дәве р'е у гот,

— Һәлә бьсәкьн!

Бу фьр'ә-фьр'а һәспа, пашда чун. Йәки к'һ'ела бьн Левинсон наскьр у һедика гот,

— Ле дьбә, мәрвь вана бьдә тьрсандьне, ай тө, бекеро?

Левинсон незик бу-у пьрскьр,

— Әв к'ийә, вәр'а һатийә?

— Пәйгәр'е Осокинаейә. Мәрвьед' йапон Мариановкаеданьн.

Левинсон мәт'әл ма у гот,

— Марионовкаеда? Ле Осокин к'ане?

Жь пәйгәр'а йәки гот,

— Ль Корловкаенә.

— Шәр'әки гран бу, әм тәйамиш нәбун, әм пашда вәгәр'йан, мә бона п'әвгредане шандә шәм вә, әме сьбе һәр'ьн нав хвәлиа Кореае.

Әви хвә сәр зине һәспеда харкьр, мәрвьа дьгот, хәбәрдана ви дәрда жер'а чедькә.

— Мә чьл мәри онда кьрын. Мә тәмамия зьвьстанеда чәтнайя ва нәдитйә.

Левинсон пьрскьр,

— Һун зуда жь Корловкае дәрк'әтньнә? Пашда вәгәр'ьн, әзе вәр'а бем!...

Әв аншах незики нивро гьһиштә т'аг'буре. Ч'әвед ви вәрьми бун, хәвари бу әв.

Вана гьһиед Левинсон қәбулкьрьбун, гәрәк әвана вәгәр'йана, бса жи бькьрьна, вәки р'еч'а вана қәт бь шарәке нәһата дитьне.

Дәрһәқа т'аг'бура Осокин дьһа зә'ф һатә хәбәрдане.

Вахта Левинсон гьһиштә мал, әви нәмед бь хвәр'а ани дәст-дәст шандьн. Ле әви ван нәмед хвәда нәнвиси бу, ә'лам нәкьрьбу, вәки әвана ве чәнд р'ожа шунда шәвәке р'ек'әвьн.

МАКСИМ ГОРКИ
(1868—1936)

К'ЪЛАМА ТЭЙРЕ ФЪРТОНЕ

Сэр р'аста бэ'ре пир у р'у сьпи,
Э'вра: т'оп дькэ бае нарбуйи,
Орт'а э'вре р'эш у бэ'ра сьпи
Тэйре фъртоне п'эрваза дьдэ,
Дьфър'э нола брускэкэ р'эш.
Щарна баскед хвэ ль п'ела дьхэ,
Щарна дьбэ тир, дьгнижэ э'вра,
Зиз дькэ қир'ин-шабуне дьбһен,
Э'вред нисане жь қир'ина ви.
Нав қир'ина ви—т'ибуна багэре,
Қәwата һерсе, хвэстьна шәwат,
У инабуна алт'кърьне дьбһен,
Э'вре сэр бэ'ре нав қир'ина ви.
Бэри гөр'ине тэйр-тө дьнэ'льн,
Тэйре совәк'ар дькьн шин гри,—
Нәнасэ бона тэйре совәк'ар,
Шабуна шәр'е ә'мържийине,
Жь т'әқинед гөр' хофе дьк'шиньн,

Пингвина бэйт'ун щэндэке хвэ к'ок,
Дьхвазэ, вэки вэшерэ бьн қэфа...
У т'эне тэйре фьртоне к'обар
Бехоф, сэрфийаз эв п'эрваз дьдэ,
Сэр бэ'ра р'у сыпи, нав к'эфа сыпи,
Э'вре р'эш гөмрһ' пэйдьбьн гран,
Сэр р'аста бэ'ре, сэр дузайа we,
У п'еле аве дьстрен, шадьбьн,
Банздьдьн, дьфр'ьн, бэрбь э'вре гөр'пш...
Жь нерса к'эфе дэнге гөр'ине те
У п'еле гөмрһ' бер'а дькьн шэр'.
У ва ньшкева бе һ'эмез дькэ,
Р'эфе э'вред р'эш нав һ'эмеза хвэ,
У бь қэвата гөмрһ' давежэ,
Бь нерса бэйани сэр кэвьр коч'ька,
Һур-һури дькэ, у ван дькэ т'оз,
К'оме ван-мэзын, к'оме щэвахьр.
Тэйре фьртоне қир'ин қьл дьбэ,
У мина бруске э'вр кэр дькэ,
У бь баске хвэ к'эфе дьқэльшинэ.
Ава қьл дьбэ мина деве зор,
Р'өһ'е багэре, р'эш, нерс у бер'эһ'м,
Һьм эв дьк'энэ, һьм жи к'ур дьгри.
Нав к'ина гөр'ин у нав нерса хвэ,
— Эв,— деве занэ, зуванэ иди
Дьбинэ вэстандьн, у эв баварэ,
Вэки бэр тэ'ве нькарын бьгрьн,
Нькарын бьгрьн т'өшар э'вре р'эш.
Ба дькэ гөжин, у э'вр дьт'эқьн...
Мина алаве э'вьр дөшхөльн
Сэр һ'эда бэ'ре, п'елава гьрти,
Тире бруске бэрбь хвэ дьк'шинэ,
Нав к'урайа хвэ вана вельсинэ.
Миннани мэ'ре агьре лапи гөр',
Һьм дьлпытьн, һьм онда дьбьн,
Бьрқед лап сор жь ван бруска...
— Фьртонэ нака эшқ we бьт'эқэ...
Эв тэйре аза, фьртоне к'обар,

Әw дьфър'ә нав бруска қылбуи,
Сәр бә'ра қәват, сәр бә'ра гөмрһ',
Әw дәнҗбеже алт'кърьнейә.
Кө дькә қир'ин,
— Бьрә фьртонә бьт'әдә қәват...

Д Ъ Л Е Д А Н К О

(Кәрик жь сәрһатйа "Изергила пир,,)

Жь бә'ре бьльнд дьбу кәре ә'wре р'әшә гьран, бь шур'е мьр'уз, минани дьрежайа ч'йа. Дьк'шйа әw бәрбь дәште. Жь ньч'е жоре к'оме ә'wра дьқәтйан жь кәрие ә'wра, пешда дәрбаз дьбун жь we у ведьсандьн стәйрк йәк пәй йәке. Бә'ре дькър һеwрзә. Жь мә нә зә'ф дур нав т'өлме тьрйа сәки дькърә зукә-зук, һәwа гьран дьбу у һерса мәрийа дани жь бинәкә ә'щәб, кө леве мәрийа дьхөранд. Жь ә'wра сиа щерге ә'wрайә сьх дьк'әтә сәр дьниае у дьк'шйан сәр дьне, дьк'шйан онда дьбун у диса к'ьвш дьбун... Һив тәмьри бу, дәwса we мабу т'әне ньқәткәкә шелө, әw жи шарна дьһатә гьртьне бь кәрие ә'wрайә жир. У дурайа дәштеда ль we сәһ'әте тари у хоф бу, тәе бьгота хwә вәшарти у нав хwә тыштәк хwәйкьри ведьк'әтьн агьре шийә һур. Шарна вьра, шарна wьра қасәки к'ьвш дьбун у ведьсийан, тәе бьгота чәнд мәрвь тыштәки дьгәр'ьн нава we, вехьстьна спичке кө щибши ведьсанд. Әw зьмане агьр зә'ф ә'щәб бун, к'ижана тыште мина һ'ьк'йата данип бира пьрси.

Тө дьбини пьриска?— Изергиле жь мьн пьрси.

— Аwа әwана, шинайи?— мьн пьрси, бь т'ьлива нишанда дәшт.

Шинайи Бәле, әwә wанә... К'ьвшә дьфьр'ьн иди... Бәле, әз иди wана набиньм. Әз ньһа нькарьм зә'ф тышта бьбиньм.

— Әw пьриск жь чь пешда һатьнә? — мьн жь пире пьрси.

— Мьн бәре һьнәки бьһистбу дәрһәдә пешдаһатьна wан пьриска, ле мьн дьхwәст бьзанбйа, Изергила пир we чь бежә дәрһәдә we йәке?

— Әw пьрискана жь дьле Данкойи шәwтипә. Р'убари дьне дьләк һәбуйә, к'ижан кө бь шарәке агьр пегьртйә.

— У awа жь wенә әw пьрискана. Әзе тәр'а гьликьм дәрһәдә ван т'әмама... диса һ'ьк'йат'а кәвнә... Кәвнә, диса кәвнә. Дьбини, кө бәре чьқас тышт һәбу, ле, ай, ньһа тыштәки өса т'өнә: нә шөхөл, нә мәри, нә һ'ьк'йате өса, чәwа кө бәре... Чьма? Һәла бежә. Нькари

бежи... Тө чь зани. Чь заньн хун, т'эмам шаһьл. Эне-не... ша вэ р'ьнд бьнһер'яа зэмане бәре, әв жь вейә, вәки хун нькарьн бе-
жьи... Нәбә эз ә'мьр набиньм. О, эз һәр тышти дьбиньм, пәнһер'я
кө р'онайна ч'ә'ве мьн кем буйә. У эз дьбиньм, вәки мәрвь нажин,
ле һәрт'ым өса дыщер'ьбиньн, өса дыщер'ьбиньн, вәки хвә уймиш-
кьн у т'эмамайа ә'мре хв' датинын сәр we у к'әнге әвана we
т'аланбын, we к'өтабын өндабуна вә'дәва, we дәстпекьн гьри бона
бәхте хвә. Ахьр бона чьйә ведәре бәхт? Әз нака мәрие һәр
щур'әи дьбиньм, ле ай мәрие қәват т'өнәнә. Ле әвана к'өнә?

Пире к'әтә нав мьтала, әв мьжул бу we фькрева, к'ода өнда
бунд мәрие бь әшқ у бь дөшбөрмишбун ль тарие, дьнһер'я мәрвь
т'ьре, шаба пьрса хвә ль ведәре дьгәр'яа. Әз диса һив'яа we бум,
дьтьрс'яам, кө гьлики же бьпьрс'ьм, ишар әве диса гьлики майинва
мьжулбуйа, мьн заньбу, к'әнге әв бәрбь биранине хвә дьчә ль
бә'ра фьртонә дьбә, әв бәрбь философияе we т'ьжи дькә, шарна
дьқәwmн, вәки к'өтас'яа легендәке өнда дьбу бьн гран'яа филосо-
ф'яа we, ле философ'яа аза у зәлал, кө бь гот'на Изергила пир
к'өвш дьбу чәша гьрекө т'еле р'әнгбьр'әнг, йа кө т'әвһәвкьрьбу
зэман бь к'урзанбунева.

У әве ава дәстпекьр глие хве.

— Зэмане бәрәда р'убари дьне дьж'яан мәрвь бь тәһәрәки. Ле
к'идәре? ньзаньм. Т'әне заньм, вәки вәре ван мәрийа жь һәрсе
ал'яа гьрти бу бь мешә сьхи нәдәрбазбуйи, ле ал'йе чара дәшт бу,
әвана мәрие ша, сәрхвә у қәват бун, нәр'әзи бун жь... гәлә тьш-
та... У ава щарәке һат зэманәки гьран, жь щики нәбьһисти, қәбиле
башқә к'өвш бун у әвана ажотын бәрбь к'үрайа мешә. Ведәре
щьмщьмә у тари бу, чьмки мешәи гәләки кәви бу, у ч'ьқьле дарә
мешә өса һәв р'ьс'яа бун, кө жь орт'а вана ә'зман нәдһатә к'өвшә
у п'әнще тә'ве аншах дькарьбун орт'а бәлгада хвәр'а р'е вәкьрана
бәрбь щьмщьме. Ле к'әнге п'әнще we дьк'әтын сәр ава щьмщьме,
бниәкә гәнибуне гьран бьнд дьбу. Ви чахи к'өлфәт у зар'ө дәст
бь гьри кьрьн, ле бав к'әтынә нав фькра у дьлтәнг бун. Лазьмбу
жь ви мешәйи дәрк'әтына у бона we дө р'е һәбун: йәк пашда бьз-
вьр'яана — ведәре дьжмьне зор у нә'с һәбун, р'яа дьне пешие бу.
— ведәре дарә мәзын у әждәһә, бь қьле зорва һәв һ'әмезкьри сәк-
нибун у к'өке хвәйә гьре к'әт'ьбунә нава һ'әр'яа щьмщьме. Әв да-
рана р'ө сәкни бун нав қьлера гәвр, бе дәнг у бе һ'әжандьн, чәва
кәвр, у эвара дьһа һ'ышк мәри дьгөващтын к'әнге кө дьш'хөлин
көч'ьк. У һәрт'ым, шәв у р'ө дор бәре ван мәрийа һәбу хәләқа та-
риә. К'ижан, кө т'ьре һазьр дьбә бона вана бьхәнқинә, кө һини

Пире кэр' бу у иһер'и ль дэште, к'идэре кӧ чьқас дьчу, тари граи дьбу. Приске дьле Данко шэшьти шэwq вэдьдан щики дурва у к'вш дьбун мина кӧлилке һәвейә шин, т'эне бона дэқәке вәбуийи.

Данко бона вана пешик'ари кьр. Гьшк бь р'азьльхи пәй ши чуи. Бавар буна ван һәбу ль сәр ши. Әw р'екә чәтын бу. Тари бу, ль сәр һәр гава щьмщьме вэдькьр дэве хwәйи мэзын у гәни бь дақӧр-тапдына мәрйява у дара дьбьр'и р'яа вана мина диwаре зор. Гьре бьбун ч'ьқле вана, чәwa мәр бәлакьрьбун к'оке хwә ль һәр дара, у һәр гав гәлэ хун-худан р'удьньшт сәр wап мәрйяа. Әwana гәлэ wэxt дьчун... Мешә чьқас дьчу сьх дьбу, қәwат чьқас дьчу кем дь-бү. У аwа әwana дәрһәqа Данкода дьготьн, кӧ әw шаһьлэ у бе шер'бандьн, бадьлһәwa әwi вана аийә wandәра. Ле әw' пешйа вана жир у әшқ дьчу.

Ле шарәке' мешәда фьртонә р'абу, у дара қалмәқалма бьльнд р'акьрьн бь тьрс фр'андьнева. У ши чахи мешә өса тари бу, тә бьгота нав ши бәрәвкьрьнә т'әмам шәвәр'әш, йа кӧ һәбу ль р'убари дьне, жь ши чахи чь чахи ко әw пешдаһатйә. Дьчунә мәрне бьч'ук жь нава дарә гәлэ мэзын у жь нава дәнге бьрускейә зәрп, дьчун әwana, у дарә әждәһә харумар бунева дькьрьнә ч'ьр'әч'ьр' у к'ьла-ме һерсоуне дьготьн, ле пьриск дьфр'иан жь сәре дара р'онайи дь-дан дэқәке бь агьре шин у өәта вэдьбун бь we ләзе, чәwa кӧ к'вш-дьбун, бона тьрсандьна мәрйяа, у дара шэwqвәдан жь агьре бьрус-кейә сар, т'ьре кӧ әwana саг'ьн, дор бәре мәрйяа бәла дькьрн дәс-те хwәйә дьреж у харо-маро бь вана т'ор'әкә сьх чедькьрн у бь хәбат дьхастьн мәрйяа бьднә сәкпандьне. Ле жь орт'а ч'ьқьле тари, тыштәки сав, тари у сар ль wап т'әсәлэ дьбу.

Әw р'екә чәтын бу, у мәрне wәстнайи гӧманьбьр'и бубун. Ле wa-на шәрм дькьрн бьготана безорайа хwә, аwа нәс'яа у һерс буна хwә р'ьжандьн сәр Данкс, сәр ши мәрвьн, к'ижан кӧ дьчу пешйа вана. У әwana дәстпекьрн әw гӧнәк'аркьрн бӧна храб сәрк'арти кьрьне, аwа чь!

Сәкпипи әwana у бьн дәнге мешәйә алтьндар, нав тарйа р'ьщь-фи, wәстнан у нәс дәстпекьрн Данко гӧнәк'ар кьрн.

— Тӧ,— готьн әwana, — мәрики бьч'ук у зйандари бона мә, тә пешик'ари кьр, әм wәстандьн, бона we жи тӧе бьмьри.

У гӧр'нна әwра, бьруске избаткьрн гӧнәк'арйяа wана.

— Wә гот пешик'арнкә, мьн жи пешик'арикьр,—кьрә газн Данко, синге хwә да пешбери wан,— мерхасйа мьн һәйә, бона wә пешик'арне бькьм, ләма жи аwа мьн wәр'а пешик'ари кьр. Ле wә?

Вэ чь кър бона хвэ хвайкърне? Нун т'эне дьчун хвэбьхвэ, чава кэрие пэзе мийа.

Эв хэбэре һана дьһа эв щьна эхьстьн.

— Төе бьмьри! Төе бьмьри!— дькърн гази.

Ле мешэ һа дькърэ гөр'ин, һа дькърэ гөр'ин, дьвэк'ланд дэнгед вана у бьруске тари кэр-кэри дькър. Данко вана дьһер'и, бь һ'эзкърна к'ижана хэбатэкэ гьран һьлдабу сэр хвэ у дьдит, вэки эвана мина бэйаньанэ. Дор бэре ви гэлэ мэрыв һэбун сэкьни, ле сэр сьфэте вана т'өнэбу к'обарбун, у изьн т'өнэбу жь вана һив-йа к'омэке бьн. Ви чахи дьле вида жи к'эля к'эла ви, ле жь гө. нэһатьна ви бэрбь мэрийа весья к'эла ви. Эви эв мэри һ'эздькър у дөшөрмиш дьбу кэ дьбэ бе ви эвана онда бьбьн. У ава дьле ви пегьрт бь агьре гэш, кэ һ'эздькър эвана аза кьра у дэрхьстана сэр р'йа һеса у ви чахи ч'э'ве вида бьрьцин п'энше агьре мэзьнэ зор... у эв йэк дитьнева, эвана т'ьре Данко һар буйэ у бь we мэ'ние ч'эве ви өса эшқ ишьқ дан у эвана дэстпекьри мөқати вибьн чэва гөр, һивье бун, кэ эв we шэр' бькэ бь ванр'а у дьһа дора ви сьх гьртьн, кэ бона, вана гьртьн у көштьна Данко дьһа һесабо. Ле эви ида фэ'мкърбу фькра вана, лэма жи дьһа эшқ ишьқ да дьле ви, чьмки эв фькре мэрийа дьле ви кьрбунэ көл.

Ле мешэ һа к'эламэкэ мэлүл дьгот у э'вр дьт'эқйа һ'эрт'ьм у баран дьһат...

— Чь дькарьм бькьм эз бона мэрийа?— жь гөр'ине зэрптър эви кьрэ гази.

У ньшкева пе дэста эви синге хвэ қэлашт у жь ведэре дьле хвэ дэрхьст у жь сэре хвэ бьлд гьрт.

У эв өса гэш дьшхөли, чэва тэ'в, жь тэ'ве жи гэштър, у т'э-мамйа мешэ кэр' бу, жь we ч'ьра ишьқдар р'онаи бун, кэ дьшхөли жь һ'өба мэрийа у тари бэтавэбу ль пешийа ви, ле мэри бубуа кэвьр жь һ'жмэк'арие.

— Эм һэр'ьн!— гази кър Данко у пешда бэрбь щие хвэ дьреж бу дьле шөхөли бьльнд хвайкьри у бь дьле хвэ р'онаи кър р'йа мэрийа.

Эвана чун пэй ви, шашмай у э'щербмай.

Ви чахи мешэ дьса кър гөр'ин, һ'эжанд сэре дара, ле гөр'ина ви нэдьһатэ бьһистандьне жь дэнге льнге мэрийа, кэ дьбэзьян. Гэрйэк һна дьбэзья зу у бехоф жь дьле шэвьти һ'эжмэк'ар буйи. Ньһа жи қьр' дьбун бешькйат у бешесьр. Ле Данко һэрт'ьм пешие бу, у дьле ви дьшхөли һа дьшхөли.

У ава ньшкева мешэ жь пешйа вана пашда вэк'ьшйа, пашда-

к'ышйа у кэр' у бе дэнг пашда жи ма, ле Данко у эw мэрнана к'этын нав нэwа жь р'онайа тэ'ва т'эмамйа бэ'ре жь барана спи т'эмэз буйи. Ль пыш wана фьртонэ р'абу, ле вьра жь тэ'во гэш дэшт дьч'ьруси, гиha дьбьрьци жь дөр'е баране у ч'эм шэwq дьда мина зер'... Эвар бу у жь пэище тэ'ве мэрьв т'ьре-ч'эм сор бубу мина we хуне, кó бь зэрпа тэрм ледьхьст жь дьле Данкое қэльши.

Ньһер'андьнэк авитэ пешйа хwэ сэр дэшта фьрэ у аза, Данкое мерхас, кó дьмьр, ньһер'андьнэкэ ша авитэ сэр дне у бь к'обар к'эниа у паше к'эт у мьр.

Нэрм дьһ'эжйан даре шашмай, к'ижан кó пар'а мабун, у гиha, кó шьл бубу жь хуна Данко, wанар'а к'ьлам дьгот.

Ле мэрьв ша у эшq бь гóман, нэдьдитьн мьрна wi у нэдьдитьн, кó дьле Данкое мерхас к'елэка шьнйазе wi һе дьч'ьрусэ. Т'эне мэриқи эw дит у жь тыштэки тьрс'иан лынге хwэ дани сэр дьле к'обар... у awа эw бэла бу у пьрискбунева тэмьри...

Аwa жь чьнэ эwана, пьриске дэштейэ шин, к'ижан кó дьхóеньн жь пешйа фьртóне?

Пьрс

1. Чэwa э'йан буйэ мэрьвн'эзна пролетарие ч'эм Горки нав легенда "Дьле Данко,?"
2. Шрoвэкьн шьк'ле Данко, чэwa шэр'к'аре азайие у бэхтэwарйа щьмэ'ге.
3. К'ижаньн қимэте бэдэwэтига we легенде?

ЕГ'ИШЕ ЧАРЕНС
(1897—1937)

ЛЕНИН У.Э'ЛИ

1.

Мэрк'эза днйае Московэ,
Москов жь Мэккае жи кэвнтърэ.
Жь Москове мастьр бажар т'онэ,
Чьмкө Московеда
Дьжи бь хвэ Ленин.

Трапизон жь Москове дурэ.
Жь Трапизоне н'эта Москове,
Тө пайа қэт нькари бьгнжи..
Нэрке зер'е тэ һэнэ,
Бэре.төе бьк'эви гэмие,
Бь гэмие пешийе төе нэр'и Бат'ьме.
Паше машинеда р'уньшти,
Төе бьгнжи Т'ьлбисе,
Паше—Бэк'бйе,
Р'остове,

Паше те һәр'и-һәр'и,
У т'эзэ
Бьғнижи Москове.
Ай! хут we Московеда
Дьжи архадаш Ленин,
Әw, кө мәзһнә, чаwа хәлифе лапи мәзһн.
Ле хәлифәки өса,
Кө фә'мдькә т'ьме һ'але фәқира.
Әвә т'әне.
Мә'ни,
Кө һ'эздькә жь wi Ә'лие жь Трапизоне.

Ә'ли берчийә ль сәр қәйкәке,
Мәһе дьстинә—
Се лир у нива.
Ле дьхәбтә сьбе һ'әта шәв, ниве шәве,
У хwәйи wi һ'эздькә
Чәwа барбьр,
Бажо,
Бажо...
Бажо. .

Ә'ли Ленин һ'эз дькә.
Дәрһәқа wi, бир'а
Готийә гәмичики урьс.
Ньшани wi дайә
Сьфәтә Ленин,
Готийә,
— Ленин—кар'он
Ә'ли готийә,
— Чок?
Урьс готийә,
— Йа?
Ленин вар—
Буржуй йок.
Буржуй—йане вәнгин,
Йане әфәнди, аг'а,
Әw, кө рьһ'әт р'удьнен,
К'әда хәлде дьхөн
У һ'эздькьн.

Т'ьме
Фэрахе бэ'ре
Р'уенен, нэрди бьлизын.
Фэ'м кырбу Э'ли—
“Ленин — бейук хэлиф,,
“Бейук хэлиф,,
Йе кō фэ'м дькэ т'ьме н'але фэқир.
У ви н'ьздыкыр,
Эw Ленине дур,
Э'лие жь Трапизонейи чэрчьри
Бь н'ьзкырна хwэ.

2.

We р'оже Москов шинеда бу.
У шинэ гōр' бу.
Тэе бьгота пролетар эт'им мабу.
К'и кō незики ви бу,
Иди заньбу,
— Дьһа т'ōнэ Сэрк'аре Сор...

Сэрк'ар ч'э'ве хwэ гьртбу,
Кō э'мырда иди вэнэкэ т'ōщар,
Р'аза бу сэрк'ар
Бь хэwa нән'шйарбуне.

We р'оже Партия Комунистие,
Бэрэв дькыр тамар бь тамар
Фэwата хwэ, кō суре чекэ
Бэр we щина гьран.

We р'оже һэр пролетар
Москове, Бэк'уйе, Т'ьлбисе,
Хwэстьна хwэ кырбу бетон,
Р'ōһ'е хwэ кырьбу чьгун,
Хwэ кырбу пола, кō сьбе
Дэwса we ондабуна баһа,
Фэwин,
К'ōлмэкэ п'ьр'тамар бьдэ,
Сэр стōе дьжмыне нэмэрд.

..Ле we р'оже, бь дьле хвэйи к'эсэр,
Wэлате мэда нэр пролетарэк
Оса заньбу, тэ т'ьре т'эзэйэ,
Тэ т'ьре-т'эзэ натйэ р'ожа шер',
У эw н'ьшума гөр we бькэ.
We қәwате т'опкэ,
Бэрэвкэ тамаред хвэйэ пашьн,
Кө бьминэ диктатура п'ала
У алткэ—
Бейи Илийч...

3.

У we р'оже р'адио фьр'и,
Чэwа шур, дьнийэе қәткэ,
Дэнге шине бь р'адиоe we р'оже,
Жь Москове гьништэ Трапизоне.

We р'оже ақа хэбьти бу,
Кө жь н'ал к'этбу Ә'ли.
У худане дабу сэр wi,
Ле диса гэрэк бьхэбтйа эw.

Дьнэ'лйа нэр тамарэк,
Бь нэ'лин дьк'шанд бэрбь мал,
Бэсэ, дьгот, бэсэ,
Wэстандьна тэ...

Эвар бу.
Қэрахе бэ'рева тэ'риедэ,
Ә'ли дьчу бэрбь мал.
У ньшкева дит, ль қэрахе бэ'ре,
Насе хвэйи ур'ьсе гэмичи.
Незик бу,
Кө бежэ. сэлам,
Дэсте wi бьгвешэ, чэwа насе кэвн,
У жер'а недика бежэ:
“—Карашо Ленин,.

Незик бу.
Гэмичи мэчул бу.

Сьфэте ви нэдънат наскьрын.
У нэгот “драсти,,-йа т’ьме.
Ле—
Недика гот,
“— Э’ли Ленин йох,,
Иди т’ө тышт.
Дурк’эт.
Тэе бьгота, -рэйи
П’елюке ча зьнар ви хьст.
Фэткьр нета пьрсе тари
Гэмичи Э’ли...

4.

Шэвэ.
Трапизон р’азайэ.
Фэ сэк жи наэ’штэ,
Т’эне жандьрмэ, чэва сэ,
Н’ьшйарэ.
Мьратие к’уч’е дькэ
Дьр’ышьфын даре бэлалука р’эш,
Те бежи рэй тэ’рйер’а дькьн п’ьстэ-п’ьст,
Нэрге Трапизон р’азайэ жи,
Ле ва Э’ли н’ьшйарэ.

Э’ли дьчу бь тэлэтэл,
Бэр дишерр’а бэрбь тарийе.
Тэлэтэл Э’ли дьчэ—
Бэрбь к’ө?
— Т’эне эв занэ.

Ана недика незики
Авайики дьбэ,
Тариэда ондабуи,
Нишанэкэ хар нэбу ве дэре...
Сэр шькьл нэйэ—
Эв занэ—
Садэ—
Дэ’с у чакуч

Вьра тэлэтэл дьгэр'э
Жэндьрме һерс у һ'опьз.
Бажер'да авайи те навкьрын
“КОНСУЛАТА УРЬС”..
Незик дьбэ Ә'ли чэва дьз,
Р'эхр'а дэрбаз дьбэ жэндьрмә.

Ә'ли к'еләкер'а дышулкә—
Незики дери дьбэ.
Зэнгыл дьхә.
Жь зэнге қәват,
Дь кәр'буна к'урда
Т'әне дьләк
Дьк'отә.

Дәри вәдьбә.
Дьчә һөндөр!
Т'әне нобәдарә,
Кө һе һ'ышйарә.
Әw нас дькә
Кәрдаш Ә'ли,
Щарна т'эвайи чунә совәк'арие.

Ле иди шәвә,
Иди дәрәнгә,
Гәло чь лазьми Ә'лийә?—
— Консул?..
— Н'ә—н'ә..

Шәвә.
Дәрәнг.

Ле жь бәхте Ә'ли—
Консул ишкәва дәрдьк'әвә дәрва.

— Ленин йок?— Ә'ли дьпьрсә.
Кәр'бун.
Чэва чакуче тарақе,
Ә'ли ль синге хвә дьхә,
У дькә кьмәкьм:
“— Нет корошо”..
У паше әрде дьнһер'ә,

Те бежи жь тыштэки тырсиай,
Дьвежэ бь дьлэки т'жи,
“— Э'ли плох. Э'ли—аг'лиор,,.
Сэре хвэ бэржер дькэ,
Кэр' сэрхвэшие, һөрмэте дьдэ—
У —
Дьчэ—дишара дьк'эвэ...

5:

Иди чь?
Т'ö тышт.
Мэ'нйа
К'эн йан гри т'эхмина мьн тönэ—
— Сэлам Э'лие архадашр'а.
— Алтындари шöхөле Илийчр'а.

Пьрс у пешданин

1. Чьма В. И. Ленин һ'эзкьрие Э'лие бэлэнгаз бу?
2. Чьма Москва шинеда бу, we р'оже чь қэвьмибу?
3. Эв шьер чь фькьр'у мьтала нета вэда пешда тинэ?
4. К'ижан п'эрч'е шьере вэ хвэш те-эзбэри һиньби?

ҺЭВАЛЕ МЬНИ ЛИПО

(Баллад дэрһэца зар'өтне, бэхтлестьне, шер' у мерхасие)
Бона биранина Липарит' Мхчйан

Зар'өтие кö бир тиньм, к'ефхвэш дьбэ дьле мьн...
Һэвалэки мьн һэбу наве ви Липо.

Чьдас эз ви бир тиньм, һэма we дэме.
Бэр мьн вэдьбэ шыклэки Наирие.

Вэдьбэ бэр·мын к'учэкэ кэр'-лал,
Зар'эк р'уныштийэ ль ньч'е к'уче.

Бэри·эвара навине дьһеньжэ Қэрс...
Чьқас жарькэ эw көр'е п'ехас.

Сэр кевър р'уиштийэ,— көр'е дәһ сали,
Эw дьһеньжэ, — т'эхтэк бэр дани.

Т'эхт гьловэр'э, орт'еда чэрхэк,
Бэхтлестие зар'ба,— бэхтэк капекэк,

Капекэки бьдэ чэрхе бьзвьр'ин— бэхте тэк ани,
Төе т'опэк пьтк, йан дэрзи бьви.

Эw көр'е ч'э'всут ах чьқас нэ'с бу,
Щарна шэр' дькьр у р'ьнд мәст дьбу.

Бэхтр'а кә пьтк мэр'а бьк'эта,
We чэрх харкьра р'абуйа шьп'йа.

Дайка wi р'эмбу, пир у бэлэнгаз,
Эw бу хвэйкьра т'эмамиа нэфэр.

Зар'өтийа мын кә wa те бира мын,
Эw көр'е ч'э'всут те бэр ч'э'ве мын.

Эwi бэр чэрхе һэргав дьбиньм...
Паше дэрбаз бун р'ожед п'ьр'гьран.

Мын эw ондакьр ле р'у һэват дьне,
Р'ожед гэш һатьн, салед нэбиркьр.

Шэр'е гьран бун, шэр'к'арие мәзын,
Чава хэwнеда э'мре ну һатьн.

Сьньфе бэре к'этьн, йе т'эзэ р'абун,
Р'ожед нэбиркьр, р'ожед гэш һатьн...

Р'оке эм р'абун, мә Ереван һьлда,
У паше дашнак маwизэр һ'эжанд.

Эм ль бәрбанге жь бажер' к'ышйан,
Эз диса р'асти һәвалә хвә һатъм.

Дө мән бу, кө эм ль дәшта шер' бун,
Һәр р'ожед пашьн р'асти һәв һатьн.

Һәвалә мьн Липо бьбу Липарит,
Ордиета дьчу, кьрасе шер' бу ле.

Эш сәрәскәр бу, р'өһ'е ордиа мә,
Нәдһат наскьрьн, шинеле гәвр бу ле.

Ле мьн әш наскьр,— незики ви бум,
Мь го,— Қарса Наирие те ль бира тә.

Бира тә те әш чәрха бьч'ук,
Го:— Сьбе дьчьн, һазьрбә Ег'иш.

— Дә әш чәрх т'өнә, т'өнә әш дьһа у әме ньһа,
Чәрхе лап т'әзә бьзвьр'иньн ль ве дьнеда.

— Әв бәхтлестьн нинә, шәр'ә у ә'мьр,
Бәрбанга сьбе әме һәр'ьнә шәр'.

Дашнак т'ьре лақьрдийә, һ'әнәка дькә,
— Дә п'ак, әме т'ер хәбәрдьн ль Ереване.

Бәрбанга сьбе мә һ'өщуми сәр дьжмьнкьр,
Бәрбанга сьбе Липарит көштьн...

Эш ль бәрбанге дәшта шер'да к'әт,
Чахе алт'ьндари пешие шәwq дьда.

Дәшта шер'да к'әт,
Сәрәскәре мәи шер',
Һатә көштьне Липо
Ль сәр р'ийа
Ереване...

Бэрбанге Ереван һатэ к'эвше,
Мэ бажар' һылда бэрбанга сьбе.

Бэрбанге эскэре мэ бы алт'ндари,
К'этынь бажер', т'абутэкэ сор сэр мыла дани.
Бэрбанга сьбе нэ т'ө "ахин,,—

Ле—

Бэрбанг сьбе бэйрәқед сор-гәвәз

Ль сэр щьнйазе
Һәвалә Липарит т'әмәнә дан...

Бэйрәқед ордие т'әмәнә дан—
Ль сэр һәвалә мьн Липо,
Ко вәләзия бу кьрасе эск'эриейә сор ле.

— Һөрмәт тәр'а, һ'өрмәт,
Сәрәскәре мәи
Мерхас,—
Һөрмәт, кө к'әти
Ль сэр р'йа
Алт'ндарие....

Ньһа т'өнә Липое мьн, т'өнә әв дьһа.
Лә к'и нахвазә мьрьнәкә ва...
Әв һ'әқкьрийә,
Ль нав баг'е
Комунара.
— Һөрмәт тәр'а
Сәрәскәре
Мәи мерхас.
Тө буи
Бэйрәқа гәш,
Бэйрәқа шәр'к'арие,
— Һәрге тә ньһа бьдита,
Чава зор буйә эскәре мәйи
«Сор.

Дьнеда эw ордна пешьно, на,
У т'о qəwат таймиш накə пешна we,
P'азе р'əh'əт
Тə ль баг'е
Комунара.
— Həрмəт тəр'а
Сэрəскəре
Мəйи мерхас.

Пьрс

1. Чаренс нəвалтиа хwə у Липойə заротие чава дьдə к'əвше?
2. Дашнак к'и бун у чьма Липарит кəштьн?
3. Шапр шьере хwəда qəwмандьнед к'ижан һене нишандьдə.

АН'МƏДЕ МИРАЗИ (1902—1961)

БƏРБЬ WƏЛАТЕ УРЬС

(“Кəрик жь к'ьтеба “Биранинед мьн.”)

Мəһа адаре бу, т'ариqа һ'əзар нəһсьд һ'ижда... Həр дəра һе сьпи бу. р'əшайи т'о дəра т'онə бу, хенщи р'йа щə'де, кə тер'а эс-кəр у һесир дьк'ьшйа. Дəнге тəйр у туйа т'онə бу. Хуси һеди-һеди дьqари. Эw qифар у тəлийа бьльнд, кə бəрфед зьвьстане т'əмам оида нəкьрбуи, гонгьлед wан миһа к'отькед пəмбə кьрбу у бəр-жер дахьстьбу. Ч'ьркə-ч'ьрка э'рд у э'зман бу.

Эw чəнд гондед мəйэ чарт'эрəфи Диадине qраркьрьн, кə бар-кьн, бəрбь wəлате урьс һəр'ьн.

We сьбе баркьн, we сьбе һəр'ьн... Хwə начьнə зозане, хwə начьнə Ава P'əш, we һəр'нə wəлате урьс. Wəлате урьс жи буйə бə-рəкə мəзьн, кəлəкед мəйе сəр р'уе бə'ре к'əвьн дəлг'ед we-we wан кəлəкə бьбьн у биһьн... К'е дьзанə... Дь wан дəлг'ада хəрq бьбьн, йан дəлг'ə wан бавежнə шики дури, дəрази, нəнас.

We сьбе баркьн... Ле эw мерг у чиман? Ле эw гиһа у зозан? Ле эw чешит-чешит гəл, кəлилк у ч'ич'əкед бəдəwə бинхwəш? Ле эw канйет сарə сьпийə зəлал, кə бьлqə-бьтqа wан бу жь зьнара, жь qума һур дəрдьк'əтьн, щəwьк же дьк'ьшйан жь бəри тирежа таве дьбьрьqин, тə дьго qəй эw энци у сəдəфед бьрqонəкьн, кə бəрq

дык'эвньё... Бав у калед мэ, ёса жи эм, ль ван ч'йа у зозана хё-
льцинэ, ль вёр мэзын бунэ, ль ван дэра мэ зар'ти листийэ, ль ван
дэра дылк'этын, эвинти к'ылам, р'эқасе хинбунэ, ле дэ'вэт, зэваш,
сйар, шьрид у шайед майин, кё дьхатэ кьрын?

Эре, ле гэрэк һэр'ын. Нэчын қэт набэ. Ба у багэре бен, селав
у лемьште бен, зёлма п'адше Р'оме we бе диса мина тэйре атмэшэ
мэ бькэ нава п'энщед хвэ, мэ мьз у мьһ'эл бькэ. На, вэрьн эм
бьр'эвнь!

Жь събеда һесир бэрбь Диадине к'ышйа. Кал, пир, жьн у зар'
ан у зар чун. Бэрф беқам бу, р'е йэкп'е бу. Гава кё жьн, калэк, йан
пирэк жь р'е дэрк'эта. йан бьк'эта, эди зузука нэдкари бьхата сэр
р'е, бь дэст у лапа дьчэрчьри, гэлэ шара шьл дьбу, щики хвэхвэ
нэдкари дэрк'эта, һ'эта имдад нэдьдане. Дэсте ван шьл дьбу, щик
гэрм т'өнэ бу, кё дэсте хвэ һьнэки гэрмкьн, ле дэв жи тэвзы бу,
гэрм нэдькьр.

We зьвьстане мьшк жи жь қола хвэ дэрнэдьк'эт, ле һесир сэр
бэрфе к'этыбу... Бэхте ван бьр'и, кё we р'оже багэр т'өнэ бу, вэки
багэрэкэ сьвьк жи һэбйа, жь жьн, зар'а, кала, пира йэк же хьлаз
нэдьбу, т'ьмаме қьр буйана, һ'эйванэт жи хьлаз нэдьбу.

Бь ви һ'али эм эваре гьһишт'нэ Диадине. Орт'а шэхэрда эвқа
мэри һэбун, тэ дэрзи бавита, нэдьк'эт. К'е һьнэки зу һатьбу, хвэр'а
ст'арэк дитьбу. Йе мина мэйэ р'едур, дэрэнг гьһишт'не ль дэрдо-
ред Диадине к'оч аветнэ сэр бэрфе.

Нава шэхэр к'этын арду һазьркьн, сэргин, даред ханмане хь-
рабэ. Иди бьбу дэсте зоре. Щи һэбу һесир тедабу, эв хани сэр
һесирда һьлдышандьн, дар дьбьрын жь бона шэвате. Бесусед
агьр даветэ э'змана. Кэсэки иди һ'эйф, ль мал нэдани, к'ода дь-
чуйн бина к'эзбу, қьрпэ-қьрпа қэлийе бу.

Дьле т'эва шэв'ьтибу, бь кёл, дэрд, мэрэз у бьрин бу. Эвана
щи у варе хвэ щида һьшт'ьбун, мал, мьлк', щот у к'отан, ханма-
нед кэмнарэ бав у кала, һэр кэвьрэки дишер худана э'нйа ван нь-
қьтибу сэр, паше кэвьрэк чубу сэр кэвьрэки у бубу дивар. Нһа
эв гьшк щида ман...

Дэрде Т'утэкия һьнэки жь дэрдед йе майин гэлэктър бу. Бри-
на ван т'эзэ бу. Сэре т'эва һе бь р'эш бу, чэнд сал чубунэ бэр ми-
рат'а, к'ёлфэтэ ван мала щинара имдад дьдане.

Эв һесир мина тэйре ч'эвгыредайи дьчу, ле нэдзани һ'эта
к'энге we һэр'э, ль қ'идэре we бьсэкьнэ, ахьрйа ване чавабэ. һе-

сир дьк'ышйа у дьк'ышйа, кэсэки нэдзани пеши гьһиштэ к'идэре
паши ма ль к'идэре. Дьк'ышйа, мина ч'эме Мураде, кō һэр шйа
авед щэва у канйа т'эв дьбын һынги дьчэ ава we зедэ дьбэ. Оса
жи жь һэр дэра һесир дьһат, т'эвһэв дьбу, зедэ дьбу, диса дьк'ышйа
у дьк'ышйа.

Гōманэкэ сэргьртийэ нэхōйан дь дьле щьмэ'теда һэбу. Бь we
гōмане дьчу. Эw гōман у эw фькьр т'эзэ пешда нэхатьбу, эw фькра
сал у зэмана бу, фькра бав у калада мабу, эw бав у кал бь we лете
ша нэдьбун, эw к'эсэр бь ванр'а чубу гор'е. Ле эв һесир дьбэ бь-
һижэ we мэрсэде.

Эw мэрсэд wэлате урьс бу. Зуда, сэри бав у калада мьлэт дьх-
wэст жь бьн зōлма Р'оме дэре, хwэ бьдэ бьн бандура мьлэте урьс,
wи мьлэте мэрвьһ'эз у р'эһ'м. Эw мэрсэд бу, кō дьле ван һьнэки
һеса дькьр, һьнэки мэшэтхwэш дькьр у р'ōһ' ль ван вэдгэр'анд.

Иди бьһар бу. Ль ван қьр'ед Хэрфэлйе, нэх'ийа Идье, эм,
хwэйн пэз, эwьрин, щьмэ'та майин һэр йэк аликида, нэ кō т'эне
Эрмэнистане, гэлэк к'ōрд у эрмэни чун дэрк'этынэ Т'ьблесе у ль
Гөрщстане бэлав бун, wи чаһи гэлэк һесир бь мьлэте гөрща
хьлаз бу.

Эм чэндэки ль қьр'а ман. Мэ дит, кō жь мэ weда кэс нэмайэ,
нэ щьмэ'т, нэ жи эскэр.

Мэ дит, кō эм манэ дэве гөр у һ'ьрч'ада. Мэ баркьр, һатьнэ
дэште, ль we эм к'этиэ Ащне, йед дьне жи ван гондада бэлав бун.
Мэ һэла зэвийед һешинбуйи жи п'ар кьрын, ле мэ нэ урьс дит, нэ
жи загуна wи. Мэ жь к'е пьрс дькьр, дьготын: “Урус чуйэ Урьсете..”

Баг'а дь бьн хwэлиеда ч'илдабун, һ'эта эваре зар'а у р'енщбэра
ч'ил у зихькед тьрйа вэдькьрын, дьхwарын. Мэ чава гонде хwэ
һиштьбу һатьбун, оса жи э'щэмед Сөрмэлне т'эв йед майин р'эвин
бун, чубун.

Мэ т'эзэ зани, кō эм т'эне ниньн, гэлэке мина мэ бе ши, бе war
манэ.

Р'ожэки диса һэйдадэ ль мэ дахьстьн, готын: “Бьр'эвын, Р'ом
һат..” Р'эв бь мэ к'эт, эм р'эвин. Эw “мьлк'е т'эзэ..” жи мэ щида
һишт. Эм п'эра Қэрэқалер'а дэрбаз бун, чунэ ван қьр'ед Сэрдара-
ве, ль к'идэре ньһа шөһэре һоктемберйанейэ.

Эм дō р'ожа ль wи қьр'е бе ав ман.

Э'сырбу, һэвар һат готын; “Р'ом һатэ Арак'се..” Щангир аг'а
бьр'эк сйар һьлдан у чу бэр шер', йед майин жи мал баркьрын у
р'эвин, кō эw дьжьмьне хэдэр нэгһижэ ван.

Мэ хwэ да синге Элэгэзе. Һынги бэлэки һэвраз чун, эм жи

пер'а һылк'ышйан. К'и дьчу Р'эwane дьһат, дьгот: "Готьнэ эме зутьре вэгэр'нэ шиe хwэ,, Шьмэ'т жи нивйа вэгэр'андьна чуйина wэлет бу. Wэки сйарэк жи к'елэка обер'а дэрбаз буйа, гэрэке бьчуна пешие, пьрс бькьрына: "Qэт чь һэйэ, чь т'өнэйэ, эме к'энге һэр'нэ wэлет,,

Һ'эзар шур'эйи шаб дьстандын. Ле т'ө гьлиед ван р'аст дэрнэк'этын.

Һа дьготын "Р'ом т'ьжи Сэрдараве буйэ,, һа дьготын "ви алива жи һатэ Башаг'баране,, Щангир аг'а т'эви шэр'ванед шьмэ'те чу пеш'ниа Аг'баране, ван гэлэк зор да Р'оме, жь Аг'баране шунда дан. Чэндэки шунда эw жи вэгэр'йан һатын, ле шундачуйина мэйэ wэлет т'өнэ бу, һэр готын жи дэрэw дэрк'этын.

Бь сэрк'арйа Т'эфур аг'а дө гонде р'эша, барава у гонде мэ шешра хwэ кьрын, мэ баркьр бэре хwэ да Дэрэч'ичэке.

Эм жи чун пеш Дэрэч'ичэкева ль гэлие Дэлэре мэ дани. Тэ-фур аг'а чэнд щара чу Эхте һат (Эхтэ мэрк'эз бу), паше изьн дан эм бьк'эвнэ гонда.

Тэфур аг'а бь дәсте хwэва к'этэ Алавердие, эм жи бь лавкед баравар'а к'этно Заре.

Гэлэк мал, тарше ван чь кө һэбу, баһарда һеди-һеди дабуно һан у хьлаз кьрбун, wэки дәwe ван йэксэр нэе бьр'ине, йэк ч'елэк ль бэр дэри һишьтбун, чьмки дәw кө һэбэ пе п'ынщар'е жи те хварьн, йан жи шир дькьрынэ ньша шорбэ-морба.

Һьнги чу р'ож бь р'ож һ'але һесир хьраб дьбу һьнэка картол дьк'эландын, т'эв һэвир дькьрын, дькьрынэ һан, һьнэка т'эне идара хwэ бь картоле ши р'уе Qэрэк'ылиса Пэмбэке дькьрын, һьнэка жи илащ һатьбу бьр'ине, идара ван бьбу п'ынщар'а холе, эw жи һьнэк жь ван мьрын, һьнэка жи, чава дьбежьн "сэр зьк,, хwэ гиһандьнэ Т'ьблисе, пе хьлаз бун.

Жь һэр qэза һесир һатьбу т'ьжи Эрмэнистане бьбу, эди ч'ар сь'ар т'өнэбу. П'эре Эрмэнистане өса бeqимэт бьбун, wэки йэки пэзэкэ хwэ бьбьра бьфрота, гэрэк мешокэк п'эрэ банйа. Аһа эва жи шан у шорэтед пар'ламентта дашнака.

Мала Эйшана хушка мьн бь т'ие хwэр'а чубу Сарибьлахе. Темуре бьре мьн готэ мьн,

— Сйарбэ, һэр'э мала Эйшане, сэрэки бьдэ we у зар'ед we, вэгэр'э wэрэ.

Эз чум, гэрэк qэт на шэwэки ль мала хушка хwэ бьмама, ле эз нэмам, чьмки мьзгини һат. Эw мьзгини, мьзгинйа кө баһарда шь-мэ'т нивне бу, готын: "готьнэ, wэки һесир шунда вэгэр'э, һэр'э

щие хвэ,,. Эw гонд жи бь ван гьлар'а ша бу, ле нэ эwqас, чьqас кo несир ша дьбу, чьмки эwана эhлие щибун.

Хушка мьн гэлэки бэр мьн да, кo эз we шэве ль we бьсэкь-ным, ле эз нэсэкьним.

Э'йшане сэд манат п'эре Никалэ да мьн у гот,

— Hане, ван п'эра бьбэ, ле нэдэ Т'емур, жь хwэр'а бькo мэс-рэф, эз дьзаньм тo щьг'аре дьзи Т'емурва дьк'ышини, щара жь хwэр'а дьди к'аг'эз у т'ьтун. Эw сэр мьда гьр'яа, эз с'яр бум, мьн нэсп худанеда р'эш кьр, гьништ'ьмэ мал.

Ль гонд мьндит к'эф, шабун, стран. Эwe, кo дoн бьр'чи бун, эw жи про бь к'эф у эшq бун, тэ дьгот qэй бьhист'ьна наве wэлет р'oн' у т'аqет дайэ wанда, кo дoн жь бьр'чибуне незэ-неза ван бу. Ле. про? Wана бь к'эф у эшq мьзгини дьда нэв: “Эме wэгэр'нэ wэ-лате хwэ,,.

Жь диwана дашнака мэ к'эсэк нэдитьбу у нас нэдькьр.

Эw р'oжа бу э'йдэкэ т'эмам. Айнай т'эв ван эз жи ша дьбум. Дьк'этнэ бира мьн эw ч'йа, зозан, кани, бэлэки, авед сарэ зэлал, эw гoл у ч'ич'экед дэлал, эw нэwа хwэш, илаhи мэрзэлед д'яа мьн у баве мьн, эwан h'эмйа эз бэрбь хwэ дьк'ышандьм. Ле h'эйф кo эw шабун, бь тэ'ли сэр мьнр'а дэрбаз бу.

Эз чаwа чумэ мал, дьнйа бэр ч'э'ве мьн бу тари, р'ьщэф к'этэ щэндэке мьн, qoдуме чоке мьн сьст бун, анщах к'ьнщед мьн жь мьн эхьст'ьн, эз кьр'ьмэ нава щйа, эз нэh'ьш к'эт'ьм. Wэхтэки эз бь хwэ h'эс'иям, кo Т'емур, Qэймэзе бьре мьн, мьн р'адькьн, кo к'ьн-ще мьн ль мьн кьн. Ав анин, мьн дэст у ч'э'вед хwэ шушт'ьн. Эди нэхwэш бум, эз с'яр кьр'ьм, р'эх к'оч'ада мьн ажот, эм чун.

Панза дэрэнгийэ, кэwкед бэрфе хwэ авитнэ сэре ч'йа, hеди бэрбь дэште тен. Р'е h'эр'ийэ, шьлоп'э дьбарэ, мэр'ьв га у барава тэр' бунэ. Кoлh'алэки мэ хwэ гн'андэ р'йа Ag'баране, кo бэрбь Аштаракэ дьчэ... К'оч дьк'ыш'ьн, несир hьнэк р'утэ тэ'зи, hьнэк п'е-хас, hьнэк нэхwэш, дэрh'эqа бьр'чибунеда жи эз тьштэки набе-жьм.

Несир жь к'o бежи дьhат, т'эв мэ дьбу. Hа зедэ дьбу у дэлг'э дьда дьчу, п'ела давитэ сэр п'ела у дьк'ышйа. Гэлэ бьр'чи, йан нэх-wэш жь к'очед хwэ шунда к'эт'ьбун, ль т'эрэфэки р'е дьреж бьбун, налэ'нала ван бу. Hьнэ мэр'ьвед хwэйи мэрh'эмэт щара сэр ван бьр'чи у нэхwэшада хар дьбун, дьп'ьрсин: “Тo чьма oсани? Чь дьхwэзн,,? Щара жи hьнэки алик'арийа ван дькьр'ьн, wэки майин к'е ль к'ебу, wэй ль wi к'е к'эт. Айнай, эwана мэр'ьвед бехwэйи йан

жи бе дьлшәват бун. Мәрве бь хвәйи р'еда нәдма, әв нәхвәш дь-
брьн.

Бь ви һ'али әм гьһиштьнә Сөрмәлие. Ль Игдире әм данә сәк-
нандьн, готьн: “Әм исал бьминьн ль Сөрмәлие, бьһаре бәләкийада
һәр'нә вәлет, вәки шот у щобара шунда нәк'әвьн,,.

Ль we дәре к'әсиб у дәвләти т'әв п'осидә бун. Әм бәлави гөн-
да бун. Мина ч'әмәки аве бьк'ьшә, пешйа аве бьгрьн, әв ава ч'әм
бәлайи чол у бәстабә, әм жи өса бәлав бун. Жь вәдәре гәләк бь
к'өлфәтва бәрбь Гөрщстане вәгәр'йан у чун, йед майин жи холоре
у бьрчибуне бәрә-бәрә кем у серәк кьрьн. Жь хәлқе щәбалйа гөн-
дәки 50—60 мал, һьндьк-һьндьк дөсьд пенщи нәфәред ван һәбун.
жь ван нәфәра шәш нәфәр хьлаз бун. Әван шәш мера жи хвә бь
зорәки гиһандьн Т'ьблйсе, йан на әв жи қьр' бьбун.

Пьрс у пешданин.

1. Щьмә'те чьма к'оча хвә бәрб Ур'ьсете гьртьбу, жь к'е у чьма дьр'әви?
2. Несире к'орда чь һ'алида бу?
3. К'ижан щөмлөда р'әвша т'әбиәте те к'ьвш
4. Әвә сәрһатие бь гьлие хвә шьровәкьн.

hovh. Т'УМАНИАН

А Н У Ш

ПЕШК'ЬЛАМ

(Шәва һамбарсуме)

Мьлйак'әте ч'йа-баниа,
Бь қамәте п'әнше һиве,
У бь баске һенкайе,
Һори-п'әри ль сәре чйе
Щьвйан сәр һәв we шәве.

— Вәрьн хушкно, һорие бәдәв,
Мьлйак'әте ч'йа-баниа.
Вәрьн шина һ'өбе бькьн,
Кө ч'ьлмьси гөл нәда.

Жь н'эвт каниа ав һьлч'һийэ,
Щер'е бьк'ьр, кэр' у лал,
Жь н'эвт гөла гөл чьнийэ,
Кьрийэ баде дьлбэнгийя.

Ав у көлилк бэр стэйрк данйэ,
Р'эща кьрийэ жь стэйрка,
Дьлда мьраз ниви кьрийэ,
Р'эм бьн ль бэрбь һөба ван...

Йазьх, Ануш, тө гөла ч'йа,
Йазьх йаре тө э'гит,
Йазьх бэжна тө т'ели наз,
Йазьх ль ван ч'э'вед шин...

Т'эви һорна бь шин гьри,
Бь һесьре хвэ дөр'ин,
Гөл у көлилк ль we шэве,
Кьрын ахин у вахин.

— Wax, wax Ануш, wax, wax хушке,
Wax һөба тә, йаре тә...
Wax ,wax Саро, wax, wax ә'гит,
Wax ль ч'йа у бание тә...

— Wәрьн хушке һ'өсьл-щәмал,
Мьльйак'әте ч'йа баниа...
Шәве т'әмам ва дьлубанд,
П'әрие бәдәw у дьл р'әм.

Wана дьго, дькьр гази,
Дәнге хwәи һ'әжмәк'ар,
Шәwqа тә'ве кә зәрьқи,
Бәта вәбун әw йәк щар.

Т'әв ньқобьн ль ч'ә'вкание,
К'әтьн дара п'алуте,
К'әтьн нава п'елед аве,
Ава каниед кә ч'йе тен.

К'ЫЛАМА ПЕШЬН

I

Һ'әсрәта валет, гази мьн дькә,
Гази мьн дькә надә р'әһ'әтие,
Р'өһе мьн ньһа п'әр' баськ вәдайә,
Дьфьр'ә дьчә, дьчә бәрб мале.
Wьр, бәр ощаха кал бава зуда,
Бь дьле к'әсәр һивйа мьньн һе,
У шәве дьреж руньшти бал һәв,
Ә'гите Лор'ие бир тиньн т'ьме.

Бәрбь ван ч'йәе кә к'ббар у т'ик,
Mина сәрхwаша ван говәнд гьртиә,
Говәнда гьран нава ә'змана,
Һәвр'а ша дьбьн бежий дә'wатә,
Дә'wата дота Әлэгәза кал,
Йе кә р'әвандьн аниә Лор'ие,

П'элəwane зор Дев-Ал у Дев-Бег',
Әw əждəһəе зəмане бəре.

II

Һэй насед бəре, һэй ч'йаед һешин,
Мьн кō һун дитьн һатьн бира мьн,
Һатьн пешна мьн р'ожед шанə-шин,
Демед һ'ьзкьри кō мьрьнə гь.
Әw дэрбаз бунə мина кōлилка,
Йек һе баһаре сэр синге wə бун,
Әw мина бэрфа сала пар һ'элийн,
Ле эз һатьмə пьрса ван дькьм.
Сəлам жь wэр'а биранинед мьн,
Дьле мьни севи, wə сылав дькə,
Әз бь һ'ьсрəти ль wə дьгэр'ьм,
Гази wə дькьм бь дэнге қōбба.
Дəрен жь тарие, жь мэг'бəре сар,
Дəрен бьвиньм, дэнге wə бьбһем,
Һун диса бьжин, шабын бь ə'мьр,
Хwəстьна шаир һэр миасэркьн.

III

Шкəвте тари, тате к'эвз гьрти,
Жь синге гəлие нəқəв п'əлахи,
Зьнгина к'əне ə'мре зар'отие,
Т'эсəлə дьбə эз we дьбһем.
Қəрəбальхə, т'эв шаи, зишин,
Ду дьк'шə шена, жь гōнде мьни нас,
У т'əмам диса зендинə дьвев:
Бь əшқ р'адьбын жь тариа сьбе,
Хуси у хōбар ль сэр синге ч'йе...
Кэр'бə... гōһдарбə... шьван we дьстре...

IV

— Бьн конда р'уни, қизе, бехwəде,
Тō чьма дэртеи у мьн дин дький,
Әз бумə ашьқ, эз р'əһ'əт набым,

К'ылама дьстрем,
 Чола дьгэр'ым,
 Пэз жи бехвэи,
 Бэста чап дькым.
 Бь һөба хвэ тэ п'ыр' сот дьле мьн,
 Бь кэзие дьреж бэндкыр льнге мьн,
 Эзе тэ бьр'эвиньм, дьһа т'аб накьм.
 Һэй дота ч'йаи,
 Һэй қиза һори,
 Һэй сурэт соре,
 Ануша рэшгөли.
 Кө де баве тэ, тэ нэдьнэ мьн,
 Мина ч'эме һан, хуне бьр'ежьм,
 Ч'йа-баниа к'эвьм, ондабьм һэр'ым.
 Һэй қиза ч'эвр'эш,
 Һэй қиза ч'эвбэ'р,
 Бьруед тэ кэван,
 Қизе эз һ'эйран.

V

Саро дьстре у қиз т'аб накэ,
 Т'аб накэ р'эһ'эт, бьн конда р'уне.
 — Эw к'и бу, дае, банг дькыр ль мэ?
 Тө қэ нъзани... ща тө гөһ бьде...
 — Дэ бэсэ Ануш, тө wэрэ бьн кон,
 Чэнд щара дэреи, бала хвэ бьдеи?
 Йэк тэ бьвинэ we қэ чь бежэ?
 We бежэ гэло эва чь қизэ...
 Һ'эзар мэрнар'а эw хэбэрдьдэ.
 — Ща бьһер' дае, п'ала ч'йае һан,
 Қэ чьқа тьршо нсал шин буйэ...
 Бьһелэ һэр'м бьчьньм, вэгэр'м,
 П'ала ч'йае һан “щан гйулум,, бежьм.
 — һесабэ, Ануш, қиза мэзьни,
 Чь тэ, чь һэйэ бал wан шьвана,
 Бьн конда р'уне, к'аре хвэ бькэ,
 Хвэ к'эмал бьгрэ, қизе, п'ыр' шэрмэ,
 — Дьле мьн дае, ах эз нъзаньм,
 Хелэке дьгри, дьгри длшэwат,

Хелэкэ дьн жи п'эр' у, баск дьбэ
Дьхвазэ бьфр'э, ньзаньм бэрб к'ө...
Дае шан, дае, эз чэва бькьм,
Чь бькэ қиза тэйэ нэр'эһ'эт...
Дае шан, дае, бьһел шер' һылдым,
Нэр'ьмэ аве т'эви һэвала...

VI

Щер' сэр мьла, бь ша у к'эн,
Қиз дак'этынэ гели,
Бь эшқ у ша һэв тэ'в дьдн,
Дэнг һылдайэ ч'йа, бани.

— Жь бьн э'вра ав те дьк'шэ,
Бьльнд дьбэ, к'эф дьдэ,
Ва бь шэват йаре к'ейэ?
Сэр һэв дьгри ч'йае һан.

Ай кание сар, кание зэлал,
Кө сәре ч'йа тенэ хар,
Тен у дьк'ышьн бэрбь чол, бэста,
Йаре мьн хар жь ава вэ?

Гәло вэхар, т'ибун шкәст?
Дьле шэват р'эһ'эт бу?
Гәло эша щәгәра ви
Пе ава вэ дәрбаз бу?...

— Йаре тә һат, һат дәрбаз бу,
Эш машоде һ'өба тә,
Щәгәр хәдәр һат дәрбаз бу,
Р'эһ'эт нәбу бь ава мә...

Жь бьн э'вра ав те дьк'шэ,
Бьльнд дьбэ к'эф дьдэ,
Ах, йаре мьни э'зиз дьгри,
Жь бьн э'вра ав те дьк'шэ,

VII

Нав дьлэ дйа пир шыкэкэ тари,
Ньшкева дэнг да у дьл ньцъти,
— Гэло к'энге бу, Ануш шер' ньлда,
Чу аве бинэ у вэнэгэр'йа...
Э'wьр щьвйанэ, лъ ч'йа алианэ,
К'этьнэ гели вэqэпч'инэ нэв,
Н'эзар хьраби н'эзар шер' у дэ'w,
У н'эзар шаһьл т'ьжинэ нэр дэр.
У жь ши р'абу ньшкева пире,
— Тö к'öда чуи Ануш пор'көр'е,
Бэр дэве гели, дэст ль бэр э'нийе,
Эw гази qиза хwэ бехоф дькэ.
— Qизе, дьлр'эше, тьрса тэ бьмрэ,
Qиз к'энге т'эне дадк'эвэ гели
Э'wьр ва щьвйан, дьнйа бу тари,
Чь öндакьрйэ, кө тö навини,...
Qизе, ле Ануш, пэй qизе, Ануш...
Чоке хwэ дьхэ эw дькэ "ахин,..."
У ч'арэ бьр'и сэр н'афа гели,
Сэкьнйэ пире дьл ле р'эш буи.
Э'wьр щьвйанэ, ль ч'йа алийанэ,
К'этьнэ гели вэqэпч'инэ нэв.
Н'эзар хьраби, н'эзар шер' у дэ'w,
У н'эзар шаһьл т'ьжэнэ нэр дэр.

VIII

— Бьһелэ, нэр'ьм, гази мьн дькьн...
— Ануш хелэке жи тö сэбьр бькэ...
— На, бэрдэ, нэр'ьм, эзэ чь диньм...
Н'ьзнакий тö мьн, н'ьзнакий wэк мьн,
Нэр т'эне эзьм, дьгрим, дьһ'эльм,
Тö ль п'ала ч'йе хwэр'а дьстреи...
Тэ зува зува эз биркьрьмэ...
К'энгева вьрьм у бумэ кэвьр,
Бехwэде, мамэ нивйа тэ ль вьр,
Awqа мам нивйе ч'э'ве мьн бу ав.

Тõ мьн набьһеи,
Н'эйфа хвэ найни,
Дьһа навежи—
Эзе чава бьм...
Эзе бьсожьм,
Бьбьмэ агьр,
Щиб щи бьвьм ав,
Эз... қэ ньзаньм,
Чье бе сәре мьн,
һәргә эз диса
Ава бьминьм...

Дьбен дара бие,
Қиз бу мина мьн,
Ма һивйа йаре,
Йар нәһат бал we.
Жь гõман бьр'ие,
Р'ьщьфи р'әбәһе,
һ'ьшк бу жь дәрда,
Бу дарәкә бие.
Бәр ч'әме аве,
Сәре хвә бәржер,
Дьр'ьщьфә һе,
У дьгри әw we.
Т'әмаһиа сале,
Дьфькьрә wa,
Кõ йар йара хвә
Чава бир дькә...

— Ах, Ануш, Ануш тõ чь дьвежи?
Ле тõ сә һаки?
Әw кõ п'ала ч'йе к'ьлама дьвем,
К'ер'а дьстьрем?...
Әw һиве шәве эз фиде дьхьм,
Гази к'е дькьм?
Әw кõ эз мәт'ал щидә дьминьм
К'ер'а дьгәр'ьм?...
Әw һ'әзынге к'ур эз кõ дьк'шиньм,
Әw к'е бир тиньм?...
Ах, Ануш, Ануш бехвәде Ануш....»

Бет'ақәт у сьст
Шьван к'ур нә'лиа у сәр дьле хwә
К'әт ә'рде, һ'әля...

IX

— Қизе, ле Ануш, Ануш wәрә мал...
Де дькә гази, дьк'әwgьрә әw.
— Әз тем, тем дае, әз тем, темә мал...
Жь гели дәнге қиза we дьһат.
Ле сәр намьле, п'ор' бәла бун,
Сәр сурәте сор п'ор' we р'ьжйайи,
Мина хәзала, жь бьне ә'wра
Кө тьрс ль сәр бә, Ануше чьрп банзда.
Әwe щер' диса вала ани мал,
Дәзмала мьла нә сәрмьла бу,
Әwe биркьрьбу бәр дәве аве...
Ах, әw бехәмйа қиза щәһьлә...
— Дае әз тьрсйам, шкйате хwә кьр
Дьхwәзә бьгри, ле һесьр наен,
Гелида дае мьн мәри дитьн,
Мьн т'ьре ә'щәм хwә аве дьхьн...
Дайка we бь һерс ньфр'а ле дькә,
Ль қиза бирсар, қиза тьрсонәк,
У әw бь ньфьр' дадьк'әвә гели,
Щер'е кәвн вала сәр мьла дани.

КЪЛАМА ДОДА

Бәрбанга һамбарсуме

X

Һамбарсум ва һат, гөл у гөльстан,
К'aw хәмьландьн әw дәшт у зозан,
Бь қәлфә-қәләфә қиз к'ьшйанә ч'йа,
Бь к'ьлам, стран вәкьн бәхте хwә.

“Ҡамбарсум, әйлә,
Әйлә шан, әйлә,
Ч’йәе р’әш, әйлә,
Әйлә шан, әйлә.

Мьл к’отанә мьл,
Әw қизе шаһьл,
Ч’йә дьхәмлиньн,
Көлилка бақ дькьн,
Чауа мьнмьник
Гөла дьпърсьн,

Ҡамбарсум, әйлә,
Әйлә шан, әйлә,
Р’ожед хwәш әйлә,
Әйлә шан, әйлә.

Ҡамбарсум we һат,
Гөла хәмьли,
Мә жь бәхт пърси,
— К’ийә ньвиси?

- Хорте дәлал, хорте шьван, бой кеи?
- Хwәде занә, дьниа занә, бой мьни.

Қизе ша дәрхә,
Тө бәхтәки хер,
Кө әм бьпәсьньн,
Wi хорте шамер.

Сьмел зәрин, бәжн бьльндә хорте мьн,
Әз бехәмьм, һәма хwәшбә әw бой мьн.

Ҡамбарсум, әйлә.
Әйлә шан, әйлә,
Дьлә агьрьн
Әйлә шан, әйлә.

К’ьлам зиз дьбьн, дьл т’әв ша дьбьн,
У хәләқ гьрти кьще давежьн,

Йәкер'а дәр те һ'об у йазйа we,
Мьразе йа дьн дьлда дьминә.

XI

Qиза бегонә кьще ләв дьхә,
Хелиа гөлгөли ль сәр ч'э'ве we,
Жь дьле шаһьл "щан гйулум," дәрте,
Пер'а дьстьрен ч'йае кәлилк ле.

— Ай тө қиза р'эш гөли,
Ай тө қиза һини ч'йа,
К'и кә нәфса тә һ'ызкә,
Гөллә щәгәре к'эвә.

— Бәхтәки чь р'эш жь тәр'а дәрк'әт,
Хушка мьраз р'эш, Ануша назьк,
Дәсте we бышке, к'е кьщә дәрхьст...
Һ'әму мәт'әл ман, щидә бун кәвьр.

— Дәрәwә, хушке тө баwар нәкә,
Әw хәбәрәкә г'әwак'әлийә,
Бона дәрәwe, дьл хwә нәшкенә,
Хwәр'а бьстре щан гйулум бежә.

— Ах, на эз заньм, эзә бевәхтьм,
Әз қә г'ө щара дьне ша набьм...
Әзе wa г'ьме бевәхт бьминьм,
Һе жь зар'отие ньфьр' мь кьрнә...
Дьвежьн р'оке, эзә бешике,
Мәрики дәwреш те ль мала мә,
К'ьламе дьвежә, тьштәки дьхwәзә,
Дайка мьнә пир п'ара wi надә,
— Бьщә'мә, дьве, бьщә'мә һәр'ә,
Qиза мьн т'әқиа, һәр'ә жь вьра...,
Дәwреш we дәме ньфьр'а мьн дькә,
Дьве р'ожа we шин у гьри бә...
Ньфьр'е дәwреш у кьша иро,
Wәллә эз заньм хwәдева ә'йанә,

Дьле мьн гьрти, дьле мьн р'эшэ,
 Ча бе сәре мьн? эз ньзаньм, қә.
 — Бәрхwә нәк'эвә, сәрһ'ышкие нәкә,
 Қьч'кәкә корә мә бы хwә дәрхьстйә,
 Дәврешәки дин ньфьр'әк кьрйә,
 У wa дьлшәwат тә дьгрий ньһа...
 Р'әһ'әтбә хушке, мәтьрсә awqа,
 Ә'мьр жь тәр'a һе гөланәкә,
 Пешиа ә'мре тә, пешиа қизтиа тә,
 Р'оже бәхтәwар һе гәлә һәнә.
 Дәрәwә хушке тә баwар мәкә,
 Әва гьлики т'әwак'әлийә,
 Дьле хwә нәшкен бона дәрәwа,
 Хwәр'a бьстрә, шан гйулум бежә.

(К'ОМ ДЬСТРЕ)

Қизә, бәхтәwар,
 Хwәзъл һ'өба тә,
 Ч'ә'ве тәйә р'әш
 һини ч'йе бунә.

һамбарсум, әйлә,
 Әйлә шан, әйлә,
 Р'ожед әвинтиә,
 Әйлә шан әйлә.

һ'әйрана тәмә,
 Гөлана гөлин,
 Минани ч'йаки
 Йар пышта тәйә.

һамбарсум, әйлә,
 Әйлә шан, әйлә,
 Ч'йа, бани т'әв йар,
 Әйлә шан, әйлә.

(АНУШ Т'ӘНЕ)

Ах бәхте мьн гази мьн дькә,
 Эз ньзаньм бәрбь к'ө,
 Жь дәнге we сар у савнин,
 Дьр'щьфә дьле мьн.

һьлбәт һун жи көлилке ч'йа,
 Бунә хwәйе дәрд у көл,
 Ч'ә'ве wәйә т'ьжә һесьр,
 Дьле wә р'әш у малул.

Ах we дьне көлилк жи wa,
 Дьчәрчьрьн әw нәһәқ,
 П'еп'әс дькьн, дьч'ьлмьсьн,
 Дьле wанә р'әш у зәр.

(К'ОМ ЖЬ ДУРВА)

һамбарсум, әйлә,
 Әйлә шан, әйлә,
 Дәрд у көле гәш,
 Әйлә шан, әйлә.

XII

Шэвэкэ зьвьзстане дэ'ватэк һэбу,
 Щьмэ'та гонд т'эв хвэр'а ша дьбу,
 Шьване шаһьл жь ч'йе һатьбун,
 Қиза бьбиниң, гөлаше быгрың.
 У пэй р'эқасе вэкьрың ыра,
 Мәйданэкэ ва, аза у фьрә,
 Зөр'нәчи қәйде гөлаше леда,
 Аһьл у шаһьл чун һатьн һэвр'а.
 Тә'н дьданә һэв "бьк'шин һа, бьк'шин, —
 У бь зорәке дөда анин дәр,
 Йәк Сарое мә, йәк жи әв бьре
 Ануше мазьн—Мосие бәрхван.
 Мина сурәке гонди сәкьнин,
 Ль сәр дө ордиа әв п'ара вәбун,
 Һәр ордиа хвэр'а п'әһләван бьжарт,
 Сәкьнин пышта хорте гөлашгьр.
 Жь һәрдө ордие дьқир'ьн, дьвен,
 — Дьлқәват бьн һа, хортно нәтырсьн,
 Пьж п'әрде буке қиз бук т'оп буи,
 Ль we гөлаше һ'әму дьһер'ьн.
 Дьқәпьщьн һэв лажк гәрм дьбьн,
 П'еше чәркәзия дькьнә бәрне,
 Зәнд у бәнде хвә әв ә'рде дьхьн,
 У дьгьһижьнә һэв мина ә'сһәба...
 Ле ван гәлиада ә'дәтәк һәйә,
 Ә'дәтәки кәвн, һ'әму жи заньн,
 Пешиа щьмэ'те ә'гит т'ө щара,
 Һ'әвалә хвә ә'гит наехә ә'рде.
 У жь һэв гьртын Саро у Моси
 Һәвдө к'аш дькьн, һэв дьвьн, тиньн,
 Дьк'өвьн ә'рде һэвр'а р'адьбьн
 Йане чәтьнә һәвдө алт бькьн.
 Бадиһәванә, т'эв дькьн гази,
 Бадиһәванә қиз, бук дьһер'ьн,
 Бадиһәванә бин ле ч'ькиан

Ануш сэкьниэ минани кэвэр.
Ануш сэкьниэ... Саро кӧ эв дит,
Дӕле ви к'ӧта, к'ӧта бь қәват,
Бэр ч'э'ве ви т'эв мьж, думане гьрт,
Һьм дьне биркьр, һьм биркьр э'дэт.
Ле Моси хвэ сьст гьртьбу ава,
Лақьрди дькьр мина һэвала,
Саро хвэ щьванд, чокда ль э'рде,
У һэвале хвэ авит сэр пыште.
Щьмэ'т гьһиште, бь қәрэбальх
Э'рде р'акьрьн п'әһләwane зих,
У бь қар'ә-қар', бь шабун, у к'ән,
Йек алткьрьбу анин бэр т'әхтә.
Жь дәнге дәфе, дәстләвхьстьне,
Дивар у бани һ'әму дьһ'әжьн,
Қиз буке шаһьл ль пышта п'әрде,
Ль we гӧлаше шп'иа дьһьһер'ьн.

XIII

Дьве,— Бьра бе әм диса бьгьрн,
Моси ши р'абу, к'әрба хвэ дьхвә,
Йане на, нәмәрд әз сәре хвәкьм,
Хьлас набә қә әв жь дәсте мьн.
Алтнәкьрйә мьн әз хапандьмә...
Бьра диса бе мәйдане вәкьн,
У жь һәр алиа һ'әму дьк'әньн,
Бь әк'с дьвежьн у гази дькьн.
— Әв нәбу, на, на,
Алтнәкьрйә, на,
Моси тьлол бу,
Әв һәр һ'әнәк бу...
Һа, һа лаўкно,
Дәст пыштехьн,
Бьра бе гӧлаше,
Әв диса бьгьрн...
Һа, һа лаўкно.
Пыште давшиньн....,

XIV

У жь we мале, кӧ дэ'ват бу те,
 Моси дэрк'эт дэр бех'ормэт буи,
 Жь дьле ви р'эш хун дьньцѣти.
 Лэз р'еда дьчу, гав т'эв нэв буи.
 — Шэрм жь тэр'а Моси, н'эзар э'йб у цар',
 Шэрм жь хорте мина тэр'а, шэрм,
 Наве хвэ бьнгер', бэжьн у бала хвэ,
 Не намьла тэ э'рд нэ дитьбу,
 Тӧ миџа ч'йаки чэша т'ол буи,
 Чахе гӧнд т'эмам ль вэ дьнгер'и...
 Бьн чока Саро тӧ бьднщыли...
 У пэй ве йэке нав гӧнд бьгэр'и...
 Тыште ва гэло натьбу сэре тэ?
 Тӧ бона гӧндиа буйи пек'энин...
 Дэ бьмрэ иди, э'рде сар к'эвэ,
 У малда р'уне, т'эшие бьр'есэ...

XV

— Вэй, вэй Моси щан, тӧ мьн нэкожэ,
 Эз ви н'ьзнакьм, н'ьзнакьм дьна,
 Жь тэ дьтьрсьм, қэме дайнэ ши,
 Дьл дьр'ьщьфэ минани бэлга...
 Ва р'эща дькьр эве бьре хвэ,
 Чок даи э'рде бет'ақэт, бер'дн',
 Моси хушка хвэ дьхвэст бькӧшта,
 Қэма шэвқэ ле гьртьбу дестда.
 — Дэ тӧ сэре мьн, сонд бьхвэ бежэ,
 Кӧ Саро дьна т'ӧщар н'ьзнаки,
 Йане на бьнгер', қэма дэсте хвэ
 Н'этани қэвзе дьле тэр'а кьм.
 — Халйа бьн льнге тэмэ Моси щан,
 Тӧ несира хвэ ва дьди сонде?
 Мь го эз Саро дьна н'ьзнакьм,
 Бьнгер'э чава чок даи дьгрим...
 — Мьн дьхапини, вьр'эка н'эрам,
 Тэ го н'ьзнакьм, ле чьйэ мэнэ,
 Чахе дьк'эви нава ньвина,
 Шэв ниве шэве несьра дьр'эжн,

Ле тө сэва чь не хэвна хвэда,
“Саро щан, Саро., нэргав дьбежи.
— Моси щан, Моси дор тэ бьгэр'ьм...
Тө мын нэкөжэ бэрдэ ве щаре,
Эз хэвна хвэда дьһа дэй накьм,
Дьһа һ'эзнакьм эгэр нэхвэзи.
Тө мь нэкөжэ, қаме дайнэ ши...
Хушка тэ ниньм, нэ бьре мьни?...

XVI

Пэй we дә'wате, сэр we гөлаше,
Һэвр'а бун дьжмын, дәстэбьре һэв,
Һэвал у һогьр һэвр'а чун һатын,
Ле ч'арэ нэ бу, кө һэрдө бен һэв.
Эw Мосие мэрд дьһа чь Моси,
Кө ве дьһа р'он эwэ не сэр п'е,
Хушка хwэ һ'элал ч'э'ва бьдита,
Һ'эмеза Саро, Сарое нэмэрд.
Дьбэ ве шэве жь дәст һерса хwэ,
Дьхwэзэ хушка хwэ эw бькөжэ,
У наве Саро жь нав дьле we,
Эw пе нькөле қэма хwэ дэрхэ.
К'и занэ гэло дьбэ ве шэве,
Дьжмыне мерхас һэвдө нэр'ази,
Wэки һ'эйфа хwэ йэк йэки һьлдэ,
Пэз р'эвандьһэ жь һэв мерани.
Дьбэ өса бэ һэма йэк жь ван,
Шэв ниве шэве агьр һьлдайэ,
У лода гиһе, дэбра салэке,
Жь дьжмынайе т'эв шэwьтандйэ.

К'ЪЛАМА ЧАРА

XVII

Э'wьр һедика минани дәве
Т'эзэ авдаи гели һьлдьк'шьн,
Жь пышта ч'йае Чатиндаг'е һе,
П'энше тэ'ве хwэ ль дьне дьхьн.
Гөнд һешьрзэйэ, сэр һэв дьчьн тен,

Кал, пир т'оп бунэ сэр бане ханиа,
Лавьк т'эваи гели дьбэзын,
Н'эмушка гьртйэ т'вьнг ль дэст хвэ.

XVIII

Калэмерэки бэжын бьльнд, р'испи,
Нат у сэкьни нерс нав лавка,
Т'ьлиа хвэ эви бьрэ бэрбь гели,
Ду да щьг'аре у готэ ава.
— Ишэв шэв ниве шэве бу э'йни,
Не мын ч'э'ве хвэ нэ дабу нэвдэ,
Хэв жи н'эр'ьмнэ, шансаг'и нэма,
Эз жь нэр тышти бэлэнгаз бумэ...
Эре, мь дьго, р'аст ниве шэве,
К'элбэк э'вьтиа сэр ви мьли,
Нэй-нэй мын дэнг да, шаба мын нэдан,
К'элб жи н'ар буй щие хвэ банзда...
Нэй гьди, мын го жь хорте бэре,
Сэрхвэ у мерхас мьда чь майэ,
Нолька хвэда т'эне р'адзам,
Нэма дэнг дьбнист жь щие банздыда...
Эре, мь дьго, т'эзэ хэвр'а чум,
Эз дьбем ниве шэве жи нэбу,
Дэ қэрэт'у жь бэр к'элб р'эвин,
Вана бэрбь гели фьрқас кьр, бэзин...,
Хорте гонд т'эмам эв кэ бьнистын,
Вана хвэ бь лэз бэрбь гели лэзанд,
У жь ниве р'е бь ч'э'ве хвэ дитын,
Ч'эванэ дьда дэвса р'еч'а ван.

XIX

Мэһэке т'эмам хорте ч'эк, сильн',
Эв ч'йа у бани данэ бьн п'иа,
Кэ эв Сарое шьван бьвиньн,
Йэк жь ч'йе натьбу, Ануш р'эванд-
Мэһэк дэрбаз бу лавьк натьн мал,
Пэсьне мераниа Саро дьда ван,
— Н'элалэ шир'а, ай жь тэр'а гьли,
Қизе бь мерани, ва дьр'эвиньн.

Нэр т'эне бьре Ануше—Моси
Ма чол у бэста, сонд хар нэе мал,
Н'эта кө һарда бь хвэ нэбинэ,
Нэрдöа нэкöжэ, дьл р'эһ'эт нэкэ.
Эw ма чол бэста. У awa р'оке,
Т'эви к'öлфэте чубун п'ынщар'е,
К'ынщ ле қэльши, мэлул сэр бэржер,
Ануш жь гели һат мала баве.

XX

— Қизе Вардишаг' бьди хатьре хвэде,
Ща щэһ бавежэ, бьнһер' чь дьве,
Ч'э'ве мьн корбэ, нэминьм дьне,
Мьн хэвиэк дитйэ ша тө гöһ бьде.
Гэлики к'урда, гэлики тэнгда.
Пэзе Сарое бемьраз шьр бу,
Зар-зьман һат ван к'ьлам стран,
Ван к'ьлам дьго, һэвр'а дьлубанд...
Зар'өе хвэ шаби, ша щэһ бавежэ,
Мьн эв хэвна хвэ қэ нэ щер'ьбандйэ,
Йа р'эбби хвэде, дэрге хвэ вэкэ,
Қöрбана тэмэ тэ хöльқандйэ,
Бэрхе бегöнэ гэлие тарида
К'ьлам дьготьн, мина мэ дьгрйан,
Дайка Саро жи пешиа ван к'эти
Т'эмэзи дестда ша дьр'эқьси,
— Қизе Манушак хэвна п'ис дийэ,
Щэһе мьн жи ва öса дьвежэ,
Эва хер, эва шэр'... эва жи Саро...
Бала хвэ бьде Саро ва р'ек'эт,
Хорти т'урэйэ, хвэде ши хайкэ,
Хвэде ши хвэйкэ бона дайка хвэ.

XXI

У Саро мина хэзала к'уви,
К'этиэ ч'йа баниа бе war у бе мал,
Қиза т'ьм пешие, гöллэ ль пэй ши,
Чол буйэ хэзэв у һэвал дьжмьн.

У чахе тари дык'эвэ э'рде,
Жь ч'йа таристан дорбэр һьлдыч'нэ,
Бэйат'иа Саро ыр дэст пе дыбэ,
Эв шыкиате хвэ ч'иа баниа дыкэ.

“Ч'йаед бьльндэ бьльнд,
Дэнг дыдьмэ вэ дэнг дыдьм,
Һун жи мьр'а дэнг бьдн,
Һун һэвалэ дэрде мьн.

Эз неч'ирьм, неч'ирьм,
Мьн хвэ гэлиэ вэ гьртиэ,
Эз дыхвэзым онда бьм,
Жь ве дыне вэстыамэ.

Онда бьбьм бей'ал-мал,
Ль ван ч'йа у бэсте вэ,
Бьмьрьм, һэр'ьм ве р'оже,
Бэлк'и р'азем эз р'эһ'эт.

Эзе бьмрьм, ле ах эв,
Дьбэ һ'эму бьһ'эсэ,
Эзе хьлас бьм ве кӧле,
Эве быгри һэр т'ьме...

К'ЪЛАМА ПЕНЦА

XXII

Ануш дэвэр'у к'этиэ у дыгри,
Щьвйанэ доре к'ӧлфэт у щинар,
Гьлиа навиньн кӧ бежьн жер'а,
Физа ко чуйэ пашда зьвьр'йэ.
Хвэде дур хвэйкэ жь бьре дэв хун
Һе жь чол, бэста эв нэ һатйэ мал,
Баве Ануше пьр'ч'уе хвэ кьри.
Ньфьр' у т'уи физа хвэ дыкэ.
— Бейба һ'эрам, быщэ'мэ һэр'э,

Бэжна тэ дьреж э'рде сар к'эвэ,
 Дьбини ваки Моси һ'эзнакэ,
 Де—баве тэ жи нахвэзын шийа.
 Чэнд сэри һэйэ ль сэр мьле тэ,
 Кө тэ радьбий дьр'эви пер'а,
 Жь бане ханна гонди пэяа бун.
 Кө к'эла кале һьнэки дайнын.
 К'эшише гонд жи һатэ we дэме,
 Қаламерэки р'испи у мэзын.
 К'эшиш кър гази— Дэрк'эвын дэрва,
 Бьһельн бьра Ануш р'аст бежэ,
 Нета хвэ бежэ, һ'өба хвэ бежэ.
 Пэй готьна we һэр тьште сафи бэ.
 Нэгри қиза мьн, мьр'а р'аст бежэ,
 Р'эзадьляа хвэ тэ пер'а р'эви?
 Һэрге һ'эз дьки, тэ хэма нэка,
 Эзе мразе wэ быгһиньмэ һэв...
 — Чь ах у вахэ, бьһер'ын к'ийэ,
 Ко wa ньшкева кърэ қалмэ қал,
 К'и көштйэ?... Моси? к'е у к'едэре?...
 — Ануш, һэй Ануш... Аве бьднэ we.

XXIII

Чава т'офанэк шице хвэ р'абэ,
 Жь э'змане р'эш баран бьбарэ,
 Чава багэра, ко ль шьр р'абэ,
 К'ома шаһьла дса гонд дэрк'эт.
 Жь к'эрба дьһа тьшт бэр ч'э'в нэһат,
 Жь ши дьпэкьн, қэй данэ ду **ван**,
 У бэр ч'э'ве ван ва хойа дьбэ.
 Гэлие к'ур, дьреж, хун теда дьк'шэ.
 Нава дэқэке гонд т'эв вала бу,
 Т'эмам бесэбьр ль сэре зьнер,
 Қэр' сэкьнинэ бин мьч'қи ле
 Дьһер'ын бэржер к'а дэнг нае һе,
 Ч'эме Девбеде бь хөшин дьк'шэ
 Бь зиғина к'ур дьнэ'лэ, дьчэ.

XXIV

Жь wi гәлие к'ур мәрвкөж дәрк'әт
 Дем т'әвһәвбуи, п'е хар-мар давит,
 Ч'әв т'ьжә хун бу сав же дьбари,
 Т'әв һәв бьбу сфәте wi хорти
 Дем сьфәте wi т'әв ле гөһасти,
 Нәдһһер'и әви ль р'уе мәриа,
 У хәбәрнәда т'әви қул бәнда.
 Незик бу оде мина мә'ре р'әш,
 Т'ьвһнг дардакьр жь стуна р'әш.
 Шьмә'т т'әв кәр' бу, щидә бу р'ьсас
 Т'ө к'әс дьл накә ч'ьвтинәк бькә,
 Ч'ә'в т'ьжә хун бу сав же дьбарн,
 Сурте хвә вәдр'у һәварие дадхә.
 Жь дәрде шәгәре дьгьри, дьор'ә,
 Әw дайка хорте шьване кәштийә,
 Әw гази-һәвар жь гели те wa.

XXV

Пәй де к'өләфте р'әш гьредан,
 һәвар дьбежьн дьбәзьн гели,
 Мьрие хвә бәре диса бир ани,
 Дора мәйт'е хорт р'әх һәв р'удьнин.
 Кьрьн шин гьри, кьрьн һешьрзә,
 Лаиқи хорте ә'гит у мерхас,
 Лавьк жи мәлул сәре wан бәржер,
 Ль сәр кәвьра р'уһньштын кәр' лал,
 Сәр мәйт'е бер'өһ wана готә һәв,
 Дәрһәқа пәзе бехай, хөдан,
 Бь ньфьр' у к'ин wана бирани
 Йара wi фәқир, май беч'арә.
 У дәрһәқа we, кә һәвал һогьр,
 We һәр'ьн к'әwшән'гази Саро кьн,
 Ко к'әлбе бьрчи жь ч'ие р'әвиан,
 We сәре ханиа бькьнә зукин.
 Чомахе гьран сәри гьловәр'
 We тәни бьгьрә бе хвәи хөдан,
 Хәнщәра дьреж диwер к'ашкьри,
 Гәрә зәнг бьгрә нава қәвза хвә...

Ко дайка һини ч'иае һешьн буи,
Дьһа бей Саро эw начэ ль ч'йа,
К'ьнще р'эшэ ле эwe р'уне мал,
Р'оже бьһöри бинэ бира хwэ.
У һэр хэбэрэк һэр биранинэк,
Дьп'эр'ьтандьн дьле дайка пир,
У р'эша дькьр жь көр'е көшти,
Ч'э'ве хwэ вэкэ бежэ гьлики.
— Чьма нанһер'и у хэбэр нади,
Э'мре мьн лао, р'öһ'е мьн лао,
Чьма т'ьрба мьн дэст мьн тө дьгри
Көр'е мьн хаин, көр'е беисаф...
Ле ч'э'ве гьрти вәнэдьбун қэ,
Лев ле сар бьбун, гьһиштьбун һэв,
Жь бьне лева дьране қэрқаш,
Мина сэдэфа дьбьрьқин т'эв,
У дайка Саро бь к'ин у ньфьр',
Э'змин дьнһер'и, ко бьбу нэйар,
Синге хwэ дьхьст, эwe ч'ер' дькьр,
Һ'эмушк жи дьгьриан дэнг дабун һэвдö...
— Жь шэwқа р'ое пэкиаи Саро шан,
Жь бэлге даре к'эти Саро шан.
Р'о мьн чу ава Саро шан,
Тэ'ри к'эт э'рде у бу шэвэр'эш,
Дэнге шин гьрие кем бу һэй. бэрэ.
Wэстйан у весйан... Һэр т'эне ч'эма,
Девбеда кал бу дькьр һешьрзэ.

Ч'эме дьлр'эш,
Девбеда кал,
Дьл п'эр'ьти,
Ав к'эфгьрти,
Ль кэвие хwэ,
Кэвие кэвьр,
Һе хwэ дьхэ,
Дьк'эwгьрэ...

XXVI

Нава гели һэвал, һогьр,
Ль р'эх ч'эме һ'ар буи,
Мэрзэл к'олан бь дьл кован,

Мэйт'е шьван ч'э'л кьрын.
Гӧл у сосьн т'эв шьнг-шьнгин,
Бин у бохса хвэ дан бе,
Девбеда кал стра бь зиз,
Сэр мэг'бэр гот қәвләке.
Һәвал, һогьр кәр' у мәлул,
Зьвьр'ин т'эв мале хвэ,
Һәр мэг'бәрәк ма гелида,
Мэг'бәрәки р'эш бенав.

К'ЪЛАМА ШӘША

Баһар диса һат, тәйрәдә һатьн,
Т'эв ч'иа у бани бь гӧл хәмьлин,
Қизәк веда һат, қизәкә т'әне,
Мәлул дьгәр'ә, р'әх к'әнәре ч'ем,
Мәлул дьгәр'ә, дьк'әнә, дьгри,
К'ълама дьве, әв дьчә у те,
— Қиза дәләл чьма дьгри,
Ӧса т'әне у мәлул,
Чьма дьгри у дьчи теи,
Ван гәлиада шәв у р'о.
Һәрге дьгри, гӧле дьхвәзи,
Гӧлане бе сәбрькә,
Һәрге дьгри йар дьхвәзи,
Ах әв нае, нае әв...
Бь һесьра у бь гьри
Вәнагәр'ә диле тә,
Ба ди һәва чьма ӧса
Ведьсини ч'ьра хвэ,
Тӧ сәр т'ьрба вийә бевәхт,
Ава каниа сар лекә,
Тӧ жи һәр'ә йарки бьгрә,
Вайә қәйде дьниа мә.
— Зә'ф р'азнмә бьре р'еви,
Хвәде йара тә хвәйкә,
Сәре р'яа тә һе сәкьнйә
Бәшара ве әшқ у ша...
Бь дьле ша һәр т'ьм шабьн
Һәр'ьн шабьн һ'ӧба хвэ,

Хвәде несър дайә мьн,
Әзе быгрим, быгрим ва...
У әв дьгәр'ә
Дьгри дьбежә,
К'ьламе мәлул һ'әму бекәйдә,
Мина несъра дьхөлхөлын, тен,
Ле әв һа дьгри у дьлубинә
Т'ьме ве йәке әв һәр бир тинә,
Ко чәва дьниа дәрпке вәлгәр'иа
Чава ә'мьрда һәр тышт батмиш бу,
Ч'йа манә эт'им, бе шьване хвә,
Чава ньшкева әв өса дур чу,
Ко нае пашда, дьһа, назвьр'ә,

Вәгәр'ә ә'гит,
Вәрә бе хвәде,
Йара дьлк'әсәр
Ч'ә'в қәр'ьмин ле,
Пәзе хвә һьлдә,
Бьзвьр'ин бинә,
Бьр'әвә шәве,
Вәрә бе хвәде...

Ах ль п'ала ч'йае һан шин,
Әв чь хортә р'азайә,
Ап'ьнщие р'әш ле варкьри.
Мьл дәркьрйә, азайә...
Йаре мьнә һ'әйран бьм ле,
Жь бина көлилка сәрхвашә,
Нав көлилка ль сәре ч'йе,
Хәвр'а чуйә, р'азайә.

Р'абә ә'гито,
р'абә бехвәде,
Пез бинә берие,
Р'о һатнә нивро,
Вәрә, дә вәрә,
Һ'әйрана тәмә,
Шьване қәмәр,
Һ'ьсрәта тәмә...

Ша бьнһер'ьн бь дэф, зөр'нэ,
Дэ'wэтэ wa weда те,
Мэрвь эшq, ша, бэрф, багәре,
Данә пәй һәв щьриде...
Qизе, qизе, ша бьнһер'ьн,
Эв чь хәwnә мьн дитйә,
Дэ'wәта wa qә к'е дитйә,
Нә бук һәйә, нә зә'ва.

Тиньн, we тиньн,
Эман we тиньн...
Дайньнә ә'рде,
Гөлие хwә жежьм...
Эз жи wәр'а тем,
Эw к'өда дьбьн...
Мьн жи ч'ә'л бькьн
Нава гор'әке...

Ах, на, эман, дьвежьн әw,
Мәйт'әкә һәр, кәр' у лал,
Хун qәр'ьмйә сәр деме зәр,
Ч'ә'в сар бунә, наен һәв.
Эw бәдәw бу у бинхwәш бу,
Ч'ә'ве wi т'ьм дьк'әнйан,
Эw т'ьм дьһат бь ша, стран,
Бь һ'әнәк у лаqьрдйа...
Wәрә ә'гит щан,
Wәрә бе хwәде,
Ч'ә'ве йара тә,
Qәр'ьмийә ль р'е.
Тö дәрәнг нәе,
Зә'ф һивие мамә,
Нәдә гьриандьн.
Эз п'ьр' гриамә...
Әзе бьхәидьм,
Әзе зә'ф бьgrim,
Эз хәбәр надьм,
Һ'ьзнакьм иди,....

XXVIII

Ава ч'эме Девбеда һар,
 Дьхөлхөлэ т'эме ва,
 Бэр к'энэре we шин'дыбэ.
 Мэг'бэрэки т'эк ава.
 Дорбэре wi, дэргистийа wi,
 Дьк'эвгьрэ дьл шэват,
 Гази Сарое хвэ дькэ,
 У дьгэр'э нэ р'эх'эт,
 У шэв у р'о дьхөлхөлэ
 Несьре қиза бебэхт,
 Ле хорте we дьл һ'эзкьри,
 Қэ т'ө щара нае, на.
 Дькэ хөшин ч'эм бь гөжин,
 У п'ел дьдэ эв һэр'о,
 Гази дькэ дьве "Ануш,
 Вэрэ тэ бьвьм бал Саро...."
 — Қизе Ануше, Ануш вэрэ мал...
 Гази we дькэ дайка we р'эбэн,
 Кэр'ын эв гэли, кэр'ын эв нэвал,
 Девбеда дьжмын һэр дьгөж-гөжэ.
 Вах-вах Ануш, вах-вах хушке,
 Вах сэва һ'өб, йаре тэ,
 Вах-вах Саро, вах-вах Э'гит,
 Вах ль ч'йа у бание тэ...

XXIX

Шэва һ'эжмэк'ар, йа һамбарсуме,
 Дэқэкэ гэлэ һ'эжмэк'ар һэйэ,
 Дэре э'зминэ зер', кö вэдьбын,
 Ль р'у ве дьне дьсэ'қыр'э т'эв,
 У бь эвэстьна хөдане жорин,
 Бь р'эби э'лам һэр тышт че дьбэ.
 We дэқа ширьн дэқа бьһөшти,
 Жь к'урайа к'ур э'змане һешин
 Стэйркед дьлк'этие бемьраз мьри,
 Ль р'уе э'змин һэвдö дьпырсын,
 Жь днйае дур, ль э'рше э'змин
 Эв бь һ'эзрэти һэвдö р'адмусьн.

СЭРЭЩЭМ

Ленине мэзын	3
Ной щан	5
Дэрһэда э'франдыне щьмэ'тнейэ бь зар (фолклор)	5
К'эламе щьмэ'те	7
Дэрһэда һ'эк'йата	9
Ч'эвик у гонди	10
Һ'эвт к'осэ	12
Мэ'р у мэри	15
Дэрһэда мэт'элок у готьнокада	19
Мэт'элок у готьнок	20
Дэрһэда тедэрхьстьнока	21
Тедэрхьстьнок	21
К'эламе мерхасийе	22
Т'ели Һ'эмзе	23
Т'ема нввисаре у нега we	27
Бэрбь сэре ч'йае Арарате— Х. Абовйан — т'эрщмэкьр Э. Э'вдал	28
Һовһаннес Т'уманйан	30
К'элама к'отане— Һовһ. Т'уманйан	31
Хөданмал у хөлам— Һовһ. Т'уманйан — т'эрщмэкьр Q. К'ёрдо	32
Лур-дэ-лур— В. П'ап'азйан	36
Ғэй, щан wэт'эн— А. Исаһакйан	44
Элэгэзер'а— А. Исаһакйан	45
Дэрһэда қэлиботка	46
Һ'эрч у мэ'р— А. Исаһакйан	46
Э'франдына бь чап у э'франдына вэкьри	48
Фэқиe Тэйра һ'эбседа— Фэқиe Тэйра	49
Дилбэра Фэқи— Фэқиe Тэйра	51
Фэқиe Тэйра у щинарти— Фэқиe Тэйра	52
Бэрбь гонде колхозванне— Щэрдое Геншо	53
Гөһер'а колхозеда— Эмине Э'вдал	57
Октябрьер'а— Эмине Э'вдал	59
Һ'але wэллат— Осман Сэбри	60
К'элама қиза к'ёрда— Щасьме Щэлил	61
Хэбэре дайка Ширали— Щасьме Щэлил	62
Хэбата Дэwреш— Wэзире Надьр	69

К'блама Э'длаие— Качахе Мырад	73
Дэвра космикне— Качахе Мырад	74
Щаб— н'эшие Шьнди	76
Сала т'эзэ— Усьве Бэк'о	79
Зэвиа колхоза мэ— Усьве Бэк'о	80
Мьзгинийа хере— Мирое Эсэд	81
Вэт'эн— Мик'аеле Р'эшид	84
Иэке майе— Шькое н'эсэн	84
Бьлурван— Сәһ'иде Ибо	86
Хате Ханьм— Э'лие Э'вдылр'ән'ман	89
Баһар— Ферике Усьв	93
Дәвләмәнд— Ферике Усьв	94
Дуе ощахе тәмьри— Надо Махмудов	95
Баһар— Мик'аеле Рэшид	98
Қаһйа гонде мэ— Сьмое Шәмо	99
Эм чүнә аш— Э'мәрике Сәрдар	100
Пайиз— Бахчое Иско	103
Р'йа гонде мэ— Ордихане Щәлил	104
К'блфәте мэ, зар'бтиа мьн— Э'рәб Шамилов	106
Н'ык'йат дәрһәфа мә'сигьр у мә'сийа зер'ин— А. Пушкин	112
Р'ожа we бе— Мирзә Ибраһимов— т'әрщмәкьр Q. К'брдо	122
Н'ьсрәт— һр. К'очар— т'әрщмәкьр Э. Сәрдар	130
Комитас— Эскәре Боик	134
“Qьса,, Муро— Ак'сел Бакунс— т'әрщмәкьр Ш. н'эсэн	141
Щәгәрхвин	145
К'брдьстаньм к'а— Щәгәрхвин	149
Пәмбьве мәйә, ле әм тазинә— Щәгәрхвин	149
Қәр' у Қ'бльке Сьлемин (эпоса щьмә'та к'брда)	151
Пола чәва қал дыбу— Н. Островски— т'әрщмәкьр Э. Э'вдал	165
Левинсон— А. Фадеев— т'әрщмәкьр Э. Э'вдал	167
К'блама Тәйре Фьртоне— М. Горки	171
Дьле Данко— М. Горки	173
Ленин у Э'ли— Е. Чаренс	180
Ҳәвалә мьни Липо— Е. Чаренс	186
Бәрбь вәлате урьс— Аһ'мәде Мирази	190
Ануш— һовһ. Т'уманян	196

* Т'әрщме э'франдые ньвиск'аре урьса у әрмәния Щасьме Щәлил кьрйә.

ЩАСЬМЕ ЩӘЛИЛЕ' ОСЕ

Литература

Бона дәрсхана 5—6

Редактор— **Вәзире Әшо**
Шькьлк'еш— **И. Жамагорсьян**
Р'едакторе бәдәвэтийе— **В. Мазманьян**
Р'едакторе техникие— **В. С. Абраһамьян**
Коректоре контрол— **К'әрәме Сәяд**
Коректор— **Щ. Щәлил.**

ВФ 07998

Т'әмбә 202

Тираж 2000

Т'әслими нәшърхане кьрьнә 26/1 1970 с.
Бона чапкьрьне һатйә қолкьрьне 2/VII 1970 с.
Бәлге чапкьрьне 14. Бәлге нәшре 12,5.
К'аг'әз 60×90¹/₁₆. Қимәт 24 к.

Нәшърхана № 1, йа сәрвәртийа сәнайа полиграфейә комитеа, Комитеяа пре-
сәйә дәвләте, р'әх Совета министрәд р'еспублика Әрмәнистанейә Советийә
Сосналистнә.

1264

INSTITUT KURDE DE PARIS
ENTRÉE N° 1264

89
CEL

Exemplaire n° 2

Қимәт 24 к.

„Луис“